MITTEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

JAHRGANG 1915 BAND CXXII

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

РІК 1915

ТОМ CXXII

ЛЬВІВ 1915

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

Зміст CXXII тому.

Inhalt des CXXII Bandes.

Нові археольоґічні находки на території Східної Галичини.

Подав ***Володимир Гребеняк.***

Останні часи, головно 1913 тий рік були дуже неприхильні веденю систематичних археольоґічних розкопок; безнастанні дощі унеможливлювали працю в тім напрямі, а наслідком того — повний застій, гарно попередними роками зорґанізованої роботи. Такими прекрасними здобутками, як прим. відкопані в 1910 і 1911 р. проф. К. Гадачком сліди промислової оселї передмикенської доби в Кошилівцях, 1913-тий рік повеличати ся не може. Все таки згадані неприхильні обставини не значать, мов би в останних роках східно-галицька археольоґія не збогатила ся вже ніякими новими находками і фактами. Тоді, коли вправний учений не мав змоги займати ся відбиранєм землї скарбів, укритих від віків в її лонї, роботу сю перейняв на себе звичайний припадок, роля котрого в археольоґії була і дальше буде дуже великою. Протягом другої половини 1912-того і в 1913-тім роцї найдено в Галичинї припадково в кільканайцяти місцевостях остатки передісторичного житя, приналежні ріжним культурам і ріжним часам, котрі хоч і достаточно не розслїджені, все-ж таки є не без деякої наукової вартости. Коли би не мали вони навіть якогось иншого більшого значіня, то вага їх як самих тілько дороговказів для будучих дослїдів занадто велика, аби їм не присвятити докладнїйшої уваги.

1. Глинянська дилювіяльна стація. Найбільше інтересна, здаєть ся, находка зроблена припадково в 1913 р. в цегольни в Глинянах на поли зв. Дуброва. Між двома верствами глини, висшої, типового жовтого лєссу і низшої, ясносивої відміни останного, найдено велику скількість, на одно

місце знесених, зі собою перемішаних костей мамута, в переважній части приналежних молодим одиницям. Окрім одного черепа і вісьмох долішних щок відкопано цілі партії хребетних стовпів ще в первіснім, ненарушенім виді, дальше богато лопаток, ребер, довгих костей і т. и. Разом з таким звіринним матеріялом, в одних і тих самих ґеольоґічних верствах — по дослідам професора ґеольоґії на львівській політехніці Т. Вісьньовского — ненарушених, найдено декілька кремінців з виразними слідами оброблення: один грубо облупаний скребак; вістря кількох ножів у формі не зовсім ясно скристалізованій; малесенький ножик, який задля його величини треба вчислити до ґрупи пікролітів; вкінци кілька нуклевсів, з котрих один міг бути уживаний як шило.[1])

Невелике число кремінних предметів, як видко з висше сказаного, найдено в ново відкритій глинянській палеолітичній стації. Добутий матеріял занадто малий, щоб на його основі можна робити якісь далеко сягаючі висновки. Не без певного оправданя був би навіть сумнів що до фактичного істнованя в Глинянах слідів житя дилювіяльного чоловіка. Жменя дрібних кремінних відщипків не може ще бути певним доказом. Ще більше скептично приймити треба спробу проф. Вісьньовского означити хронольоґічно і типольоґічно глинянську нахідку. Опираючи ся головно на ґеольоґічних і палеонтольоґічних даних хоче він злучити ново віднайдену стацію з культурою Aurignacien у Франції. Хоча би глинянська стація хронольоґічно такій дійсно і відповідала, то все таки памятати треба, що розвиток палеолітичної культури на сході міг йти иншими дорогами, ніж на заході, що отже схема влучна для клясифікації сеї останної цивілізації, у нас може показати ся маловартною.

Глинянська стація, як би воно й не було, являє ся все таки найінтереснійшою нахідкою зробленою у нас останними часами. Се перше подібне відкрите в середнім поясі східної Европи, звідки доси ми не мали навіть найдрібнійших слідів дилювіяльного чоловіка. Сі останні звісні були лише з одної сторони в околицях надвислянських, з другої в наддніпрянських; нахідка з м. Глинян була-б отже — так би сказати —

---

[1]) T. Wiśniowski. Über die in Gliniany gemachte Entdeckung einer paläolitischen Station der Mamutjäger mit der Fauna diluvialer Säugetiere. Extrait du Bulletin de l' academie des sciences de Cracovie. Classe des sciences mathématiques et naturelles. Série B. Sciences naturelles. Avril, Cracovie, 1914.

лучником двох сих, давнійше віднайдених центрів дилювіяльної культури. Разом з тим вона може посувати початок кольонізації Галичини у значно давнійші часи, ніж доси загально було принято. Звичайно говорить ся, що людська нога перший раз станула в сих частинах краю що йно в неолітичній добі. Тепер можна би вже заверлути сю много важну хвилю в далеко старші часи. Проте таки один давнійше затверджений факт полишить ся і на дальше певним, нічим ненарушеним: інтензивна, загальна і численна кольонізація Східної Галичини починаєсь що тілько з хвилею, як чоловік познайомив ся технїкою гладженя каміня.

2. Нові скринкові гроби на Поділю. Найстаршими і найінтереснїйшими памятками культури доби гладженого каменя є у нас т. зв. скринкові гроби. Доси звісні вони ледви з кількох місцевостей, відкритих на докладно обмеженій території Поділя. Перший раз подибано таку монументальну памятку ще в 1827 р. в с. Беремянах заліщицкого повіту. В 1876 р. відкрито другий подібний гріб в тій самій місцевости. Від сего часу досліджено їх ще кілька а то в сс. Коцюбинцях, Хоростковї, Чорнокінцях (пов. Гусятин) і Кошилівцях (пов. Заліщики). Два инші анальоґічні гроби з с. Підгайчик Юстинових і Семенова (пов. Теребовля) описані дуже недокладно і тому не можна нїчого певного про них сказати, не знати навіть, чи вони дійсно скринкові.[1]) Як бачимо, не велике число подібних памяток відкопано доси, а що гірше, ледви один із них, іменно зі с. Увисли, мав щасте бути дослїдженим археольоґом - спеціялїстом. Тому кожда і найдрібнїйша відомість про відкопанє нового скринкового гробу для нас дуже важна. З огляду на все те нахідка зроблена в 1912-тім році в с. Заставю теребовельского повіта, де віднайдено саме такий гріб має для науки деякий інтерес.

Опис ново відкритої памятки поданий проф. Ст. Сроковским в тернопільськім „Głosie polskim“ (р. 1912, ч. 14) п. з. Groby przedhistoryczne w Jarosławiu, і повторений опісля з деякими додатками, Б. Янушом в праці про Поділє.[2]) Проте уважаємо відповідним навести сей опис і на сім місци як поясненє до поданих тут знимок двох найдених у ріли глиняних посудин. Сї останні незвичайно типові для всїх скринкових гробів, в яких

---

[1]) B. Janusz. Kultura przedhistoryczna Podola galicyjskiego. Tygodnik naukowy i literacki. T. XLI. зош. XI. Львів 1913. Ст. 1046 і дальші.

[2]) Також, ст. 1260—1262.

ніколи не найдено слідів відмінної кераміки, лише завсїди таку. На жаль доси опублїкований був А. Кіркором лише один рисунок посудини, характеристичної для культури скринкових гробів, і то у видавництві рідкім і мало доступнім.[1]) Аби виповнити сю прогалину рішив ся я подати тут знимки двох віднайдених в Заставю горшків законсервованих дуже добре, як рідко коли, разом з описом самого гробу. Вони характеризують нам знаменито цілу кераміку найстаршої східно-галицької неолїтичної культури.

Гріб у Заставю уложений був з великих камяних плит, що разом творили скриню, положену в напрямі від сходу на захід. Дно її, виложене жовтою убитою глиною, прикрите було каменем 1·30 м. довгим, 70 цм. широким. На бічні, більші стіни скринї складали ся плити так само довгі і 90 цм. високі. Менші боки її замкнені були каменями 55 цм. широкими. Все те разом прикривала плита такої самої величини як та, що творила дно гробу. В серединї скринї зложені були три кістяки, по реляціям робітників, в сидячій позиції, скорше одначе в лежачій, але скорченій, як се було місце в добре розслїдженім давнїйше гробі в Увислї. Один скелет був мужеський, довгоголовий; другий жіночий, короткоголовий. Побіч них найдено більшу скількість глиняного черепя, з якого вдалось зложити майже ціло дві посудини, віддані на табл. I. рис. 1 і 2. Вироблені вони з чорної глини, без гончарського кружка; форма їх кулиста, не має виразно зазначеного дна; вона типова для всїх посудин доси віднайдених в скринкових гробах. Орнамент, яким горшки прикрашені, складає ся з трикутників вершками звернених в долину; поля виповнені густо побіч себе уложеними лїніями. Одна з посудин, більша, має окрім сього поясок витворений з лїній, що себе обопільно перетинають, та загнені риски уложені в виді кутасів, що звисають з трикутників в долину. У вглубинах описаного орнаменту збереглись ся слїди білої маси, якою він був давнїйше виповнений. Окрім посудин найдено ще побіч них два камяні топірцї, з котрих один є частинно гладжений.

Описаний гріб нічим не ріжнить ся від инших, доси звісних подібних памяток Східної Галичини. Вага його лежить головно в тім, що він дав нам добре збережені дві посудини і сим спо-

[1]) A. Kirkor. Wycieczka na Podole galicyjskie. Kłosy. Варшава 1877, ч. 620.

собом уможливив схарактеризувати рисунком цілу найстаршу тутешну неолітичну кераміку ідентичну з ними навіть і в найменших подробицях.

При нагоді досліджуваня згаданого ново відкритого скринкового гробу в Заставю музеальна комісія „Товариства Школи Людової“ в Тернополи заняла ся ще розгляненем иншої подібної памятки в тій самій місцевости, віднайденої припадково ще перед кількома роками при копаню ями на бараболї. По двох днях праці переконано ся, що се також камяний гріб поважних розмірів, в якім зложені були кости 6 або 7 осіб. Горішня плита була 1·72 м. довга, 1 м. широка, плити бічні більші 1·35 м. довгі, 1·15 м. широкі, бічні менші 97 цм. високі і стільки-ж широкі. Характеристично, що обі бічні довші плити оброблені були на однім краю в легонько вигнений лук. В гробі найдено фраґменти неполїрованих камяних знарядів та більшу скількість черепя, приналежну горшкам того самого типу, як два описані в горі.

Третий з ряду скринковий гріб відкрито ще того самого 1912 року в с. Улашківцях чортківского повіту. Подібно збудований, як два описані в горі, випосажений був зовсім анальоґічним інвентарем, зложений з камяних сокирок частинно гладжених і глиняних посудин ідентичних з відданими на табл. І. рис. 1 і 2. Всї відкопані там предмети зберігають ся поки що в археольоґічнім кабінеті львівського унїверситету.

3. Памятки т. зв. передмикенської культури. Скринкові гроби, зразки котрих описані були в горі, є характеристичною рисою найстаршої неолїтичної культури Галичини. Молодшу від неї цивілїзацію, що при кінци неолїту заняла у нас територіяльно місце першої, характеризує високо технічно розвинена кераміка, в переважній части прикрашена гарними, барвними малюнками. Від сеї її прикмети і прозвано цілу згадану культуру культурою крашеної кераміки або також передмикенською; се останнє імя одержала вона з причин подібности і споріднення з передмикенською цивілїзацією Греції. Сліди названої культури находимо скрізь по цілій території полудневосхідної Галичини. Доси звісних було 34 місцевости з виразними остатками її. Рік 1913 збільшив їх число двома новими нахідками: до музея Наукового Товариства ім. Шевченка прислав д. О. Майданюк кілька куснів сильно випаленого глиняного черепя, серед котрих звертають на себе увагу уламки з ушка в виді передїравлених згрублень стїнок посудини. Деякі з них

прикрашені барвними орнаментами. Згадане черепє найдено на поли Вигошів чи Ливаня в с. Голіградах заліщицького повіту. Зовсім анальоїічні черепки так само сильно, аж до червоности випалені також в части крашені одержав тойже музей ще і з с. Іваня Золотого (пов. Заліщики), де були вони найдені разом з куснями випаленої глини на городї господаря Михайла Ганзюка, в найблизшім сусідстві Днїстра. Обі сї нахідки, здаєть ся, вказують, що в тих місцях зберігають ся останки давної оселї або цвинтарища передмикенської доби. Доси вони не були звісні в лїтературі, тому віднайдені черепки, самі собою неінтересні, набирають деякого значіня як дороговкази для дальших дослїдів.

4. **Дрібні нахідки неолїтичної доби.** З инших нахідок неолїтичної доби зроблених останними часами у східній Галичині ніяка не має більшої вартости; на них складають ся майже самі принагідно відкопані камяні предмети, прислані музеям з ріжних околиць краю. З огляду на невелику вартість таких річей обмежу ся лише до самого перечисленя їх:

Будзанів (пов. Теребовля). На поли „кремінній“, де свого часу проф. Деметрикевич дослїджував оселю передмикенської доби[1]), найдено в 1913 роцї, побіч одної цїлої посудини в формі кубка, характеристичного для сеї культури і більшої скількости крашеного черепя, ще около 150 штук кремінних відщипків і більших та менших уламків ножів. З відтам походить також кусень кремінної пилки і кремінна сокирка клиневої форми, частинно гладжена. (Музей Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові).

Голіїради (пов. Заліщики). Над берегом Серету найдено: пять уламків кремінних ножиків і кремінну пилку 12 цм. довгу, гарно ретушовану. (Музей Наукового Товариства ім. Шевченка).

Іване Золоте (пов. Заліщики). Звідси походять: уламок кремінного ножа і камяне долотце, гарно гладжене, з одної сторони плоске, з другої випукле; воно 8 цм. довге, в найширшім місци, себто при добре зазначенім вістри, 3 цм. широке. (Музей Наук. Тов. ім. Шевченка).

Дулїби (пов. Стрий). Над рікою Стриєм найдено сокирку, виробленого з чорного каменя, гарно гладжену, з дїрою до насаджуваня держака. (Національний Музей у Львові).

---

[1]) Wł Demytrykiewicz. Poszukiwania archeologiczne w pow. trembowelskim. Materyały antrop. archeologiczne. T. IV. Краків 1900.

Горожанна Мала (пов. Рудки). Звідси одержав Національний Музей, дві гладжені камяні сокирки з пересверленими дірами, відкопані на поли Сосна Домініканська.

Краковець (пов. Яворів). Найдено тут: 1) сокирку-молот, з одним кінцем острим, другим облим, 11 цм. довгий; 2) кремінну сокирку, клинової форми, з гладженим вістрем, $10^1/_2$ цм. довгу; 3) уламок кремінного ножа. (Національний Музей).

Городниця (пов. Городенка). Звідси одержав Музей Наукового Товариства ім. Шевченка такі предмети: 1) кремінну сокирку, частинно поліровану, $10^1/_2$ цм. довгу, $4^1/_2$ цм. широку; 2) кремінне шило в виді ножа, луковато вигнене, на кінци ретушоване; 3) частину ніг великої глиняної статуетки передмикенської доби т. зв. сидячого типу; 4) два великі глиняні грузиня; 5) мисочку зі слідамр крашеня, найширший проріз $14^1/_2$ цм.; 6) глиняний кубок 8 цм. високий, крашений, характеристичної форми з низькою долїшною частиною і високою та широкою шийкою.

Звенигород (пов. Бібрка). Найдено тут розлупане на двоє кремінно шило $13^1/_2$ цм. довге в виді ножа з ретушованими берегами.

Скоморохи (пов. Тернопіль). В музею „Товариства Школи Людової" в Тернополи зберігає ся відкопаний тут в 1913 році кремінний ніж (ч. інвентара 856).

5. Памятки типу Чехи-Висоцько. На описаних камяних знарядах вичерпує ся реєстр нових нахідок неолітичної доби. Ся остання розвивала ся в Галичині дуже довго, в часї коли инші краї Европи переживали вже бронзову добу, до нас метал доходив лише як дорога рідкість. В Галичині не було ніякої окремої бронзової культури, бронзові предмети були імпортовані, їх уживали як великий люксус властиво в чистій неолітичній добі. Звідси походить, що такі вироби попадають в наші руки тепер дуже рідко, найчастійше як укриті в землї депозити. В гробах находимо їх звичайно побіч камяних предметів, що є доказом на рівночасне уживанє одних і других. Се можемо дуже добре бачити приміром в ряді т. зв. плитових гробів, відкритих в ріжних місцевостях галицького Поділя. Вони являють ся продовженєм культури скринкових гробів в добі т. зв. енеолітичній. Подібну памятку мали між иншим

відкрити по реляціям д. Л. Венїжиновича[1]) також в 1912 р. в с. Турильчу борщівського повіту, на границї двірських піль. На жаль ніякого опису нахідки не маємо і не знаємо, які предмети входять в її склад і тому відомість д. Л. Венїжиновича, як не спеціялїста, мусимо приймати з великою резервою.

Бронза як з одної сторони була у нас в уживаню рівночасно з каменем, так із другої находимо її і побіч зелїзних предметів. Клясичний примір на се, як то всї три згадані роди матеріялу: камінь, бронза і зелїзо рівночасно служили в Гали-до виробу знарядів і прикрас, подають цвинтарища характеристичні для культури т. зв. типу Чехи-Висоцько. Тут побіч себе не трудно найти камяні і зелїзні знаряди та бронзові прикраси в одних і тих самих гробах. В сїм найлучший доказ довгого істнованя у нас камяної доби, яка кінчить своє істнованє що йно тодї, коли в инших краях Европи не лише бронза, але і зелїзо стало вже загально звісні.

Культура типу Чехи-Висоцько була широко розпросторонена на великих територіях північно-східної Галичини. Доси одначе звісні в лїтературі лише деякі місцевости, де подибують ся слїди її, а то: Ясенів (брідського пов.), Божиківцї (підгаєцького пов.). З инших згадати ще треба хиба про Глубічок, Баківкут і Увислу (гусятинського пов.) де віднайдено остатки подібної цивілїзації, лише в дещо инших обставинах (гроби не рядові а плитові). Невелике число нахідок приналежних згаданій культурі — як бачимо з висше сказаного — доси занотовано у нас; тим більшого значіня супроти того набирають принагідні відкритя нових остатків сеї культури, зроблені в 1913 роцї. Першу таку нову–нахідку творять два скелєти припадково відкопані на громадськім поли в с. Белзци, золочівського повіту; вони лежали в витягненій позиції один побіч другого, не глибше як 50 цм. в землї. Побіч них найдено:

1) Глиняний кубок, 7 цм. високий, вироблений з темносивої глини з остро по серединї заломаними стінами, анальоґічний до звісного нам з с. Чехів, опублїкованого Із. Шаране-

---

[1]) L. Węgrzynowicz. Przegląd zabytków przedhistorycznych w okolicach Borszczowa. IV. Sprawozdanie Dyrekcyi polskiego gimnazyum realnego w Borszczowie. Борщів 1913.

вичем в його праці про передісторичні кладовища в Чехах і Височьку.[1])

2) Долішну частину такого самого кубка; найбільша широкість якого 8 цм.

3) Третий з ряду кубок, більший від двох перших, з виразно зазначеною шийкою, на вні відхиленою. Він подібний до посудини репродукованої Шараневичем з с. Чехів.[2])

4) Фраґмент чарки з ушком, високої 5 цм., широкої 9—10 цм., типу зображеного Шараневичем.[3])

5) Два фраґменти посудин, без виразно зазначеного дна, які можуть бути або невеликими мисочками або чарками з відломаними ушками.

6) Дві бронзові, потрійно скручені спиралї; одна має промір 5, друга 4 цм. (Музей Наук. Тов) ім. Шевченка).

Того самого типу нахідку зроблено в с. Лошневі теребовельського повіта. При ближше незвісних обставинах відкопано там:

1) Кубок з ушком 6·5 цм. високий, подібний до репродукованого Шараневичем.[4])

2) Кубок без ушка 5·5 цм. високий також схожий із відданим у проф. Шараневича.[5])

3) Малий кубок без уха півкулистої форми 4·5 високий.[6])

4) Бронзову бритву 9·5 цм. довгу з луковато вигненим вістрем і тоненкою ручкою, закінченою в середині порожним колїсцятком. (Диви табл. I, рис. 7).

5) Бронзову бранзолєту чи нараменник 11·2 цм. в промірі, в двох місцях сильно зїджений снїдею. (Табл. I, рис. 4).

6) Бронзову обручку по середині грубшу, при краях тоншу, в промірі 5·5 цм.; вона прикрашена орнаментом, витвореним з рівнобіжних лінїй прямо і скісно уложених. (Табл. I, рис. 9).

7) Бронзову обручку в середині грубшу, по краях вузшу, 3·7 цм. в промірі, неорнаментовану. (Табл. I, рис. 8).

---

[1]) Cmentarzyska przedhistoryczne w Czechach i Wysocku w pow brodzkim. (Teka konserwatorska, II, 1900). Табл. A, рис. 5; табл. B рис. 11 і 14.

[2]) Тамже, табл. B, рис. 31 і 34.

[3]) Тамже, табл. C, рис. 43 і 44.

[4]) Тамже, табл. C, рис. 43.

[5]) Тамже, табл. A, рис 4.

[6]) Пор. тамже, табл. D, рис. 83.

8) Перстень з бронзової бляшки 2·2 цм. в промірі, з незлученими зі собою кінцями. (Табл. I, рис. 5).

9) Перстенець з тоненького бронзового дроту з одною спіралею при кінци, друга — можливо що відломана. В промірі він 2 цм. довгий. (Таб. I, рис. 6).

Трету з ряду нахідку, зовсїм анальоґічну до двох описаних в горі маємо зі с. Ульвівка сокальського повіту, де підчас копаня бараболь відкрито передісторичне кладовище. В могилах найдено пять кістяків з головами зверненими на південь, а при них бронзові нараменники, ґузики, ковтки і богато начиня. Відомість про се відкрите подав проф. К. Гадачек Зборови консерваторів на однім з чергових засїдань 1913 року; точного опису його поки що одначе не маємо, тому на сїм місци обмежимо ся лише самою згадкою про нього.

Описані нахідки, всї приналежні культурі типу Чехи-Висоцько значно збільшить поданий попередно реєстр місцевостей, доси звісних зі слїдів сеї цивілїзації. Його при сїй нагоді можемо ще помножити декількома, що правда давнїйшими, до тепер одначе в лїтературі ще незвісними подробицями.

Теребовля. В музею Товариства Школи Людової в Тернополи зберігають ся найдені тут посудини, які виробом і формою своєю безперечно приналежні культурі Чехи-Висоцько. Серед звичайних для сеї цивілїзації малих кубків з ушками й остро закінченими днами і серед мінятурових, досить грубо вироблених горшків звертає на себе увагу більша посудина по середині випукла, в горі вузша з розхиленим на вні отвором, з двома великими ухами, поставленими в горішній її части, одно против другого. Вона репрезентує собою форму, рідку для ропертуару типів культури Чехи-Висоцько.

Смиківцї (пов. Тернопіль). Найдено тут побіч скелета низький і широкий кубок з відломаним ушком, подібний до зображеного у Шараневича[1]) разом з уламком тоненького, зігненого бронзового дроту. (Музей „Товариства Школи Людової“ в Тернополи, число інв. 932).

Борки Великі (пов. Тернопіль). Принагідно в 1912 р. відкопано тут дві посудини; одна наповнена попелом і кістьми розсипала ся, другу передано музеєви „Товариства Школи Людової“ в Тернополи. Се малий кубок з остро закінченим дном,

[1]) Цит. праця, табл. С, рис. 44.

зовсім подібний до тих, яких більшу скількість найдено на на цвинтарищах Чехів і Висоцька.

Біла (пов. Тернопіль). Періодично відкопують тут посудини характеристичні для культури Чехи-Висоцько; пару таких предметів зберігає ся в тернопільськім музею „Тов. Школи Людової“.[1])

Переволочна (пов. Золочів). Музей Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові одержав звідси кілька років тому назад високу а вузку посудину наповнену попелом і кістьми, зі стінами майже рівними, лише незначно до гори розширеними. Вона подібна до зображеної Шараневичем[2]) і також до кількох зовсім анальоґічних посудин з Ясенова і Смільна відкопаних дром К. Гадачком, збережених тепер в Музею Дідушицьких у Львові.

Постолівка (пов. Гусятин). Неглубоко під поверхнею землї найдено тут глиняну урну наповнену попелом і кістками, яка прикрита була круглою бронзовою бляхою з виразно зазначеним бортом на краю її. По серединї бляхи збереглися ся збереглися ся слїди залїзного ушка, а в однім місци при березї уломок від відбитої зелїзної ручки, прикріплений до щита трома гвоздиками-нїтами. Хронольоґічно означити описану нахідку дуже трудно, а то тому, що сама посудина, найпевнїйший дороговказ в таких випадках, не збереглася ся нї в однім відломку. До музею „Тов. Школи Людової“ в Тернополи дісталась лише сама бронзова бляха. Се безперечно було зеркало. Подібного рода предмети широко були звісні на Україні в т. зв. скитських могилах.[3]) До сих останних дуже подібне зеркальце зі с. Постолівки; там також найдено численні бронзові бляхи з зелїзними ручками і ушками. Тому то ми готові злучити нашу нахідку хронольоґічно і культурно зі скитськими впливами а тим самим із культурою типу Чехи-Висоцько, бо і вона стоїть з ними у дуже тїсній звязи.[4]) За таким означенем, здаєть ся, промовляє і се, що рівночасно зі згаданою посудиною і зеркалом, але в віддаленю аж кільканайцяти метрів від них, найдено дво-

---

[1]) Przewodnik po Muzeum Podolskiem T. S. L. w Tarnopolu. Тернопіль 1913, ст. 3.

[2]) C. Neyman. Notatki archeologiczne z Ukrainy. Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. T. VIII. Краків 1884. Ст. 37.

[3]) Op. cit. табл. A, рис. 6.

[4]) В. Гребеняк. Слїди скитської культури в Галичинї. Записки Наук. Тов. ім. Шевченка. Т. CXVII—CXVIII. Львів 1914. Ст. 9 і слїд.

листну бронзову стрілку подібну до звісних і зі скитських могил на Україні і з гробів з виразними слідами скитських впливів відкритих в Галичині.[1]) Проте одначе до висше поданого опреділеня нашої нахідки треба відносити ся з оправданою резервою, бо бронзове зеркальце, яке служило нам одиноким при тім матеріялом, не є виключною приналежністю скитських могил. Подібні йому предмети часто можна найти і разом з памятками значно пізнійших часів. В Галичині пр. стрінув їх І. Коперницький в некрополї з доби римських впливів (II в. по Хр.) в с. Липиці горішній, рогатинського пов.[2])

Без огляду на се, чи нахідку зі с. Постолівки будемо вважати звязаною з культурою Чехи-Висоцько чи ні, все-ж таки думаємо, що перечислені відомости про відкопуванє слідів її в ріжних місцевостях Галичини дуже виразно показують широке розпросторонене її в межах нашого краю. Найдальше на полудне доходить вона до повіту підгаєцького і теребовельського, звідки через повіти тернопільський, золочівський і брідський сягає аж до сокальського. Сим способом обнимає вона своїми границями майже все галицьке Поділе, цілий східно-північний кут Галичини. Від доріча Бугу переходить в доріче Дністра, і таким чином дві сї частини краю, які вже в неолітичній добі визначали ся ріжними культурними відносинами[3]), лучить зі собою.

Культура типу Чехи Висоцько в сути своїй мабуть зовсїм оригінальна і окрема. Своєрідність її в тім, що без застережень не можна злучити її ні з одною з рівночасно цвитучих дохрестних культур. Як се старали ся ми вже виказати на иншім місци[4]), численні узли вяжуть її зі скитськими могилами над Дніпром, головно однакові тут і там керамічні форми. З другої знов сторони предмети металеві відкопувані в одних гробах з глиняними виробами виказують найбільше схожости з типами характеристичними для наддунайських культур. На се також ми звернули ми увагу в цитованій студії, але лише зовсїм загально. Основнійше се питанє розглянув проф. К. Гадачек в праці при-

---

[1]) В. Гребеняк, l. c. Ст. 13.

[2]) Dr. K. Hadaczek. Kultura dorzecza Dniestra w epoce cesarstwa rzymskiego. Materyały antropologiczno-archeolog. T. XII. Краків 1912. Ст. (24).

[3]) B. Janusz. Z pradziejów ziemi lwowskiej. Львів 1913. Ст. 8 - 33.

[4]) В. Гребеняк. l c. Ст. 17—19.

свяченій енеолітови і гальштадській культурі в Польщі.[1]) Ясно виказав він там, що металеві предмети, як шпилї і фібули, бранзолети, нашийники і перстенї, дармовиси і перли, завушницї, спиралї до волося, ґузики і щитики виказують богато анальоґії з ґеометричним і архаїчним стилем, що отже прийшли до нас з полудня, за посередництвом придунайських земель. Змішане названих впливів, східного і полудневого, характеризує нам найкраще культуру типу Чехи-Висоцько, творить з неї ориґінальну форму, яка простягає ся в цїлім дорічю Бугу і Стиру, доторкає Литви, де постепенно переходить в окрему культурну сферу надбалтийського Помория.[2])

В горі зазначили ми, що бронзові вироби лучать культуру типу Чехи-Висоцько з полудневими, наддунайськими краями. Сказане не є одначе рівнозначне з тим, мов би металеві характеристичні для неї предмети не підпадали вже під нїякі инші посторонні впливи. Скитська культура, котра має так богато анальоґій, що із керамікою типу Чехи-Висоцько була не без впливу і на приналежні їй металеві вироби. Округлі бляшки з ушками до нашиваня на одежу, прикраси в видї зігнених гвоздиків з плоскими головками, шпилї з розширеними і зігненими кінцями а також з плоскими головками, зелїзні і бронзові триграннї стрілки — все те як найвиразнїйше вказує сильний вплив Сходу, який з над Днїпра йшов до нас. Він спеціяльно сильно зазначив ся на численних відірваних нахідках зі Східної Галичини, головно окремих гробах і могилах; зіставити їх старали ся ми в висше цитованій розвідцї про звязь Галичини з давною Скитією. До ряду перечислених там фактів можемо додати тепер ще одну, малу, але все таки характеристичну подробицю.

В с. Городницї над Днїстром, в городенськім повітї, найшли припадково в 1913 р прикрасу (табл. II, рис. 1) в видї дзьоба птаха з сильно загненим клювон. Названий предмет виказує незвичайно докладну анальоґію з відкопаними подібними виробами в скитських могилах над Днїпром.[3]) Вони являють

---

[1]) K. Hadaczek. Eneolit, epoka bronzowa i t. zw. „hallstacka“ na ziemiach polskich. Osobne odbicie ze Sprawozdania Akademii Umiejętnosci Wydziału filologicznego za miesiąc grudzień 1913 r.

[2]) K. Hadaczek. l. ст. 5—6.

[3]) А. Бобринскій. Курганы и случайныя археологическія находки близъ мѣсточка Смѣлы. Петербургъ 1887—1894. Т. I, табл. VIII,

ся типовими для сих останнїх, де звіринні мотиви зварваризованого стилю в орнаментиці і взагалї у всїх прикрасах є буденним явищем.

6. **Деякі памятки грецької культури.** Згаданий східний вплив посередно приніс зі собою до Галичини і деякі признаки грецької культури. Се бачити пр. можемо на бронзовім зеркалї відкопанім в с. Сапогові, борщівського повіту[1]), для якого прототипом, як і для всїх подібних скитських виробів були безперечно грецькі взори. Сказане ще яркійше зазначує ся на славно-звіснім, богатім михалківськім скарбі. Приналежні йому золоті предмети, в першім рядї перли прикрашені філїґраном, вказують безпосередну відпечатку грецької культури. Всї вони мають виразну ознаку ґеометричного стилю, лише зварваризованого.[2]) Тому думати треба, що скарб сей зроблений був в якійсь промисловій місцевости, положеній між Адріятиком і Чорним Морем, звідки прийшов до нас полудневосхідною дорогою. Мабуть із такого самого походженя є та такий самий вплив показують і два відкопані останними часами перстенї з грецькими ґеммами. Один (табл. II, рис. 2) походить зі Сокаля, де найдено його на попівстві, другий (табл. II, рис. 3), з ґеммою, на якій зображений Діонїзий, видобуто разом з двома „жидівськими" перстенями (вони десь задїли ся), при земних роботах над р. Стриєм. Відомість про них подаємо на сїм місци, з рівночасним поясненем, що річи з виразними грецькими впливами а навіть просто з грецького жерела доходили і до нас, одначе відносимо ся до згаданих нахідок поки що з великою резервою. Обставина, що один перстень відкопаний був в Сокали, отже в місци, де міг бути занесений і значно пізнійше, в не так то дуже давних часах, знов, що другий мали найти разом з якимись „жидівськими" перстенями, наказує бути обережними і не витягати занадто далеко йдучих висновків на основі так непевних даних.

7. **Памятки римської культури.** Народи, які плекали культуру типу Чехи-Висоцько і показують з одного боку сильну звязь зі скитською, з другого знов оставали в безперервнім контактї з наддунайськими землями, в пізнійших часах

рис. 17; Т. II, табл. V, рис. 7; Т. II, табл. XXIV, рис. 7, 14, 16 Т. III, табл. VIII, рис. 7.

[1]) P. H. Kirkor. l. c.

[2]) K. Hadaczek. Złote skarby michałkowskie. Краків 1904. Idem. Jahreshefte des oester. arch. Inst. 1906. IX. Ст. 33—34.

не виеміґрували з галицької території, противно і дальше продовжали тут своє житє.[1]) Лише почали підпадати иншим впливам. Могуча римська імперія, яка своїми границями досягла Карпат, почала впливати численними дорогами, ріжними способами на напрям розвитку тутешної культури. Як сильний був сей вплив у нас, найлучший доказ дає тому конечність виріжненя в передісторії Східної Галичини окремої культурної доби т. зв. римських впливів. Ся остання припадає на час від I—V віку по Хр. Два хрональоґічні періоди можна умістити в рамах її: старший — до III в. по Хр. і молодший — IV—V в.

Перший з них найлучше характеризує нам велике тілопальне цвинтарище, розкопане вже давнійше, ще давнійше, ще в 1889 р., доси одначе науково ще не публіковане, в с. Липиці Горішній, рогатинського повіту.[2]) Тут на границї села, недалеко від громадської дороги найдено неглибоко в землї около 200 урн разом з предметами уживаними до прикраси тіла, як фібулами, кістяними гребенцями, зеркальцями. Всї вони взяті під розвагу, позваляють нам означити епоху некрополї на II і III вік по Христї. Дуже характеристичною є кераміка, котра, як виріб в переважній части льокальний, надає нахідцї етноґрафічне знамя. Збережені посудини, сивої барви, роблені є на злунськім кружку, з глини старанно вичищеної. Прикрасу її творять пруги і ріжні згрубленя, а також риті і гладжені лінії уняті в ґеометричні системи, дальше самі загальні форми, зграбні наслідувані на металевих і скляних взорах.[3]) Примір таких глиняних виробів подає нам табл. II, рис. 4 і 5. Се дві урни відкопані в осени 1913 р. на місци дослїджуваного дром І. Коперницьким цвинтарища в Липицї. Найдені разом з зелїзним ножиком показують, що липицька некрополя ще не цїла розслїджена, що відповідні систематичні розкопки могли би видобути ще цінний археольоґічний матеріял, який разом з давнійше вже звісним кинув би богато світла на цивілїзацийні відносини нашого краю в добі римських впливів.

Довкола липицького цвинтарища можна зґруповати цїлий ряд анальоґічних нахідок, котрі показують, що характеристична для нього культура була широко розпросторорена в межах те-

---

[1]) K. Hadaczek. Kultura dorzecza Dniestru і т. д. Ст. (24) - (25).

[2]) G. Orsowski. Wiad. num. arch. 1890. Ст. 30, 162. Mitteilungen der Central-Commission. Відень 1898. Ст. 59. K. Hadaczek. Kultura dorzecza Dniestra. Ст. (24) — (25).

[3]) K. Hadaczek. l. c.

перішної Галичини. Проф. Гадачек зіставляє[1]) аж дванайцять місцевостей, в яких відкопано сліди її. Розкинені вони почавши від Львова, як граничної лінії на заході скрізь по цілій дальше на схід положеній части краю. Найдено їх в повітах: руденськім (Рудки), бобрецькім (Звенигород), каменецькім (Камінка), товмацькім (с. Хоцемир, Петрилів), теребовельськім (Зеленьче), городенськім (Репужинці), борщівськім (Залісє, Боришківці, Капустинці) і коломийськім (Слобідка пільна). Се найлучший доказ, що згадана культура обнимала своїми впливами величезні простори краю, перекидаючи ся дальше і на російську часть України. До ряду висше перечислених нахідок можемо додати тепер ще чотири нові, з тих дві зроблені в 1913 р., дві инші вже давнійше, доси одначе в літературі ще не публіковані. Вони інтересні передовсім тим, що походять з инших околиць, ніж згадані висше, є отже дальшими вказівками, що до розпросторонення липецької культури в Галичині.

Принагідно, при орці натрафив селянин 1913 р. в с. Сороках бучацького повіта на глиняну урну, прикриту відповідною покривкою, в якій побіч попелу і перепалених кісток найдено:

1) Бронзову випуклу бляшку, прикрашену вистаючим на зверх бортом, і виразно зазначеним ґудзиком по середині;

2) одну кулисту, велику скляну пацьорки;

3) дві такі самі менші пацьорки, з них одна має сильно зазначене ребро;

4) чотири дрібонькі, мініятурові пацьорки вироблені з композиції;

5) одну велику пацьорку, зроблену з подібної маси як згадані попередно. Форма її досить характеристична: на основнім, кулистім тілї насаджених є шість узів; при підставі відграничені вони від цілости жовтими поясками; до того пацьорка помальована на зелено.

Описана нахідка прилягає здаєть ся до всіх вичислених попередно памяток старшої провінціонально-римської культури в Галичині. За таким означенєм її промовляє головно форма посудини зі зложеними в ній кістками. Що правда, розбита вона на кусні, проте одначе і вони самі досить характеристичні, щоб дати деяку основу до конкретних висновків. Вироблені з темно-сивої глини в однім місци прикрашені трома вглубле-

[1]) Також.

нями, робленими пальцем, уложеними в трикутник. Подібний рід орнаменту звісний вже з давнійшої більшої нахідки, публікованої проф. Гадачком. В с. Залісю борщівського повіту найдено так само прикрашену посудину[1]), разом з римською амфорою, бронзовим збанком гарної роботи, бронзовим, емалїованим дармовисом і скляною, ріжнокольоровою перлою. Всї згадані річи зібрані разом виразно вказують сильний римський вплив, на них зазначений і тим самим стверджують, що посудина орнаментована витисненими пальцем вглубленями приналежить культурі, на якій подібні впливи полишили виразні слїди.

Тій отже культурі приписати треба і нахідку зроблену в с. Сороках. Та се не рівнозначне з тим, мов би вона відповідала їй зовсім точно і хронольоґічно. Мальована ґузата перла має анальоґію в нахідках значно старших; подібну прикрасу найдено і в скитських могилах на Україні.[2]) Там також нерідко відкопують і бронзові, півкулисті бляшки, формою зближені до тої, яку маємо з с. Сороків. Мимохіть отже тисне ся нам на думку здогад, чи випадково описаний гріб, який з одного боку показує анальоґію зі старшою провінціонально-римською культурою в Галичинї, з другої знов зближає ся до т. зв. скитської цивілїзації рівнорядної з нашою культурою типу Чехи-Висоцько не лучить що до часу сеї останної з першою.

Не лише культурально, але і хронольоґічно з липицьким типом вяже ся друга з ряду доси в лїтературі незвісна нахідка а то зі с. Половець, чортківського повіту. В музею „Товариства Школи Людової“ в Тернополи переховують дві найдені там, ріжної величини і ріжного виробу посудини. Одна з них велика, виліплена з добре вимішаної, гарно гладженої сивої глини, має стінки остро і сміло модельовані з виразно зазначеними заломанями (табл. II, рис. 4). Вона відповідає своєю формою зовсім тій, яку публїкував проф. Гадачек з с. Вербків, ямпільського повіту подільської ґубернії.[3]) Між ними є лише та ріжниця, що наша не має вух. Друга посудина технїкою виробу значно відбігає від першої. Се маленька мисочка з незвичайно тонко й гарно виведеними стїнками, з сильно блискучою чорною поверхнею на зверх. Перша з посудин як найточнїйше вяже ся з формами характеристичними для тїлопального кладо-

[1]) Тамже. Табл. 7. Рис. а.
[2]) А. Бобринскій. l. c. Т. III. Табл. XIII.
[3]) K. Hadaczek. Kultura dorzecza Dniestru. Табл. IX, рис. а.

вища в Липиці, друга, відносно дуже рідка у Східній Галичині, переносить нас далеко в Київщину, де подібної техніки кераміку найдено на однім цвинтарищи разом з виробами зі сивої глини.[1]) Подібні чорні посудини дуже характеристичні в першій мірі для рівнорядної провінціонально-римської надвислянської культури, репрезентованої цвинтарищем зі с. Ґаці коло Переворска[2]), одначе навряд чи можна сі останні лучити з наддніпрянськими, як приналежні відмінній культурі. Того самого роду чорну кераміку відкопано у Східній Галичині в значнійшій скількости тільки в одній гончарській оселі в Неслухові, досліндженій в 1898 р. проф. Гадачком.[3])

Доси описані обі находки звязані з провінціонально-римською культурою приналежні були гробам, з яких інвентаря пробиває на зверх так би сказати їх мирний характер. Істнує одначе в Галичині певна катеґорія знахідок з прикметами саме зовсім противними. Се т. зв. гроби лицарів, які бувають до себе звичайно дуже подібні. Побіч урни, наповненої попелом і кістками зложені части зброї, умисне поломаної в виді мечів, списів, умб від щитів і т. и. з формами характеристичними для культури La Téne, чи провінціонально-римської. Такій ґрупі приналежний гріб відкопано між иншим і в 1913 році в с. Іваню Золотім заліщицького повіту. Разом з урною виповненою перепаленими кістками найдемо на громадськім пасовищи зелізний спис, довгий обосічний меч, остроги, ручку від щита і два дармовиси в виді мініятурових ведрів. Точнійший опис сеї інтересної добичі поданий буде проф. Гадачком у спеціяльнім справозданю.

Зі згаданою находкою дуже докладно вяжуть ся два предмети, доси ще не публїковані, збережені в музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Маю на думці в половині переломаний зелізний меч, і умбо від щита, найдені в с. Перепильниках зборівського повіту, серед обставин близше невідомих. Меч досить сильно ушкоджений (табл. IV, рис. 2) формою наближений до инших подібних находок зі Східної Гали-

---

[1]) Хвойка. Поля погребеній въ среднемъ Приднѣпровію. С-Петербургъ 1901. (Цитоване за Гадачком).

[2]) K. Hadaczek. Cmentarzysko ciałopalne koło Przeworska. Teka konserwatorska. T. III. Львів 1909 (з альбомом).

[3]) K. Hadaczek. Z badań archeologicznych w dorzeczu Bugu. Teka konserwatorska. T. II. Львів 1900. Ст. 48 і слід. Idem. Kultura dorzecza Dniestru. Ст. (31)—(32).

чини перечислених в горі. Проф. Гадачек лучить їх з провінціяльно-римською культурою, що має мабуть за собою повне оправдане. Наш меч формою своєю не відбігає також далеко від характеристичних для неї памяток. Обосічний, остро на кінци закінчений, з ручкою лучить ся при помочи вирізаня звонової форми. З сею-ж культурою точно вяже ся ще і другий найдений в Перепельниках предмет, а то умбо від щита (табл. IV, рис. 1). На вузкім поясї уміщений є стіжок з високим, острим закінченем; довкола долїшної части пояса йде прямо від нього відігнений берег, при помочи котрого прикріплювано умбо до щита. Такої форми річи є саме типові для цїлої т. зв. провінціонально-римської цивілїзації.

Перечислені нахідки, всї з території Східної Галичини, дуже точно характеризують нам згадану висше липицьку культуру. Придивім ся тепер, як вона розвиває ся опісля, в дальших часах.

Характеристичним для неї похоронним обрядом було, як ми бачили, тілопалене. З часом зміняє ся воно на старий, давнїйше в Галичинї поширений звичай хоронити мерців просто в землї, і не піддавати їх впливам огня. У тій зміні похоронного обряду і лежить головна ріжниця між старшою і молодшою провінціонально-римською добою у нас. Инші, маркантнїйші зміни віднайти трудно; розвиток культури йшов і дальше сею самою дорогою, на яку ступив він попередно. Се дуже гарно показує нам припадково відкрите, частинно досліджене проф. Гадачком скелєтове цвинтарище в с. Псарах рогатинського пов. Кераміка характеристична для нього[1]) лишилась такою, яку ми мали змогу бачити на липицькім і йому подібних некрополях. Сиві, на гончарськім кружку вироблені, на скляних і металевих взорах оперті, гарно модельовані посудини є типові для нього явищем, таким самим, яким були вони і для старшої нашої римської цивілїзації. Незміненими полишили ся також металеві і инші вироби, на них помітний сей самий вплив, за яким слїдити мали ми змогу на предметах липицької культури. Одним словом анальоґічний цивілїзацийний дорібок при відміннім похороннім обряді характеризує нам новійшу провінціонально-римську добу в Галичинї, в порівнаню зі старшою.

---

[1]) Idem. l. c. ст. (28)–(30).

Як було зазначене найкращим памятником її є цвинтарище зі с. Псарів рогатинського повіту. З ним злучити можна ще кілька инших відірваних нахідок а то зі с. Городниці, Теребовлї, Підгайчик Юстинових, Увисли, Глищави і Переводова.[1]) Вони показують, що описувана культура була поширена скрізь у Східній Галичині, на великих просторах сеї части краю. На жаль, такі нахідки ще дуже нечисленні, вони рідші від приналежних старшій провінціонально-римській добі. Тим більшого значіня набирають тому всї відомости про ново відкриті памятки, типові для названої культури. Поки що маємо змогу зареєструвати на сім місци два нові гроби, відкопано в 1913 р., які характером відповідають саме некрополї зі с. Псарів.

При робленю ями на вапно в Романовім Селї збаразького повіта, недалеко церкви найшли робітники скелет, побіч голови котрого поставлені були такі предмети:

1) Висока двоушна омфора, з пропорціональною шийкою, обведеною в горі виразним ребром, дальшим продовженем котрого є, так би сказати, уха посудини, злучені на другім кінци зі стїнками її (табл. III, рис. 5).

2) Збанок з одним ухом; стїни по серединї сильно заломані, з широкою і високою шийкою, відмеженої від решти посудини випуклим ребром. Низше його йде орнамент в видї слабо зазначеної зиґзаковатої лінії (табл. III, рис. 3).

3) Маленьке горнятко з ушком, яке своєю формою нагадує висше описаний збанок. Воно лише не так майстерно вироблене як сей останний (табл. III, рис. 2).

4) Три мисочки з сильно випуклими стїнками, з гарно зазначеними підставами і горішним берегом (дві з них репродуковані на табл. III, рис. 4 і 6).

5) Бронзова фібула в видї букви Т; вона складає ся з трох частин: пружини, прямо до неї поставленої головної рами з кінцем в діл відігненим і з самої шпильки (табл. III, рис. 7).

Всї вичислені предмети незвичайно характеристичні для провінціонально-римської культури. На дуже численних, як для одного гробу посудинах, вироблених зі сивої глини, виразно тут зазначив ся животворний вплив полудня. Його бачити можна

[1]) Idem. l. c. ст. (31)—(32).

в зграбних формах і в ремінісценціях металевих прототипів, які нам на них не трудно пізнати. Клясичним приміром впливу сих останних на кераміку може бути збанок з ручкою, описаний в горі під ч. 3. Він живо нагадує подібні бронзові вироби, поширені на полудни. Инші посудини найдені разом з ним в Романовім Селї знов носять на собі виразний відпечаток римської кераміки. Двоушна амфора безперечно була роблена на взір подібних римських посудин.

З характером глиняних виробів дуже добре гармонїзує і один одинокий разом відкопаний металевий предмет, іменно бронзова фібула (табл. III, рис. 7). Подібний тип в виді букви T з ніжкою відігненою в долину характеристичний є для провінціонально-римської цивілїзації, з якою він цілу нахідку з Романового Села незвичайно тїсно звязує.

З тою самою культурою лучить ся і другий з ряду відкопаний в 1913 роцї гріб, іменно зі с. Івана Золотого залїщицького повіту. Побіч кістяка найдено тут глиняну посудину разом з кружком від веретна. Вона, віддана на табл. III, рис. 10, вироблена з недуже старанно вимішаної до червоности випаленої глини, з помочею гончарського кружка, що легко можна пізнати по сильно зазначених рівнобіжних поземих чертах. Типом своїм нагадує дуже виразно анальоґічну посудину з цвинтарища с. Псарів, репродуковану проф. Гадачком в розвідцї про римську цивілїзацію в Галичинї.[1]) З тою самою нахідкою і лучить ся вона культурно.

На описанім гробі з Іваня Золотого вичерпали ми реєстр нових відомостей про поширенє провінціонально-римської культури в Галичинї. З инших подробиць згадати хиба можна про бронзову фібулу (табл. III, рис. 8), принагідно відкопану в с. Городницї, городенського повіту, типом зближену до найденої в с. Псарах[2]), та про дві римські монети, одну найдену в Хоросткові (сокальського пов.) і другу, цїсаря Марка Авреліюса Антонія, яка мала бути відкопана в печерах в Кривчу борщівського повіту.

8. Нахідки зі словянської й української княжої доби. Провінціонально-римська цивілїзація, яку мали ми нагоду висше пізнати в описаних нахідках, не є і у нас якимсь екзотичним явищем, звязаним з близше незвісними катастро-

---

[1]) Mat. antr. archeol. t. XII. табл. IX. рис. 6.
[2]) Idem. l. c. табл. X.

фальними змінами в племінній приналежности населенє нашого краю, воно ґенетично вяже ся з відносинами перед і по її істнованю у нас. Про звязь сеї культури з типом Чехи-Висоцько мали ми нагоду згадати попередно, тепер зазначити треба, що численні нитки лучать її і з культурою хрональоґічно пізнійшою, т. зв. чисто-словянською. Перший раз звернув на се увагу проф. Гадачек, який вказував, що в гончарській оселї досліджений в Неслухові, разом з керамікою характеристичною для культури з часів римських впливів здибано і остатки типових словянських посудин з филястим орнаментом.[1]) Се був би один з важних показів про автохтонність Словян у східній Галичині. На жаль покищо нічого певного про се не знаємо, матеріял, на якім можна було би в дослідах оперти ся, занадто ще фраґментаричний до робленя так поважних висновків. Головно відомости наші про останну передісторичну добу, т. зв. чисто-словянську дуже скупі, і сміло можна сказати, що ми про неї властиво нічого конкретного ще не знаємо.

Не без інтересу буде тому згадати тут декількома словами про один словянський гріб відкопаний минулого року в Звенигороді бобрецького повіту, хоча він хрональоґічно приналежить вже вчасно-історичній добі. Побіч неглубоко під землею, в витягненій позиції, положеного скелета найдено тут кілька характеристичних каблучків до висків з кінцями есовато загненими (т. зв. Hackenringe), один бронзовий дротик і оловяну пльомбу; всї ті річи зіставлено на табл. IV, рис. 4 6.

З описаною находкою лучить ся друга принагідно зроблена в Іваню Золотім заліщицького повіту. Се добре захована завушниця (табл. IV, рис. 3) дуже характеристичної форми; на луковато вигненім дротї нанизані є три філіґрани, прикрашені горошкуватим орнаментом, відділені один від другого тоненькими скрутами дроту. Такий тип завушниці з трома галками в Галичині відносно дуже рідкий; йому подібні найдені були в Сокали, Мишкові (пов. Заліщики), Вовківцях (пов. Борщів), Боришківцях (пов. Борщів), Застїнці (пов. Тернопіль), Гусятині, Калиновщині (пов. Чортків), Чолханщині (пов. Тернопіль), Жнибородах (пов. Бучач) і Крилосї[2]), дальше в Демидові побіч

[1]) Idem. l. c. ст. (31)—(32).

[2]) Dr. W. Demetrykiewicz. Vorgeschichte Galiziens. Die oester.-ungarische Monarchie in W. u. B. Galizien. Ст. 133.

Молотова[1]) (пов. Бібрка) і в Постолівці[2]) (пов. Гусятин). Натомість подібна форма ковтків дуже характеристична для словянської культури в Київщинї і звідси походить навіть назва їх, завушниця київського типу. Кілька відмін в доси звіснім репертуарі їх можна без труду виріжнити. Поминаючи ковтки з насадженими на дріт кришталевими та скляними, по три на кождім, коралинами, що дають нам першу, початкову форму сього типа, і починаючи від металїчних імітацій таких коралин, бо се доперва властиво те, що зовемо типовим трохгалочним ковтком, — ми маємо найпростійшу форму в ковтках з круглими, гладкими галками, які найшли ся в могилї Смоленської ґубернії, датованій дїргемами 1-ої пол. X в. Ся найпростїйша форма дає осібний варіянт в галочках жолудеватих, звісних головно в східноевропейських нахідках. Початкова-ж гладка кругла галка розвиває ся в трох головних напрямах: 1) вона прикрашує ся на поверхнї філїґрановим орнаментом; 2) вона покриває ся горошкуватим орнаментом; 3) галочка стає ажурною; при тім часом сї три відміни початкової гладкої галки лучать ся зі собою: маємо галочки ажурні з перлами, з філїґрановим і перловим орнаментом і т. и.[3])

Завушниця найдена в Іваню Золотім приналежить другому типови описаних ковтків; в Київщинї вони поширені були в XII в. по Христї, яким то часом треба датувати і нашу завушницю з Іваня. Вона є одним з дальших доказів на се, що Галичина почавши від давної передісторичної епохи аж по самі історичні часи оставала в точній культуральній звязи з наддніпрянськими землями.

З княжої нашої доби побіч описаного гробу зі Звенигорода і завушницї з Іваня маємо ще одну, в останних часах зроблених, дуже інтересну нахідку. Се печатка зображена на табл. IV, рис. 7 найдена в с. Янчинї, перемишлянського повіту. На однім боцї її бачимо святого, а побіч напис MHNA, який мабуть пояснює згаданий рисунок. На другім боцї печатки маємо великими буквами віддане: ДАNѢ( )ЛОВО. Між Ѣ і Л лишили ся самі слїди певної букви, мабуть И або С. Нїчого певного одначе про се сказати не можна.

[1]) М. Грушевський. Молотівське срібло. Записки Наук. Тов. ім. Шевченка. Т. XXV. Львів 1898. Ст. 1—6 з рис.

[2]) Музей „Тов. Школи Людової“ в Тернополи.

[3]) М. Грушевський. Молотівське срібло. Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. XXXI—XXXII. Львів 1899. Ст. 3—4.

Описана печатка переховуеть ся тепер в Національнім Музею у Львові. Там також зберігає ся один відкопаний в 1913 році енкалпіон, знайдений на старім цвинтарі в Жукові (золочівського пов.?). Форма його дуже інтересна, рідка, тому на табл. IV, рис. 8 даємо репродукцію названого енкалпіона. Довкола іконоґрафічного ізображеня обігаючий напис нечиткий, в однім лише місци можна відчитати імя „Стефан“.

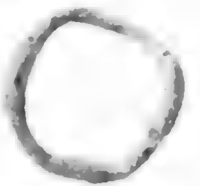
Львів в липни 1914.

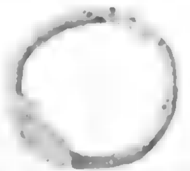

1

2

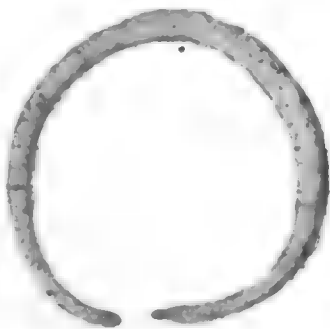

3

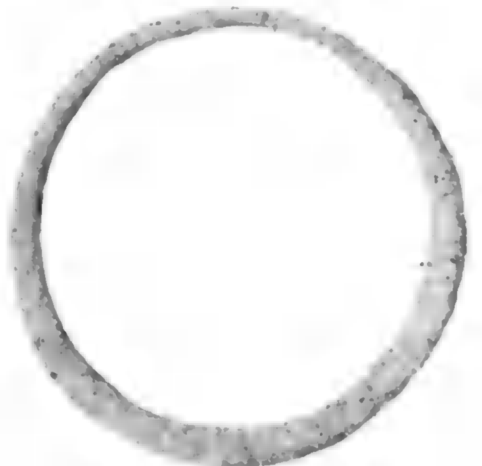

4

5

6

7

8

9

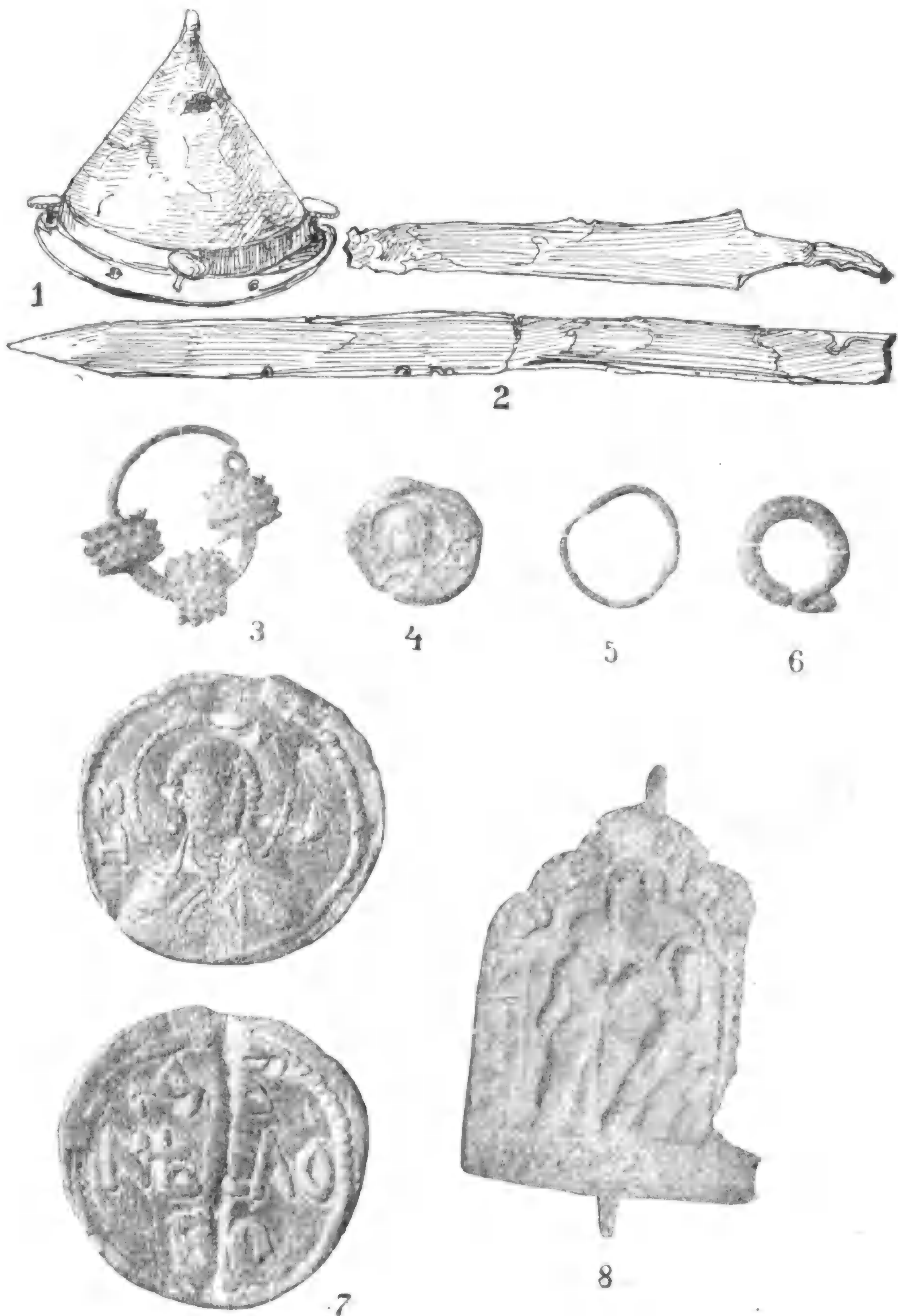
Таб. I.

Таб. II.

Таб. III.

Таб. IV.

До характеристики Іляша Караімовича.

Написав *Іван Крипякевич.*

Іляш Караімович виступав в обставинах, які не могли йому зєднати симпатії у пізнійшій традиції. Не був дуже замітною особою між козаками. З 1635 р. маємо про нього першу звістку; був тоді мабуть у пруськім поході у полку нереєстрових, — в повороті у Володимирі 26 жовтня полковник Константин Вовк передає своїх козаків Іляшеви Караімовичу[1]). В 1637 р. був звичайним „реєстровим товаришем“ переяславського полку[2]). Виринув на ширше поле аж підчас рухів Павлюка — в партії вірних постановам річипосполитої. В універсалї до переяславського товариства Павлюк писав: „А тих зрадників, кілько є у вас, військових, що їм обіди, вечері і бенкети у пана Жолкевського бували — і за те товаришів наших панови Жолкевському повидавали, — і не одному уха пообрізувано і на Гадяч вали сипати заведено, — тих зрадників військових не бороніть, щоби їх до гармати, до війска піймавши приведено“...[3]) Караімович мабуть належав до тих польських прислужників, може навіть стояв між ними на визначнім місци, бо не чекав на виконанє Павлюкових погроз, але в вересни 1637 р. з товаришами подав ся до війска вел. коронного гетьмана Конецпольського — аж до Бару. З собою привів Іляш також двох висланців Павлюка, Смоляґу і Ганзу, які мали його арештувати[4]). Польським вождам

---

[1]) Архивъ Ю. З. Р. III. 1. с. 357.

[2]) Okolski, Dyaryusz transakcyi wojennej 1637, вид. Туровського стор. 13.

[3]) З Крилова 12. VIII. 1637 — Okolski ст. 12.

[4]) Okolski ст. 13; Конецпольський в листі з Бару 7. IX. 1637, — М. Грушевський, Історія України Руси VIII. ст. 251.

такі вірні козаки могли віддати неоцінені прислуги. Польний гетьман Миколай Потоцький, що вів королївське війско в Наддніпрянщину почав їх розпитувати, де мешкають проводирі бунтів, як до них дійти, як скоро можуть зібрати ся, де гармата, який урожай коло Днїпра і ин. „А що бачив, що він (Іляш) у тім щиро поступае, — зеднав собі у й. м. п. кор. польного гетьмана немалу ласку й афект"[1]). Се був початок карієри Караімовича. Лишив ся в польському таборі на час цілої козацької кампанії з листопада і грудня 1637 р.

Нагорода за вірність прийшла дуже скоро. По кумейськім погромі, підчас боровицької облоги козаки мусіли завести переговори з Поляками і 24. грудня зложили оруже; на знак підданства козаки мусіли віддати військові інсіґнії і „скинути" старшину; потім заступик Потоцького Кисіль „з рамени гетьмана" назначив їм осаулів, полковників, судїв і писаря. Переяславським полковником іменовано Іляша Караімовича. Але з урядом і особою його звязано ще висшу почесть; віддано йому на час старшинство над цілим запорозьким військом, бо звичайного старшого чи гетьмана козакам не дозволено. В тексті присяги, яку уложено для козаків, піднесено, що Іляш дістае відзначене за се, що „статочно не вяжучи ся до бунтів, трівав при коронній війску"[2]).

Іляш як „старший полковник" не проявляв і не міг проявляти самостійности на своїм тимчасовім уряді, але мусів сповняти дорученя коронного гетьмана. В лютім 1638 р. був при гетьманських комісарах, що переводили ревізію реєстра[3]); в марті ходив з ротмистром Мелецьким і реєстровими на Запороже — безуспішно[4]); в цвітни був з реєстровим війском в Переяславі і звідси ходив проти нового війска Скидана[5]); в маю був з коронним війском під Голтвою, де замкнув ся Острянин і з своїми козакам „як добрий юнак" виконав перший приступ на місто, — при тім його пострілено[6]). В половині червня ходив Караімович з реєстровими при коронних хоругвах над Днїпро проти Скидана і розбив його війско[7]). Капітуляція повстанців

---

[1]) Okolski ст. 21.
[2]) ibid. 66—67.
[3]) М. Грушевський, Історія України-Руси VIII, ст. 279 (з непублікованої реляції Киcіля).
[4]) ibid. ст. 288—9; Okolski ст. 72.
[5]) ibid. ст. 290—1.
[6]) Okolski ст. 98. [7]) ibid. 139.

над Старцем 7. серпня 1638 р. покінчила довгу кампанію; повстанці і реєстрові мали з собою погодити ся і приняти спільних полковників, яких визначить коронний гетьман; старшинство над війском задержував гетьман для себе[1]). Між ново іменованими полковниками, в числї шістьох, не бачимо Іляша Караімовича[2]). Полковників вибрано по половинї з вірних реєстрових і з повстанців; се була компромісова лїста і тому мабуть Потоцький не давав туди Караімовича, що мав занадто правительственну краску і міг стрінути ся з недовірєм більшости. Гетьман чекав, щоби уми вспокоїли ся і тодї готував нагороду для вірного слуги річипосполитої. На остаточній комісії на Масловім Ставі 4. грудня 1638 р. козаччина мусїла приняти сувору конституцію, що мала основно змінити устрій реєстрового війска: на чолї стояв королївський комісар, полковниками ставала шляхта. Не відступлено нї трохи від букви закона, — навіть для такого певного чоловіка, як Караімович, не було виїмку, — переяславське полковництво заняв шляхтич Станислав Олдаковський. Для Караімовича лишено тільки найвисший уряд доступний козакови — військове осаульство; другим осаулом був іменований Левко Бубнівський, а обом віддано похвали: „через весь той час розрухів не тільки не лучили ся до своєволї, але противно додержуючи вповнї віри і підданства й. к. м., богатьом иншим були приводцом до доброго“[3]). Платню діставав осаул 600 золотих річно; се була офіціяльна нагорода, яку одержав Іляш за свою службу; на такім становищі дочекав мабуть до початків Хмельниччини, що забрала його як одну з перших жертв.

Караімович не тїшив ся симпатією у повстанців, — се річ зрозуміла. Гуня в таборі над Сулою як услівє помиреня ставив видачу Іляша і пятьох инших „вірних“ козаків[4]); козаки над Старцем жалували ся, що Караімович забрав монастирський скарб з Терехтемирова[5]). Іляш жив під страхом, що з ним зроблять, як з иншими прислужниками польського панованя[6]). Причини сього нам яснї. Але тяжше пояснити собі, яке було становище Караімовича між реєстровими, чим він вибив ся на їх проводиря, що взагалї репрезентував собою.

---

[1]) Okolski o. c. 176. [2]) ibid. 188.
[3]) ibid. 193. [4]) ibid. 139.
[5]) ibid. 179—180.
[6]) Пор. М. Грушевський l. c. c. 279, 289 (з сучасних реляцій).

Переглядаючи дані, що маємо про Іляша Караімовича, мимохіть доходимо до погляду, що цілі його були дуже особисті, а дорога, на якій здобував свої успіхи, се була панська протекція. Караімович — коли судити по призвищу — був чоловік не-українського походженя; звідси висновок, що був слабо звязаний зі змаганями козаччини і лекше податливий на корисні пропозиції власть маючих і на надію легкої наживи. Він же мабуть належав до гурта, який бенкетував зі шляхтою в Переяславі, він зумів здобути собі прихильність Потоцького; він уперто тримав ся панської руки і за се здобував похвали і відзначеня... Але всі ті закиди ділить з Караімовичем значна часть реєстрової козаччини. Думка про згідне пожите зі шляхтою була тоді дуже поширена між козацькою старшиною і взагалі заможнійшим козацтвом; причина була і в надії забезпечити ся так перед напастями, і в страху перед коронним військом, і в неохоті до черни. З Переяслава втікає з Караімовичем кількадесять козаків — великий гурт його однодумців; инших, як Саву Кононовича і Онишкевича заскочило арештоване зі сторони Павлюківців, а так певно також пішли би під крила гетьмана. Караімович не був сам оден в коороннім таборі, а в инших полках (Біла Церква, Корсунь), також було значне число козаків, що воліли піддати ся польському війську, як іти з Павлюком. Але сї козаки, що не лучили ся з повстанем, через те не зрікали ся ще бути козаками; се відчували добре вожди польського війска. Навіть коли вже переведено ревізію реєстра і виключено з нього всіх підозрілих, — ще не можна було вірити в повну льояльність козаків; висилано реєстровців у походи тільки в товаристві коронних відділів, але і тоді треба було признати: „козаків трудно ужити против їх народу, — як вовком орати...“[1]) Караімович може не був таким „вовком“, бо занадто добре йому було при боці гетьмана, але не перестав бути козаком і не позбував ся звязків з козаками. Що більше — удержував зносини навіть з одиницями скомпромітованими перед урядом.

При ревізії реєстру в лютім 1638 р. польські комісарі переводили слідство і виключали всіх підозрілих о участь у повстаню; так нпр. скинули з уряду миргородського полковника і розвязали його полк. Також бажали скинути полковників черкаського (Якова Гугнивого) і чигиринського (Григорія Хо-

[1]) Грушевський l. c. с. 289 (реляція Мелецкого).

мовича); але за них вставив ся Караімович, тоді вже „старший полковник“, поручав їх знане в запорозьких справах і казав, що тепер не бачить більше відповідних на сї уряди; „тому мусїли ми їх полишити“ — пишуть комісарі[1]). З яких причин боронив Іляш тих полковників, можемо тільки здогадувати ся.

Маємо і другий подібний факт. „При тім пописї“, пишуть комісарі, „пильнували ми поарештувати козаків вказаних паном краківським (Конецпольським). І так Чорномазого взяли ми і посилаємо“[2]). Комісарі не говорять, що стало ся з арештованим козаком. Але про нього маємо знов звістку в непублїкованих листах Караімовича і Станислава Потоцького[3]). Іляш Караімович „полковник старший“ знов вставляє ся за підозрілим „товаришем“. Василя Чорномаза з Миргорода віддали до козацької вязниці, за неоправданим доносом — пише Іляш до Миколи Потоцького. Він має свідоцтво від місцевого державця і всїх миргородських обивателїв що до „чесного і пристійного помешканя свого“, що не вдавав ся в ніякі бунти і був вірним слугою короля і річипосполитої. „Пан Біг і посполите право приказує нам невинних людий визволяти й за ними причиняти ся“, — тому полковник боронить обжалованого і просить гетьмана, щоби лишити його при „здоровлю й худобі його“. Станислав Потоцький, оден з комісарів, що переводили ревізію реєстра, повідомляє також, що вся військова старшина „висвідчала“ Чорномаза, що не був приводом анї радою до ніяких бунтів.

Справа Чорномаза цікава відвагою оборонців і доброю орнїзацією оборони. Коли Конецпольський поручав арештувати Чорномаза, то мусїв мати з ним якісь „рахунки“. Не дивлячи ся на такий стан річий, козаки вмить орґанїзують оборону товариша: дістають свідоцтво льояльности від миргородського державця і инших обивателїв, порушують старшину, зібрану в Переяславі, шукають дороги до комісарів і гетьмана. Хоч коваччина була під важким терором і мусїла показувати покору і послух, — не вагала ся в потребі заступити ся за підозрілого товариша. Інтересне передусїм становище Іляша Караімовича, який хоч на зверх незвичайно льояльний, в дійсности тримаєть ся за руки з козаками і покриває їх вини своєю протекцією. Чи робив він се тому, щоби здобути собі симпатії між загалом

---

[1]) Реляція комісії — Грушевський l. c. с. 280 [2]) ibid.
[3]) Оба листи подаємо при кінци.

козаччини чи з инших мотивів, се річ рівнодушна. Але досить ясне його бажане стояти близько до козаків, — бажане тим більше замітне, що з уряду він мав поборювати всякі козацькі „бунти“.

Тодішних козацьких діячів не все можна належно зрозуміти й оцінити. Не було ще вироблених поглядів і політичної традиції; припадкові обставини ведуть людий в сей або той табор. Не треба забувати, що й Богдан Хмельницький стояв тоді при боці Караімовича... Але нераз дуже правдива є сентенція польського офіцера: „козаків трудно ужити проти їх народа“... Хмельницький вкінци вернув ся до народа; Іляш Караімович мав тільки деякі щасливі моменти, а потім кровю заплатив за свою помилку.

Ще про цитований лист Караімовича. Се мабуть одиноке звісне оригінальне письмо того „старшого полковника“, инші є тільки в копіях[1]). Не можна ствердити, чи писане рукою Іляша, бо тимсамим письмом писаний лист Ст. Потоцького[2]); можливо, що оба листи писав запорозький писар. Що лист Караімовича переходив через військову канцелярію, на се вказує запорозька печать. Тій печаті належить ся окрема згадка. Вибита на папері, підложеним воском чи ляком, промір к. 31 мм.; по середині козак в ході, звернений боком, при боці шабля, на лївім рамени рушниця; кругом напись: **КОПИѦ ВОИКА ЗАПОРОЗКОГО.** Се не спеціяльна печатка Караімовича, але давна запорозька печать: з автопсії знаю, що вона є на листах Михайла Дорошенка з 1628 р.[3]). Хоч змінив ся устрій запорозького війська лишив ся давний „клейнот“, — одинокий свідок давної незалежности.

Додаток.

I.

Jasnie Wielmozny a nam wielce Mwy Panie Woiewoda bracławski, Panie nasz mwy;

Vniżone y we wszem powolne służby nasze młwey łasce WM naszego MPana iako naypilniey oddawamy etc. etc.

---

[1]) Згадані у Грушевського l. c. ст. 289, 291 в нотках.

[2]) Але підпис Ст. Потоцкого власноручний.

[3]) Жерела до історії України-Руси т. VIII. ч. 187, 188, 189, 190, 201. З тих листів перерисовано печатку і вона буде подана в окремій моїй статі про козацьку сфрагістику.

Towarzysz nasz Wasili Czornomaz z Mirogroda, nie wiedziec za iakim vdaniem, a znac niewinnym, iest oddanym nam do więzienia, ktory ma swiadectwo od Iego MPana dzierżawcy y wszytkich obywatelow mirogrodzskich poczciwego y przystoynego pomieszkania swego, ze na zadne bunty nie zarabiał y wiernym się sługą Iego KM y RP naydował, iako WM nasz Mwi Pan z samych tych listow swiadecznych zrozumiec będziesz raczył, prosił mie o przyczynę do WM naszego MPana. A yż Pan Bog y prawo pospolite nam roskazuie niewinnych ludzi wyzwalac y za niemi się przyczyniac, wiedząc, że wprzod ta sprawa po Bogu na WM naszym miłosciwym Panu polega, nie czuiąc nic takowego po tym człowieku, iako niewinnym przy swiadectwach mianowanych, smiem za nim do WM mego MPana prozbę moie wniesc, vniżenie prosząc, aby był vwolniony, iakoby z Mwey łaski WM naszego MPana zdrowia y chudoby swey całym został, ktory Pana Boga za dobre zdrowie WM naszego MPana prosic, a my vnizoną słuzbą naszą zasługowac winni będziemy. O co powtore vniżenie prosząc, Mwey sie łasce WM naszego MPana poruczamy. Datum w Pereasławiu, d. 23. februαry A. 1638.

WM naszego MPana y dobrodzieia vnizeni słudzy
Illasz Karaymowicz z polecenia WM mego MPana, pułkownik starszy woyska Iego K. M zaporozskiego.

To tesz WM swemu Mwemu Panu do wiadomosci donoszę, że zaraz dnia iutrzeiszego w drogę za porohi wychodzę.

Лист писаний на аркуші; на 4 стор. адреса:

Iasnie Wielmożnemu Panu Iego MPanu Mikołaiowi z Potoka Potockiemu, Woiewodzie bracławskiemu, Hetmanowi Polnemu Coronnemu, Generałowi Podolskiemu, latyczowskiemu, niezynskiemu etc. etc. staroscie, Panu nam wielce mwemu.

Печать.

Бібліотека Пшевдзецких у Варшаві, кореспонденції К.

II.

Iasnie Wielmozny Mci Panie Woiewodo bracławsky
moy Mci Panie y Dobrodzieiu

Ziachawszy z roskazania WM M. M. Pana na te rewizyą kozakow zaporowskich, przychodzili do mnie wszytka starszyna woyskowa, wy-

swiadczaiąc Czarnomaza, iż do żadnych buntow nie byl powodem ani radą. Przychodzi mi tedy prosic za onym WMMMPana y Dobrodzieia, abys nad onym miłosierdzia (gdyż sie nie pokazuie na niego, aby miał bydz buntownikiem), WMMMP. raczyl. Vnizone vsługi me przytym oddawam w łaske WMMMPana y Dobrodzieia.

W Pereaslawiu d. 23. februarii 1638.

WMMMPana y Dobrodzieia
Vnizony sługa
Stanisław Potocki.

На аркуші на ст. 4. печать і адреса:

Iasnie Wielmoznemu memu Mciwemu Panu Bratu y Dobrodzieiowi Iego Mci Panu Woiewodzie bracławskiemu, Hetmanowi Polnemu Coronnemu, kamienieckiemu, latyczowskiemu, niżynskiemu etc. staroscie oddac.

Також, кореспонденції. Р.

Український господарський порадник з 1788 р.

Подав ***Михайло Возняк.***

В III і IV випуску „Галичанина“, літературно-наукової збірки під редакцією Богдана Дідицького за р. 1863, подав Антін Петрушевич „Историческое извѣстіе о древней Почаевской Обители Чину св. Василія Великого и Типографіи ея, съ росписью въ той печатаннымъ книгамъ“. Як 93 число видань почаївської друкарні навів такий заголовок і з таким поясненнем: „1788 г. Książka o lekarstwach końskich, заглавіе, предисловіе и послѣдняя часть книги на польскомъ, вся прочая на русскомъ языцѣ. Находится въ библіотецѣ Константина Свидзинского“ (стор. 176). Даючи „Дополненіе къ очерку Славяно-русской библіографіи В. М. Ундольскаго“ (Сптб. 1874), згадав Яків Головацький також під ч. 163 (стор. 37) за книжку про кінські ліки (Книжка о конскихъ лѣкарствахъ), надруковану в Почаїві 1788 р., з заміткою: „Заглавіе и предисловіе по польски, все прочее на зап. русскомъ языкѣ, печ. кирилловскимъ шрифтомъ“.

Наскільки можна думати на підставі уваг Петрушевича й Головацького, ні один, ні другий не мали примірника згаданої книжечки в руках. Перша докладнійша вістка про сей рідкий друк заслуга Володимира Антоновича, що в листі з 28 листопада 1874 р. до Якова Головацького сповнив волю передмови Головацького до „Дополненія“, яке переслав Антоновичеви, й писав між иншим ось що: „Під N-о 163 (стор. 37) зазначена в вас книжка про кінські ліки. Я маю примірник сеї книжки та згідно з бажаннєм, висловленим вами в передмові, спішу подати вам деяке доповненнє. По передмові, написаній по польськи, на стор. 9 подано другий заголовок книжки вже в українській

мові церковним письмом". Далї поданий заголовок. „Потім ідуть главами обіцяні в заголовку способи й множество инших господарських і лїчничих рад все друковане церковним письмом до сотньої сторони, а далї той самий текст передрукований вдруге також у західно-руській мові латинською азбукою"[1]). До наведеного титулу додав Головацький примітку: „Галицкіе народовцы могли бы перепечатать эту замѣчательную книжку".

Іронїзував собі Головацький, коли велїв саме галицьким народовцям передруковувати сю книжку. Одначе книжка все-таки замітна. Примірник її переховуєть ся у бібліотецї варшавського унїверситету. Завдяки безприкладній у нас прислузї доцента варшавського унїверситету Вп. Д. Евгена Тимченка, якому складаю тут за се найщирійшу подяку, я одержав докладну копію сього друку й маю можність сказати про нього дещо більше.

Книжечка малої вісімки, має перший заголовок такий: Ksiązka lekarstw końskich, oraz sposoby ratowania w chorobach, Bydła, Owiec, &c. W Typografii WW.OO. Bazylianow za Przywileiem I. K. Mci 1788. R. w Poczaiowie. На третїй сторонї зачинаєть ся знаменита „Przedmowa" по польськи: „Досї виходили книжки різних лїків польською мовою і друком; не помиляючи ся, можна твердити, що нїякого або дуже малий пожиток приносили в нашім українськім краю (w kraiu naszym Ruskim) читання і розношення сих книжок, бо вони все діставали ся в руки обивателїв Поляків, в руки панів, що перечитавши раз для заспокоєння цїкавости або щоби розірвати ся у дармованню, не мали понуки заглянути більше до сього писання, заняті приличними свойому станови забавами, які дїйсно не полишали нїякого часу досвідчити сї ради, як ратувати в хоробах худобу. Й тому дало ся тепер до друку книжечку лїкарств для худоби, коний, овець і т. д. з польських й инших авторів переложену на українську мову (na język ruski), яку має у звичаю, уживає й розуміє польське посполїльство (w zwyczaju miany, używany i rozumiany od pospólstwa polskiego), що жиє у воєвідствах волинськім, київськім, подільськім і брацлавськім. Ужило ся навіть церковно-славянського або українського характеру (charakteru Słoweńskiego czyli Ruskiego), в якім має вправу велика частина посполитого люду або й лекше може вправити ся. З такого ужи-

[1]) Як. Головацкий, Замѣтки и дополненія къ статьямъ г. Пыпина напечатаннымъ въ Вѣстникѣ Европы за 1885 и 1886 годы, Вильна, 1888, стор. 38.

того способу можна зробити собі висновок, що польські піддані, заняті по найбільшій части рільництвом, знаючи, що їх запряги себто коні й воли та їх часть майна: корови, вівці й безроги належать конче й нерозлучно до їх робіт і до їх удержання жития, будуть пильно читати таку книжечку, раді будуть її, охоче досвідчати, тим зручнійше, що ся праця обіцює їм хосен і що є найвідповіднійша для їх стану. Кожде село в кождім краю потрібує богато коней і волів, одначе ледви в сотім селї можна допитати ся людини, що на випадок хороби коня або вола вміє дати ратунок. Тому не зайвим буде дати раду всїм обивателям і дідичам міст і сїл поручити своїм підданим вправу в українськім читанню (w czytaniu Ruskim) замолоду, щоби такі книжки, в яких подані були би господарські поради, як ось отся про ратованнє худоби в хоробах, можна подавати до науки. Звідси можна би мати надію, що небавком мали би ми знаменитих господарів, які чуйно наглядали би над худобою усякого роду й помогали би їм у хоробах, мали би ми частійших і лїпших коновалів, мали би ми пожиточнійших слуг і машталірів при стадах і стаєнних конях; отже, здаєть ся, лїпше, щоби зростала краєва торговля в сїм напрямі краєвого пожитку.

Але аби молодь поспільства прийшла до сеї пори, щоби змогла читати й виконувати ради, ви чесні парохи грецького обряду й усї наставники, з любови ближнього й поручених вашому урядови ваших овечок зволъте поручити своїм церковним дидаскалам, аби в парохіяльних школах забраним дїтям для вправи в читанню книжок, друкованих церковно-славянскою мовою (językiem słowieńskim ksiąg drukowanych), також і сеї книжечки давали уживати. Чейже й до вас, чесні парохи грецького обряду, належить дбати про побільшеннє добра вітчини. А хоч ся книжечка не має в собі річий „wspaniałością tchnących“, одначе містить ся та цїль, що неодин з людей не ущасливлений своєю долею таким майном, щоби виживив з нього самого себе та свої дїти, навчений способу лїчити домову худобу, може знайти для себе можність виживити ся.

В сїй книжцї додані деякі господарські тайни, що призначені як в цїли обезпечення здоровля поспільства, так і для вигоди, не менше хосенні, як перші, себто про лови річних риб, про біленнє полотен, про осторожність перед вужами, про охорону від джуми, про саранчу, садженнє і щіпленнє овочевих дерев, про засіваннє лїсних дерев і про обезпеченнє в разї пожару в містї і на селї. Може видавати ся кому се все, що

містить у собі отсей малий збірник, недостаточним; отож остало поле для того, хто хоче й має охоту просвічати посполитий і вбогий люд в його потребах, таким самим способом оголосити в сих чи в инших обставинах достаточні правила, до чого може побуджувати певно неодного з „rodaków polskich“ бажаннє стати в малій або більшій степени пожиточним для свойого народу“.

На увагу заслугує з сеї передмови поперше ся і нинї актуальна правда, що український нарід може піднести ся просвітно, а послїдовно й економічно та полїтично тільки книжкою в рідній українській мові, а всякі инші книжки в польській чи великоруській мові не приносять „ніякого або дуже малий хосен в нашім українськім краю“. Симпатичне й авторове щире бажаннє по своїм силам прислужити ся свойому народови, те саме бажаннє, що всїм нашим визначнїйшим письменникам і вченим веліло засїсти до зложення букварів чи инших книжок з обсягу початкових відомостей. Цікаве й зверненнє автора з прошеннєм до парохів постарати ся, щоб у парохіяльних школах уживали його книжечки як шкільного підручника. Можна з певністю твердити, що й сю ролю сповняла книжечка бодай, доки поодинокі части наших земель входили в склад Польщі. З тим своїм бажаннєм дати пожиточну книжечку шкільній дітворі, мученій церковно-славянською мудрістю, стає автор поруч укладчика „Полѣтики свѣцко-ї“, виданої у Почаїві 1770 р., якої шкільне уживаннє стверджує львівський „Буквар“ з 1790 р., де його передруковано. Закликаючи з одного боку парохів подбати, щоб українські дїти замолоду навчили ся читати кирилицею, а бажаючи з другого боку прислужити ся і тим, що знали тільки латинську азбуку, автор по текстї, надрукованім кирилицею, подає сей текст у дещо зміненім видї латинкою.

Український заголовок поданий на 9 стор.:

Книжица для Господарства. Оуказѹющая ꙗкъ ратовáти въ хорóбахъ всáкѹю скотúнѹ, то є́сть, Кóнѣ, Волѝ, вѣвцѣ, Кóзы, Свúнѣ, ꙗкъ бѣлúти Полотнò, ꙗкъ боронúти Пашнѣ ѿ Саранчѝ, ꙗкъ ратовáтися ѿ Джѹ́мы, ꙗкъ гѹбы́ти Гѹсе́лницю ѿ Капѹсты, ꙗкъ ловúты Ры́бѹ, ꙗкъ гѹбы́ти Мы́ши и Щурѣ̀, ꙗкъ ратовати людéй, котóрыхъ собáки скажéнїи покѹсáли, ꙗкъ ратовати человѣка, котóрый не въ давнóмъ врéмени з' оу́мà зы́йдетъ.

На зміст книжечки складають ся ось такі лїчничі й инші господарські поради:

1) Лѣкарства для коней на носатизну (стор. 10) — знаки хороби й шість ліків[1]);

2) На тилчакъ (стор. 13) — опис хороби й лік;

3) На охватъ (стор. 15) — знаки хороби:

а) На охватъ житный (стор. 15) — знаки хороби й два ліки[2]);

б) На охватъ вѣтреный (стор. 16) — знаки хороби й три ліки[3]);

в) На охватъ водный (стор. 17) — знаки хороби й чотири ліки[4]) в додатком пятого „на кождій охватъ" [5]);

4) Когда конь сплечится (стор. 19) — опис хороби й чотири ліки[6]);

5) На паскудникъ лѣкарство (стор. 23) — знаки хороби й чотири ліки[7]);

---

[1]) Такі самі ліки крім наведеного під г) поручає й „Apteka domowa dla poratowania zdrowia potrzebna z Autorow różnych zebrana, tak też Lekarstwa dla Koni, Bydła y innego drobiu z Przydatkiem ciekawych wiadomości za Pozwoleniem Zwierzchności do Druku podana". Книжка вийшла в Почаїві 1788 р. Відділ кінських ліків має осібну нумерацію; потрібні цитати на стор. 10. Недостаючий тут лік від г), приходить у книжці „Lekarstwa Doświadczone, które zebrał uczony Lekarz Pana Pileckiego Jana trzeciego". Користаю з неповного примірника краківського видання з р. 1564; потрібна паралеля на стор. 166 аб. Часть з ліками починаєть ся на стор. 164 і має заголовок: „Nauka lekarstw końskich dobrze doświadczona" і т. д. Скорочено буду зазначувати почаївський друк „Apt.", краківський „Lek.".

[2]) Оба в „Lek." (168 б) і тут вони близші до тексту „Книжиці", ніж в „Apt." (стор. 13).

[3]) Два останні в „Apt." (стор. 12).

[4]) Другий і четвертий лік в „Lek." (168 а), а третій і четвертий в „Apt." (стор. 12—13).

[5]) Звязок „Книжиці" з „Apt." стверджує таке порівнанне:

На кождый охватъ, котораго скоро постережешъ, отмѣривши на долоню подъ сподомъ хвоста, спусти зъ тогожъ хвоста кровь.	Na każdy ochwat, iak tylko postrzedz można, natychmiast od końca ogona czyli rzepicy na dłoń odmierzywszy krew puścić.

[6]) „Apt." (стор. 19—20), два перші в „Lek." (170 а).

[7]) Другий і третій лік в „Apt." (стор. 14). Перший свідчить про нове жерело „Книжиці", яким являєть ся відомий в численних видань твір Христофа Дорогостайского „Hippika, to iest o koniach nauka. Ksiąg czworo". Цитат з краківського видання (коротко „Hip.") 1647 р. (стор. 105):

Треба заразъ обвалити коня и придержати голову, щобъ нею не рушавъ. Притиснижъ палцемъ повѣку долнюю на концѣ ока, а коли наросль з мясом также наросливъ	Obaliwszy abo duże uwiazawszy konia, żeby głową nie ruszał, przyciśni palcem w końcu oka dolną powiekę, a skoro się ta błonka z mięsiskiem narosłym

6) На миши конскія (стор. 25) — знаки хороби і два ліки;
7) На норицю (стор. 27) — опис хороби й лік;
8) На дикое мясо (стор. 28) — пять ліків[1]);

укажется, май же желѣзце тонкое якъ шпилка и на концѣ закривляное добре и тимъ кручкомъ ал'бо голкою з ниткою черезъ тую нарослъ пересунувши ноподъ єю и витягни добре, а витягнувши, ножемъ остримъ утни тое, що витягнулося поти, поки мясомъ червонимъ або нѣбы кѣсточкою наросло, и заразъ засипъ око цѣлое тамъ, где нарѣзане есть, сѣл'лю, которую притерти треба, щобъ не була остра, и коня пусти, щобъ волно по стайнѣ або гденебудь ходивъ, а за годину або за двѣ треба промивати око виномъ францувкимъ або оцтомъ теплимъ разъ и другій и буде конь здоровъ.

pokaże, zelazkiem subtelnym kończastym zakrzywionym na kształt kruczka od samej żrzenice podejmi i przekłówszy wyciągni one dobrze abo, ieślibyś się bał o obrażenie oka, tedy zarazem z igłą długą nitkę dużą przez tę błonkę przemkni, spuściwszy precz z onego to kruczka. A tak na nici znowu wyciągnąwszy, nożem ostrym urzni śmiele, najmniej się nie obawiając, bo w tym nic szkodliwego nie masz, onę błonkę abo listorkę, poki iedno mięsiskiem tym zakrwawionym abo chrząszką narosło tak, żeby jedna część z chrząstką przy niej została, a druga znowu nazad się wemknęła. Po którym urznieniu zarazem solą oczkowatą, abo jakiej dostaniesz, subtelnie startą, podostatku zasyp ono miejsce zrzezane i wszędzie pod dolną powiekę, a zatym odwiąż i puść konia wolno. Po godzinie abo dwu przemyj koniowi to oko winem abo octem ciepłym raz i drugi, a bądź pewien, że od tego samego zdrowym zostanie.

Ліками займаєть ся тут „Hippiatria albo o koniach księgi czwarte o chorobach różnych końskich“ від стор. 101. Дефініція третього ліку „Книжиці“ близша до „Hip.“ (стор. 106), ніж до „Apt.“.

[1]) Три перші в „Lek.“ (184 б, 183 б) більше зближені до тексту „Книжиці“, ніж в „Apt.“ (стор. 7 і 24). Доказом перший лік:

Якъ коневи дикое мясо въ якой ранѣ есть, спали кѣлка подошовъ старихъ зъ чобѣтъ, стовчи тое на порохъ, придай к тому лайно собаче бѣлое и дзиндри ковалской або пороху од рушницѣ, тое добре помѣшавши, засипай часто и такъ дикое мясо згинетъ.

Ale gdyby koń w jakiej ranie dziwe mięso miał, napal że starych podeszw bótowych, stłucz że je na proch, stłucz k temu łajno psie białe suche i proch albo troski kowalskie, to wespół zmieszawszy, tym prochem posypuj dziwe mięso do kilka kroć, tedy zginie.

9) На запаленіе конское (стор. 30) — знаки хороби й два ліки[1]);

10) На затратованіе (стор. 32) — знаки хороби й пять ліків[2]);

11) На бѣлмо свѣже и давне чи старе (стор. 34) — два ліки[3]);

12) На вґанбу (стор. 35) — опис хороби й лік;

13) Когда конь не беретъ тѣла на себе — порада;

14) На вусачъ коневи (стор. 36) — знаки хороби й лік;

15) Коли коваль, коня куючи, загвоздитъ цвякомъ албо тежъ конь самъ часомъ наступитъ и заколется — три ліки;

16) На перелоги (стор. 38) — опис хороби й лік:

17) На дихавицю — знак хороби й пять ліків[4]);

18) Коли зъ хвоста волося коневи випадаетъ (стор. 41) — пять ліків[5]);

19) На курдюкъ (стор. 42) — опис хороби й два ліки[6]);

20) Когда конь збѣгается або зорвется чимъ (стор. 43) — два ліки[7]);

21) На слиногуръ (стор. 44) — опис хороби й лік[8]);

22) На дурноту конскую — означенне хороби й лік;

23) Когда конь мочитъ кровлю (стор. 45) — лік[9]);

24) Когда конь не линяетъ — порада[10]);

25) На робаки въ кишкахъ конямъ (стор. 46) — знаки хороби й пять ліків;

26) Когда конь часто мочъ пускаетъ и от того худнетъ (стор. 47) — порада[11]);

Лѣкарство для воловъ чили товару. 27) Воли щобъ ратицъ не притерали въ дорозѣ (стор. 48) — варада;

28) Воли жебы не були слабіи — порада;

29) Рани от побитя и утовчѣня — лік;

30) Щоби воли въ роботѣ неспраціовании булы — порада;

---

1) Перший лік в „Apt." (стор. 23).

2) Перший, третій і четвертий ліки в „Lek." (179 аб), перший і останній в трохи далекій формі в „Apt." (стор. 23), тільки останній майже в такім самім виді в „Hip." (стор. 127).

3) Такіж ліки в „Apt." (стор. 1); тільки другий в „Lek." (165 б).

4) Другий лік в „Lek." (169 б).

5) Всї пять в „Hip." (стор. 128), чотири останні в „Apt." (стор. 5).

6) Оба ліки в „Lek." (169 а), тільки перший в „Apt." (стор. 7).

7) Перший лік такий самий в „Lek.", другий подібний (174 б).

8) „Apt." (стор. 18).

9) „Apt." (стор. 8).

10) „Lek." (179 б) і „Hip." (стор. 131).

11) „Apt." (стор. 8).

31) Щоби мухи воловъ не кусали (стор. 49) — зарада[1]);

32) Жеби воли упаслися добре — спосіб поступовання[2]);

33) Єсли волъ хорувати зачинаетъ (стор. 51) — спосіб поступовання;

34) Воли робочіи аби нехудіе були (стор. 52) — зарада[3]);

35) Коли воламъ голова болит (стор. 53) — знаки хороби й лік;

36) Коли вола промкнетъ, то єсть, коли лязуе — лік;

37) На колки воламъ (стор. 54) — знаки хороби й чотири ліки;

38) На гарачку воламъ (стор. 55) — знаки хороби й три ліки;

39) На кашель для воловъ (стор. 56) — два ліки;

40) На прищѣ або чираки ропистіе воламъ (стор. 57) — лік;

41) Для воловъ кулгавихъ лѣкарство — три ліки залежно від трьох родів недомагання[4]);

42) На пархи воловіе (стор. 59) — лік;

43) О робакахъ въ волахъ (стор. 60) — зарада;

44) На воши воловіе — зарада;

45) Якъ би вола ужъ укусивъ — лік[5]);

46) От повѣтра на товаръ (стор. 61) — чотири ради[6]);

47) О овцахъ (стор. 63) — загальні уваги[7]);

48) Аби овци не паршивѣли (стор. 64) — зарада[8]);

49) Лѣкарство овцамъ на вѣспу — поради в ріжних випадках[9]);

50) Для козъ (стор. 67) — зарада перед заповітреннем;

51) На рожніе хоробы для овецъ лѣкарства — три ліки;

52) Жеби волки овецъ не хватали (стор. 69) — зарада[10]);

53) На повѣтре для свиней — два ліки[11]);

54) Якъ познати свинѣ хоріи (стор. 70) — спосіб поступовання;

Пси въ господарствѣ потребніи суть; для чого лѣкарства тутъ для них гденекоторіи прилучаются. 55) Щоби пси не казилися (стор. 71) — три ліки[12]);

---

1) „Apt." (стор. 132).
2) „Apt." (стор. 132): Woły tłuste.
3) „Apt." (стор. 131—132).
4) Дещо в „Apt." (стор. 131).
5) „Apt." (стор. 133).
6) „Apt." (стор. 130—131).
7) „Apt." (стор. 145).
8) „Apt." (стор. 144).
9) „Apt." (стор. 144—145).
10) „Apt." (стор. 145—146).
11) „Apt." (стор. 146).
12) Пор. „Apt." (стор. 222): Pies wściekły.

56) Певне лѣкарство от повѣтра або джуми людямъ (стор. 72) — шість порад[1]);

57) Противо саранчѣ способъ (стор. 75)[2]);

58) Лѣкарство на згубу гуселницѣ з городовъ, з древа и капусти (стор. 77) — девять порад[3]);

59) Противо вужамъ секретъ (стор. 79)[4]);

60) Якби кого вужъ укусивъ (стор. 80) — лік[4]);

61) О ловитвѣ рибъ — спосіб поступовання[5]);

62) Рибу рѣчну ловити (стор. 81) — спосіб;

63) Принади до вятерей (стор. 82), друга принада до вятерей;

64) Раки ловити — спосіб;

65) Полотно бѣлити, аби бѣле було якъ снѣгъ и мѣцне — спосіб[6]);

66) Якъ ратовати человѣка, которій недавно зъ ума выйде? (стор. 84) — два способи, з сього один, „а коли давнѣйша такая будетъ слабость, хочби и недавна"[7]);

67) Єсли кого чираки нападут або часто буваютъ (стор. 85) — зарада;

68) На кашель и сухоты — лік[8]);

69) На фебру албо трасцю — лік;

70) На струпъ и пархи на головѣ (стор. 86) — лік;

71) Коли зуби болятъ, якъ ратоватися — лік;

72) На пухлину людямъ лѣкарство.

73) Щобъ миши не псовали збожа въ стогахъ (стор. 87) — зарада[9]);

74) На робаки, которіи зовутъ волчки, що збоже точатъ зъ середини, як губити в шпѣхлѣрах — спосіб;

75) Щоби товаръ збожа от дороги не взѣдавъ — зарада[10]);

76) Якъ тіи робаки губити, которіи на древѣ въ садахъ листя и цвѣтъ обѣдаютъ? (стор. 88) — спосіб;

77) О прищепахъ садовыхъ яблокъ, грушокъ и инныхъ древесъ — загальні вказівки;

78) Орѣхи лѣсковіи переховати, щобъ завше свѣжіи були (стор. 91) — спосіб;

---

[1]) Пор. „Apt." (стор. 228–229); Powietrze.
[2]) Пор. Przydatek до „Apt" (стор. 8): Szarancza.
[3]) „Apt." (стор. 215, 220—221 і 223).
[4]) „Apt." (стор. 223).
[5]) „Apt." (стор. 224).
[6]) „Apt." (стор. 224—225).
[7]) „Apt." (стор. 229).
[8]) „Apt." (стор. 231).
[9]) „Apt." (стор. 150).
[10]) „Apt." (стор. 225).

79) Орѣхи волоскіи садити (стор. 92) — захваленне і вказівки[1]);

80) Яйця курачи албо гусячѣ або иншіи якіи переховувати, щоб ся въ лѣтѣ не псували (стор. 94) — спосіб;

81) Коли кто хощетъ, абы кури несли яйця цѣлу зиму и болше — рада;

82) Якъ цибулю перевозити, хоць бы о миль кѣлька на торгъ, щобы не померзла когда въ зимѣ? — спосіб[2]);

83) О короликахъ (стор. 95) — захваленне і загальні вказівки;

84) Оборона от огня припадкового въ селѣ (стор. 96) — знаряди осторожности.

85) Якъ зубы лѣчити (стор. 97) — лік.

86) Orichy wołoskyi sadyty;

87) Jak cybulu perewozyty, choć by o myl kilka na torh, szczoby ne peremerzła? (стор. 99);

88) O korołykach (стор. 100);

89) Oborona od ohnia prypadkowoho w seli (стор. 101);

90) Orichy liskowyi perechowaty, szczob zawsze świżyi buły (стор. 102);

91) Na kaszel i suchoty;

92) Na frybru albo traściu;

93) Szczob myszy ne psowały zboża w stohach (стор. 103);

94) Na strup i parchy na hołowi;

95) Na robaki, kotoryi zowut wołczki, szczo zboże toczat z seredyny, iak ich hubyty w szpychlirach;

96) Jak tyi robaki hubyty, kotoryi na derewi w sadach łyst i ćwit obidaiut? (стор. 104);

97) Koły zuby bolat, ratowatsia;

98) Na puchłynu ludiam likarstwo (стор. 105).

99) Szczoby towar zboża od dorohy ne zidaw;

100) Jaycia kuraczyi, albo husiaczyi albo inszyi perechowywaty, szczob sia ne psuły litom;

101) O pryszczepach sadowych jabłok, hruszok i proczyiech (стор. 106).

102) W litach hołodnych, albo hde nemnoho żyta rodytsia, pomocz do chliba zdorowa (стор. 109)[3]).

---

1) „Apt.“ (стор. 221): Orzechi włoskie sadzić.

2) „Apt.“ стор. 225).

3) „Apt.“ (стор. 280).

Стороною 110 кінчить ся захований текст примірника варшавського університету. Останнє слово 110 сторінки не докінчене: „pomi“, а далї відсилка „szaty“.

Таким робом являеть ся „Книжиця“ одним з таких порадників, що їх здавна розкуплювали в Польщі і на Українї. Бібліотека Ягайлонського університету переховуе невідшуканий тепер ґотський друк XVII., дефект, без заголовка й перших 20 сторін. Заховали ся стор. 21—72. Містить сей унїкат кінські лїки й далї „Lekarstwa bydłu rozmaitemu“ (від стор. 5—34)[1]). Иншу рідкість, що своїм укладом пригадує „Книжицю“, має Вілянівська бібліотека коло Варшави. Се ґотський друк: Lekarstwa końskie, 8⁰, стор. 17—119. Зразу подані кінські лїки (до стор. 74), далї ідуть „Lekarstwa rozmaite bydłu choremu tak rogatemu, iako też mniejszemu służące“ (стор. 75—89), потім „Informacya o bydle, informacya o pszczołach“ (стор. 85—95) а вкінці „Nauka gospodarzom około roli, siewu i szszepieniu etc.“ (стор. 95—119)[2]). До рідкостей варшавської університетської бібліотеки належить „Szczęśliwy, prętki i tanio uzdrawiający Lekarz koni... z przydatkiem... sposobów przeciw przypadkom rogatego bydła“ 8⁰, стор. 88 і реєстр)[3]). Дещо спільного з „Книжицею“ може знайти ся також у книжцї: Compendium lekarstw końskich na rozmaite ichże choroby i przypadki... Przytym przydane są lekarstwa bydłu choremu, tak rogatemu, iako też i mniejszemu... Gospodarzom zaś w sianiu i szczepieniu i uznaniu gruntów nauka i informacya: z ksiąg Piotra Krescencyusza[4])... Хоч книжка мала найменше пять видань (1743, 1746, 1752, 1753, 1754), належить також до рідких. З численних инших подібних порадників згадаю ще „Compendium medicum“ (два найстарші видання з 1703 і 1704 р. в Люблинї, а пізнїйші ченстохівські з рр. 1707, 1715, 1719, 1725, 1752, 1767, 1775), хоч ся книжка не послужила жерелом для „Книжиці“; відпустове місце з широко прославленою іконою ставало заразом і книжковим ринком, що не уйшло уваги й почаївських Василіян.

Одначе яких не вказувати би analoґічних видань польських і инших авторів, степень відношення автора „Книжиці“

---

[1]) K. Estreicher, Bibliografia Polska, XXI, стор. 157.
[2]) Тамже.
[3]) Тамже, стор. 159.
[4]) K. Estreicher, Bibliografia Polska, XIV, стор. 334.

до його жерел не змінить ся. Його можна й докладно означити. Хоч автор говорить у передмові, що попере̂кладав з польських і инших авторів текст на українську мову, сї слова свідчать тільки про його скромність. В дійсности навіть у кількох прикладах, найблизших до ориґіналу, нема дословного перекладу, а в решті тексту тим дальший український текст від своїх первовзорів. Він скрізь являєть ся пляновою і свідомою цїли обробіткою вибраних уваг, рад і наставлень, приложеною до вимогів і степени зрозуміння сих кругів, для яких призначував ся сей порадник. З уваги на згадане відношенне автора до своїх первовзорів являєть ся „Книжиця“ тим самим, чим ще нинї велика частина популярних порадників.

Богато спільного має „Книжиця“ з „Aptek-ою domow-ою“ [1]), виданою в Почаїві 1788 р. Передмова до „Aptek-и“ зазначує,

[1]) Аби показати, що автор „Книжицї“ доцільно перероблював текст первовзорів, позволю собі навести тут у паралельних текстах останнїй роздїл з примірника бібліотеки варшавського унїверситету й відповідний уступ „Aptek-и“. Роблю се тим більше, що сього уступу нема в кириличнім текстї.

W litach hołodnych albo hde nemnoho żyta rodytsia, pomocz do chliba zdorowa.

W oseni albo na wesnu pyryiu koreni. kotoryi pry uprawi roli boronamy z zemli wywolikaiutsia, obmywszy do czysta wodoiu, wysuszyty wpered na witry, a potom porizaty na siczku albo posikty w posudyni czystoy i wysuszyty na peczy, szczob uschło iak żyto. i potom w młini toyże pyrey zmołoty na muku i kohda peczetsia chlib z żyta, w toy czas tretiu albo czetwertu cząśt miszaty w żytniu muku i tak robyty roszczynu iak zwyczay. Kto by chotiw z samoho pyriu chlib zrobyty, możet bespeczne, bo taia ricz probowana, szczo niczoho ne szkodyt i zdorowiysza ricz, iak żołud, bo żołudi do chliba ne życzu miszaty bolsz iak garnec do czwerki żyta i to pośikty żołud treba na kawałki drobnyi, wywaryty raz i druhy w wodi, a potom suszyty i mołoty.

Apt. 280.

W czasie głodnym.

Perz w polu za bronami wyciągający się w jesieni lub na wiosnę zbierać, dobrze wypłókawszy i wymywszy, porznąć na sieczkę i zemleć na mąkę, potem trzecią część do żytnej mąki mieszać. Można i z samego chleb piec, nie szkodzi, zdrowszy bowiem jest jak z żołędzi. Żołędzi zaś mniej trzeba do żytnej mąki mieszać i to trzeba ją pierwej dobrze w wodzie gotować, a dopiero ususzywszy mleć na mąkę Grzyby, huby, opieńki i inne ususzywszy, można do mąki używać startych. Kartofle także są użyteczne, ale nie wiele ich sypać, bo mdłość sprawują. [Buczyna zaś sucha, mieszana do mąki, jest dobra, lecz surowa jedzona szkodzi].

що книжка видаєть ся в сій цїли, щоби кождий з людей, що не мають нагоди вдати ся до медиків, знав наслїдки сили сотворених річей. Тому подають ся „з ріжних поважних авторів вібрані способи, що служать до поратовання людського здоровля, до ужитку поперед усього в віддалених від медиків домах". Коротко вказуєть ся у книжцї на домові лїки, які легко одержати, „а в осібнім реєстрі остерігаєть ся перед такими, які тяжше купити й переховати". „Отож кождий, забавляючи ся розумним читаннем сеї книжечки, може не тільки легко порадити собі й ближньому в ріжних несподїванках і припадках, але й навіть і домашній худобі ріжного роду". Мотиви видання на світ „Книжицї" ще вищі, а скромність автора подібна до скромности Дорогостайского, що в передмові до четвертої части „Hippik-и" зазначив, що так, як він не стидав ся видати на світ свойого малого знання, так нехай зроблять і сї, що більше вправлені і вченїйші в тім напрямі (стор. 101).

Автор „Книжицї" не відомий. Можна тільки здогадувати ся, що був світською люфиною. У „Книжицї" поручають ся самі природні лїки; раз тільки як один з лїків „от повѣтра на товаръ" дораджуєть ся, зрештою згідно з „Aptek-ою domow-ою"[1], господарям, щоби „свой товаръ зраховавши от каждой штуки" дали „по грошу або по болше до церкви за души помершіи". Цїкавий при означуванню походження автора один лїк для

Hde rodiatsia hryby i innyi huby, zbyraiut lude, suszat, a poterszy. do chliba na rozmis miszaiut po czasty newełykoy.

Kartofli dobra rycz siiaty i tyi chlibowy w pomocz budut, tolko ne treba ich bahacko zarazom isty, bo odymaiut i szkodiat. Dobre iest do nych pereiu zażywaty i soli. Można tyiż kartofli roztyraty iak horoch; kołyb kto chotiw do chliba ich miszaty, treba tak robyty z nymy. Treba ich terty na tertci zowśim, z łupyny ne obyraiuczy, nad cebrykom, połnym wody. Tak iak wśi kartofli zotrutsia na tertci, pomiszaty...

[1]) Od każdej sztuki dać na mszę lub ubogim za dusze zmarłych (стор. 130).

волів: „Секретъ досвѣдчаній, которого зацній обиватель единъ въ Украинѣ дознаетъ, бо хочай въ сусѣдствѣ товаръ падаетъ и его селѣ часомъ заразится, а на его оборѣ завше цѣлій товаръ, а то такъ: що весни треба постаратися карасиковъ маленкихъ тилко, колко бы могло бути въ оборѣ чіей штукъ товарини. Тіи караски живіи умочивши въ правдивий діоготь, давати кождой товаринѣ малой и великой, хочби и найменшой, по единому караску" (розділ 46). Сей лік при помочи карасиків знае і „Apteka domowa" [1]).

Документом походження автора книжки стае до деякої степени й її мова. Постараю ся схарактеризувати її в найголовнійших рисах [2]).

Фонетика.

Самозвуки:

1) Змішанне букв **ѣ** і **и**: пашнѣ (з.), солѣ (1), коневѣ (1), синожатяхъ (1), смотрити (3 б), окрѣй (5), майстрѣ (6), присного меду (9), крвѣ (9), копитовѣ (10), нѣчого (17), пашни (32), коло свѣтаня (32), подъстѣлати (34), воловѣ (35), прищѣ (40), по кѣшеняхъ всѣхъ (56), в шпѣхлѣрах (74), купцѣ (79), гусячѣ (80), ближшѣ (84).

2) змішанне **ы** і **и**: воли (з.), губыти (з.), пшеныцю (1), порцыю (1), вынявши (1), вымый (1) (**ви** майже консеквентно в цілім тексті), тыи короcти (2), ґулкы (2), сынѣмъ (2), зробыти (2), сирого (3 б), круглихъ (3 б), миску (3 в), шерстыни (3 б), обидва (3 в), тягны (3 в), годынѣ (3 в), кождій (3 в), сплечоній (4), вишша (4), въ копитѣ (4), вздригается (4), зъ той жили (4), копитомъ (4), всѣ лопаткы (4), еднимъ посторонкомъ (4), рази три (4), мила (4), мило (4), влый), нѣби (5), з мясомъ нарослимъ (5), тимъ кручкомъ (5) ножемъ остримъ (5), мясомъ червонимъ (5), промивати (5), оцтомъ теплимъ (5), прѣснимъ медомъ теплимъ (5), тимъ пазногтемъ (5), жили (5), зъ тихъ жилъ (5), миши (6), ґузи (6), ликати страви (6), тимъ часомъ (6), костми головними (6), щоби (6), старимъ саломъ (6), два рази (6), зъ тихъ мишій (6), вѣтровъ дуже морознихъ (6), маточини (6), до купи (7), одъ пори до пори (7), по рази кѣлка (7), старихъ (8), дзиндри (8), засипай (8), копервасомъ паля-

[1]) Każdej wiosny starać się o karaski małe i w dziegciu prawdziwym maczać i każdemu bydlęciu dać zjeść jednego karaska (стор. 130—131)

[2]) При прикладах вказані в скобках місця: з. = заголовок, а числа означають відповідний розділ.

нимъ (8), аби (8), золзи (8), в середини (8), дѣгтемъ добримъ (8), медомъ прѣснимъ (8), змѣшанимъ (8), полкварти (9), криничной (9), сыкавку (9), три рази (9), кварти (9), салѣтри (9), камфори (9), з медомъ прѣснимъ (9), копитовѣ (10), тимъ порохомъ (10) рани (10), оцтомъ теплимъ посолянимъ (10), лоемъ козловимъ (10), промити (10), засипати (10) і т. д. Отсї приклади тільки з початкових десятьох розділів (і то не всї) говорять, що в говорі автора не роблено ріжниці між **и й ы**, що більше, з факту, що **ы** рідко приходить і являєть ся у великій степени книжним налетом, можна висновувати, що в говорі автора замісць двох звуків **и й ы** було виключно одно **и**.

3) **і** (з **о**) віддане: а) найчастійше через **о**: конь (1), крамаровъ (1), лѣкаровъ (1), въ винѣ французкомъ (1), въ горѣлцѣ моцной (1), потомъ (1), при томъ (1), купцовъ (1), ночъ (1), моцною (1), по єдной ложцѣ (1), тол'ко (2), напой (2), болше (2), при самой костѣ ноздровой (2), поднести (2), збожемъ (3 а), ногъ (3 а), на каждой нозѣ (3 а), кавалковъ (3 б), овса (3 в), подвяжи (4), на нозѣ хорой (4), при лопатцѣ хорой (4), овсяну (4), познати (5), косточка (5), по подъ (5), костми (6), въ той хоробѣ (6), только (6), по ровной части (6), от вѣтровъ (6), на хрептѣ конскомъ (7), въ якой ранѣ (8), подошовъ (8), въ той парѣ теплой (8), въ которой (9), найболше (9), болшъ (10), розогрѣти (10) і т. д.

б) через **ѣ**: вѣвцѣ (з.), вѣсѣмъ (1), зъ храпѣвъ (2), сѣлю (2), въ макѣтрѣ (3 в), кѣсточкою (5), сѣл'лю (5), сѣллю (5), наскрѣсь (5), нѣздри (5), зъ обохъ бокѣвъ (5), нѣздръ (5), кѣлка (7), зъ чобѣтъ (8), дѣгтемъ (8), на самѣмъ вершечку (8), нѣздрами (9), на нѣчъ (9), пѣдковою (10), оцту мѣцного (10), на спѣдъ (10), обрѣкъ (13), пѣвзину (14), рѣгъ (15), под пѣдкову (15), бѣлкѣвъ (15), пѣвкварти (16), рѣжнимъ способомъ (17), рѣкъ (17), пѣвтора (21), опѣхъ (22), дрѣбно (25), въ оброцѣ вѣвсянимъ (25), кѣлко (27), бѣбки (31), бѣбкового (33), зъ трохъ порѣвъ (33), пучкѣвъ три (33), з бодякѣвъ (36), черепкѣвъ (41), на дрѣбній порошокъ (41), нѣздра (45), на вѣвсиску (47), вѣспу (49), по рѣвной части (49), гѣркихъ (51), ракѣвъ (54), орѣхѣвъ (54), листкѣвъ (56), по рѣзнихъ мѣстцяхъ (56), пѣзно (56), въ рѣзнихъ мѣсцяхъ (57), на рѣзнихъ мѣсцяхъ (57), зъ вѣтки (58), рѣзныи (58), по рѣвной части (62), дрѣбненко (62);

в) через **и**: кил'ка (3 б), по посторонку тимъ (4), тилко (5), розитри (10), глистивъ (11), потимъ (17), зилляную (32), на

єдиимъ мѣстцѣ (37), въ темнимъ мѣстцѣ (38), розигрѣти (41), въ иншимъ мѣсцѣ (57), обисхнутъ (80);

г) через **у**: шкуру (1), шкурою (2), шкуръ (58), шкурку (67), шкурки (77);

д) через **і**: тілко (10), зійшла (54), въ ропѣ солоній (58).

4) **І** (з **е**) віддане:

а) деколи основним **е**: корень (1), всемъ (2), шесть (2), на немъ (3 а), ячменній (17), вечеръ (17), попропекати (38), жужель (46), потребніи (55), попелъ (58), ремесники (79), локтевъ (84);

б) частійше через **ѣ**: лѣкарства (1), улѣчити (1), лѣкаровъ (1), со всѣмъ (1), перецѣдивши (1), попѣлъ (1), запѣкати (2), сынѣмъ (2), клѣщами (4), зъ волосѣня (4), волосѣнь (4), локтѣвъ (4), отѣкъ (6), з мукою ячмѣнною (6), колѣсъ (6), клѣщѣвъ (6), жмѣнку (9), завтрѣшній день (10), лѣчити (17), зовсѣмъ (17), попѣлу (18), пчѣлъ (18), ячмѣнь (21), ячмѣнной (22), хрѣну (25), въ оцтѣ крѣпкомъ (25), кѣлка днѣвъ (26), утовчѣня (29), клѣщиками (32), зубцѣвъ (33), три корѣнцѣ (33), углѣвъ (33), лѣчи (38), рѣчъ (39), кужѣлними пачѣсками (40), от заморожѣня (41), хмѣлъ (48), хмѣль (51), запалѣніе (56), рѣчь (57), зъ печѣвъ (58), хрѣну (59), по укушѣню (60), вятѣръ (64), въ нѣмъ (65), селедцѣвъ (74), локтѣвъ (79), камѣннистый (79), осѣнь (83), самцѣвъ (83), вѣдрами (84), крѣпкой (84).

в) через **и**: гноивъ (гній) (57), въ своимъ часѣ (77), посимъ (80).

5) **я** з **ье**: зъ колосямъ (1), зѣлля (1), терментилля (1), съ корѣнямъ (1), волосямъ (7), сѣмя конопляне (8), заколотя (15), корѣня (18), зѣллямъ (22), уголля (33), листя (36), подъ деревямъ (58), деревя (58), листямъ (60), з' зѣллямъ (73), камѣнямъ (79), черепямъ (79).

6) **я** з **е** в part. pass.: закривляное (5), палянимъ (8), увиняній (9), роспущанной (9), присушаній (10), посолянимъ (10), задавняній (15), осолянимъ (15), ростоплянимъ (15), перепущаной (17), товчаной (17), отовчанній (21), утовчане (36) (побіч: „утовчену“ (37), роспалянимъ (38), пропечани (38), вичищаной (39), зраняне (41), укушаній (45), спаляного (46), досвѣдчаній (46), усушане (47), зробляну (49), заповѣтраніи (50), облупляну (52), утовчанихъ (54), скручана (55), щепляне або саджане (59), роспущаныхъ (61), усушаного (62), зробляного (62).

7) **іо** з **е**: з ліодомъ (6), маіовимъ (18), перціовихъ (33), діоготь (46), гноіовой (51), яловціовіе (72), зъ ліону (81).

8) **у—и**: глубоко (1), якъ найглибше (37).

9) зыйдетъ (з.), зыйде (3 б), зыйшла (4), обыйдется (48).

10) **е—и**: ясенове (59), ясинового (59).

Співзвуки:

1) а) **б**[1])—**п**: за хрептомъ (4), на хрептѣ (7);
б) зробыти (2), губыти (3).

2) а) **в**: редку (17) і (25);
б) **в** придихове: вѣвцѣ (з.), вѣсѣмъ (1), вусачъ (14), вѣвсянимъ (25), на вѣвсиску (47), вѣспа (49), зъвѣтки (53), вужамъ (59), вужъ (60).

3) а) **д—т**: зъвѣтки (53), зътамвѣти (57);
б) здрада (52);
в) всажуется (3б), моложавіи (77), до посаженя (79), посаженный (79);
г) **дж**: джумы (з.), зъ дрожджами (3 а), дрожчи (15), джуми (56);
д) **дзж**: дзжума (56 — три рази);
е) **дз**: дзиндри (8), дзюри (51), дзиру (66).

4) **ж**: жылы (51).

5) **к**: ґулкы (2), бокы (3 б), лѣскы (3 б), мукы (3 в), лопаткы (4).

6) **л**. З уваги на розмірно рідке **ы** цікаве написанне: булы (50).

В минулім часї окінченнє **лъ** майже правильно передасть ся через **въ**: виприхнувъ (1), зачавъ (3), запотѣвъ (3 а), занурився (3 а), спотѣвъ (3 а), прихавъ (3 в), сплечивъ (4), стоявъ (4), вибивъ (4), рушавъ (5), ходивъ (5), мочивъ (6), напавався (6), замочивъ (10), стоявъ (17), зъѣвъ (17), жвавъ (19), образивъ (19), загрѣвся (21), ззѣвъ (33), кулгавъ (41), дивився (44), укусивъ (45), бувъ (45), сказивъ (55), вивозивъ (57), понакладавъ (57), куривъ (57), проходивъ (65), ззѣдавъ (75), нарѣзавъ (77), зоставъ (77), росколовъ (77), рушивъ (77), мавъ (83), державъ (84), занявся (84). Виїмків кілька: моглъ (8), провѣвалъ (49), моглся (57), росходилъ (58), держалъ (83).

Вже рідше передасть ся тверде **л** через **в** в серединї слів: довгій (1), вздовжъ (2), довго (3 б), жовтой (3 в), довгіи (4),

[1]) Губні мягчать ся при помочи **л** і без нього: з коноплей (1), роблятся (2), робятъ (6), деревяну (6), конопляне (8), потрапляти (9), любятъ (34), здоровя (56), викормятся (83).

довгихъ (18), вовну (48), подовгасто (55), вовни (56), довге (84). Частійше остає первісне **л**: наполнены (1), полчверти (1), въ горѣлцѣ (1), долгую (1), полкварти (9), волну (47), волки (52), волкъ (52), волчки (74), волка (75), волчое (75), на солнцѣ (78).

7) **р**. Як що не числити таких виїмків, як: щурѣ (з.), майстрѣ (nom. pl.) (6) — **р** скрізь тверде: ноздрами (1), ноздры (1), кураче (1), ноздру (1), гарачымъ (2), запрагти (3 а), звѣра (5), гарачкою (6), токара (6), курачого (7), гараче (8), трасця (9), горачка (9), курачихъ (11), гарачій (15), гарачку (38), повѣтре (53), повѣтра (53), як ся закуратъ (57), господара (79), отрасти (79), курачи (80), раденъ (82), радно (82), раднами (84).

8) **т**: мѣстцяхъ (56), мѣсцяхъ (57), з мѣсця (77).

9) **ц**: в кількох випадках тверде: въ конецъ (1), до конца (2), на палецъ (3 б), яецъ (3 в), ложицъ (3 в), слонца (11), щедринецъ (38), овцахъ (47), овцами (47), овцы (47), овцамъ (49), овца (49), перцу (85). Одначе звичайно **ц** мягке: книжиця (з.), вѣвцѣ (з.), гуселницю (з.), пшеныцю (1), чемерицѣ (1), горчицѣ (3 а), палцѣ (3 а), блощицю (6), норицю (7), нориця (7), зъ яйця (7), од рушницѣ (8), трасця (9), живицѣ (15), дихавицю (17), дихавицѣ (17), палцями (17), половицю (17), перцю (25), ратицѣ (27), живицю (30), въ той темницѣ (38), билицю (39), копицю (46), овця (51), овцѣ (dat.) (51), по одробинцѣ (56), гуселницѣ (58), гуселниця (58), билиця (59), концями (77), конця (77) з мѣсця (77), самцѣ (83), самиць (83), самця (83).

10) **ч**: чого (1), гарачымъ (2), зъ щого (6), мочою (32), саранчѣ (57).

11) **ш**: иншыхъ (1), по шыи (2), на шыю (3 в), чимъ иншымъ (3 в), зъ пашою (50).

12) **щ**: у сщенятъ (55); панующыхъ (58).

Морфольоґія.

1) Іменник: попѣлъ (1), попѣлу (18); разый (8), разій (8); с кровлю (9), крвѣ (9), зъ кровію (17), крове (61); ку осенѣ (77), въ осени (79); ноздру (1), зъ ноздрей (1), въ ноздри (1), нѣздри (38);

7 відм. одн. на **ѣ**: при самой костѣ (2), на землѣ (4), на концѣ (5), по стайнѣ (5), въ огнѣ (11), въ олѣи (31), на свѣтанѣ (32), о самомъ полуднѣ (32), въ вечерѣ (32), въ полѣ (46), овцѣ (49), въ напои (55), на дощѣ (65), мѣсяцѣ (77), въ марцѣ (77), при коренѣ (79).

2. прикметник: а) конопляне (8), конопній (7);

б) **ѣй** зам. **ый**: заднѣи (3), переднѣи (3), переднюю (4), долнюю (5), лѣтнюю (17)[1]), заднѣми (25), переднѣхъ (54), лѣтнього (69), верхня (79), верхнюю (79).

в) окінченнє 1 відм. мн.: I **іи**: скаженіи (з.), заднѣи (з.), напятіи (3 а), значніи (3 а), круговіи (3 б), коротшіи (3 б), здоровіи (4), довгіи (4), льняніи (7), мягкіи (8), пшеничніи (19), живіи (46);

II. **ы**: наполнены (1), роскиданы (2), намащены (4);

III. **и**: повинни (4), пропечани (38), здорови (54), курачи (80);

IV. **ѣ**: гусячѣ (80), ближшѣ (84);

V. **іе**: мягкіе (7), маліе (9), воловіе (32), ропистіе (40).

VI. Навіть **ее**: ґузи болшее (6).

г) Окінчен. 2 відм. одн. жін. р. **ой**.

В однині побіч видів: яру (1), цѣлу (1), здорову (4), глубоку (4), овсяну (4), хора (4), хору (4), червоне (5), остра (5), тяжку (6), кору дубову, ясенову, берестову (6), смолу чорну шевску (10) — стрічають ся рівнорядно й змішано частійше форми: всякую (з.), долгую (1), зимную (3 а), грубую (3 б), болная (4), значная (4), острая (5), цѣлое (5), дикое (8), бѣлое (8), теплое (8), цѣлая морда конска (8), конское (9).

3. заіменник: который (з.), которіи (1), которую (3 а), которая (4), которій (4), которое (6), туюжъ (1), тое (1), тоеи (1), той воды (1), тыи коросты (2), тіи лѣскы (3 б), тею пѣвзиною (14), тее (16). тоею водою (26), иншого (1), иншой (1), иншіи (2), инніи люде (6), иншую (14), саміи (17), єю (5).

4. числівник: еденъ (1), єдинъ (4), єдна (3 а), одна (4), першіи (32), друга (3 а), другую (10), зъ обоихъ ногъ (3 а), по обоихъ сторонахъ (14), третій (3 в), третую (4), четыри (з.), четири (3 в).

5. дієслово. I. Infinitiv-и на а) **овати** й б) **увати**, на в) **кти й гти**, на г) **ть**: а) ратовати (з.), ратоватися (з.), дорѣзовати (2),

[1]) Побіч: лѣтнои (21).

пробовати (4), замазовати (10), завязовати (10), наповати (17), намазовати (30), пошмаровати (31), засиповати (32), памятствовати (32), понарѣзовати (38), шмаровати (42), нашмаровати (44,) накаджовати (49), привязовати (56), завѣшовати (57), обвязовати (58), зъпиловати (77), одломовати або одрѣзовати (77), обвязовати (79);

б), задмухувати (11), хорувати (33), понасѣкувати (51), понадрапувати (51), закопувати (57), завѣшувати (58);

в), текти (6), усѣкти (17), утовкти (41), могти (41), стерегтися (56), посѣкти (56), бѣгти (84);

г) познать (6), гоится будетъ (7).

II. 3 ос. одн. теп. ч. кінчить ся частійше на **тъ**. На чисельне відношеннє видів з окінченнєм **тъ** до видів без сього **тъ** вказують менше більше приклади десятьох перших розділів:

а) з **тъ**: называется (1), течетъ (2), падаетъ (1), лягаетъ (1), встаетъ (1), постережетъ (1), виприскуетъ (2), укажетъ (2), надметъ (3 а), маетъ (3 а), стечетъ (3 а), познается (3 б), западаетъ (3 б), всажуется (3 б), отпадетъ (3 в), будетъ (4), вздригается (4), куруется (4), идетъ (4), можетъ (6), хоруетъ (6), пускаетъ (6), выйдетъ (6), показуетъ (6), кладется (6), продается (6), припадаетъ (6), згинетъ (8), змякнетъ (8), розпукнется (8), роспукнетъ (8), зачинаетъ (9), стогнетъ (9), хватается (9), нападаетъ (9), піетъ (9), перестанетъ (9), возмется (9), зберется (10);

б) без **тъ**: поможе (1), перестане (1), росте (1), западае (3), спотѣе (3 а), осхне (3 в), встане (3 в), буде (4), выйде (4), перегніе (4), достане (5), згине (5), прійде (5), витече (6), переприскуе (9).

III. есть (з.), естъ (з.), было (1), бываютъ (2), бывали (4), була (5), буваетъ (6), буваютъ (6), бувало (6).

Дрібні замітки.

Межи прислівниками є й отсї: завчасу (1), знову (1), потроха (1), трошка (3 а), потрошку (15), помалу (3 в), засвѣжа (4), навъхрестъ (5), наскрѣсь (5), багато (17), допѣро (41).

Повне змішаннє **от** й **од** самостійно тай у зложених дієсловах.

Останки двійного числа: на три добѣ (2), чрезъ двѣ годинѣ (3 в).

Злука числівника з іменником; чрезъ дній вѣсѣмъ (1), чрезъ днѣ девять (1), горстей четыри (3 в), за обидва концѣ (3 в), рази три (4), по рази кѣлка (7), кѣлка разый (8), чрезъ кѣлка день (8), разій кѣлка (8), черезъ три тижднѣ (9), на годинъ сѣмъ (10), черезъ три дни (11), зо три дни (17), головокъ три (17), годин зо двѣ (19), до девяти день (20), чрезъ вѣсѣмъ день (23), чрезъ три днѣ (25), кѣлка днѣвъ (26), чрезъ пять день (32), чрезъ шесть день (32), кѣлка день (38), чрезъ кѣлка день (42), два днѣ (48), пять день (65), девять день и девять ночей (65), чрезъ дни вѣсѣмъ (69), на локтѣвъ два (79), на локтевъ пять широке и на четири локтѣ довге (84).

Страдальний вид: нарѣзано було (5).

Дієприслівники: зовомого (33), молотого (39).

Відносне реченнє: тіе майстрѣ, що до колѣсъ робятъ маточини (6); з тимъ порохомъ, що нимъ стрѣляютъ.

Разом з польськими жерелами дістали ся до „Книжиці“, численні польонізми й инші звороти жерел, як приміром: носатизну (1), члонки (1), покармъ (1), каждого (1) (побіч „кождого“ мровокъ (1), воткни (1), ал'бо (1), скрила (1), крвавыхъ (2), пущадломъ (2)[1]), ґрузоли (2), любъ (3), тяжиръ (3 а), якоюколвекъ (3 а), раптомъ (3 б), веровки (3 в), якъ наймоцнѣй (4), зъ ґвалтомъ (4), бардзо (6), чили (7), нѣгди (7), хоць (8), ґудзи (8), гдеколвякъ (8), хутнѣй (8), тлустости (9), крвѣ (9), слонца (11), зґаиґу (12), капелюша (15), внутрности (17), зъ чоголколвекъ (19), скроней (22), крвавнику (25), якимъколвякъ (31), збитокъ (32), слонца (32), варги (32), суровое (33), ґвалтомъ (38), збитъ червона (49), пѣґулку (49), острожности (49), зъ боцяна (50), дзюри (51), гдеколвякъ (54), арципожитечна (57), людзкого (63), уставичне (66), якуколвякъ (76), вшелякіе (77), латвѣй (79), зярка (85), бавелни (85).

Книжній традиції з її церковно-славянською і славяноукраїнською мовою завдячує „Книжиця“ велике число церковнославянізмів, з яких для прикладу наводять ся тут отсї: человѣка (з.), времени (з.), когда (1), кто (1), или (1), чрезъ (1), завсегда (1), зде (1), древа (1), между (1), предъ тымъ (1), дабы (1), перваго (1), другаго (1), третаго (1), въ средной (3 а), котораго (3 в), ясти (8), запаленіе (9), затратованіе (10), нощъ (10), сѣрачанаго (11), человѣческое (19), поутру (20), стружден-

[1]) Побіч: пущалокъ (51).

кому (20), згубленія (32), хощешъ (33), з древомъ овощнимъ (58), начиніе (65), инныхъ древесъ (77).

Як відповідає кириличний текст „Книжиці“ текстови в латинській азбуці, менше більше порівнанне того дає отсей розділ „О короликахъ“:

Ка́ждій господаръ, надо́бно, щобъ держалъ въ своей ха́тѣ ко́роликовъ кѣлка паръ. Такъ мавъ би мясо на обхо́дъ, а шку́рку платили би ку́пцѣ, а и живіи коро́лики платили би на торга́хъ. Кромъ того́ не ду́же кошту́ютъ, лѣтомъ тра́ву, лопу́хъ, капусту и що́небу́дь въ горо́да ѣсти бу́дутъ, а на осѣнь и зиму въ капу́сти качанами и сѣномъ вико́рмятся; пашнѣ тре́ба имъ дава́ти, щобъ ситшіи булй. Тре́ба то́лко уважа́ти, щобъ самцѣ рѣзати а́лбо продава́ти, не зоставля́вши до осме́рга сами́ць якъ едно́го самця́, бо якъ мно́го самцѣвъ, то куса́ются и молодіи короли́ки псуютъ.

Każdy gospodar, nadobno, szczob derżaw w swoiey chati korołykow kilka par. Tak maw by miaso na obychódku, a skurku kupci płatyłyby. I żywyi korołyki płatyłyby na torhach. Pokarm onych ne duże kosztuiet: litom trawu, łopuch, kapustu i szczonebud z horoda isti budut, na oseń i zymu z kapusty kaczanamy i sinom wykormlatsia. Paszni treba im dawaty, szczob sytszyi buły. Treba tolko uważaty, szczob samci ryzaty albo prodawaty, ne zostawlawszy do osmerha samyć iak odnoho samcia, bo iak samciw mnoho, to kusaiutśia i mołodyi korołyky psuiut[1]).

Передруковуючи отсю замітну памятку з 1788 р. говорів Волинї не в цїлости, тільки її кириличний текст, передаю кирилицю гражданкою, в звязи з сим модернїзую інтерпункцію і консеквентнїйше, нїж у „Книжиці“, переводжу розділенне приіменників від іменників і запереченне **не** від дїєсловних видів[2]).

---

[1]) Порівнанє сих двох текстів стверджує також, що нема дословної вгідности кириличного й латинського тексту.

[2]) *Ревізія роблена в Віднї без скрипту, якого не віднайдено по господарцї російських військових властей в часї окупації. Перед війною зроблено коректу на підставі копії, присланої з Варшави*

(9) КНИЖИЦЯ ДЛЯ ГОСПОДАРСТВА, УКАЗУЮЩАЯ, ЯКЪ РАТОВАТИ ВЪ ХОРОБАХЪ ВСЯКУЮ СКОТИНУ, ТО ЄСТЬ: КОНѢ, ВОЛИ, ВѢВЦѢ, КОЗЫ, СВИНѢ, ЯКЪ БѢЛИТИ ПОЛОТНО, ЯКЪ БОРОНИТИ ПАШНѢ ОТ САРАНЧИ, ЯКЪ РАТОВАТИСЯ ОТ ДЖУМЫ, ЯКЪ ГУБЫТИ ГУСЕЛНИЦЮ ОТ КАПУСТЫ, ЯКЪ ЛОВИТЫ РЫБУ, ЯКЪ ГУБЫТИ МЫШИ И ЩУРѢ, ЯКЪ РАТОВАТИ ЛЮДЕЙ, КОТОРЫХЪ СОБАКИ СКАЖЕНІИ ПОКУСАЛИ, ЯКЪ РАТОВАТИ ЧЕЛОВѢКА, КОТОРЫЙ НЕ ВЪ ДАВНОМЪ ВРЕМЕНИ ЗЪ УМА ЗЫЙДЕТЪ.

(10) *1. Лѣкарства для кóней на носатизну.* Той конь называется носáтымъ, котóрый, гóлову похиливши, смýтно стоúтъ; зъ нóздрей течетъ слюзъ бѣлый въперéдъ, потомъ штýками пáдаетъ. Ноги ємý не служатъ, хóдитъ яко пяный, тяжко лягаетъ и съ трудностію встáєтъ, бо такúмъ слюзомъ, якíй зъ нóздрей течéтъ, всѣ члóнки наполнéны суть.

Когдá завчáсу кто постережéтъ, мóжна конá улѣчúти, даючú ємý пшенúцю яру въ колóсямъ варéную въ водѣ зъ дощý или зъ снѣгу за покáрмъ чрезъ днѣ дéвять и бóлшей, якъ по(11)трéба, и туюжъ вóду дáвши завсегдá пити, а не чогó иншого, крóмѣ тогó потрéба конá такóго держáти въ теплѣ, не привязуючи, а когдá тое не помóже, шукáти пóмочи трéба иншыхъ лѣкáрствъ, котóріи зде кладутся.

а. Єсть по аптúкахъ, у лѣкарóвъ, а чáсомъ и у крáмаровъ гýбка мордеявого дрéва; взявши тоéи гýбки лутъ єдéнъ, сóлѣ пóрцыю, полчвéрти лу. кáждого, гýбку потóвкши, дóбре варити совсѣмъ въ винѣ францýзкомъ или въ горѣлцѣ мóцной и вляти тóе конéвѣ чрезъ гребло въ гóрло и въ нóздри потроха.

в. Навари мровóкъ зъ гнѣздóм, перецѣдúвши, дай конéвѣ пúти той воды́ чрезъ три днѣ, а иншой не давáй.

(12) г. Звяжú конá, найлѣпше положúвши єгó, роспалúжъ швáйку дóлгую и воткнú ємý въ конéцъ хвостá междý шкýру, а колú глубóко на цѣлу долóню, вробú зáразъ кнотъ дóвгій на долóнь зъ коноплéй твéрдо и насмарýй єгó козлóвымъ лóемъ, вложú въ рáну и, вúнявши єгó, по заýтру, вúмый рáну óцтомъ тéплымъ и знову намáжъ кнотъ тымже лóемъ и воткнú, якъ предъ тымъ былó, и такъ кóждого дня чúни завсегдá, ажъ поки перестане слюзъ нóздрами скидáти, але при томъ инніи лѣкáрства чрезъ гýбу и ноздры мýсишъ давáти.

д. Возмú чемерúцѣ чорной корень въ аптицѣ áл'бо от купцóвъ, намочú чрезъ ночъ въ горѣлцѣ и, умочúвши часто въ гýсячого скрилá перó, воткнú въ обѣ нóздры, (13) щобъ виприхнувъ.

е. Кýраче зѣлля, въ аптúцѣ называютъ терментúлля, варú зъ водóю вразъ съ корѣнямъ, давáй конéвѣ тýю воду пúти, а зѣлля давáй ѣсти, вúстудивши, чрезъ дней вѣсѣмъ; тóе зѣлля ростé на синожáтяхъ сухúхъ.

з. Возми крашанúны гранатóвой лóкоть, спалú на пóпѣлъ и той пóпѣлъ въ горѣлкою мóцною змѣшáй и, звалúвши конá, лій чрезъ гребло въ нóздры, уважáючи, дабы́ пéрваго дня былó вляное въ кáжду нóздру по єдной лóжцѣ, другáго дня по двѣ, трéтаго по три.

2. *На тилчакъ.* Тилчáкъ єсть то хорóба корóстъ крвáвыхъ, зъ ко-

тóрыхъ потóмъ рáны рóблятся и ропá течéтъ; тыи корó(14)сти чáсомъ по всемъ коню́ бываютъ роски́даны, а чáсомъ тóл'ко на карку́ ал'бо на ногáхъ ал'бо на удахъ и чрезъ нóздры випри́скуетъ чáсто, когдá по шыи, понадъ гóрломъ ґул'óкъ или́ корóстъ немá. Звали́ти коня́ и пущáдломъ поперетинáти инщіи рáны или́ ґулкы́, котóріи бýдутъ по ногахъ и по тылу, гарáчымъ желѣзомъ запѣкáти, сынѣмъ каменемъ засыпáти, а потóмъ на три добѣ постáвити. Напóй такóму: взя́ти квáрту муки́ жи́тной и шесть квартъ воды́ и бóлше тогó не давáти пи́ти; когдá на карку́, по шыи, понадъ гóрломъ ґрувóли суть и ґул'кы́, на той часъ потрéба жилу зъ храпѣвъ витинáти тымъ спóсобомъ: храпы при сaмóй кóстѣ ноздровóй вздовжъ розрѣзати, не трéба єднáкъ дорѣзовати до концá нóздры; там ся жи́ла у(15)кáжетъ подъ шку́рою, тýю трéба палцемъ подне сти́ и зъ єднóй и зъ другóй стороны́ отрѣзати пречъ, то и зъ другóй стороны́ храпѣвъ зробы́ти, сѣлю засоли́ти и завязати.

3. На охвáтъ. Когдá конь на єдну́ нóгу зачáвъ кулгáти, то не єстъ охватъ, якъ западáе рáзомъ на четы́ри пóги любъ двѣ зáднѣи или́ перéднѣи, въ той часъ єстъ óхватъ.

а) На охватъ житный. а. Когдá ся конь охвати́тъ збóжемъ, на той часъ пáдаетъ о зéмлю и надмéтъ єму боки. На тóе взя́ти горчи́цѣ между́ три пáлцѣ, трóшка оли́вы, пива квасногó зъ дрожджами и, тóе змѣшáвши, вля́ти въ гóрло и зáразъ (16) запрягти́ въ тяжиръ и гнáти коня́, дабы́ запотѣвъ, альбó веди́ єгó въ вóду зимную, щобь ввесь зану́рився, и держи́ єгó въ водѣ годину и зáразъ бѣжи́ на немъ, щобь спотѣвъ, а спотѣвши, нехъ рóбитъ; потомъ, якъ спотѣе, пусти́ єму́ кровь зъ обои́хъ ногъ, зъ двохъ жилъ; на кáждой нозѣ, зъ єднóй стороны́ єстъ єднá жи́ла, зъ другóй стороны́ єстъ другá жи́ла у кáждой ноги́.

в. Конь якъ охвати́тся жи́томъ любь якоюкóлвекъ пашнéю, мáетъ зáразъ на нóсѣ якъ бы три жи́лки напя́тіи знáчніи, въ срéдной гляди́, мáцаючи, ґулкы́, которую переколи́ пущáдломъ, нехáй зъ ней кровь стечéтъ.

б) На охватъ вѣтреный. а. Охватъ вѣтреный познается (17) зъ тогó, же конь рáптомъ западаетъ на нóги и бóкы єму́ западу́тъ; на тóе пусти́ти кровь зъ жилъ, котóріи называ́ются кругóвіи; тіи суть вы́шше колѣнъ колó пахви́нъ.

в. Всади́ застру́гану лѣску зъ дéрева якóго сирóго на пáлецъ гру́бую во обѣ нóздры, тіи лѣскы́ накарбовáти трéба, той конéцъ, котóрый въ нóздры всáжуется, и тими обыдвомá такъ дóвго крути́ти трéба, пóки ажъ кровь зы́йде, добре смотрити єднаково треба, дабы тіи лѣскы́ были́ коротшіи отъ óка на три цáлѣ.

г. Мыла ки́лка кру́глихъ кавáлковъ, що хочь, вложи́ конéвѣ въ гóрло.

в) На охватъ вóдный. а. Охватъ вóдный єсть той, когдá конь на чети́ри нóги зачáвъ (18) кулгáти. Зáразъ на тóе кровь потреба пусти́ти зъ обои́хъ сторóнъ шыи, котóрую кровь пускáти въ ми́ску, дабы́ зáразъ до ней придáти мукы́ пшени́чной горстей четы́ри, яецъ шесть, оли́ви лóжицъ три и глины жóвтой зъ лóжку, такъже и оцту, що потреба. А то розмѣшáти якъ тѣсто, помажъ цѣлого коня́, дабы́ и шерстыни не былó сухóй нѣгдé; и такъ нехъ осхнé и все самó отпадéтъ, а конéвѣ не давáй лягáти.

в. Заложи́ коне́вѣ двѣ веро́вки на шы́ю, а за обидва концѣ тягны́ въ кі́мъ дру́гимъ, ажъ ся конь обвалитъ; якъ конь вста́не, потягни́ дру́гі́й разъ. а пото́мъ тре́тій разъ.

г. Пома́жъ узде́чки желѣзо лайно́мъ человѣчимъ и коне́вѣ вложи́ (19) въ гу́бу и за́разъ затисни́ ему́ но́здры, дабы́ при́хавъ, пото́мъ дай ему́ овса́.

д. Уте́рти въ макѣтрѣ три цибу́лѣ зъ вино́мъ французкимъ бѣлымъ, дай ви́пити, заливаючи, а пото́мъ зъ другимъ коне́мъ поѣдь въ поле чрезъ двѣ годы́вѣ пома́лу, не напаваючи чимъ иншымъ.

е. На ко́ждій охватъ, которагo ско́ро постережешъ, отмѣривши на доло́ню подъ спо́домъ хвоста́, спусти́ зъ того́жъ хвоста́ кровь.

4. Когда конь сплечится. Такі́й конь, кото́рій сплечений естъ, за́разъ на пере́днюю но́гу кул'га́ти бу́де и една́ лопа́тка бу́детъ ви́шша, дру́га ни́зша; такі́й конь нѣгде въ новѣ бо́лю не ма́етъ анѣ въ копи́тѣ, что мо́жна про́бовати, (20) притиска́ючи клѣща́ми ал'бо́ руко́ю, где бо-ли́тъ, такъ конь вздригается.

а. Когда́ засвѣжа то́е постереже́шъ, що ся конь сплечи́въ, подвяжи́ ему́ но́гу здоро́ву шну́ромъ, дабы́ стоя́въ на нозѣ хо́рой, и такъ оберта́й коня́ на ту́ю сто́рону, въ которой нога́ бо́лная естъ, затина́(на)ючи батого́мъ, дабы́ конь спотѣвъ; якъ осхне́ зъ по́ту до́бре, пусти́ ему́ кровь зъ той жи́ли, кото́рая естъ при лопа́тцѣ хо́рой.

в. Колѣномъ наби́й плече́ зъ пере́ду и з бо́ку, щобъ въ свою́ мѣру вско́чила, ал'бо шиломъ проколи́ про́сто суста́ва бо́лной лопа́тки, ал'бо чрезъ глубо́ку во́ду пла́вити, снопо́къ соло́мы между́ пере́днѣи но́ги увязати, а якъ вы́йде зъ воды́, пусти́ ему́ кровь зъ той жи́ли, кото́рая естъ между́ копи́томъ а (21) между́ клеіомъ, дабы́ до́бре кровь вы́йшла́.

г. Когда́ конь ви́бивъ лопа́тку зъ ґвалтомъ и пухли́на зна́чная естъ, потре́ба на спо́ду лопа́тки да́ти за́волоку зъ волосѣня и такъ до́вго ту́ю за́волоку держа́ти, ажъ волосѣнь перегніе́, и приклада́ти зъ поча́тку ове́яну муку́, зъ оцтомъ увари́вши, гу́сто и примѣша́ти до того́ са́ла; тре́ба памята́ти, дабы́ въ той часъ, когда́ одна́ лопа́тка хо́ра куру́ется, всѣ лопаткы́ здоро́віи от спо́ду тлу́стостію нама́щены быва́ли.

д. Когда́ конь ви́плечится, тре́ба звали́ти коня́, а затеса́вши два́ дручки́ до́вгіи на ло́ктѣвъ чети́ри, въбити въ зе́млю якъ наймо́цнѣй, еди́нъ дручо́къ на пере́дѣ коня́, дру́гі́й дручо́къ напроти́въ тогожъ зъ (22) за́ду за хребто́мъ. Возмижъ въ той часъ едни́мъ посторо́нкомъ под колѣномъ на за́шморгъ и привяжи́ до дручка́ того́, кото́рій естъ зъ за́ду за хребто́мъ, други́мъ посторо́нкомъ возми́ коло ми́чки на за́шморгъ и привяжи́ до дручка́, которій стоитъ з пере́ду; лю́де коня́ лежа́чого на землѣ держа́ти моцно повинни. Въ той часъ витягнути оба посторо́нки якъ найлѣпшей, оберта́ючи дручки́, щобъ шну́ри на нихъ навивалися. Удари́ти тре́ба до́брымъ друко́мъ по посторо́нку тимъ, кото́рій идетъ од ми́чки ра́зи три, въ той часъ кость наскочи́тъ; возми́ зара́зъ оцту двѣ ча́сти, тре́тую часть горѣлки шумо́вой, к тому́ ми́ла за два гро́ши, загрѣй одробину оцетъ, ажъ ся ми́ло роспу́ститъ, влый въ то́е горѣлку и шмару́й лопа́тку хо́ру.

(23) *5. На паскудникъ лѣка́рство* Позва́ти ту́ю хоро́бу, же подъ повѣкою бу́де наросла́ па концѣ острая ко́сточка нѣби албо рожо́къ, а мясо наро́сле бу́де черво́не. Треба зара́зъ обвали́ти коня́ и придержа́ти

го́лову, щобъ не́ю не руша́въ; пригнсви́жъ па́тцемъ пове́ку до́лнюю на концѣ́ о́ка, а коли́ наро́слъ з мя́сомъ та́кже наро́слимъ ука́жется, ма́й же желѣ́зце то́нкое, якъ шпи́лка, и на концѣ́ закри́вляное до́бре и тимъ крючко́мъ ал'бо го́лкою зъ ни́ткою черезъ ту́ю наро́слъ пересу́нувши по подъ ею и ви́тягни добре, а витягнувши, ноже́мъ о́стримъ утни́ то́е, що ви́тягнулося, поти, поки мясомъ черво́нимъ або нѣ́бы кѣ́сточкою наро́сло, и зара́зъ засипъ око цѣ́лое тамъ, где нарѣ́зане есть, сѣл'лю, кото́рую притерги́ тре́ба, щобъ не була́ о́стра, и коня́ (24) пусти́, щобъ во́лно по ста́йнѣ або гдѐнебу́дь ходи́въ, а за годи́зу або за двѣ́ тре́ба промива́ти око вино́мъ францу́зкимъ або оцтомъ теплимъ разъ и другі́й; и бу́де конь здоро́въ.

в. Якъ ти́лко паску́дникъ въ очахъ постереже́шъ, зара́зъ коне́вѣ прѣсни́мъ ме́домъ те́плимъ о́чи помажъ, а въ середи́нѣ въ обо́хъ ухахъ жилы навъхре́стъ поперети́най, не перети́наючи наскрѣсь уха, а якъ кровъ зъ ухъ вы́йде, до́бре натри́ тамъ, где нарѣ́зано було́, сѣ́ллю, подра́пъ та́кже пущадло́мъ въ нѣ́здри и под верхною гу́бою над зуба́ми всю́да до́бре натира́й сѣ́ллю, та́кже ко́ло клубъ зъ обо́хъ бокѣ́въ пуща́дломъ окрѣ́й и натри́ сѣ́лю.

г. Когда́ кто мо́жетъ, неха́й доста́не но́готь от звѣ́ра, зва́ного рися; (25)тимъ навногте́мъ коли́ подрапа́ешъ въ нѣ́здри и под гу́бою ве́рхною над зуба́ми, з́аразъ паску́дникъ згине.

д. Суть подъ очи́ма жи́ли и на верху́ нѣздръ; зъ тихъ жилъ надо́бно кровь пусти́ти[1]), а паску́дникъ зги́не и нѣ́ко́ли на коня́ не прі́йде.

6. *На миши конскія.* Ми́ши позна́ть зъ того, коли́ конь маетъ коло щоки под шкурою ґузи бо́лшее, зъ щого́ бува́етъ, що го́рло загори́тъ гара́чкою и конь не мо́жетъ лика́ти стра́ви и тимъ ча́сомъ уду́шится; Бува́ютъ тіижъ миши подъ ухами между́ кости́ головни́ми и ши́ею. Въ той часъ, когда́ конь на ми́ши хору́етъ, бува́етъ, же ко́нь не пуска́етъ мо́чи, въ той часъ тре́ба въ ко́ренъ пусти́ти коне́вѣ вошъ або блоши́цю, щобй мочи́въ, ми́ши окладати ча́сто ста́римъ са́ломъ або (26) солони́ною, обвяза́вши шкурою ове́чою або з барана́. И то по́ти дѣ́лати, ажъ тіи ми́ши змя́гкнутъ и отѣ́къ вы́йдетъ або ви́тече.

а. Когда́ ко́нь въ той хоро́бѣ показу́етъ, же ма́етъ тя́жку голо́ву, що кладе́тся безъ жа́дного тру́су, хутко ему́ тре́ба кровь пуска́ти, два ра́зи въ чети́ри годи́ны, а коли́ не бу́де весе́лій, въ тожъ въ чети́ри годины и тре́тій разъ кровь пустити. Ча́сомъ зъ тихъ ми́шій бува́етъ, же коне́вѣ зъ но́са слюзъ те́кти бу́детъ; коли́ конь ста́рій, той слюзъ значи́тъ посати́зну, а коне́вѣ молодо́му мо́жна затримати. Якъ то́лько ми́ши попи́нутъ, вари́ти де́рево ґваякъ, кото́рое въ кра́му продаетсяи лити ему́ въ го́рло, мо́жна та́кже вари́ти кору́ дубо́ву, ясено́ву, бересто́ву по ро́вной ча́сти и та́кже въ го́рло (27) ли́ти. Во́ду въ той хоро́бѣ дава́ти пи́ти те́плую з муко́ю ячмѣ́нною. Та хоро́ба ко́нямъ припа́даетъ от вѣ́тровъ ду́же моро́знихъ, от воды́ з лі́одомъ ба́рдзо зи́мной, хо́щъ лѣ́томъ, кото́рою напава́вся. До́бре бы було́ коне́вѣ хо́рому дава́ти ене́му, то есть, зѣ́лля слю́зникъ въ водѣ́ увари́вши, влива́ти коне́ви в задъ, на що тре́ба у токара́ зробити сикавку́ дере́вяну, а могли́бъ потрапи́ти зробити и тіи майстрѣ́, що до колѣ́съ ро́бятъ ма́точини.

в. Ми́ши та́кже ча́сомъ гинутъ и одъ того́, якъ ихъ кова́лскими

---

[1]) Хибно: пусто́ти.

клѣщами стиснешъ добре, а инніи люде гризутъ зубами, коли клѣщѣвъ не маютъ.

7. *На норицю.* Норицѧ есть хороба чили рана на хрептѣ конскомъ, которая не можетъ (28) загоитися, бо отѣкъ паскудній з ней течетъ, а шкурою и волосямъ нѣгди не покрыется. На тое впочатку заразъ возми бѣлокъ въ яйця курачого, меду прѣсного, ложку муки пшеничной, змѣшай тое до купи, а въ тую мѣшанину мачай клаки лняніи мягкіе и прикладай и не одмѣняй одъ пори до пори и чини тое по рази кѣлка. И такъ помалу гоится будетъ.

8. *На дикое мясо.* Якъ коневи дикое мясо въ якой ранѣ есть, спали кѣлка подошовъ старихъ зъ чобѣтъ, стовчи тое на порохъ, придай къ тому лайно собаче бѣлое и дзиндри ковалской або пороху одрушницѣ, тое добре помѣшавши, засипай часто и такъ дикое мясо згинетъ. в. Варити въ водѣ сѣмя конопляне, а тою юшкою рану вымивши, ґришпаномъ засипъ або (29) консервасомъ палянимъ на желѣзѣ, взяти ярого жита, зварити и теплое въ мѣшечку маломъ такъ привязати, аби цѣлая морда конска була въ той парѣ теплой; и тое треба робити кѣлка разый, воду также тую, въ которой жито варилося, давати пити и тоежъ жито можетъ ясти. в. Возми сала старого и росходнику зѣлля подъ едну мѣру, зътовчи або утри тое разомъ и усмажъ, а усмаживши, прикладай на золзи якъ найтеплѣйше хоць бы и гараче, абы конь стерпѣти моглъ. чрезъ кѣлка день, ажъ ґудзи зъмягкнутъ, а якъ будутъ золзи уже мягкіи, возмижъ сала старого и понасѣкавши ґудзи пущадломъ, приложи на тепло и тое робити треба, ажъ витекутъ. г. Абы з середини золзи хутчѣй виходили наверхъ. (30) возми четири бѣлки, всипъ лутъ единъ ладану, змѣшавши тое добре, налій коневи въ горло; чини тое разій кѣлка. д. Гдеколвякъ волза нарадится, помазуй дѣгтемъ добримъ що день на самѣмъ вершечку, а такъ волза змягкнетъ и розпукнется, а як ся роспукнетъ, помазуй медомъ прѣснимъ зъ мукою ячмѣнною змѣшанимъ, а на остатку оптомъ теплимъ промый.

9. *На запаленіе конское.* Заразъ, як ся запалитъ конь въ дорозѣ зъ великого бѣгу, зачинаетъ боками робити, стогнетъ, лягаетъ, за боки хватается. Зъ першого разу возми ложку присного меду и горѣлки простой за три гроши шумовой и въ полкварти воды криничной, тое розмѣшавши, налій ему въ горло.

в. Буваетъ въ той хоробѣ, же на(31)падаетъ коня фрибра або трасця, а калъ конскій на той часъ виходитъ нѣбы увиняній въ слюзъ якій бѣлавій, подобній до тлустости роспущанной часомъ конь переприскуе нѣздрами слюзъ с кровлю, що недобрымъ знакомъ есть. Треба заразъ кровь пустити добре перший разъ и другого и третого дня тоежъ учинити, тилко поменшей пускати крвѣ, давати енему чрезъ сыказку, то есть вливати коневи въ задъ, три рази на день и на нѣчъ води четири кварти, въ котоой варити зѣлля слюзникъ, покраявши и до званого придавши салѣтри горстку або жмѣнку, тилко треба потранляти, щобы коня якъ найболше теплою водою напойти заразъ, въ которой также горстку салѣтри роспустити. Когда піетъ, горачка перестачетъ (32) и конь возмется до ѣла; требажъ ему давати тое черезъ три тижднѣ що день. Возми салѣтри четири лути або двѣ горстки маліе, подай до того четверть лута камфори и помѣшай тое з медомъ прѣснимъ,

щобъ га́лочку можна зъ того́ зробити; камфо́ру и салѣтру тре́ба уте́рти ра́зомъ. Ото́жъ тіи га́лки дава́й ра́но на́тщо годи́ною передъ ѣдломъ.

10. На затратованіе. а. Затра́тъ, то есть колі́ конь пѣдко́вою образи́тъ ко́ло копи́та другу́ю но́гу, зъ чого́ бува́етъ, же ко́ло копи́та ропа́ зберется и копи́товѣ шко́дити бу́детъ. Якъ тілко то́е постереже́шъ, кровь якъ найлѣпше рука́ми ви́тисни, а оцтомъ зъ сѣллю промы́й и приложи́ грѣнку, то есть хлѣбъ про́стый, несѣяній, прису́шаній (33) на годи́нъ сѣмъ албо болшъ, а пото́мъ розчини́вши пшени́чную муку бѣлко́мъ зъ яйця́ ку́рачого и приложи́вши, до тре́того дня не зазирай.

в. Взя́ти козло́вого ло́ю и розогрѣти, а змѣша́вши той лой зъ тимъ по́рохомъ, що нимъ стрѣля́ютъ, ра́ну затратова́ну залля́ти.

г. Возми́ ове́чого ка́лу, олѣю лняного, оцту мѣцно́го, мя́са несоло́ного, розитри́ до́бре калъ ове́чій и роспусти́ надъ огне́мъ, нама́сть и, нама́завши на ху́сту, приложи́ на затра́тъ, а по версѣ того́ обвини́ шма́тою, омо́ченою въ воскъ, для того́, щобы́ конь ра́ни не замочи́въ, особли́ве въ доро́зѣ.

д. Поподъ ра́ну, то есть подъ затра́томъ накарбу́й ноже́мъ, щобы́ ропа́ сходи́ла на спѣдъ, ви́мій ра́ну оцтомъ те́плимъ посо́лянимъ, а (34) пото́мъ возми́ галуну́ и бѣлка́ зъ яйця́ ку́рачаго, приложи́ на нощъ, а на завтрѣшній день засква́ръ ло́емъ козло́вимъ, а колі́ за́разъ въ доро́гу маешъ ѣхати, возми́ смолу́ чо́рну ше́вску и по версѣ те́плою засмоли́, щобъ вода́ не доходи́ла ра́ны.

е. А если бы для подозо́ру ху́ткого ра́на була́ плюга́ва и рописта, тре́ба ко́ло ра́ны рога́ пробра́ти, проми́ти оцтомъ и ґри́шпаномъ засипа́ти, а пото́мъ солони́ну перетопи́вши, злива́ти на во́ду холо́дную и ти́мъ зама́зовати и завязовати.

11. На бѣлмо свѣже и давне, чи старе. Взя́ти ло́жку про́са и со́лѣ и до ку́пи змѣша́ти, а пото́мъ взя́ти сукна́ сѣрача́наго и шнуро́къ и въ томъ суннѣ про́со и солъ завяза́ти, а замочи́вши водо́ю, въки́нути въ (35) огонь то то́е въ огнѣ злíется до ку́пи, що утéрти на порошо́къ и тим задму́хувати око конéвѣ пéредъ вcхо́домъ и по захо́дѣ сло́нца че́резъ три дни.

в. Возми́ глистивъ земля́нихъ зъ бѣлка́ми яе́цъ ку́рачихъ и, въ но́вомъ горшку́ залѣпи́вши, упали́, а уте́рши, тимъ бѣлмо́ засипа́й.

12 На зґаибу. Колі́ копи́тъ есть во́лный и отстáетъ от тѣла, взяти оцту, а, загрѣвши, полива́ти шма́ту тую, кото́рою нога́ и копи́тъ обвя́заній есть.

13. Когда конь не бере тѣла на себе. Злива́ти ему́ обрѣкъ водо́ю то́ю, въ кото́рой бы треба уварúти верб́о́вій ко́рень.

(36) *14. На вусачъ коневи.* Колі́ конь на кри́жи упаде́тъ, взя́ти пѣвзину бере́зову зъ стрѣхи албо иншую подо́бную хаби́ну и приложи́ти на крижъ ко́нскій и уда́рити по обоúхъ сторо́нахъ те́ю пѣвзиною по три ра́зи по пахви́нахъ злегка. Або такъ зроби́ на то́ежъ. Взя́ти горѣлки до́брой, запали́ти на кри́жахъ коне́ви, а въ хвостѣ рѣпи́цю перерѣзати на́вхрестъ тро́шка до кро́ви.

15. Колі́ кова́ль, коня́ кую́чи́, загвозди́тъ цвя́комъ албо тежъ конь самъ ча́сомъ насту́питъ и зако́лется. а. Тре́ба ви́брати рѣгъ ко́ло ухналя́ ажъ до живо́го мя́са, а колі́ збере́шъ ажъ до конца́ ухналя́, (37) за́равъ кровь потече́; если́ неда́вній за́тратъ або заколотя, що ропа́

не вйшо, жéнще збирáти рóга належитъ, а колй задáвняній затратъ чи заколóгя и ропá пливéтъ, треба дóбре копйто вйбрати, щобъ ропá межй рóгомъ и живймъ мясомъ не закрадáлася. Потóмъ промый оцтомъ осóлянимъ и залій олѣемъ въ вóскомъ ростóплянимъ и возмй смолй и сѣрки и помѣшáй и тимъ по версѣ засмолй, а колй въ дорóгу мýсишъ ѣхати, приложй сукнó або капелюшá шматóкъ стáрого под пѣдкóву и привій.

в. Когдá засвѣжа постережешъ, вйчистивши рѣгъ, возмй мéду приснóго, живйцѣ бѣлой, вóску, лáдану потрóшку и, тóе потéрши, роспустй на масть и въпустй въ рáну, зарáзъ загóится.

(38) г. Колй бýде гарáчка въ рóгу и въ рáнѣ, що познáешъ, приложйвши рýку до рóга и рѣгъ бýдетъ гарáчій, возмйжъ бѣлкѣвъ зъ яйця́ три и утрй з галунóмъ за два грóши и (н)положй на клóче и обвиній копйто, а мóжна и дрóжчи зъ пйва, съ печйною помѣшáвши, прикладáти.

16. На перелоги. Колй конь пáдаетъ на тилъ, оглядáется, стóгнетъ або ричйтъ, возмй лóжку мéду приснóго, за четйри грóши горѣлки, воды пѣвквáрти, змѣшáвши, вълій въ гóрло и гонйся на немъ ажъ до поту, а якъ тée не помóже, робй тée лѣкáрство, що на глисти чйли робакй, якъ нйжше написано.

17. На дихавицю. Кáшель есть знáкомъ дихавйцѣ, для тогó рѣжнимъ (39) спóсобомъ лѣчйти потрéба. а. Наперéдъ зо три дни тримáй егó голодного, не дáвши емý ѣсти, тилко по рáзу на день обрѣкъ овсяній або ячменній и наповáти тйлко по рáзу водóю, зъ мукóю ячмѣнною и мéдомъ змѣшáвши. Потóмъ возмй солонйни бѣлой свѣжой, нашкрóбай ей дóбру прйгорщъ и вймочи въ водѣ чйстой дóбре, а вйтиснувши з ней вóду, придáй сѣрки перепущáной на огнѣ лутъ едйнъ, часникý обирáного головóкъ три, зотрй тóе рáзомъ, а пóтимъ поробй тóе на гáлочки, якъ орѣхъ волóскій великіи, а взя́вши к томý пáтоки мéду зъ олйвою, змѣшáй и тимъ мéдомъ тіи гáлочки шмарýй и нáтщо конéви въ гóрло кладй, попихáючи палцями, дóки не полкнéтъ. И тóе робйти трéба чéрезъ три дни.

(40) в. Олѣй конóпній змѣшáй въ крóвію собáчою по половйнѣ и тимъ кóнскіи жйли на пéрсахъ шмарýй.

г. На прóстій недáвній кáшелъ рéдку въ обрóцѣ давáй шкрóбану, вóду пити лѣтнюю, то есть незимну давáй и чáсто до вóди пшеничной мукй жмéню и салѣтри тóвчаной мѣлко тйлкожъ придавáй.

д. Царъ зѣлля або подбѣлъ широкій варйти и тýю юху дихавйчнимъ конямъ давáй пйти.

е. Взя́ти внутрности зъ чóрной кýрки, конéчне зовсѣмъ нѣчóго не полощýчи, и тóе на половйцю роздѣлйвши и горѣлкою прóстою зъ часнйкомъ перемѣшáвши, усѣкти, олйви додáти кйлѣшокъ и въ гóрло влйти конéви нáтщо, годйну аби стоявъ увязáній до горй головóю, вложйти на негó дергъ три або четйри и припя́(41)ти, а якъ вййде годйна, другу половйцю внýтрностей уже незмѣшáнихъ зъ олйвою и горѣлкою и прóчая; но сáміи внýтрности, пересѣкши, дáти въ овсóмъ, аби зъѣвъ. Пéрше трéба коня́ днемъ вйголоднити, не дáвши емý ѣсти нѣчóго, а тогó дня, котóрого тоé лѣкáрство давáти бýдешъ, разъ тйлко на день въ вéчеръ напойти егó и то не багáто. Такé лѣкáрство на рѣкъ мóжно дáти конéви три рáзи.

18. Коли въ хвоста волося коневи випадаетъ. а. Са́ломъ або соба́чимъ або ли́сячимъ шмару́й рѣпи́цю у хвоста́, очистивши и ошкро́бавши струпи́, коли бу́дутъ.

в. Возми́ корѣня зъ слю́знику и зъ лопу́ху, вари́ въ бре́чцѣ от пи́ва и тимъ масти́ и мача́й хвостъ и во́(42)лосъ и всю́да, где воло́ся нема́.

г. Спали́ папе́ру, а поро́хъ той мѣша́й зъ ма́сломъ свѣжимъ несоло́нимъ и шмару́й.

д. Дода́й корѣня от трости́ни, кото́рая на боло́тѣ росте́, спали́ на попѣлъ и зъ того́ по́пѣлу зроби́ лугъ зъ водо́ю то́ю, въ кото́рой пе́рше вари́ горо́хъ албо бобъ.

е. Возми́ пчѣлъ, кото́рiи посну́тъ въ улѣи, и глиствивъ земля́нихъ, то єсть робако́въ до́вгихъ и пали́ тое ра́зомъ въ горшку́ но́вомъ и зотри́ на по́рохъ, помѣша́й той по́рохъ з ма́сломъ свѣжимъ, несоло́нимъ, мазови́нъ и тимъ всю́да пома́зуй, где воло́ся нема́

19. На курдюкъ. а. Курдю́къ зове́тся чира́къ на язы́цѣ зъ чого́ко́лвекъбу́ль зробле́нний; на то́е возми́ въ шма́ту лайно́ (43) человѣче́ское свѣжое, завину́вши, привяжи́ до желѣза узде́чки и вложи́ коне́ви въ гу́бу, аби жвавъ предъ обро́комъ годи́нъ зо двѣ и по обро́цѣ годи́нъ зъ пять.

в. Возми́ ме́ду прѣсно́го и усма́жъ гри́шпану въ немъ и таку́ю масть приклада́й въ ра́ну, а згоится; памята́ти тре́ба, що́бъ коне́ви до ѣдла дава́ти отруби́ пшеничнiи замѣсть обро́ку, щобъ язы́ка не образи́въ.

20. Когда конь збѣгается або зорвется чимъ. а. Якъ захо́ру́етъ конь зъ тру́ду, з бѣганя, же и ѣсти не хо́четъ[1]), тре́ба єму́ кровь напере́дъ пусти́ти зъ попру́жних жилъ, поу́тру возми́ горчи́цѣ вѣсѣмъ лу́товъ, со́лѣ два лу́ти и, то́е мѣлко утерши, влый коне́вѣ въ горло зъ оцтомъ и чини́ такъ до девя́ти день.

в. Коне́вѣ стружле́нному возми́ (44) пи́ва, ма́сла и звари́ и со́лѣ прида́й к тому́, въбiй яецъ з кѣлка и осо́бно уби́вши ихъ до́бре, ажъ охолоне пи́во, з ма́сломъ помѣша́й и влiй въ го́рло коне́ви.

21. На слиногуръ. Слиногу́ръ значи́тся боля́чка въ го́рлѣ ко́нскомъ, от чого́ и язы́къ пу́хне. На то́е тре́ба лѣгнои воды́ и положи́вши коня́, тре́ба л'ля́ти на язы́къ и въ гу́бу, щобъ загрѣвся язы́къ и губа, а за́разъ воло́вою жовчею натерти язы́къ и гу́бу, а при томъ не дава́ти нѣчо́го иншого ѣсти, ти́лко ячмѣнь перевѣяний и отовча́ний зъ салѣтрою пѣвтора лу́та.

22. На дурноту конскую. Дуро́та значи́тъ шалѣнство, когда́ ко́нь въ бо́лю головы́ ошалѣетъ; въ той часъ тре́ба коне́ви пусти́ти кровь въ обо́хъ скро́ней, а пото́мъ дава́ти (45) єму́ ѣсти сѣчку зъ соло́ми свѣжой ячмѣнной, прида́вши ли́стя або того́, кото́рое зове́тся опѣхъ, росте́ на ставу́, широ́кiй листъ кру́гли маетъ, або зѣлямъ, кото́рое зову́тъ лоди́га.

23. Когда конь мочитъ кровлю. Возми́ руты много, посѣчи́, потовчи́ и сокъ зъ ней вити́сни, возми́жъ того́ со́ку ложо́къ де́сятъ, вiна́ ложо́къ де́сятъ, оцту до́брого ложо́къ десятъ, змѣша́й все и влiй въ го́рло коневи, а такъ чини́ чрезъ вѣсѣмъ день що ра́нку.

24. Когда конь не линяетъ Бѣга́й на немъ, ажъ ся до́бре зпоти́тъ, и пусти́ за́разъ кровь зъ шiи, а всю кровь забери́ въ ми́ску

[1]) Хибно: хочете.

и тóюжъ крóвлю всегó конѧ́ помáжъ и нехáй такъ осхнé дóбре, а потóмъ єгó ви́(46)хендожишъ, а зачнé линяти.

25. На робаки въ кишкахъ конямъ. Робаки́ чáсомъ такъ гризýтъ кишки́, же конь нáгле здихáетъ, що познáешъ зъ тогó, же конь худне, смýтно стои́тъ, згинáется, ногáми зáднѣми въ чрéво біéтся, чрéвомъ трéтся, где досягне, головóю обертáется то на той, то на другій бокъ, гýбою хватáется за бóки, хребéтъ, пéрси, а чáсомъ за хвостъ. На тóе возми́ шкаралýпъ зъ яецъ свѣжихъ, ви́дери шкýрку зъ середи́ни вонъ, шкаралýпи самíи усуши́ и утовчи́ мѣлко, к томý возми́ двиндри зъ подъ молóта ковáлского четвéрту часть и утовчи́ мѣлко, додáй к томý пéрцю утéртого мѣлко пяту часть, помѣшáй то зъ оцтомъ дóбрымъ и зъ горѣлкою, а загрѣвши, влій конéви (47) въ гóрло. в. Накрáй хрѣну дрѣбно, посоли́ дóбре, дай въ обрóцѣ вѣвсянимъ, а мóжна и рéдку давáти поти, пóки не оздоровѣе.

г. Возми́ зѣлля кревáвнику и кори́ оси́ковой, вари́ въ оцтѣ крѣпкомъ, а, охолоди́вши, налíй въ гóрло конéви.

д. Возми́ пшени́чнихъ отрýбъ дóбру жмéню, вмѣшáй сѣрки тóвчаной лутъ єди́нъ, давáй чрезъ три днѣ нáтщо, а бýде здоровъ.

е. Вари жито въ водѣ дощовóй, ажъ пóки зъмягкнетъ, тогó жи́та до обрóку примѣшуй и вóду до иншой воды́ мѣшáй и пити давáй.

26 Когда конь часто мочъ пускаетъ и от того худнетъ. Напавáй конѧ́ кѣлка разій и кѣлка днѣвъ тоѣю водóю, котóра стои́тъ въ доли́нѣ, где гли́ну копáютъ, а коли́ (48) немá такóй воды́, чи́сту гли́ну безъ пѣскý помѣшáй зъ водóю, придáвши жмéню муки́ ячмѣнной.

27. Лѣкарство для воловъ чили товару. Воли́ щобъ рáтицъ не притерáли въ дорóзѣ. Нѣмъ воли́ въ дорóгу гнáти бýдешъ, смолóю рѣдкóю рáтицѣ всѣ кѣлко дня́ми вперéдъ понамáзуй и въ дорóзѣ тóежъ сáмое що день чини́.

28. Воли жебы не були слабіи. Зѣлля, звáнее гусяча ви́ка, зомятое и утéртое дóбре разъ кáждого мѣсяця въ напóю давáти.

29. Рани от побитя и утовчѣня. Улѣчи́ти мóжна зѣллямъ слюзу лѣсовóго, утерши єгó.

30. Щоби воли въ роботѣ неспрацьóванiи булы. (49) Живи́цю або терпенти́ну зъ оли́вою змѣшáвши, рóги и рáтицѣ чáсто намáзовати.

31. Щоби мухи воловъ не кусáли. Бѣбки зъ крáму куплéнiи на мѣлкій порошóкъ утéрти и, въ олѣи якимъкóлвякъ усмáживши, злéгка тимъ воли́ пошмаровáти; або сли́ною влáсною человѣкъ нехáй волáмъ вáрги чи пи́ски пошмарýе.

32. Жеби воли упаслися добре. Пéршого дня, беручи́ воли́ зъ пáшни, давáй имъ капýсту шаткóвану ки́слую, хоцъ бы оцтомъ наймоцнѣйшимъ зи́лляную, потóмъ чрезъ пять день давáй имъ полóву зъ отрубáми пшени́чними змѣшану, шéстого же дня ячмéню молóтого давáй имъ по чети́ри фýнти, а чрезъ шесть день наступýющихъ потрóха (50) причиняй такóгожъ ячмéню ажъ до мѣри звичáйной, по кѣлко на кáждого вола звúклося давати, аби тилько не чрезъ збúгокъ.

А корми́ тежъ такъ зимóю воли́: разъ, коли́ кýри пéршiи спѣвáютъ, другій разъ кóло свѣтáня и на той часъ имъ пи́ти даси́, а рéшту жи́вности даси́ имъ по зáходѣ слóнца предъ вéчеромъ.

А лѣтною поро́ю, яко то, въ лѣтѣ пе́рше ѣсти вола́мъ дава́й на свѣта́нѣ, другі́й разъ о са́момъ полу́днѣ и въ той часъ ихъ напо́ишъ, третій разъ о годи́нѣ девя́той даси́ имъ ѣсти въ ве́черѣ и тогда́ ихъ зно́ву напо́ишъ и въ лѣтѣ дава́ти имъ пи́ти во́ду ті́лко що лѣтнюю, а зимо́ю тежъ теплѣ́йшую дава́й во́ду пи́ти.

Пыски воло́віе чи то ва́рги вимива́ти (51) тре́ба мо́чою чили се́чу для згубле́нія въ нихъ флямі́стой пѣни, а въ язы́ка тежъ потре́ба клѣщиками вирива́ти робаки́, которіи ся тамъ въ язы́кахъ ро́дятъ, и сѣллю за́разъ засипова́ти и натира́ти до́бре, а до того́ тежъ и о подстила́ню подъ воли́ чи́стимъ разъ на разъ потре́ба ба́чность мати и за́вше па́мятствовати.

33. Єсли волъ хоровати зачинаетъ. Дава́й єму́ за́разъ єдно́ яйце́ ку́раче якъ найсвѣжѣ́йшое цѣлко́мъ суро́вое, аби его́ зъѣвъ волъ коне́чне, а тре́тoго дня голо́вку часни́ку зотри́ в фу́нтомъ вина́ або горѣлки и дай єму́ випити, а то на́тщо за́вше.

И єсли́ хо́щешъ запобѣгти воло́вой хоро́бѣ, дава́й здоро́вимъ вола́мъ (52) тако́е лѣка́рство: три листки́ листя бѣбково́го, гі́чки зъ трохъ порѣвъ, часнику́ зубцѣвъ три або ракамбу́лу зубцѣвъ три, кади́ла, то єсть ла́дану, що три зе́рнятъ перціо́вихъ зава́житъ, зѣлля, зово́мого сави́на, три корѣнцѣ, ру́ти три листки́, перестýпу бѣ́лого пучкѣвъ три, бо́бу бѣ́лого чи зе́ренъ чи пучкѣвъ три, уголля жа́ру углѣвъ три, вина́ або горѣлки ки́лѣшковъ три, то́е все сте́рти до́бре и чрезъ три днѣ той напо́й дава́ти з начи́ня деревя́ного по три ра́зи на день.

34. Воли робочіи аби не худіе були. Тре́ба вола́мъ по полови́цѣ подъстѣла́ти соло́му з галузка́ми дубовими або лѣторо́слями, а такъ до лежа́ня имъ бу́детъ мя́гко, а стоячи́мъ тве́рдо, а межи́ па́шу га-(53)лу́зки зъ де́рева вязово́го мѣша́ти, бо то́е воли́ любятъ и ти́ютъ от того́.

35 Коли воламъ голова болит. На той часъ вола́ голова́ боли́тъ, коли́ волъ, опусти́вши уха, нѣчо́го ѣсти не хо́четъ. На то дятели́ну уте́рти зъ вино́мъ, часни́комъ и сѣллю гусково́ю и язы́къ воло́ви тимъ натира́ти, пото́мъ возми́ бѣбково́го листя жме́ню и вложи́ єму́ въ го́рло, щобы́ зъѣвъ, на оста́токъ возми́ мирги, кото́рой въ кра́му доста́нешъ, ті́лко, якъ орѣхъ, и уте́рши зъ полква́ртою віна́, влі́й воло́вѣ чрезъ нѣздра.

36. Коли вола промкнетъ, то єсть, коли лязує. Ли́стя зъ бодякѣвъ утовча́не зъ клѐемъ вишне́вимъ або зъ якогоко́лвякъ дре́ва, а коли́ нема́ клею деревя́ного, зъ каруко́мъ рибячимъ або (54) и про́стимъ столя́рскимъ змѣша́й и дай єму́ зѣсти, або возми́ двѣ ква́рти муки́ пшени́чной и упра́жъ до́бре и, ква́ртою води́ розвѣвши, дай воло́вѣ; те́е все роби́ти мо́жна два ра́зи на день ра́но, и въ ве́черъ.

37. На колки воламъ. Коли́ волъ на ко́лку хору́е, на єдни́мъ мѣстцѣ усто́яти не мо́жетъ, нѣчо́го не ѣстъ, ті́лко вздиха́етъ и бо́лше мру́читъ, ну́дитъ, нѣжъ ричи́тъ, въ той часъ ма́ло єму́ ба́рзо па́ши дава́ти и тѣло єго́ на нога́хъ ко́ло ра́тицъ поколо́ти пуща́дломъ, аби кро́вь вы́йшла.

На то́ежъ: ко́ло хвоста́ жи́лу котру́ко́лвякъ знайшо́вши, кровь пусти́ти и завяза́ти по́тимъ. На то́ежъ: Взяти цибу́лѣ и со́лѣ, а ра́зомъ то́е змѣша́вши, якъ найглі́(55)бше подъ хвостъ утисну́ти або вола́ гони́ти довго. На то́ежъ: Салѣтру утовче́ну зъ водо́ю влі́ти воло́вѣ въ го́рло.

38. На гарачку воламъ. Колй волъ на гара́чку хору́е, нѣчо́го ѣсти не хо́четъ, спусти́вши лобъ, мручи́тъ, пла́четъ и гно́й въ о(в)чахъ маетъ, а подъ очи́ма долі́яки ся ро́бятъ, на той часъ такъ его́ лѣчи́: переступнику зѣлля листя давай ему ѣсти въ сѣллю або и ґва́лтомъ въ го́рло кла́сти, а въ те́мнимъ мѣстцѣ вола́ трима́ти и пити ему́ дава́ти въ той темницѣ найзимнѣйшую во́ду, уха и нѣздри ча́сто водо́ю зимною умочи́вши губку або ху́стку, умива́ти.

На тоежъ самое. На зали́чкахъ вола́ въ обо́хъ сторо́нъ желѣзомъ роспа́ляннимъ шку́ру (56) попропека́ти, то́ежъ са́мое здалека подъ очи́ма. И тре́ба на то́е ма́ти приготованую мочъ человѣчу, которая аби стояла кѣлка день въ яко́мъ начи́ню и то́ю мо́чою те́пло загрѣто́ю мѣстця пропе́чани гу́бкою або ху́стою тонко́ю протира́ти на день два ра́зи, по́ки стру́пи не злуща́тся, уха та́кже въ середи́ни понарѣзовати, аби кровь стекла́, по́ки ра́ны не стя́гнутся. На то́ежъ: Зѣлля щедри́нецъ ростерши въ пивѣ або въ винѣ, дава́ти зъ водо́ю.

39. На кашель для воловъ. Змели́ ячме́ню квартъ три и розмочи́, поло́вы наймѣлкчишой и вичища́ной квартъ три, насѣня гусячой ви́ки мо́лотого квартъ три, то́е все не мѣша́вши, на три ча́сти подѣли́ти и ко́жду рѣчъ осо́бно да́ти волови́ зѣсти. На то́ежъ: (57) Зѣлля били́цю уте́ртое чрезъ сѣмъ день предъ ѣдломъ, то есть на́тщо лля́ти воло́вѣ въ го́рло.

40. На прищѣ або чираки ропистіе воламъ. Колй ся где въ прищѣ або ґулѣ яко́й избе́ретъ ропа́ у вола́, тре́ба прорѣза́ти, аби ропу́ ви́пустити, а потом прищъ мо́чою старо́го вола́ друго́го те́плою вимива́ти и ку́жѣлними пачѣска́ми витира́ти, а по́томъ возми́ смоли́ рѣдко́й и со́лѣ и всмажъ на плястеръ и приклада́й тое. И то роби́ти два ра́зи на день, ра́но и въ ве́черъ.

41. Для воловъ кулгавихъ лѣкарство. Колй от заморо́жѣня волъ кулга́етъ, тре́ба но́гу поднести́ и мѣстце зра́няне ґни́помъ розрѣза́ти и мо́чою старо́ю нагрѣтою напа́рити, сѣлю (58) засипати и губкою або полотно́мъ тонки́мъ ви́терти, а по́тимъ чрезъ желѣзо роспече́ное лоемъ козло́вимъ або и волови́мъ заля́ти. А если́ би волъ от проби́тя дре́вомъ або желѣзомъ кулга́въ, оглядѣти но́ги и з ра́ны, если́ есть ропа́, ви́пустити, мочою те́плою ви́мити, сѣллю зъ губкою ви́терти, а пото́мъ взя́вши во́ску и оли́ви старо́й и ме́ду па́токи и муки́ з ви́ки потро́шку, ра́зомъ то́е втопи́ти и, прохолоди́вши, въ ра́ну того́, ко́лко потре́ба, вълада́ти. Пото́мъ взяти черепкѣвъ зъ слимака́ або въ черепа́хи и утовкти́ на дрѣбо́ній порошо́къ и просѣя́ти, змѣша́ти то зъ кѣлка фѣґами росте́ртими и, положи́вши на сукно́, въ ве́рху привяза́ти и обвяза́ти до́бре, аби нѣче́го тамъ не затекло́ и не залѣзло земле́ або гно́ю по́ти, (59) по́ки волъ стоя́ти здоро́во самъ не бу́детъ могти́, тре́того дня допѣро розвяжи́ и то́ежъ са́мое приклада́й и роби́, що пе́рше. А если́ бы волъ кулга́въ для бага́цкости збира́ющойся ропи́, часть тѣла хо́рую бра́гою густо́ю зъ оли́вою те́плою або и безъ оли́ви напа́рити або розигрѣти тре́ба; пото́мъ на то́е мѣстце муки́ яч(мѣ)ной те́плой приложи́ти, колй уже́ ропа́ мягка́ бу́детъ, ростя́ги и ви́мити, якъ пе́рше, а ви́мивши або цибу́лю зъ сѣлю або зѣлля спори́шъ, по лацѣнѣ полѣґону́мъ, або зѣлля шанту́бѣлу уто́вкши, приложи́ти и обвяза́ти до́бре.

42. На пархи воловіе. Па́рхи и ро́жніе коро́сти мо́чою воло́вою

залáвняною чрезъ кѣлка день, зъ мáсломъ загрѣтою, шмарýючи, зъгойти мóжна, а мóжна тáкже (60) смолóю рѣдкóю шмаровáти и от тогó ся гóятъ.

43. О робакахъ въ волахъ. Водóю бáрзо зимною тáмъ, где робáцство єсть, чáсто мити и скроплювáти; робакú вийдутъ, бо онú тéпло любятъ.

44. На воши воловіе. Трéба положúти волá до горú черéвомъ, щобú дивúвся до горú, язúкъ вúтягнути и дивúтися, єслú бóмблѣ чили ґулíочки на язúцѣ мáетъ, котóріи єслú ся найдутъ, желѣзкомъ остримъ поотпáлювати потрéба. Потóмъ сѣллю зъ олúвою албо мáсломъ зъ сѣллю змѣшáнимъ нашмаровáти тíи бóмблѣ чи ґрувóли на язицѣ; колú то згýбишъ, вóши такъже погúбнутъ.

45. Якъ би вола ужъ укусивъ. Чернýшку и от дейнґлю кóрень утрú (61) и, змѣшáвши зъ полквáрти винá францýзкого, тóе чрезъ вѣздра волóвѣ влій, а на тóе мѣстце, где укýшаній єсть, лайнó свинячое приклатáй; тóежъ лѣкáрство служúти мóжетъ и для человѣка, єслú би бувъ отъ вужá укушáній, и для овéцъ тóежъ сáмое лѣкáрство.

46. Отъ повѣтра на товаръ. Сѣна яку копúцю спалúти, положúвши на ней на верхý колóду дубóву для тогó, жебú ся помáлу палúла; жýжель той, що, спалúвши сѣно, востáне, давáти товáрови чúли то пити, ліючú въ гóрло, чи то, въ водѣ роспустúвши, скрóплювати тимъ вя́зку сѣна. На тóежъ: Кóжденъ господáръ, свой товáръ зраховáвши, от кáждой штýки дастъ по грóшу або по бóлше до цéркви за дýши помéршіи. На тóежъ: Якъ тóлко (62) товáръ зачнéтъ хорувáти, дай волóви чи корóвѣ лóжку салѣтри и лóжку сáла якогоколвякъ, але лѣпше сáло гýсяче, лечъ и кáжде добре, що рáнку. На тóежъ: Найлѣпше товáръ вúгнати зъ селá, колú тóлк(о) ся постережéтъ хорóба, и далéко от дорóги и от селá въ лѣсѣ або въ пóлѣ товáръ чрезъ мѣсяцѣ два удержáти, а гной тимъ чáсомъ зъ обóръ казáти вивéсти, а въ пóлѣ чи то въ лѣсѣ жýжлю зъ сѣна спаляного або пóташу давáти що рáнку потрóшку.

Для тихже воловъ. Сéкретъ досвѣдчаній, которóго зáцній обиватель єдúнъ въ Украúнѣ дознáетъ, бо хочáй въ сусѣдствѣ товáръ падаетъ и єгó селѣ часомъ заражúтся, а на єгó обóрѣ зáвше цѣлій товáръ, а то такъ радúетъ: (63) що веснú трéба постарáтися карáсиковъ малéнкихъ тúлко, кóлко бы моглó бýти въ обóрѣ чіéй штукъ товáрини; тíи карáски, живіи умочúвши въ прав.líвий дíоготь, давáти кóждой товáринѣ малóй и великóй, хочби и наймéншой, по єдúному карáску.

47. О овцахъ. Кто хóче овци мати здорóвіи, тлýсти и вóлну на нихъ мягкýю, нехáй ихъ нѣкóли не напавáетъ водóю и приказáти пастухáмъ, жебú до водú ихъ не гонúли, анѣ на рóсу ихъ не виганяти, будутъ дуже здорóвіи, а въ пóле ихъ виганяючи, нѣгди на вѣвсиску не пáсти, бо будутъ хорувáти. Въ лѣтѣ збирáти для нихъ лúстя дубóве, олхóвое, лúповое и берéзовое и тóе усýшане на почáтку осени давати имъ, скропúвши ропóю солóною, и на веснѣ.

(64) Колú ся хорóба мéжи овцами покáже, зáразъ зъ тогó гнóю овци зогнáти до иншого хлѣвá, а хлѣвъ дáвній вúчистити[1]) и нехутко на дáвное мѣстце овцы заганяти.

48. Аби овци не паршивѣли. Варú въ брáзѣ хмѣлъ и єслú єсть, лягеръ зъ винá. а єслú немá, безъ лягру обúйдется. Овци, острúгши, понамáзуй тимъ всѣ и нехáй такъ бýдутъ два днѣ въ тéплой хáтѣ, не ви-

[1]) Хибно: вичистюти.

ганяючи ихъ, потóмъ ропý въ водóю вробúвши зъ сóлѣ якóйкóлвякъ, обмíй кáжду. Тое колú зробишъ кáждого рóку, нѣкóли овци не спаршúвіютъ и вóвну мáти бýдутъ деликáтну и дуже густýю; пáрхи овчіи, мóчою мúючи, потóмъ сѣркою въ оливою намáщуюши, гúнутъ.

49. Лѣкарство овцамъ на вѣспу. (65) Як ся тóлко на еднóй постережé овцѣ, зáразъ тую отлучúти и осóбно тримáти и старáтися, абы вѣтеръ чáсто провѣвáлъ тóе мѣстце, а колú зимá есть бáрзо велúка, то ей накáджовати асафетидою, которой достáне у Жидовъ, аптикáровъ. Кормúти ю сѣномъ и оброкомъ, примѣшáвши лóжку сѣрки мѣлко утертой, давáти ей пúти вóду, до котрóи, що мóже вúпити, вкинути зáвше жмéню салѣтри тóвчаной, а еслú корóста чи вѣспа зъ трудностію вихóдитъ або, показáвшися, назáдъ ховается, трéба дáти асафетúди якъ лѣскóвій орѣхъ въ яголами бзовими тóлкожъ, аби полквýла кáждого дня рáно, пóки ся корóста не вискипле; еслú вѣспа бýде збитъ червóна и по цѣломъ тѣлѣ, зáразъ въ пéршихъ дняхъ трéба кровь пустú(66)ти зъ шіи такъ, якъ кóнямъ пускáется, и такúмъ пущáлломъ, тилко мéншимъ, мáлую кватирку, и дáти ей пѣґýлку якъ лѣскóвій орѣхъ, збóляну в салѣтри и мéду прѣсного другóго дня знóву пустúти кровь и дáти пѣґýлку; мóжна и трéтого дня тóежъ зробúти, пóки ся вѣспа не розширитъ на пласкъ.

Еслú короста чи вѣспа бýде сúня або фѣолéтова, дáти кáждого дня пѣґýлку полкнути въ галуву и въ клéю зъ вишень або сливóкъ по рѣвной чáсти збóляну, мѣлко утéрши, змѣшáвши въ мéдомъ прѣснúмъ; клей той продаютъ въ крамáхъ, зовýтъ егó гýма арáбѣка, а пúти давáти в той часъ вóду, придáвши до ней оцту мѣцнóго, пóки не бýде квасковáта.

Еслú овца поронúтъ або плóдъ скúнетъ, трéба ю мáти на (67) острóжности и трéба ей давáти дóсить обрóку мѣшачого зъ сѣркою, а колú есть слабá, давáти ей пѣґýлку зъ асафетúди и бзóвихъ рóвной чáсти рáно и въ вéчеръ.

50. Для козъ. Внýтрности чи утрóбу въ бóцяна, въ водѣ утéрши, по лóжцѣ дáти кáждой штýцѣ ещé здорóвой, то не бýдутъ запонѣтраніи, а еслú бы захоровáли, зѣлля щедрúнецъ зъ пáшою имъ давáти и вóду тýю тúлко имъ давáти пúти, въ котóрой намочаній бýдетъ кóрень зъ очерéту молодóго, и прогнáти ихъ въ пóле, абы на дáвномъ мѣстцу не булы.

51. На рожніе хоробы для овецъ лѣкарства. Еслú овци от упáлу слóнца хорують, зѣлля, котóрое зовéтся бета сúлвестрѣсъ, цвéкла дикова, вити(68)скáй тóе и вливáй въ гóрло и тóежъ сáмое зѣлля нехáй ѣдятъ. Еслú тяжко отдихáютъ нѣбои дихавúчніи, уха желѣзцемъ чи пущáломъ зъ середúни понасѣкувати, аби кровь вийшлá, и въ пóле або на инше мѣстце перегнáти. А колú кáшляютъ, хмѣль варú и зъ сѣллю давáй имъ ѣсти, а инни, мигдáловъ гѣркúхъ утéрши, зъ кúлѣшкомъ винá францýзкого въ носъ вливáють. Еслú овцы чéрево спýхнетъ, знакъ е ть же шкодлúвое зѣлля зъѣла або робачкá якого; отожъ зáразъ жúлы подъ вáргами понадрáпувати и наколóти, аби кровь зійшлá и з тúми жúлами тое сáмое зробúти, що суть кóло хвостá блúзко тúлной гноіовóй дюрú, и дáти ей вúпити с полквáрти мóчи челоьѣческой Еслú притъ якíй або чирáкъ овця на верхý шкýри где мáе, трéба егó (69) розтяти, а въ се-

рѐдину со́лъ пра́жану, до́бре въ смоло́ю рѣдко́ю умѣша́вши, въ роз̑тя́тую ра́ну вложи́ти.

52. Жеби волки овецъ не хвата́ли. Завѣсити овцѣ на шіи и привяза́ти до́бре цибу́лю въ лупи́ни облу́пляну. Волкъ, завѣгривши цибу́лю, утѣка́етъ, розумѣетъ, що здра́да; до́сить въ вели́кихъ овча́рняхъ завѣсити кѣлкомъ барана́мъ, кото́ріи че́реду водя́тъ.

53. На повѣтре для свиней. Сви́нѣ що день переганя́ти по ра́зи кѣлка чрезъ во́ду, щобъ плили́, и зѣлля асфоде́люсъ, то есть злотоголо́въ або іна́чей, якъ зову́тъ багно́ мочи́ти в той водѣ. зъвѣтки они́ піютъ.

Другое лѣкарство для свине́й на повѣтра. Ли́сяче мя́со сухе́ або свѣже вложи́ти въ то́е кори́то, зъ кото́рого они́ ѣдятъ и піютъ.

(70) *54. Якъ познати свинѣ хо́ріи?* Ви́рвати зъ карку́ щети́ну: если́ ко́рень щети́ни есть чи́стый, здоро́віи су́ть, а если́ на концѣ кровь або ропа́ яка́ и гнилость, то слабіе суть. Отожъ ва́разъ доста́ти девять ра́кѣвъ зъ рѣки́ и да́ти имъ зъѣсти и тимъ ся куру́ючи, лѣчатъ; або багна зѣлля, дрѣбно усѣкши, фунтъ для ка́ждой свинѣ осо́бно вмѣша́ти въ иншим пока́рмомъ чрезъ сѣмъ день и будуть здоро́ви. Если́ на гара́чку сви́нѣ хору́ютъ, позна́ешъ, що ѣсти не хотя́тъ и смутніи стогну́тъ; въ той часъ кровь зъ хвоста́, гдеко́лвякъ знайдешъ жи́лу, пусти́ або надрѣжъ. Если́ сви́нѣ сли́нятъ ду́же, и то хоро́ба есть; шука́й же жили́ на лопатка́хъ пере́днѣхъ и ко́ло плечка́ пусти́ кровь, а коли́ тру́дно знайти́, то до́сить лопа́тки поколо́ти пущадломъ, (71) аби кровь вій́шла́, а если́ би була́ хоро́ба незна́ема, на цѣлій день и нощь осо́бно ка́жду замкну́ти и нѣчого имъ ѣсти анѣ пити не да́ти, але намочи́вши зѣлля въпере́дъ орѣхѣвъ лѣсови́хъ уто́вчанихъ, той воды́ имъ да́ти пи́ти найбо́лше, а такъ вонѣгова́ти бу́дуть и оздоро́віють.

55. Пси въ господа́рствѣ потре́бніи суть: для чого́ лѣка́рства тутъ для них гденекото́ріи прилуча́ются. Щоби пси не казилися. У сщеня́тъ подъ язы́комъ есть жи́лка подо́бна до роба́чка округлого, подовгова́сто скру́чана, кото́рую виняти го́лкою и оття́ти потре́ба; нѣгди ся такій песъ не сказитъ А коли́ песъ сказится, замкну́ти его́ на еди́нъ день, не да́вши ему анѣ ѣсти анѣ пити, а на за́втрѣшній день дати ему́ въ напо́и або въ рѣдки́мъ ѣдлѣ че(72)мери́цѣ тро́ха або зѣлля дро́ку уте́рши; то́ежъ чини́ти за́разъ, якъ би пси и здоро́ви були́, а покуса́ни от скаже́ного пса. Тре́тое лѣкарство от скаже́нини: есть въ апти́кахъ порошо́къ, що ся зове́ турпетумъ мѣнера́ле; того́ порошку́, коли́ ся песъ уже сказивъ, розроби́ти зъ ма́сломъ и хлѣбомъ свѣжимъ и поробити зъ него́ галочки́ якъ пе́рецъ и ки́дати псо́ви скаже́ному на день еди́нъ по де́сять або по пятна́тцять ра. чрезъ сѣмъ день, а беспе́чнѣй чрезъ десять; коли́ песъ ѣсть тіи галочки́ бу́деть здоро́въ. И коли́ скаже́ній соба́ка покуса́етъ здоро́вого пса, тихъ галочо́къ та́кже да́ти чрезъ три днѣ по ти́лкожъ.

56. Певне лѣкарство от повѣтра або дзжу́ми лю́дямъ. Ра́но, нѣмъ вы́йдетъ человѣкъ на дворъ, нехъ во́зме два орѣхи воло́(73)скихъ сухи́хъ, двѣ фѣги чи смо́квини и два́цять листкѣвъ ру́ти и со́лѣ ти́лко, що пе́рецъ зава́житъ. то ра́зомъ уте́рти и зѣсти належитъ.

а. Не потре́ба на той часъ, коли́ на дзжу́му хору́ютъ, опива́тися трункомъ, але по́ки здоро́въ человѣкъ есть, мо́жетъ важи́ти для здоро́вя.

в. Часникъ вáзше що день свѣжій поперекраванíй на двóе мáти за пазухами и по кѣшеняхъ всѣхъ.

г. Дзингеліóвій кóрень не полякáти, але егó мáти зáвше въ зубáхъ, по одробийицѣ жуючи́, чи въ кимъ говóришъ, чи хóдишъ по рѣзнихъ мѣстцяхъ, оцтомъ въ водóю що рáнку гýбу полокáти, скрóзѣ, по под пáхами, пахви́ни междý ногáми миги ти́мже оцтомъ въ водóю; тóйже оцетъ мáти въ якой пýшцѣ и уставичне, хóдячи, нюхати.

(74) д. На той часъ, коли́ дзжýма панýетъ, стерегти́ся, якъ мóжна, абы въ сукняной сукмáнѣ не ходи́ти, ти́лко во всѣмъ полотняномъ, бо до вóвни варáза пристáетъ, шáпку нáветъ мáти зъ полотнá; и жóнки лѣгниковъ анѣ плахтъ и щóнебудь зъ вóлни роблéного жеби́ не носи́ли.

е. Коли́ кто помѣркуе, же уже дзжýма зачинáется на котóрой чáсти тѣла робити, а хóцби и рáптомъ зробилася, вáразъ взяти жи́ву жáбу ропýху, котóріе въ ліохáхъ або подъ дрéвомъ сидятъ, або и тýю, що въ болóтѣ (але ропýхи лѣпшіи суть), забити застýпомъ або сокирою посѣкти и на тée мѣстце, где дзжýма есть або бути мáетъ, прикладáти и привязовати, рáно и въ вéчеръ отмѣняючи; пóки мясо жáбяче тéпле, въ той часъ лѣпше прикладáти. А въ здорóвихъ (75) хáтахъ, люде, трéба, щобъ сѣрку запали́вши на черепкý, всякій посýдокъ и начиня, въ котóрихъ ѣдятъ и пютъ и вóду тримáютъ и носятъ, надъ тéюжъ сѣркою понакурýвали дóбре.

Суть на дýбѣ, хоць не на кáждомъ, пучки́ або брýнки космáтіе, тіи пѣзно въ осени́ достигліи бувáютъ, то що рóку люде збирáти повинни и въ комóрѣ привязáти висóко, аби миши не достáли; тіи пучки́ вари́ти цѣлкóмъ въ якóй небýдь хорóбѣ, чи то дисентéрія панýе междý людми́, чи гарáчка, чи лóжна хорóба, чи боль или́ вапалѣніе гóрла, чи колки́, рáно и въ вечéръ тóе вари́ти и пити.

57. Противо саранчѣ способъ. Коли́ чýти о саранчѣ въ сусѣдствѣ, треба сподѣвáтися, же бýдетъ и всюда въ поблизкости; на той часъ дóбре есть кожáни ловити и на висó(76)кихъ бардзо древахъ ихъ завѣшовати въ рѣзнихъ мѣсцяхъ наокóло полъ засѣяныхъ, а опрóчь тогó треба, аби кáждый госпóдаръ вивозивъ гной въ пóле и зрѣдка кýпами вели́кими понакладáвъ завчáсу, на дворскіе тáкже поля́ гной кýпами на рѣзнихъ мѣсцяхъ зложи́ти пови́нни, хóчби межи́ стоячимъ уже доспѣлимъ збóжемъ; заховáвши острожность, аби ся збóже не занялó, запали́ти тогó гнóю еднý кýпу глубокó зъ середи́ни, жеби́ ся кури́въ. И такъ кáждый госпóдаръ на своимъ помѣрку запали́ти пови́ненъ, а кáждый въ иншимъ мѣсцѣ, щобъ, як ся закýратъ тіи кýпи гноивъ, по всѣхъ поляхъ дымъ мóглся ростягáти. Саранчá где мáетъ рýшати, зáвше впередъ лети́тъ менша кýпа, щобъ виглядѣти мѣстце, котóрую назывá(77) ютъ скалóю. Тáя виглядѣвши мѣстце беспéчне и до живности спосóбне, вертáется и провáдитъ рéшту саранчѣ; отóжъ тáя пéрша кýпа, котóрую зовýтъ скалóю, якъ застáнетъ въ поляхъ дыми́, отвертáется въ тамъ вѣти и идетъ на болотá и лѣси́ и тамъ рéшта саранчѣ потóмъ пóйдетъ за нéю, а тіи поля́, на котóрихъ дыми́ застáнетъ, минéтъ. Опрочь тогó ровы копáти, закóпувати, пали́ти, вéглугъ звичаю всюда вѣдомого и уже практиковáного есть рѣчь арципожитéчна.

58. Лѣкарство на згубу гусéлницѣ з горóдовъ, з дрéва и капýсти. Рáкѣвъ въ ропѣ солóній намочити немáло и тóю водóю скрóплю-

вати гусе́лницю. в. Попе́ли въ пе́чѣвъ на горо́ди виноси́ти и роскида́ти єсть до́бре, бо гусе́лницю и иншіе робачки́ за(78)бива́етъ попе́лъ и зе́млю виправля́етъ и на тако́мъ горо́дѣ не бу́детъ ихъ.

г. Сѣяти цибу́лю ме́жи капу́стою и ста́ру цибу́лю завѣшувати мо́жна, ра́ки побиги ме́жи капу́сту по мно́гихъ мѣстцяхъ роскида́ти. д. Коли́ подъ часъ упа́ловъ панующыхъ гуселница ся ро́дитъ, тре́ба капу́сту полива́ти ра́но до́бре и въ ве́черъ, хоча́й бу́де и въ головка́хъ, а на тимъ бо́цѣ, зъвѣтки вѣтеръ вѣе, гной, роги́ рѣзныи, кава́лки шкуръ запали́ти, аби ся разъ вразъ кури́ло и той дымъ жеби́ ся росхо́дилъ въ вѣтромъ по капу́стѣ.

е. Где суть са́ды въ дре́вомъ овощнимъ, тамъ от часнику́ ги́чку пали́ти по всѣхъ мѣстцяхъ го́рода. з. Тыхъ робако́въ чи гусе́лницѣ взяти въ иншого го́рода якую жме́ню або бо́лше и вари́ти въ водѣ зъ кро́помъ и, вихододи́вши тое, зкро́плювати дре́во (79) и капу́сту, але тре́ба стерегти́ся, жеби́ то́ю водо́ю рукъ або тва́ри не покропи́ти. з. Подъ деревя́мъ каруко́мъ зъ сѣркою змѣша́нимъ кури́ти, та́кже кури́ти гу́бкою на лѣщи́нѣ виро́слою. и. Зъ верболо́ву по́роху чи по́пелу упали́ти и лугъ чрезъ три днѣ роби́ти и тимъ робаки́ зкро́плювати. д. До́бре єсть та́кже обсипати де́рево поло́вами здале́ка и обвя́зовати деревя соло́мою от спо́ду въ поло́вами мо́крими; роба́къ по поло́вѣ не полѣзе, ти́лко кача́ется.

59. Противо вужамъ секретъ. Вужъ въ томъ горо́дѣ не поста́не, где єсть поли́нъ, били́ця и бѣздерево, та́кже где би ясено́ве дре́во щепляне або са́джане було́; ли́стя ясино́вого вужъ бойтся, часнику́, цибу́лѣ и хрѣну. Мо́жна то ма́ти зъ собо́ю, идучи въ лѣсы́ або на ба́гна.

(80) *60. Якби кого вужъ укусивъ.* По́ки гара́чка не припаде́тъ по укушѣню, неха́й человѣкъ уку́шаній сокъ з ли́стя ясино́вого усѣканаго ви́тисне и ви́піе з вино́мъ, той листъ пе́рше умѣша́вши, а ли́стямъ са́мимъ окладати те́е мѣстце, где укуша́ній єсть.

61. О ловитвѣ рибъ. Возми́ ліебю́шки, чомбѣру, майра́ну, ко́ждого по три дра́хми, отру́бъ пшени́чнихъ, ля́гръ зъ вина́ або са́мимъ вино́мъ роспу́щаныхъ въ полкварти, або кѣлко потре́ба буде ука́зовати, кори́ сосно́вой, люб́рики драхмъ вѣсѣмъ, утро́би вепро́вой печено́й фу́нтовъ шесть, ло́ю козло́вого, ти́лкожъ часнику́, ка́жде зъ осо́бна потовчи́ и утри́, пото́мъ до того́ примѣша́й по́пелу просяного и до ку́пи злучи́ на ма́ссу и то въ стоя́чой водѣ чи въ (81) озерѣ наперёдъ двома́ годи́нами, нѣмъ сѣти въки́нешъ, утопи́, за тре́тою ажъ годи́ною тягни́ рибу.

62. Рибу рѣчну ловити. Ове́чого ло́ю, зѣлля щавню́ усу́шаного, часнику́, вино́вого ля́гру, зѣлля́ либю́тки, майра́ну, дятели́ны сухи́хъ, ка́ждого по рѣвной ча́сти утовчи́ и, зъ хлѣбомъ змѣша́вши, въкинь въ во́ду годи́ною або двома́, нѣмъ сѣть закинешъ. На то́ежъ. Возми́ кро́ве зъ кози́, лягру зъ вина́, зъ отру́бъ зро́бляного крохма́лю, ра́зомъ змѣша́й и, плюща́ въ ко́зй то́нко и дрѣбне́нко усѣкши, ра́зомъ то́е згнети́ и ужі́й. На то́ежъ: Возми́ кро́ве теля́чой и мя́са теля́чого, дрѣбно усѣка́ного, то́е въ горне́цъ въста́вити тамъ чрезъ дни десять, то пото́мъ ки́дай на припа́ду або на удку.

(82) *63. Припади до вятерей.* Возми́ кропи́ви, зѣлля пятерни́ку́, то разомъ утри́ и то́е со́комъ з росхо́днику ви́тисненимъ загнести́ и до вятера́ въкла́сти хочъ такъ, хочъ въ тоне́нькій плато́къ завину́вши.

Друга принада до вятерей. Возми́ га́тку мушка́телову, гно́ю лю́дского и хлѣбъ жи́тный або пшени́чній, ка́жду рѣчь осо́бно утри́, а пото́мъ тіи рѣчи въ сѣилю змѣша́й и до вя́тера вложи́.

64. Раки ловити. Возми́ жа́бы водя́нiи, поруба́й въ шту́ки и вложи́ въ вятѣръ, а где ра́ки бу́дутъ, полѣзутъ въ вятѣръ.

65. Полотно бѣлити, аби бѣле було́ якъ снѣгъ и мѣцне́. Зроби́ лугъ слабы́й въ по́ташу або бегда́шу, такъ слабы́й, щобъ взявши на язы́къ, соло́ности чи остро́сти его́ (83) ле́дво що чу́ти було́, и въ тимъ намочи́ полотно́ або́[1]) нитки́ на ква́дранецъ, потимъ за́разъ ви́полощи и ви́жми въ томъ же лу́зѣ поло́тно и вложи́ въ ки́сле молоко́ або сирва́тку, лѣпше въ молоко́, и неха́й въ нѣмъ пять день мо́кнетъ. Ви́полощи его́ зно́ву въ то́мже лу́зѣ и розпни́ на па́ликахъ весо́кихъ такъ, жеби́ полотно́ на ло́коть було́ от земли́ и щоби́ вѣтеръ зъ всю́ду его́ прохо́дивъ и сло́нце; такъ роспя́те на па́ликахъ полотно́ трима́й де́вять день и де́вять но́чей, не полива́ючи его́, але воставля́ючи его́ на росѣ и на до́щѣ. Єсли́ полотно́ еще́ небѣле бу́де, повтори́ти то́ежъ са́мое, по девяти́ дняхъ еще́ разъ съ всѣмъ, якъ пе́рше, а ча́сомъ и тре́тій и четве́ртій разъ, а тимъ спо́собомъ полотно́ бѣлость належи́ту доста́нетъ. Когда́ ра́зомъ бага́цко ся полотна́ бѣ(84)литъ, ма́ло ба́рзо кошту́етъ, для того́ господи́нѣ, ма́ючіи полотна́ бѣли́ти, пови́нни ся умо́вити и въ едно́ начи́ніе чи ка́дку кла́сти свои́ полотна́, въ едно́ начи́ніе злива́ти свои́ молока́ и роби́ти лугъ зъ по́ташу, кото́рого въ ка́ждомъ мѣстѣ доста́нетъ; купи́ти фунтъ по золото́му.

66. Якъ ратовати человѣка, котрі́й неда́вно зъ ума́ зыйде? Тому́ человѣкови тре́ба пусти́ти въ ноги́ едно́й кровъ ра́но, въ друго́й ноги́ въ ве́черъ, а за́разъ ху́стку, въ зи́мную во́ду умочивши, на каркъ ему́ приклада́ти уста́вичне чрезъ день и ночь, а на ночь дава́ти ему́ салѣтри въ водѣ напе́рстокъ, тожъ и ра́но.

А коли давнѣйша такая бу́детъ сла́бость, хо́чби и неда́вна, то такъ тре́ба роби́ти. (85) Взя́ти того́ человѣка и поста́вити его́ подъ кори́томъ, провертѣвши дзиру́ въ кори́тѣ аби ему́ на самъ каркъ ти́лко вода́ текла́ чрезъ день цѣлый, а на го́лову аби и не ка́пнуло.

67. Єсли кого чираки нападут або ча́сто бува́ютъ. Тре́ба хлѣба шку́рку да́ти на́тщо, укро́ивши, сѣркою посоли́ти и зъѣсти; такъ ра́зи кѣлка чини́ти, мо́жна и на ночъ, то не будутъ.

68. На кашель и сухоты. Шишки́ сосно́віи зеле́ніи вбира́й и ти́ми кури́тися и дымъ лика́ти тре́ба; та́кожъ шишки́ вари́ въ водѣ и ра́но на́тщо и, иду́чи спа́ти, напі́йся до́бре, а въ верболо́зовихъ галу́зяхъ зъ ли́стомъ варе́ныхъ въ водѣ купа́йся.

69. На февру албо трасцю. Ли́стя зъ верби́ни про́стой возми́, потовчи́ и сокъ зъ ней ви́тисни и то(86)го́ со́ку возми́ кілѣшокъ и до полъ ква́рти пи́ва лѣтніого примѣша́й и ра́но ви́пій; такъ роби́ти чрезъ дни вѣсѣмъ.

70. На струпъ и пархи на головѣ. Збира́й ябло́чка дубо́віи, кото́ріи на ли́стяхъ росту́тъ, покра́й и намочи́ въ оцтѣ и тимъ шмару́й зълегка пюро́мъ гусячимъ що дня, по́ки не згинутъ струпи́.

71. Коли зуби болятъ, якъ ратова́тися. Лучи́ну смолну́ю вари́

---

[1]) Хибно: аби.

въ оцтомъ и тимъ гу́бу ча́сто полощи́, а хрѣ́ну утѐрши на тѐртцѣ, приложи́ на ру́ку до ло́ктя с проти́вной стороны́, въ которой зубы не болятъ.

72. *На пухлину людямъ лѣка́рство.* Ру́ти въ оли́вою и въ сѣлю утѐрти и тимъ натирай пухли́ну, ягоди (87) яловціо́віе варе́ніе пити тре́ба; кому́ но́ги пу́хнутъ, неха́й въ сикли́нѣ своей вла́сной, то єсть у́рйнѣ умочи́вши ху́сту, ча́сто що разъ приклада́етъ.

73. *Щобъ миши не псовали збожа въ стогахъ.* Верствою перекладай збо́же въ листомъ олхо́вымъ албо въ зѣлямъ полину́.

74. *На робаки, которіи зовутъ волчки́, що збо́же точатъ зъ середи́ни, якъ губи́ти в шпѣхлѣрах?* Взяти сѣ́рки, утѐрти, змѣша́й въ росо́ломъ от селе́дцѣвъ, прида́й часнику́ утѐртого, що подоба́етъ, и то́е помѣша́вши, зе́млю албо подлогу, где збо́же въсипа́ешъ, полі́й, та́кже лопа́ту, кото́рою збо́же перекида́ешъ, тимъ ча́сто мача́й.

75. *Щоби товаръ збожа от доро́ги не ззѣдавъ.* (88) От доро́ги закопа́й ко́сти въ во́лка або мя́со во́лчое або кишки́ зъ него́; тое зачу́вши, това́рина не по́йде въ па́шню чревъ доро́гу.

76. *Якъ тіи робаки губити, кото́ріи на дре́вѣ въ сада́хъ ли́стя и цвѣтъ обѣда́ютъ?* Рибу якуколвякъ росплата́й въ шту́ки, покра́й и намочи́ въ водѣ́, неха́й мо́кне чревъ день єди́нъ, накри́вши, и то́ю водо́ю кропи́ всѣ дре́ва що дня, зроби́вши кропи́ло зъ соло́мы.

77. *О прищепахъ садовыхъ яблокъ, грушо́къ и инныхъ древе́съ.* Прище́пи тре́ба дѣ́лати вшеля́кіе въ своимъ ча́сѣ, то єсть на ве́сну въ мѣсяцѣ ма́рцѣ и въ друго́мъ мѣсяцѣ апрі́лѣ, ку осенѣ та́кожъ мо́жна щепи́ти въ мѣсяцѣ октовріи и ное́мвріи, лѣ́пше єдна́къ на ве́сну удаются ще́(89)пы. Пру́тки або галу́зки въ дре́ва груши, чи яблонѣ, чи сливки́, тре́ба утина́ти моложа́віи, свѣ́жіи, малі́и, а ту́го держа́чіися. Когда́ въ далѐкаго кра́ю о миль кѣлка и бо́лше приво́зятся, на́добно тіи пру́тики всади́ти въ гли́ну всѣ вку́пѣ рѣ́заними концями и, везучи, що дня водо́ю кропи́ти гли́ну; тре́ба щепи́ти въ ди́кое дре́во гру́шку або яблоню, въпере́дъ ви́копавши въ лѣ́сѣ и пересади́вши въ садъ свой. Кто хо́че щепи́ти, ма́етъ памята́ти, щоби́ въ ма́рцѣ мѣсяцѣ пру́тиковъ зъ дре́ва ро́жного на всю потре́бу нарѣ́завъ и въ ло́ху ихъ держати, въ зе́млю повтика́вши ра́зомъ; того́ стерегти́ся, щобъ шку́рки ве́рхной зъ нихъ не здѐрти.

Зачина́ючи щепи́ти, въпредъ потре́ба ди́кую гру́шку зо всѣхъ голя́къ албо галу́зокъ осторо́жне обтя́ти, по́тимъ пи́лкою (90) ровне́сенко въпилова́ти верхъ ди́кой гру́шки, щоби́ пнякъ вы́жшей не зоста́въ, якъ двѣ пя́дей от земли́; на той часъ ноже́мъ росколо́ти по са́мой середи́нѣ пень и клинко́мъ тонки́мъ и узки́мъ засади́, щобъ до ку́пи не збѣ́глося то́е дре́во, щось росколо́въ. Возми́жъ пото́мъ пру́тикъ, кото́рый щепи́ти ма́ешъ, и остримъ до́бре но́жикомъ зъ гру́бшого конця́ клиня́сто зъ двохъ боко́въ зарѣ́жъ, а зъ тре́того бо́ку шку́рку цѣ́лую зоста́въ и такъ ту́ю галузку въ росколе́ный пнякъ вложи́, уважа́ючи, аби зъ обо́хъ боко́въ шку́рка пру́тика до шку́рки пня́ка ди́кого злучи́лася. Въ той часъ за́разъ вы́йми кли́нокъ, кото́рій въби́вєсь въ пня́къ въ середи́ну, а то пома́лу, або́сь пру́тиковъ з мѣ́сця не руши́въ; въ тожъ во́скомъ въ о́коло розгрѣ́тымъ облѣпи́ и зъ ве́рху пнякъ (91) во́скомъ залѣпи́, щобъ доще́мъ не затекло́, по версѣ́ во́ску гли́ною зъ гно́емъ обма́жъ и шмати́ною привяжи́. Ча́сто памята́й дозира́ти, абы ко́ло пня́ка чревъ лѣ́го ли́стки жад-

ніи анѣ при щéпѣ, анѣ на долúнѣ не одростáли; потрéба ихъ уставúчне одлóмовати або одрѣзовати осторóжне, такъ хорóше пріймется щéпа и росгú бýдетъ. Що рóку памятáй не давáти от споду ростú галýзямъ; якъ щéпа уже рости бýдетъ, то и на сáмой прищéпѣ галýзя густыи отдóлу обтинáй.

78. Орѣхи лѣсковіи переховати, щобъ зáвше свѣжіи булú. На сóлнцѣ ихъ пересушúти день и другíй и третій, а потóмъ въ пѣскóмъ сухúмъ перемѣшáй, въ гóрщикъ чи гладýщикъ въ пѣскóмъ всипъ; бýдутъ дóбріи и свѣжіи ажъ до новыхъ.

(92) *79. Орѣхи волоскіи садити.* Орѣхи волóскіи для господáра дóбрымъ дáромъ Божіимъ суть, бо якъ дрéво хорóше врóдитъ, мóжна болшъ грóшій взяти, якъ за иншую ягоду албо яблока, опрочъ тогó переховáти чи то лѣтомъ, чи то зимóю латвѣй. Садúти ихъ потрéба на весну рáно, скóро снѣгъ згúне, вúкопати трéба яму глубóку на лóктѣвъ два и на спóдѣ камѣнямъ албо черéпямъ або цéглою вúстелити и тée присúпати землéю дóброю на лóкоть и убити твердо ажъ до верхý. Взявши потóмъ орѣхъ волóскій, посадúти на томъ мѣстцѣ глубóко въ землю на пядь; якъ выйдетъ и уростéтъ за лѣто, трéба обвязовати на зиму соломóю. На друге лѣто трéба уважáти, щобú при кóренѣ чúли при землú не давáти пáросткамъ одростáти, котóріи, якъ (93) покáжутся, одрѣзовати осторóжне, такúмъ спóсобомъ до горú ростú будет. Въ лѣтъ пять або шесть бýдетъ таковóе дрéво родúти; въ той часъ въ осенú отрастú мóжна и на хáтѣ подъ стрѣхою насыпати, где, якъ вилежáтся, лупúна зелéна вéрхня одпрѣе и орѣхи вúлущатся. Орѣхи кýпцѣ купýютъ, а верхнюю лупúну тáкже потребýютъ до сукóнной фáбрики. До посажéня орѣховъ не трéба иншихъ шукáти надъ тіи, що продаютъ въ крамáхъ; кáждій, посадúвши, выйде, аби тúлко бувъ хорóшій; дрéво орѣхове на многіе потрéбы людемъ придаéтся. Ремесникú платятъ дрéво орѣхове дорого. Где ґрунтъ камѣнистый єсть, тамъ не трéба подкладáти[1]) кáменя, посáженный орѣхъ междý негустúмъ лѣсомъ удаéтся для тогó, що зимóю не вимерзáетъ лáтво.

(94). *80. Яйця курачи албо гусячѣ або иншіи якіи переховувáти, щоб ся въ лѣтѣ не псувáли.* Обмый чúстою водóю зúмною яйця и злéгка на окóло посúпъ сѣлю и такъ нехъ обисхнутъ, а не зопсуются. Мóжна тáкожъ вложúти яйця въ брáгу лѣтнюю и, подержáвши три або четúри годúни въ брáзѣ, вложúти въ полóву албо въ отрубы пшенúчніи.

81. Коли кто хощетъ, абы кури неслú яйця цѣлу зиму и бóлше. Варú имъ мукý зъ жулудя зроблéну зъ отрубáми пшенúчними и зъ макýхомъ зъ ліóну и тóе давай имъ ѣсти.

82. Якъ цибулю перевозити хоць бы о миль кѣлька на торгъ, щобú не помéрзла когдá въ зимѣ? Трéба взяти радéнъ четúри и, умочúвши въ вóду, на морóзѣ заморó(95)зити и въ той часъ еднó змéрзлое раднó на спѣдъ поклáсти, а другúмъ прикрúти на всѣ стóрони, а такъ вѣтеръ з морóзомъ не провѣе и цúбуля бýдетъ цѣла.

83. О короликахъ. Кáждій господáръ, надóбно, щобъ держалъ въ своéй хáтѣ корóликовъ кѣлка паръ; такъ мавъ би мясо на обхóдъ,

[1]) Хибно: додкладáти.

а шку́рку плати́ли би ку́пцѣ, а и живі́и коро́лики плати́ли би на торга́хъ. Кромъ того́ не ду́же кошту́ютъ, лѣгомъ тра́ву, лопу́хъ, капусту и що́небу́дь въ горо́да ѣсти бу́дутъ, а на осѣнь и зи́му въ капу́сти качанами и сѣномъ викóрмятся; пашнѣ тре́ба имъ дава́ти, щобъ си́тшіи були́. Тре́ба то́лко уважа́ти, щобъ самцѣ рѣзати албо продава́ти, не зоставля́вши до осме́рга сами́ць якъ едно́го самця́, бо якъ (96) мно́го самцѣвъ, то кусáются и молоді́и королики псуютъ.

84. Оборона от огня припадкового въ селѣ. Потре́ба, щобъ ко́ждій госпо́даръ державъ ведро́ едно́ окромѣшное албо ко́ване двома́ обруча́ми желѣзными албо обруча́ми дубо́выми широкими, прибитими цвя́хами и зъ таки́ми вѣдрами щоби́ до ратова́ня огню́ жена́ ко́ждого приходи́ла. На́добно, щоби́ при ка́ждой ха́тѣ стояла драби́на ле́гка, кото́рую би мо́жна переноси́ти въ мѣстця едно́го на друго́е, прочь того́ ка́ждій господаръ пови́ненъ ма́ти радно́ на ло́ктевъ пять ши́роке и на чети́ри ло́ктѣ до́вге, приши́те за еди́нъ бокъ до ти́чки древя́ной крѣпкой; въ таки́ми ра́днами пови́нни люде бѣгти тамъ, где о́гонь заня́вся, и замочи́вши тіижъ ра́дна въ во́ду, о(97)кри́ги сусѣдніи ха́ти, кото́ріи бли́жшѣ суть огню́, а такъ не займе́тся одъ искри соло́ма на да́ху и смѣлѣй розорва́ти мо́жна огонь.

85. Якъ зубы лѣчити? Тре́ба взя́ти ґри́шпану дыштелова́ного полъ лу́та, мѣлко сте́ртого, пе́рцу туре́цкого черво́наго чети́ри зя́рка и порѣзати на кава́лки дро́бно и горѣлки мо́цной ки́лѣшокъ и, все до ку́пы смѣша́вши, тре́ба пали́ти дото́лѣ, доне́лѣ пога́снетъ. Тогда́ взявши того́ ля́ґру, баве́лни намочи́вши, на той зубъ, кото́рой боли́тъ, прилoжи́ти.

З первих літ Народовців (1861—1866).

Подав *Іван Верхратський.*

Коли то у галицько-руських літератів розпростирав ся що раз більше язик мішаний і щораз більше тратив живучости, дісталась до Галичини вість про смерть Тараса Шевченка. Про Т. Шевченка згадувано у нас і давнійше (у Маркіяна Шашкевича вістка за поезії Шевченка поміщені в „Ластівці" Гребінки виданій р. 1836, згадка у Якова Головацького...) Але близше за Шевченка у нас не відано. Яків Головацький, іменований професором руського язика в університеті львівськім, повинен був за Шевченка не лишень згадати, але о скілько тогді було можливо, познакомити молодь університетську з музою Шевченка і других українських писателів, що, розуміеть ся, мало б благодатний вплив на наш язик письменний, на народну літературу. Але Головацький того не зділав. Закриваючи старанно Шевченка і всіх писателів України мов чужу чуженицю він викладав лише про старорущину. Старорущина безперечно має свою вагу, але сама оцна не може заступити живого слова, виповнити народної літератури. До того і язик Головацького в викладах ставав щораз більше сухий, неповоротний, напханий „старинними" виразами. Головацький став головним проводирем „язичя", яке зовсім обезсиляло Русинів. Навіть ті немногі писателї (Никола Устіянович, Антін Могильницький) зміняли на „язиче" язик народний, котрим з почину старали ся писати, тратячи власне те, що лише одно могло їх бесіді надати краси і сили. З ропавінем язика також і зміст річи ставав недолугий і вялий [1]).

[1]) За часів Маркіяна Шашкевича повстав за його приводом кружок, котрий живо почував єдність Галичан з Україною. До того кружка належали між иншими Яків Головацький і Іван Вагилевич. По смерти

Межи літератами один найшов ся, що умів Русинів совокупити. Був то Богдан Дідицький. Р. 1861 почав він видавати політичну часопись „Слово“. Часопись виходила лиш два рази в тиждень в великім аркуші, однакож тогдї, коли то загалом руське письмо у нас було рідкостю, „Слово“ видавалось „великим“, а слава Б. Дідицького межи руською інтеліґенцією, іменно межи руськими священиками скрізь лунала. Безперечно Б. Дідицький межи тодїшнїми літератами занимав перше місце. Не можна теж заперечити, що його „поезії“ межи иншими тодїшнїми були ліпші. Та поетом він не був, хоть яко такого його оголосили його други, а і він сам мав себе за „пѣвца“. Головний його твір то „Буй Туръ Всеволодъ князь Курскій († 1196). Повѣсть основанна на тлѣ историческомъ, составлена въ трехъ пѣсняхъ Богданомъ А. Дѣдицкимъ. Львовъ. Типомъ Института Ставропигійского 1860“. Дідицький старає ся читателям розсказати про славу свого героя, котрою і сам гаразд не дуже проняв ся, про житє староруське, яке, видко, йому самому було темне. Вже початок поеми зовсім млавий і непоетичний.

Былъ князь на Руси хоробрый, славный,
Въ Курску имѣлъ онъ престолъ державный,
Въ книгахъ писалъ ся онъ Всеволодомъ,
Но слылъ иначе межи народомъ:
Бо що былъ грозный, буйный як звѣрь
И борецъ крѣпкій на цѣлый міръ,
Въ войнахъ за Русь всю стоялъ ей муромъ,
Люде назвали его Буй Туромъ.
Той Князь на Руси такъ прославился,
Такъ съ ей врагами насильно бился

Маркіяна кружок немав вже свого осередка. До того щораз більше ділали впливи Поґодіна. Але ще р. 1848 і 1849 Головацький говорив про „малорускій языкъ“. Дальше напихав все більше народний язик „старинними“ виразами і розполоняв по можности язиче в Галичині. Від почуваючих єдність Галичини з Україною походить видане І. Борисикевича: Маруся. Повѣсть малоруска розказана Грицькомъ Основяненкомъ. Львôвъ. Типомъ Михаила Франц. Порембы. 1849. Книжка печатана кирилицею, правописею етимольоґічною, але старанно заховані приміти українські: ȣсе, сёго, бувъ, бôльшь, тôлкô, вôдъ, нёго, поздоровкався і пр. Переміни в декотрих словах суть лише незначні. Переднє слово: „О житью и сочиненіяхъ Грицька Основяненька“ зладжене після К. М. Сементовського. Перед наголовним листком поміщений образець української дівчини з підписом: Маруся. *І. В.*

И такъ Половцамъ дался ьо знаки,
Же щебетали о немъ и птаки!
А руска пѣсня въ старинныхъ лѣтъ
Такіи чуда о немъ гласитъ,
Такій розноситъ звукъ о немъ громкій,
Що не повѣрятъ нынѣ потомки!

Такими стихами порушити годі. Ледве дочитати можна того „Буй Тура“. Тож не диво, про славу того героя, про котру „щебетали і птахи“ нині „не повірять потомки“. Та поема, котру в час, коли вийшла, тверді старорусини оголосили яко перву межи галицькими утворами, єсть межи стихами Дідицького найслабшою. Правда, до оброблення такої поеми як „Буй Тур Всеволод“ треба було дійсного поета.

„Слово“ оголосило вість про смерть Шевченка. Пішла луна по цілім краю. Декотрі стихи Шевченка в відписях находились у наших священиків, але ніхто не знав імени автора. Доперва по смерти Шевченка стали у нас більше цікавити ся. Українські книжки (Ластівка Гребінки, Сніп, Граматка Куліша) були великою рідкостю, ледве кілька примірників найшло ся в руках публики. Але вже почали ся перші проблески народнього язика. На Буковині перші голоси озвались хоч в дрібних брошурах против язичя, на Буковині почав писати народний писатель Федькович, котрий прислав свої стихи на руки Б. Дідицького, а той видав їх в книжочці: „Поэзіи Іосифа Федьковича I. Львовъ 1862“.

Рік 1862 становить важний зворот. Заповідженооnову часопись: „Вечерницѣ“, котра мала вийти з новим р ком, але появилась доперва 1 лютого. В тій часописи писаній в народнім язиці находимо зміни і в правописи: хто, вôнъ, р уській жовтый, писавъ..., зміни, які у многих старорусинів ніяк не допускались і уважались фальшивими і неправильними. В тім році відбуло ся у Львові перве богослуженє поминальне за Тараса Шевченка 26 лютого 1862 р. в православній церковці, на котре явилась наша публика як староруська, так і починаючі відділятись молодорусини і молодіж шкіл середних. Про те богослуженє постарав ся Ксенофонт Климкович, котрий запрошував руську публику печатаними оповістками розліплюваними по улицях міста, а також порозсиланими виднійшим Русинам до дому. В „Слові“ поміщав Дідицький дописи з України, а літом за помочю руського купця М. Димета, котрий саме тоді поїхав до Києва в ділах торговельних, спровадив більший запас

українських книжок. З самого почину думано у нас, що ті книжки спровадив сам Димет і дуже негодовано, що спродавались так дорого. Доперва в кілька літ пізнійше, коли вже спроваджені книжки давно були розпродані, довідали ся ми, що ті книжки спровадив Дідицький. Відай спродавались тому так дорого, щоби скорому розширеню тих книжок, іменно між молодежею, запобічи. Але саме ті книжки куповала переважно наша бідна молодіж, котра нераз від уст собі віднимала, щоби лише радовати ся рідним словом українських писателів.

Книжки були слідуючі:

	Ціна	Продавано в Ставроп. книг.
Записки о Южной Руси. Издалъ П Кулишъ. Томъ первый. С.-Петербургъ 1856.		оба томи 7 риньск. (=14 корон).
Записки о Южной Руси. Издалъ П. Кулишъ. Томъ другій. С.-Петербургъ 1857.		
Чорна Рада. Хроніка 1663 року. Написавъ П. Кулішъ. С.-Петербургъ 1857.		5 риньск. (=10 корон).
Григорий Квітка (Основъяненко) и его повісті. Слово на новий виход Квітчиних повістей. Написав П. Кулішъ. С.-Петербургъ 1858	5 коп. с.	20 кр. (= 40 г.)
Хата. Видавъ П. А. Кулішъ. Тйпомъ другимъ Петербургъ 1860.		2 р. 50 кр. (= 5 кор. — г.)
Кобзарь Тараса Шевченка. Коштомъ Платона Семеренка. С.-Петербургъ 1860		2 р. 50 кр. (= 5 кор. — г.)
Повістки (Народні Оповідання) Марка Вовчка. Другим виданєм. Коштом Н. Тиблена. С.-Петербургъ 1861		1 р. 50 кр. (= 3 кор. — г.)
Народні Оповідання М. Вовчка. Т. другий Коштомъ П. А. Лобка́. С.-Петербургъ 1862 . . .		1 р. 50 кр. (= 3 кор. — г.)
Повісті Григория Квітки (Основъя́ненка). Издавъ П. А. Кулішъ. С.-Петербургъ 1861 два томи у книгарнях 2 рублї серебр.		

		Ціна	Продавано в Ставроп. книг.
(в ставропигійській книгарні повісти продавались нарізно).			
Маруся. В друк. П. А. Куліша 1861		50 коп. с.	1 р. 20 кр. (= 2 кор. 40 г.)
Салдацький Патретъ	„	15 коп. с.	30 кр. (= 60 г.)
Сердешна Оксана	„	30 коп. с.	80 кр. (= 1 кор. 60 г.)
Мертвецький Великдень	„	15 коп. с.	30 кр. (= 60 г.)
Добре роби, добре й буде	„	20 коп. с.	80 кр. (= 1 кор. 60 г.)
Отъ тобі й скарб	„	15 коп. с.	40 кр. (= 80 г.)
Козирь дівка	„	35 коп. с.	70 кр. (= 1 кор. 40 г.)
Перекотиполе	„	20 коп. с.	50 кр. (= 1 кор. — г.)
Пархімове снідання	„	10 коп. с.	20 кр. (= 40 г.)
Українські пісні зъ голосомъ. Десяток перший. Видавъ Данило Каменецький. Петербургъ 1861 (дві пісні козацькі, дві чумацькі, дві жіноцькі і дві дівоцькі)		10 коп. с.	30 кр. (= 60 г.)
Писання И. П. Котляревського зъ ёго портретомъ и карткою будиночка в Полтаві (Вергиліева Енеида. Наталка Полтавка. Москаль Чарівник. Ода до Князя Куракина). С.-Петербургъ 1862.			2 р. 50 кр. (= 5 кор. — г.)

З тих книжок я найперше купив (в вересни 1862 р.) Кобзаря Шевченка, відтак Чорну Раду Куліша, Народні Оповідання М. Вовчка і Писання Котляревського. Поволи я покупив всї книжки в горі намічені. Єще були стихи Куліша під наголовком „Досвітки". Ту малу книжочку продавано по 2 ринські 50 кр. (= 5 кор.), я її на разї не купив, а коли хотів її 1864 р. дістати, вже її в книгарнї не було, то само як і Вовчка Оповідань III том (брано по 1 р. 50 цент. = 3 кор.) розпродано всї примірники. Були ще кілька инших дрібних книжочок українських і Граматка Куліша, котрих я не куповав. [В р. 1865 єще купив в книгарни Ставропигійській „Українські приказки, прислівъя и таке инше". Збірники О. В. Марковича і других. Спорудив М. Комис. С.-Петербург. В друкарнї Тиблена і комп. і Куліша 1864. За ту книжицю я заплатив 5 ринс. (= 10 кор.). По смерти М. Осадци я кілька книжок набув з його бібліотеки німецьких фільольоґічних і белетристичних, а з руських Повісти Григорія Квітки два томи вид. Куліша з р. 1858 і „Ластівка". Сочиненія на Малороссійскомъ языкѣ Л. Боровиковскаго, Е. Гре-

бенки, Грицька Основяненка, В. Забѣлы, И. Котляревскаго, Кореницкаго, П. Кулеша, Мартовицкаго, П. Писаревскаго, А. Чужбинскаго, Т. Шевченка, С. Шереперы и другихъ. Повѣсти и Расказы, нѣкоторыя народныя Малороссійскія пѣсни, поговорки, пословицы, стихотворенія и сказки. Собралъ Е. Гребенка. С.-Петербургъ. Изданія книгопродавца Василья Пилякова 1841. Въ типографіи Императорской Россійской Академіи". Єсть то той сам примірник, який в своїм часї мав під рукою Маркіян Шашкевич].

Новою народною дорогою шла часопись „Вечерницѣ" видавана Федором Заревичом, в котрій окрім редактора брав участь Іван Хмара (Ксенофонт Климкович), головний сотрудник „Слова". „Слово" вістник полїтичний під редакцією Дідицького було загальним висловом думки Русинів, переважали „Старорусини". Все-ж таки невдовіле Русинів почало будитись; почасти відчувано неодвітність напряму язикового і по части старано ся тому запобічи.

„Слово" знаменаючись яко „малоруске" против українїзму явно не виступало, йшло „полїтично" середною дорогою, а навіть з почину містило українські статї мовби заглаюючи всякі недорозуміня.

Саме тодї почато межи молодию носити козацькі шапки (галицько-руські шапки „на завісах" лиш рідко лучали ся), а також зовсім убирались по українськи декотрі „народовцї", як себе називали. Іменно дуже дійним оказав ся Ксенофонт Климкович. За його старанем появились фотоґрафії Т. Шевченка, лїтоґрафії рукописних творів Т. Шевченка, а що найголовнійше він межи галицькими Русинами перший навязав зношеня з українськими лїтератами, передовсім із Панталеймоном Кулїшем.

Федор Заревич, одвічальний редактор „Вечерниць" був одним із здібнійших народовців. В своїй часописи він поміщав під псевдонїмом: Юрко Ворона повість „Хлопська дитина" ч. 1—18 — Сынъ опрышка ч. 34—39, 41—42 і оповіданя: У страха великі очи ч. 12 — Опирь ч. 14 — Гошѣвъ ч. 15 — Родина ч. 16 і 17 — Чудный цвѣтъ ч. 18 і 19 — Хто не любивъ ч. 21—24 — Двѣ матери ч. 32 і 33. Язик і правопись всїх тих творів були народовецькі, значно відмінні від язича уживаного „Старорусинами"

Разом станули до співдїланя Ксенофонт Климкович (Іван Хмара), Володимир Шашкевич, Е. Згарський,

а з Буковини: Йосиф Федькович. В „Вечерницях" вперше між галицькими часописями являли ся численно твори українських писателів. Іменно Тараса Шевченка: Вѣдьма ч. 16—18 — Остання Дума ч. 21 — Русалка ч. 22 — Гамалія ч. 23 Неофиты ч. 31—33 — Урывокъ зъ поемы: „Тарасова нôчъ" ч. 34 — Прологъ до поемы „Гайдамаки" ч. 35—36 — Суботôвъ ч. 39 — Сонъ ч. 45. Марка Вовчка. Козачка ч. 5—10. Л. Глѣбова ч. 12, 22. Кузьми Басарабця. Ляментъ сквирськiй (переклад, Панталеймона Куліша). За те, ôдъ чого у мѣстечку Воронежѣ высохъ Пѣшевцѣвъ ставъ ч. 19. — Огняный змѣй ч. 20—26. — Иншій чоловѣкъ ч. 27—33. — За те, що стало ся съ козакомъ Бурдюгомъ на зеленôй недѣлѣ ч. 36, 37 (переводу з російського Кс. Климковича). — Дівоче серце. Идилія (властиво: новеля) ч. 39—42 (напечатане фонетичною правописею, так званою „Кулішівкою"). Перед тим же в ч. 33 напечатано Кулішівкою допись з України Терезовського.— Басарабця Росказъ про Явдоху Долинщанку за ѣи долю тай кривду ч. 20. Мужицька дружба ч. 25—27, 29—31. — Тодôръ Бущак ч. 35. — Зъ дороги ч. 39—43. — Олексѣя Петровича Стороженка Матусине благословенья ч. 34. — Михайла Максимовича Тарасови Шевченкови 25 марця 1858. Петра Забоцня Гордовита пара ч. 43. — Митра Олельковича Антôнъ Михайловичъ Таньскій ч. 43.

Замітні суть також: Чого стоить Шевченко яко поет народній ч. 21. Хуторянинъ. — Згадка за Шевченка, его смерть и похороны пôсля Жемчужникова Кс. Кл. (Основа 1861, III), де поміщені з надгробних промов виголошених над могилою Шевченка: Слово П. А. Куліша, В. М. Білозерського і стих принагідний А. С. Чужбинського.

Хоть і озивались против „Вечерничникам" так звані „тверді" або „Старорусини", та народовців ставало щораз більше, Шевченко вже був загально відомий Галичинам, а молодіж щораз більше горнула ся під народний прапор. „Вечерницѣ" могли-б були зачате діло гарно повести. Межи Народовцями були молоді, рухливі, талановиті люде, та не було межи ними людей грошовитих; до того самі літерати, тогдішні львівські народовці-провідники, не конче вели ся солідно. Як там і було, все-ж таки „Вечерницѣ" виходили аж до ч. 34 (23 вересня 1862 р.), по чім видавство перервано. Се була перша неудача, котра значно пошкодила новому напряму, іменно межи старшими, не зовсім ще прихилившими ся до народовців. Перерва наступила

з причин матеріяльних. Доперва 1 листопада 1862 р. вийшло ч. 35. Одвічальним редактором остав той сам Федор Заревич, але прибрав собі за головного сотрудника Володимира Шашкевича. Спинене в видаваню, як редакція виразила ся, повстала з причини переміни складу в редакції і невеличкі засоби матеріяльні (те було головно причиною).

„Вечерницѣ“ печатались в печатни Ставропигійській ч. 1—36. В ч. 37 пише редакція: „Понеже несподѣвано булисьмо принуджени перенестись зъ друкарнѣ Ставропигійськои до друкарнѣ П. Порембы, такъ число нынѣшне мусѣло спôзнити ся“ і від ч. 37 вже печатались „Вечерницѣ“ в печатни Михайла Ф. Поремби. Дальше виходили „Вечерницѣ“ аж до ч. 43 з дня 28 грудня 1862 р.

В року 1863 вели ся „Вечерницѣ“ в початім напрямі з початку під редакцією Заревича при головнім сотрудництві Володимира Шашкевича, а від ч. 8 (дня 21 лютого 1863) під редакцією Володимира Шашкевича. В тім річнику всі твори О. Федьковича печатані кулїшівкою. Важнійші суть повістки взяті з селянського і жовнїрського житя; Люба-груба ч. 1—5. — Серце не навчити ч. 8, 9. — Штефан Славич ч. 13—16. — З галицьких писателїв Ксенофонт Климкович, Володимир Шашкевич, Омелян Горояцький (Городський), Грицько Будеволя (Данило Танячкевич), іменно замітний Н. з над Сяну. В його оповіданю: Три недолї, вперве находять ся лемківські слова.

З українських писателїв находимо більший пай. І так стрічає ся: Костомарôвъ (Єремія Галка) ч. 1. — П. Кулѣшъ, До братôвъ на Вкраину ч. 2. — Зъ „Досвѣткôвъ“ Кумейки. Дума (1637) ч. 6. — Исторія Украины одъ найдавнѣйшихъ часôвъ зъ обширнѣйшого дѣла ч. 7—11. — Тарасъ Шевченко. Чернець (етимольоґічною правописю) ч. 3. — Чигрин (кулїшівкою як і всї дальші його поеми тут поміщені) ч. 11. — Плачъ Ярославни (частина зъ поеми: „Слово о полку Игоревімъ“ перевід) ч. 12. — Кавказъ ч. 13. — И живимъ и мертвимъ и ненарожденнымъ землякамъ моимъ въ Украіні и не въ Украіні мое дружне посланиє ч. 15. — Холодний яръ ч. 17. — Митро Олельковичъ. Жидôвська дяка ч. 5. — Лазаревський (перевід з російського) Дитинній вѣкъ Шевченка ч. 7, 8, 9. — Марко Вовчокъ. Пройдисвѣтъ ч. 10. — Олекса Стороженко. Скарбъ (кулїшівкою) ч. 12. — Басарабецъ. Осипъ Мартинчукъ або Юзефъ Мартиновський ч. 17 (Володимир Ал.

Бернатович походив з польської шляхотської родини, став українським патріотом, дописував частійше до „Вечерниць“ і „Слова“ під псевдонїмом „Басарабець“ і всиправ нашу народну літературу. Помер 26 листопада 1865 р. в Одесї).

В остатнїм числї „Вечерниць“ (17) напечатанім кулїшівкою, поміщені уваги на „Письмо о галицко-руской словесности проф. М. Максимовича соч. Я. Головацкого“. Те письмо випечатане в „Галичанинѣ“ (выпускъ II. Львовъ 1863). Володимир Шашкевич порікає висказ і дїлане Якова Головацького виказуючи всю фальш слів Головацького „касательно правописанья“ і твердженє „мы выше стоимъ въ томъ отношеніи отъ нашихъ братей Украинцевъ“. Цїкаво, як поводив ся Б. Дїдицький, видаватель „Галичанина“, котрий в своїм альманаху поміщав твори Кулїша, Кониського, Ісидора Воробкевича, а заразом згадане письмо Головацького з листом Максимовича. Ото він перед молодцями, котрих уважав, що приклоняють ся до народного язика, читав уваги В. Шашкевича тоном мов одобряючим сказанє В. Шашкевича...

Упадок „Вечерниць“ вельми пошкодив новому напряму, іменно межи старшими Русинами, котрі вже по части почали горнути ся до нового напряму. Указовано на вітрогонність молодих, їх несталість в правописи, викиданє ы, ѣ і протиставляно тому солїдність старших провідників Русинів, їх твердість і непохитність. Те від части переконувало многих, що не вглубляли ся в річ саму.

Головною причиною неуспіху народовців був недостаток середників матеріяльних і брак людей, котрі б без „дральства“, тихою, совістною працею могли були успішно дїлати. Для нового напряму було правда много здїлано, але упадок „Вечерниць“ все таки поклав велику перепону і скріпив староруську партію, котра уважала себе єдино правою і здібною єствувати. На „Народовців“ споглядали тверді яко на несцілих фантастів, котрі скорше чи пізнїйше мусять лишити ся своїх мрій.

Вже сам початок видаваня „Вечерниць“ був і поклонникам народного язика не по нутру. Вийшли місто з початком січня о місяць пізнїйше 1 лютого 1862 р. (ч. 1—34). Потом перервано видавати на цїлий жовтень, а видавати знов почато 1-го листопада 1862. В листопадї вийшло пять чисел (35—39), а в груднн чотири (40—43). II річник проводив ся р. 1863. Виходив неправильно. В січни (від 3 січня) видано пять чисел, в лютни чотири (6—9), від 8 числа обняв редакцію Воло-

димир Шашкевич, заразом відбирав передплату (перше передплату на „Вечерницѣ“ присилано на руки П. М. Коссака), в марті три (ч. 10—12), в цвітни три (ч. 13 півтора аркуша, ч. 14 і 15), в маю одно (ч. 16), в червні одно (ч. 17). Так отже тая часопись виходила в першім річнику від 1 лютого до 28 вересня, на жовтень була спинена, дальше від 1 листопада до 28 грудня разом 43 чисел. В другім річнику 1863 вийшло лише 17 чисел (від 3 січня до 15 червня). Смутно про те згадати! Щоби часопись в новім літературнім напрямі довідно повести, треба було витревалої і точної праці, чого мимо таланту у перших народовецьких робітників на поли літератури нёставало. Розуміє ся, потрібний був на початок хочби малий капіталик в руках обачного запорядника.

Зільникъ, поезії Володимира Шашкевича. Львів. У друкарні М. Ф. Поремби 1863. Окрім стихів поміщених в „Вечерницях“ і декотрих нових находить ся поема „Черна, княгиня чернигівська“.

В Перемишли вийшла р. 1863 фонетичною правописею написана брошура проф. Маркіяна О. Лавровського під наголовком: „Кілька слів на часї“, в котрій автор радить Русинам „вовсїм зближались до люду, писати его мовою и ладомъ“.

Б. Дідицький від р. 1861 все говорив яко „малорос“, що „старорускиий“ і „простонародный“ „слогъ“ рівно хорошо звучать. А навіть іноді сам видавав народні річи пр. поезії Федьковича і книжочки в „слозї простонароднім“ як „Добра жінка и лихого чоловѣка переробитъ. Сказка народна написана Ѳомою Пельвецкимъ. Львовъ 1861“, а в книжочках видаваних осібно находимо згадки про Україну і Шевченка. І так в книжочцї „Сонное видѣнє або Розговоръ Духôвъ о польской и руской справѣ“ 1862. Оповѣдь въ стихахъ. Написавъ М. В. Р. Львовъ 1862 находимо в додатку: „Яка була доля Украины ôтъ найдавнѣйшихъ часôвъ“ (виписка з граматки П. Кулїша) і „Гдещо про Оукраиньского спѣвака Тараса Григоровича Шевченка“. Все те показувало, що і межи старшими Русинами новий народний напрям находив по части прихильного принятя.

Святый вечеръ. Поема Евгенія Згарского. Львôвъ 1862. Тогдї що до обєму найбільше стихотворене, але слабе, що до язика мало цінне.

Маруся Богуславка. Поема Е. Згарського. Львів 1862. Также слабий утвір, що до язика трохи лїпший.

Несвятоюрщина у манерах, одежи, конверсаціи и мнѣніяхъ (зъ недрукованои повѣсти „Мандрôвка дѣдька по Руси". Соч. Василь Дмитрôвъ Залозецкій. Львôвъ 1863.

В остатнім числї „Вечерниць" єсть оповістка обвіщаюча видаванє нового політично-лїтературного вістника під наголовком „Мета". Ту часопись з початку другого півріча 1863 р. видавати мав місячно Ксенофонт Климкович, на котрого тепер єдино звернули очи всї народовцї.

Так було оголошено. Та зараз при печатаню першого випуску редактор сильно занедужав на очи і мусїв сю працю покинути та доперва при помочи добрих громадян вийшов сей випуск у два місяці пізнійше, як з разу назначено було. Відтак видавались дальші чотири випуски, а коли редактор все таки не здоровійшав, показалась потреба дальше видаванє до иншого часу відложити.

„Мета" була тогдї в лїтературній части найлучшою часописею, яку ми доси мали. З писателїв українських находимо: Кулїша, Гребінки (перевід), Шевченка, Гургурдядька, Михайла Чайки, Мордовцева (перепечатано). З прозаїчних річей найлучше подобались Кулїша „Брати" (в ч. 5) історичний роман початку XVII віку (нескінчений) і „Руїна". З буковинських писателїв попадаєсь: Ю. Федькович, з галицьких: Денис з над Серета (Василь Ільницький), В. Маринчук, Володко Сте(бельський), Омелян Гороцький (Городський), Евгеній Згарський. Також з „живої словесности": Коляди Гуцулів, збірник Кобринського.

Коли до того часу „Народовцї" не мали своєї політичної часописи, а статї їх політичні печатано в „Слові", що задля ріжних причин було невигодно, то тепер вперве політичні річи могли поміщатись у власній часописи. Стрічаємо в первім Но. дописи: Зъ Киева, Зъ Харьківщини, Зъ Черніговщини. в дальших Но.: Зъ Украіни, Зъ Киева, Значенє Київського университета для украінського народу Левка Гончаренка, Дещо до становища Русі супротивъ ляцько-московськоі борби (письмо Ляха з Украіни), Дещо про школи народні на Украіні Левка Гончаренка, Допись з над Волги. Відтак з галицьких писателїв Кс. Климковича: Становище Русї супротив лядсько-московської борби. Ровесна лїтопись. Дещо про те, яким побитом основати треба полїтичну програму „Мети"? Крайне слово о тімъ, якъ ми понимаємо самостайность и єдинство Русі. Русь не бачить для себе ніякого интересу зъ нинішною Москвою.

Австрия и доля України (Голосъ зъ надъ Дніпра); однакож язик тої статї показує, що вона писана у Львові). Згадати ще випадає про „Письмо до громади“, котре починаєсь зазивом: Славні Галичане! а підписане: „Невідомий зъ поміжъ гурту“, в Но. 3 горяче, молодече писане, з'орудоване палким молодцем Данилом Танячкевичем.

Мета. Литературно-политичній вістникъ. Видавець и Редакторъ: Ксенофонтъ Климковичъ. Томъ перший. Львівъ 1863. Львівъ. Зъ друкарні Ставропигийського Института.

За р. 1863 вийшли 4 ч. Но. 1 за місяць вересень (3/15 жовтня), Но. 2 за місяць жовтень (3/15 листопада), Но. 3 за місяць листопад (3/15 грудня), Но. 4 за місяць грудень 1863 (3/15 січня 1864).

Мета. Литературно-политичній вістникъ. Видавець и Редакторъ: Ксенофонтъ Климковичъ. Томъ другий. Львівъ 1864. З друкарні Ставропигійського Института.

За той рік вийшов лише Но. 5 за місяць січень 1864 вид. 3/15 серпня 1864. Те пяте число єсть заразом остатне.

В ч. 4 поміщено хибно: Ще не вмерла Україна яко стих Шевченка (так бо тоді у нас думано). Находимо на рос. содержанье польськ. treść, німецьк. Inhalt слово „грясть“, котре не удержалось і уступило пізнійше в Галичині утвореному слову: зміст; подібно не удержав ся новоутворений вираз: „ровесна“ літопись = сучасна літопись.

Мимо так нещасно починаючого ся руху часописного Народовців таки в самій річи рух народно-руський переважав. Вправді провод в літературі мали все таки „старорусини“ послугуючі ся переважно польською бесідою, говорячі по руськи (звичайно дуже невміло) лиш на празник, але межи священиками і межи молодїжю під впливом стихів Шевченка і других українських писателів розвинулась дуже швидко руська бесіда. Руське слово звучало межи інтеліґенцією щораз частійше.

Із старших Русинів прихильних народовецькому діланю передовсім згадати належить про М. Н. Косака. Власним накладом видав він „Львовянинъ, приручный и господарскій мѣсяцословъ“ на р. 1861, 1862 і 1863. Печатав ті видання правописею етимольоґічною з узглядненем народних форм. В календарі на р. 1861 помістив: „Месть верховинця. Повістка зъ правдивого случаю“ Н. зъ Н. (Николая Устіяновича). В кал. на р. 1861 находимо українську повістку „Закоханый чортъ“ Стороженка, а на стор. 84—86 випечатані кулїшівкою отсї

українські стихи: „Пустка“ Т. Шевченка, „До дітей“ Кузьменка, „Пісня“ Л. Глібова, „Ластівка“, перевід Ленартовича Ст. Руданського, „Плач сироти“ Климентія. Ті поезії взяті з періодичної, руської часописи „Основа“, а заразом подані суть в короткости правила української правописи з „Граматки“ Куліша, а в календарі на р. 1863 єсть „Конотопска вѣдьма“ повістка Грицька Основяненка. Косак в перепечатаних українських повістях декуди позмінював вирази, а також в инших календарських річах і в його переводах видко сліди язичя. Все-ж таки був то для народного в літературі руху щирий чоловік і положив в тім часі значні заслуги.

За старанєм віцемаршала і совітника Юліяна Лавровського отворено русько-народний театр (перша представа відбула ся 17 руськ. марта 1864 р. — дано перероблену на мельодраму штуку „Маруся“ Квітки (Основяненка). Штуки українських авторів Котляревського, Квітки, Шевченка (Назар Стодоля) були дуже люблені. Репертуар театру був слабий. Головно давано переводи. З тих іменно сподобались Остапа Левицького: Мужики аристократи і пізнійше зладжені: Німецькі бурши.

Тогож року 1864 вийшло „Второе поправное изданье Граматики руского язика Михаила Осадцы“, в котрім правопись етимольоґічна первого виданя з р. 1862 значно була змінена в користь народного язика (бувъ, жовтый, повный). Та зміна дуже важна, єсли зважимо, що граматика Осадци була приписана в школах середних яко шкільна книжка.

Початки до уложеня номенклятури и терминолоґії природописної, народної. Написавъ Иванъ Верхратський. І. Въ печатні М. Ф. Поремби. 1864. Перша книжочка у нас в тій царині печатана правописею фонетичною.

Дуля. А. К. Випуск перший. Коштом і друком М. Ф. Поремби. 1864.

Бачучи совершенну майже недостачу книжок до читаня в ріднім язиці основав Ксенофонт Климкович „Руську Читальню“, де поміщав переводи власні і других. „Руська читальня“ виходила правописею фонетичною. Ч. 1 і 2 Чайковський. Гребінка перев. з російського Кс. Климкович. 3. Цигани, драма Корженьовского, перев. з польського Д. Лозовський (П. Свєнціцкий). 4. Шельменко-наймит, комедія Квітки, перев. з московської мови окрім ролї Шельменка Кс. Климко-

вич. 5. Косове поле, повість Хохолушка, перев. з чеськ. Лев Лопатинський; тих 5 чисел вийшло р. 1864.

Р. 1865 вийшли ч. VI. Вечери на хуторі, повісти М. Гоголя, з рос. перев. Кс. Климкович. І. Передне слово пастуха Рудого Панька і повість: Вечер на передодни Івана Купала в переводї Мордовцева, перепечатані з його виданя „Малор. литерат. Зборникъ. Саратовъ 1859“. Ч. VII. Вечери на хуторі, перев. Кс. Климкович. На тім числї скінчилось те пожиточне видане, котре виходило коштом М. Димета.

На рік 1865 видав фонетикою Лев Лопатинський „Народній Календаръ“. В нім находить ся красне оповідане „Подолянка“. Подія з XVIII в. Павлина Свенціцкого.

В громадї Народовців рішено на р. 1865 основати два окремі орґани печатані кулїшівкою: лїтературний „Нива“ і полїтичний „Мета“.

„Нива“ мала виходити аркушем кождого 10, 20 і 30 місяця. Редактор і видаватель Константин Горбаль. Перше число вийшло „на показъ яко додатокъ до „Слова“. „Слово“ все єще уходило покровителем „молодоруського“ напряму яко „простонародного слога“. Примітне єсть слово редакції „Ниви“. „Відъ часу, як змовкли у нас „Вечерницї“ а на Украіні „Основа“ не має лїтерацькоі (лїтератської) часописі на всёму просторі рiднёі нашоі землї“. Про лїтературно-полїтичну часопись „Мета“ навіть і не згадано. Виражає ся жаль, що у нас, „де заживаємо свобід і признаня“ запустїла нива рідного слова мов після впаду Татарви або їх сусїдів. Розпредїляючи, які статї буде поміщати (повісти, поезії, наукові статї, бібліоґрафічну критику), жадає редакція „громадської“ підмоги, бо „тимъ лише побитомъ змога прислужити ся народови“. Кінчить се слово редакція: „Сподіваємся прихильного в Громадї привіту, щироі підмоги і починаємъ в имя Боже: Помагай Бігъ!“ Головним робітником в „Ниві“ був з почину Павло Свій т. є Павлин Свенціцкий, Поляк з України, хороший талант поетичний. Писав по українськи і по польськи. По українськи зложив „Байки“, в котрих язик єсть прехороший і самі байки складені вдатно, та шкода лише, що ритм в них не всюди вдержаний. Також заповів „Руський Театръ“, котрого першу серію зложену з 12 штук ориґінальних і переводних мав видавати М. Ф. Поремба. Але вийшло лише 2 штучки: „Галя з опери-водевіль Ketly“ і „Гаврило Бамбула“ комедія Молїєра. В „Ниві“ зачала печататись його повість з житя українського „Колись було“, дальше

„Гамлет, данський королевич“. Драма в 5 діях Б. Шекспіра, дрібні поезії, також переводи А. Міцкевича, А. Пушкіна... під буквою П. і „Подорож по Україні“ з записок Д. Л. Але в „Ниві“ ніяк не слїдно якоїсь методи. Також видко, що до матеріялів не була ся часопись належито обезпечена. Єсть річи лишень позачинані, так якби читателям се було зовсім байдужим, чи яка праця скінчить ся, чи нї. Навіть головна повість „Колись було“, якою зачата була „Нива“, печаталась в ч. 1—4 і 6, а в ч. 7 находимо примітку дуже властиву. „З причини, що повість „Колись було“ не скінчилась би в „Ниві“ і за десять місяців, згадали ми її осібно надрукувати і раді як найскорійше в світ пустити“. „Гамлет“ напечатаний лише в ч. 3—9 (т. є перша дія) а „Подорож по Україні“ в ч. 4, 5, 7 і 8, та послї нїчо вже не поміщалось П. Свєнціцкого в „Ниві“, котра тепер стратила оттак одного із здібнїйших своїх сотрудників. З буковинських писателів виступає Ю. Федькович, котрий окрім стихів пише повістки з житя вояцького і місцевого селянського, переважно в гуцульськім говорі: Сафат Зїнич, Побратим, Три як рідні брати; іграшка в однїй дії: Так вам треба. Данило Млака (Ісидора Воробкевича); стихи: Гуцул сиротина, Соловій чародій, Піснь буковинська; оповідане: Муштрований кінь. З галицьких: Орест Подущук, Володко Сте(бельський), Іван Верхратський, І. Соколик (Евгеній Желеховський), Денис з над Серета (Василь Ільницький), Г. С. (Григорій Страхоцький, Яків Чорний, Демко Маковійчук, С. Метеля.

З українських писателів: П. Кулїш. Почини лихолїтя ляцького і перві козацькі бучи. — Марко Вовчок. Інститутка (перепеч. з Основи II р.). — Навроцький (Ода до юности, фарис переложене з Адама Міцкевича). — Шевченко. А. О. Козачковському. Петрусь. — Л. Мовчій. Гріх задля лиха. — Олекса Стороженко. Спомини столїтнього запорожця Микита Коржа і Стехин Ріг (перевід Грицька Б.). — Гетьманець (З Лермонтова, З Огарева, Заврядне оповідане, З Гейне, Байки Крилова). — Дуже красна поема: Тиберий Грах. Автор означений двома звіздками **.

„Ниви“ вийшло всего 20 чисел (остатне з 20 линня), почім перестала виходити. Упадок сеї часописи був знов невдачею, котра пошкодила народнїй партії. Видко, веденє тої доперва починаючої ся партії обрітало ся в руках невмілих, а також недостача середників матеріяльних важко дала ся почути.

Все-ж таки важні були писаня українських писателїв, хоть частїйше лиш перепечатувані з видань закордонних (межи публикою були ті книжки рідкі, ледве кілька примірників находилось, межи тими і „Основа“ з р. 1861 і 1862). Для молодежи давала „Нива“ ширший хід (як на той час) українським писаням і підкріпила любов к рідному язику, хоть печатались статї без належитого обладу і порядку.

Полїтична часопись „Мета“ для слабости редактора Кс. Климковича могла появитись доперва 17 лютого (лат. 1 марта) 1865. Виходила двоаркушевими випусками два рази в місяць, кождого 15 і остатнього дня після руського календаря.

Мета. Полїтична часопись на рікъ 1865. Видавець и Редакторъ Ксенофонтъ Климковичъ. Львівъ. Въ печатні М. Ф. Поремби. 1865. (Так на наголовнім листї виданім з послїдним числом дня 19-го (31-го) грудня 1865). На причілку кождого Но. поміщено яко мотто з Шевченка:

В своїй хаті своя правда
И сила и воля!

Статї Климковича одмічають ся різкостю і живостю викладу.

Іменно згадаєм: Руська народна партия и ії полїтична Россія а Русь (зъ польского дневника „Praca“. Одвітъ Москаля Литви исповідь. Нові (з московської часописї „Свободное Слово“) Федерация и ії значенє для Австриі. Заказанє „Мети“ причинок до характеристики староі ненароднёі партиі. Галицько-Руська Матиця и ії цїль. Народно-Руський Театръ и ёго зарядъ. Централїзмъ московський. Сподівані наслїдки. Azienda Assecuratrice. До спільноі программи. Завданнє 3-го збору Галицько-руськоі Матицї. Цісарський Манифестъ. Питаннє галицьке. Бюрократизмъ и автономия. Австрия и Галичина. Изъ Zukunft. Чого хотять одні і другі. Тироль и Галичина изъ Zukunft. Мемориялъ и программа.

Дописи з Галичини. Вечерницї в память Тараса (допись з Перемишля). Прощальна річъ говорено на вечерницяхъ въ Перемишли въ память Тараса Шевченка (н. Будеволя = Данило Таначкевич). Денунциянтъ. Осип Сосницький. Некрологъ. Михайло Осадця. Священникъ архидиецезіі Львівскоі, Учитель при академичній ґимназіі, Докторъ философиі, Член Видїла Руськоі Матицї упокоівся дня 10 (лат.) цвітня 1865 р. переживши 29 літ. Идея рівноправности въ Австриі (Допись

зъ Підгіръя). Допись про Кулішівку. Московська аґитація (Допись зъ Підгіръя). Прилюдна подяка ВП. О. Качалі зложена рускими слухачами Віденьского університету. Помилки наших ворогів. Дві літератури руські въ Галичині. Омелян Гороцький. — Дотеперішне становиско Галицько-Руської Матиці. Е. Згарський. — Дещо про материялизм а просвіту Славян. С. Голод. — Як говорять Русини Угорські? П. П. — Сліди кулішівки у XVII столїтю. П. П. — Дещо о руських стосунках. Допись изъ Відня. Россійскі реформи на Русі. Из Zukunft. — Які то у нас учебники для народніхъ шкілъ. П. П. — О представленяхъ руського театру. Изъ Станиславова Ом. Гороцький. — Феллетонъ. Допись од Великихъ мостівъ. — О матеріяльнімъ биті учителівъ народніхъ. — Уваги при читаню грамматики Г. Шашкевича. П. П. — Школи и польска журналистика. Ф. Д. — Передъ одкритемъ засіданя краевого Сойма. А. С. — Теперішня політика Поляків насупротив нашоі Русі Л.

Дописи з Украіни. Московські пророки на Украіні. — Славянофильство московське. — О народніхъ школахъ на Украіні. — Феллетонъ. Листи з Парижа. Марко Вовчокъ. — Феллетонъ. Объ тому якъ можна насажати яблунки, зъ которихъ виростатимуть цілі будинки. — Чи зойшли які переміни? — Листи зъ Киева (мотто з Шевченка):

Не вернетця, що діялось!
Не вернетця сподіване,
Не вернетця, що діялось!
Не вернетця сподіване,

Не вернетця... А я брате
Таки буду сподіватись,
Таки буду виглядати,
Серцю жалю задавати.

Галицьким Москвофиламъ. — Оттаке й досі діетця (Зъ Задніпровъя). Михайленко. — Листи Киевського Славянина. — Феллетон. Критичний оглядъ украінської (руськоі) драматичноі литератури (мотто з Шевченка):

И на сторожі коло іхъ
Поставлю слово...

Котляревський и Гоголь батько (з московського журнала: „Руськая Сцена“) Маруся К. (Кониський).

Окрім того в кождім Но. містить ся „Огляд політичний“ сучасний (іменно нашого краю і Австріі) та „Новинки“.

Закінчаючи видане „Мети“ помістив Ксенофонт Климкович мов на розпрощане „Слово до читателівъ Мети“:

„Через три майже роки боров ся наш орган, заступаючий

щиро народній интересъ Русі-Украіни противу игемонамъ польскимъ и московськимъ — зъ нашими народними противниками и твердо ми переконані, що він богато причинився до усилення народнёі Русі и до сконсолидовання всіхъ интересівъ малоруських. Ми поступали завсігди на легальній дорозі, путемъ органичнёго розвитку; — въ нашімъ государстві одзивались ми зъ найбільшою довірою, о приклоннімъ нашій народності правительстві, стояли кріпко за федеративнимъ союзомъ Австриі, уділяючимъ якъ найповнійшу рівноправность всімъ тутъ живучимъ народамъ, згадовали симпатично про теперішне министерство; — противу нашихъ сусідівъ Ляхівъ були ми завше справедливі і домагались відъ нихъ справедливости; — въ Россиі же, де живе близько 15. миллионів малоруського народу, обороняли ми автономию Украіни супротивъ московськимъ централистамъ и боювали такожъ за федеративнимъ устройствомъ всіхъ въ Россиі проживаючихъ славянськихъ и неславянськихъ народів.

Сходимо зъ поприща зъ тою переконою, що ми сповнили вірно и честно свое завданне, що за посредствомъ „Мети“ вияснився не одинъ темный и замотаний вопросъ, що розъяснилось наше становище и виказалось явно шкодливе и нашу народність підриваюче литературне прямуване наших москвофилів.

В церковнім взгляді хоронили ми старанно церковну унию, запевняючу народню и церковну самостайность Русі супротив польского католицизма и московсько-урядового православия.

Противу нашоі старшоі братиі плекавшоі по довгім спанку пробудившу ся Русь у еі первім розвитку, споминали ми зъ найбільшімъ признанемъ и довірою, а якъ коли горячий нашъ патриотизмъ споводовавъ насъ до безвзгляднїйшого и острійшого поступаня напротивъ деякихъ проводирівъ изъ старшоі партиі, то нехай будуть вони увірені, що се не походило изъ завистного серця, изъ якоі заднёі политичнёі думки, побільшъ зъ того гіркого и смутного пересвідченя, що деякі зъ нихъ одступили відъ щироі народнёі думки и приклонились до прямування намъ противного и нашимъ народнімъ цілямъ супротивляючого ся.

Дорікали намъ густо-часто, що ми перші кинули між нашою слабою интелигенциею кість незгоди, що ми нашъ народний табіръ розбили на партиі, но на тее ми одвічуемо, що ми завсігди виступали против чужим яко солидарна цілость, а якъ

ми въ нашій середині викрили те, що погане и шкодливе, то скорійше можна би нам отсе вмінити в велику заслугу, и додаемо еще, що ми перші подавали руки до згоди, а именно на послідні́мъ зборі Матиці, що ми перші, маючи на гадці завітне слово нашого Кобзаря:

„Обнімітесь, брати мої,
Молю Васъ, благаю ..“

мали охоту прибігнути зъ щирою довірою и правдивою любовъю до сивоголовихъ нашихъ боёвниківъ у народнімъ бою, посивілихъ и истерявилихъ свої сили моральні и физичні у праці для нашого люду, — але вони самі одкинули подану нами руку и станули на боку відъ нашого народнёго прямування.

Сходимо зъ поприща зъ тою непоколебимою вірою, що нашъ народъ не вмре, не загине мимо всякихъ ударівъ польскихъ и московськихъ централистівъ, що ми колись встанемо до дальшої борьби могучі и сильні, що нашому народові засияе колись и то въ недалекімъ времені величня будущина, що наша сила народня забъе сильнимъ и кипучимъ житемъ, и що нашъ народъ стане на рівнімъ ступені зъ другими більше розвинутими народами, и що ми розівъемось кріпко підъ могучимъ криломъ федеративної Австриї, підъ еї світлою, нашому народові сприяючою Династиею“.

„Мета“ мала вийти в 22 числах (від 17 лютого 1865 до кінця року), але для тяжких грошевих обставин і неточности передплатників вийшло лише 18 чисел, отже о 4 числа менше.

Часопись ся виходила від ч. 1—12 „Зъ печатні Института Ставропигийського у Львові“, а від ч. 13—18 „Зъ печатні Михайла Ф. Поремби“.

Вспоминка смерті Тараса. Львів 1865. Зъ друкарні Ставропигийського Института.

О. Федьковичъ. Дві рожеві квіти. Чернівці 1865.

В остатнім ч. „Мети“ находимо таку оповістку: „Изъ новымъ руськимъ рокомъ 1866 зачне выходити вô Львовѣ нова литературна часопись пôдъ назвою „Русалка“ пôдъ редакціею: Володиміра Шашкевича.

Часопись та, посвящена въ головнôй части беллетристицѣ, обôймати буде окрôмъ повѣстей, драмъ, оповѣданъ и казокъ народныхъ, такожъ поезіи, пѣсни народнî, статьи языкословнî, монографіи и оповѣданья зъ исторіи руськои, житёписи мужей славныхъ,

описанья подорожей, статьи зъ наукъ природныхъ, критики важнѣйшихъ дѣлъ зъ литературы руськои, а чужихъ о тôлько, о кôлько вони якъ небудь до Руси ôдносяться, именно же критику театральну, дописи литературного обсягу, библіографію славяньску а особливо же руську, всячину и т. д."

Програма доволї широка. Та легше програму зложити, нїж виконати. Ту часопись видавав Володимир Шашкевич правописею етимольоґічною пригненою до народної бесїди, щоби тим способом, як здавалось, легше притягнути старших, котрі до кулїшівки односились дуже неприхильно. „Русалка" мала виходити аркушем раз на тиждень. Брали в тїй часописи участь: Перебендя, О. Верниволя, Сирота, Журавель, Маруся К. (псевдонїми: Конискиий), К. Л. (історичні оповіданя), Іван Верхратський (зоольоґічні статї, перві в нашім язицї: Про переображеня комахъ изъ листôвъ Кирб-ого и Спенс-ого. О жабахъ або скокахъ. Зазуля-Кукавка), Остапъ Левицькій, Данило Млака (Ісидор Воробкевич), Ксенофонтъ Климковичъ. Денисъ зъ надъ Серету (Василь Ильницький), Володиміръ Шашкевичъ. П. П. (Др. П Павлусевич). Пяті роковини смерти Тараса Шевченка у Віднѝ (Уривокъ зъ життя Віденськихъ Русинівъ) [єдина допись тут печатана кулїшівкою].

„Русалка" видавалась неправильно. В сїчни вийшло пять чисел, в лютни чотири числа, в марті два, а в цвітни лише одно число (2 цвітня). На тім 12 числї скінчило ся видаване „Русалки", хоть саме в тім числї прирікає редактор видавати дальше „Русалку" і обіцює більше лїтературних праць. Так знов невдача.

З цілої „Русалки" найлучше подобались тогдї молодежи стишки (Перебендї, Верниволї), про котрі Остап Левицький, один із здібнїйших і найголоснїйших народовців помежи тогдїшними студентами унїверситетськими прозваний від колеґів „драла" проказував, що тим стишкам належить по творах Шевченка перше місце. Єсли ті стишки порівнаєм з переважною частию тогдїшних галицьких стихописців, по формі і річи мусить їх узнати ся лучшими; однакож великої стійности таки не мають. Ол. Кониський для української справи своїми оповіданями, а особливо своєю розвідкою про Шевченка (двотомове виданє) положив значні заслуги, але таки поетом не був.

Починанє народовців так часто перериване мало вплив умний. Твердженo, що то неудала забавка неспілих молодиків,

котрі з часом вернуть до „староруської“ правописи, що у загалу тогдї мала дуже важне значенє. Правопись фонетична уважалась зовсїм хибленою. Старші з інтелїґенції майже без виємку стоячі по сторонї Богдана Дїдицького укріпились тепер в своїх думках. Тим часом насувались нові події полїтичні. Нещасно закінчена війна австрійсько-пруська викликала зміну в полїтичнім уладї нашого краю; перевага дала ся рішучо Полякам. Відтак заява Івана Наумовича в „Словї“ показала явно, чого хочуть наші „етимольоґічні правописники“ стараючі ся по можности писати „старинними“ „староруськими“ виразами. Відмежили ся тепер виразно обі партії.

На разї народовцї були без часописи. Навіть так заслужений і здібний чоловік як Кс. Климкович не міг межи ними удержати ся і він ради насущного хлїба поїхав до Віденя яко сотрудник Йосифа Ливчака для видаваня його „Славяньско-ї Зорѣ“. Климкович саме тогдї оженив ся, а його матеріяльні відношеня саме тогдї були того рода, що межи скудними народовцями не міг нїяк удержати ся. По закритю „Зорѣ“ і виїздї Ливчака до Петербурга він вернув опять до Львова. Занимав ся і дальше народною лїтературою (прим. редаґовав 1872 р. полїтичну часопись „Основа“); однакож вже не міг виступати яко провідник народовцїв. Передова роль Ксенофонта Климковича межи народовцями минула безворотно.

Хоть як дуже партія народовецька була притиснена, таки посїяне межи молодию зерно не загинуло, а дальше розполонялo ся. Купка українських книжок, головно з „Кобзарем“ Шевченка на чолї, спроваджених Богданом Дїдицьким, хоть і продаваних незвичайно дорого, зробило скоро своє дїло. Не богато було тих книжок, тож переписовано з рук до рук і живе слово витиснуло безбарве язичє. До того видавані тут в Галичинї українські і галицькі народні писаня що раз сильнїйше притягали молодь, котра рідний язик сердечно витала.

Руська унїверситетська молодь була переважно дуже убога, та саме та убога молодь зложила ся і почала видавати фонетичною правописею „Правду“ р. 1867 під редакцією Лонгина Лукашевича (перше число вийшло 1 цвітня, остатнє т. є двадцять семе 21 грудня 1867). Лонгин Лукашевич молодию унїверситетською був дуже цїнений не лише задля народних гасел, але також тому, що не був „драла“. У наших первих народовцїв була се рідка приміта, у котрих ведучі перед поступали звичайно надто буйно, що при невеликих достатках

дуже шкодливо значило ся в многих зглядах. Лонгин Лукашевич немав таланту літератського, але з тогдішною українською літературою був доволі обзнакомлений. Межи українськими літератами на перве місце клав Панталеймона Куліша. Редаґуючи первий річник „Правди“ він переложив П. Куліша повість „Майоръ“. В р. 1867 виступають декотрі нові народовці.

Якова Головацького, професора руського язика в університеті львівськім правительство суспендовало а іменовало суплентом тої катедри Дра Омеляна Огоновського.

Партія народовців хоть і старала ся дальше розвивати, була крайно приголомшена новими подіями. Не теряла правда надії, не уставала в праці, але пізнавала всю трудність положеня.

Тогді то взяли декотрі наші священики перебиратись в Холмщину. Також декотрі професори шкіл середних, кандидати професорські і инші з молодежи перебрались за кордон, межи ними і деякі народовці. Через вихід тих людей ослабила ся наша і без того нечисленна інтеліґенція. Чи самі руснаки були по переході вдоволені, инше питане; чи язиче „Слова“ могло заступити в Росії „русскій“ язик, котрий показав ся їм зовсім иншим язиком, дарма, хоть їм торочено, що в Москві і Петербурзї так пишуть і говорять, як клигає „Слово“. Прийшло каяте, та воротя годї — уже вернутись не мож було, зачинились ворота на все.

Тут єще згадати нам належить про народовців, які межи молодежею р. 1863—1866 мали великий вплив і заохочували її до народного язика і народних ідеалів. Данило Танячкевич, питомець священичий, розентузіязмовав головно молодь сіменища священичого у Львові, а також ділав ободряючо на молодїж ґімназійну.

Наталь Вахнянин, музик, питомець сіменища Перемиського, а пізнійше професор ґімназійний (історик) в Перемишли і Відни, впливав на своїх ровесників і на молодь ґімназійну.

Корнило Сушкевич, один із найщирших і засібнійших народовців всюди в руських товариствах був дїйний, а також запомагав часто по змозї народовців і народовецькі дїла. Його накладом печатались Поезії Тараса Шевченка в двох томах 1867 („Зъ друкарні закладу имени Оссолиньськихъ“).

На старших священників впливав благодатно іменно о. Стефан Качала в дусї народнім.

Від заснованя „Правди“ 1867 р. вже не переривано ви-

давництва тої народовецької часописи (до р. XIII, 1880), котра печаталась фонетикою. Народовців ставало все більше. Правопись в шкільних книжках була так звана етимольоґічна, але значно змінена і призначена до народного виговору (головно після другого виданя граматики Осадци з р. 1864). Ся правопись ще довгі літа удержалась і в народовецьких письмах, хоть „Правда" все до р. 1880 виходила в фонетичній правописи по части зміненій. Гидке язичє остогидло Русинам. Взагалї язик народний завладів в письмі.

Посижінє і забави при мерци в українськім похороннім обряді.

Подав ***Зенон Кузеля.***

IV.

Література укр. забав при мерци і їх територіяльне розміщенє.

На забави при мерци і взагалї на обряди, звязані з т. зв. стороженем мерця, у нас давнійше не звертали належної уваги, хоч сей звичай мусїв бути перше більше знаний і поширений. Давні описи похоронів або цілком його не згадували, або згадували його мимоходом, кількома словами, без конечних в таких разах детайлїчних описів. Замітки в роді Бідерманових про угорських Українцїв, що „in der folgenden Nacht leisten die Nachbarn der trauernden Familie Gesellschaft und man verbringt sie mit erheiternden Erzählungen" [1]) або Кайндлевих (на підставі нотаток о. Манастирського) про буковинських Гуцулів, що „des Abends versammelt sich die erwachsene Jugend des Dorfes — nicht um stille zu trauern, sondern zu geselligen Spielen... Märchen und Sagen werden da erzählt, Rätsel aufgegeben und gelöst. Gesellschaftsspiele aufgeführt" [2]) можна стрінути часто в давнійших етноґрафічних працях, а і в нинїшних не належать вони ще до унікатів. Вправдї подибуємо у декотрих авторів трохи докладнїйші звістки про „дивний зви-

---

[1]) H I Bidermann: Die ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte Інсбрук 1862, стор. 80.

[2]) Die Ruthenen in der Bukowina (Der Buchenwald). Чернівцї 1889, I, стор. 71.

чай, званий лубком“, який видав ся їм характеристичним, одначе сї звістки були так спорадичні і дрібні, що не звернули на себе пильнїйшої уваги. Тому то ще в 1902 роцї В. Гнатюк, передруковуючи в своїй праци „Угро-руські духовні вірші“ (Зап. Наук. Тов. ім Шевченка т. 47) описи деяких угро-руських забав при мерци і доповнюючи їх кількома своїми описами, міг заявити з покликом на Гуцульщину Шухевича (Матеріяли до укр. етнольоґії V, 243—247), „що окремі забави звісні доси тільки між Гуцулами“ (стор. 113). По правдї щойно праця Шухевича і наш квестіонар в справі збираня похоронних звичаїв викликали „лубком“ більше заціkавлене; результатом того треба вважати ряд прегарних описів у збірцї Гнатюка: Похоронні звичаї і обряди (Етн. Збірник XXXI—XXXII).

Найдавнїйшу згадку про забави при мерци стрічаємо в половинї XIX стол. в статї В К[овальського]: О руско-народныхъ звычаяхъ (Отечественный Сборникъ. Відень 1857). Майже рівночасно довідуємо ся про істноване тогож звичаю на российськім Подїлю з працї К. Шейковського: Бытъ Подолянъ (Киів 1860, вып. 2, стор. 28), який описує і „бите лубка“. Третя з ряду вістка відносить ся до Угорської України: її подає А. Кралицький в статї: Русины ляборскіи въ Угорщинѣ (Науков. Сборникъ галицко-русской Матицы 1865) і описуючи в місци, де того-б найменше можна сподївати ся, звичай „ходити свѣтити надъ выстертымъ мерцемъ“, згадує між иншим, що по півночи бере ся молодїж „за игры, такъ званныи „лопатки“ и „дѣда“ (стор. 107—108). Дальшою з черги працею, в якій згадуеть ся і забави при мерци, є статя Софрона Вітвицького: O Huculach (Львів 1873). На стор. 110 читаємо тут знов загально, що „przy zmarłym schodzą się sąsiedzi i krewni wieczorem, siedząc do późnej nocy. Diak czyta psalmy, a po tych odczytaniu rozdają wódkę i przekąski gościom, młodzież zaś bawi się pierścionka, zwane „hruszka“. Sąsiedzi żałobnie trembitają, koło chaty pali się watra wełyka“. Четвертий том Трудів Чубинського (Т. IV. СПб. 1877, Обряды) приніс у віддїлї: *П*охороны окремий роздїл: Время, когда покойникъ въ домѣ (стор. 705—706), в якім крім вісток про „стережене душі“ перед капосними чортяками, з переяславського повіту полтавської ґубернії подано ще й передрук з Шейковського про „бите лубка“ в подільській ґубернії. Такий совісний збирач, як Кольберґ, не міг не звернути уваги на „лубок“, збираючи матеріял про Покуте, і описав справдї сей звичай в 1 томі своєї збірки: По-

kucie (Краків 1882, стор. 215—216 і 190), так як його знають у селї Чортівци. У нього-ж згадуеть ся далї, чи не пораз перший, докладнїйше про посижінє в першу ніч по похоронї.

Особливу увагу звернено на забави при мерци в подільській ґубернії так як сей звичай не стрічав ся ніде більше на Українї. Крім Шейковського і Чубинського його занотував протоєрей Е. Сіцинський, тодї ще студент Київської духовної Академії, в своїй розвідцї: Черты изъ народныхъ представленій о загробномъ мірѣ (Подольск. Епарх. Вѣдомости 1885, ч. 18, і окремою відбиткою, стор. 9—10), а за ним заговорили про нього досить голосно духовні круги, хотячи ріжними способами викоріннти сей „дикий" звичай. Богато місця присвятив йому протоєрей Пав. Ланевський в полємічній але живо написаній працн: Сопоставленіе смысла и существа обрядовъ и таинствъ св. православной церкви съ народными обычаями, практикуемыми въ Подольской епархіи — отъ рожденія на свѣтъ Божій человѣка до смерти и погребенія его (Прибавленіе къ Подольскимъ Епарх. Вѣдомостямъ No 16—17 1891 года), а саме в остатнїм роздїлї VIII. Погребеніе и поминовеніе умершихъ (стор 329—331), де поминувши полємічний і місіонарський запал дуже вірно схоплено з житя живий образок сходин при мерци і забави в „лубок". Острим полємічним тоном, що пригадуе трохи староруські „слова" і „посланія" і характеризуеть ся вже самим заголовком: Дикая забава „лубокъ", визначаеть ся дальша подібна статя священника К. С—ча (Подольскія Епархіальныя Вѣдомости з 16 мая 1898, No 19—20, стор. 492—496), в якій по описї „лубка" і інтересних звістках про територіяльне його поширенє, подають ся всїлякі способи, як його усунути з уживаня, правдоподібно з огляду на розпорядженє Подїльської духовної консисторії з 6 марта 1898 р. Від сих обох статей різко відбиває научним трактованем справи невелика розвідка свящ. Виталія Шероцького: Народныя игры при покойникахъ (Православна Подолія. Еженедѣльникъ Подольской епархіи. Камен. Подольск. 1908, ч. 36, стор. 757—761); автор послугуеть ся тут порівняним матеріялом і стараеть ся дати научне поясненє забав при мерци.

До закордонної України відносить ся вкінци статейка Хр. Ящуржинського: Остатки языческихъ обрядовъ, сохранившіеся въ малорусскомъ погребеніи (Кіевская Старина 1890, І, стор. 132), в якій згадуеть ся рідкий вже пережиток веселити ся,

співати і грати на похоронах, що давнійше був в уживаню в селї Підвисокім, київської ґубернії.

Перша праця з докладним описом посижіня і забав при мерци появила ся щойно в 1889 р. з під пера В. М. К[озарищука] в часописи „Наука" у Відни п. з. Изъ буковинскихъ карпатскихъ горъ. Автор присвятивши окремий розділ похоронним обрядам буковинських Гуцулів і згадавши тут (стор. 359—360) коротко про забави при мерци, звані „грушкою", уважав конечним ще раз до них повернути і обговорив їх незвичайно докладно в IV роздїлї, затитулованім „Игрушки" (грушки) (стор. 596—605). Збірка Козарищука належить до найбогатших в тім напрямі і містить описи 22-ох ігрушок.

Проф. Р. Кайндль згадав про „лубок" досить загально в цитованій вже праци: Die Ruthenen in der Bukowina (стор. 71); за те в пізнїйшій праци: Die Huzulen (Відень 1894) спинив ся довше над гуцульським посижінем і подав опис 6 забав (лопатки, огарчика, вугля, жмурка, грушки і короля грати).

Девятьдесяті роки XIX ст. принесли кілька розвідок з угро-руським матеріялом. Статї: Лопатки. Народные забавки въ Берегскомъ комитатѣ, въ Стройнѣ, що була поміщена в Унгварськім Мѣсяцеслов'і на 1892 рік (Унгвар 1891) я не міг нїде дістати; збірочку забав, видруковану в Унгварськім Листку за 1892 рік (стор. 184—5, 209—211, 220—221, 234—235), з описом 1) Лопарьки або лопатки, 2) Мельницї, 3) Діда і баби, 4) Жида, кози і цапа 5) Грушки, 6) Головеньки і 7) Ниточки, зробив доступною для ширшого загалу В. Гнатюк, передрукувавши її в Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка 1912, т. XLVII, в статї: Угро-руські духовні вірші (стор. 112—116). Разом з ними оголосив він і власні описи шістьох инших забав: Дїдо, Сусїда бавити ся, Везти сіль, Шийку бити і Лопатку бити (стор. 116—118).

Дуже подрібний опис забав при мерци подибуємо в анонїмній розвідцї, поміщеній у віденській „Науцї" за 1893 р. п. з. Объ Угроруссахъ. а то у розділах Похороны, стор. 21—22 і Опроводъ, стор. 22—27. Дуже докладно описано тут забави: Лопатки, Опровід і Жида, а крім того згадано про переважно невідомі забави в Торг, Купцїв, Ізводителя, Шута, Турню, Мельника, Дїда і бабу і Панщину. На забави при мерци звертає увагу і Юр. Жаткович в статї: Замітки етноґрафічні з угорської Руси (Етноґрафічний Збірник, II, Львів 1896, стор. 24—26) і подає опис забави в Бабу і дїда та в Опровід з за-

міткою, що таких забав буває тільки, „що з них можна цілу книжку списати“.

Обширна праця кс. Мрочка: Śniatyńszczyzna (Przewodnik naukowy i literacki, 1897, XXV) не поминає забав без згадки. Крім загальних заміток про посижінє маємо тут описи „лубка“ і забави в „пана“ (стор. 590).

„Обличительний“ характер має допись про „неприличныи, навѣть опасныи, страшныи, а иногда и мерзенныи забавы молодежи и старшихъ“, поміщена певно кимось з священиків у львівськім москвофільськім тижневнику „Русское Слово“ (1898, ч. 3) з тою самою цілию, що висше згадані статї Ланевського і К. С—ча в „Подільських Епарх. Відомостях“. Але і тут можна виловити інтересні матеріяли (як пр. загальна характеристика забав, забава в „Смерть“ і т. д.).

Про „свічене“ в Белелуї, снятинського повіта, подає звістку Б. Грінченко у збірці: Изъ устъ народа (Чернигів 1900).

Найбільше число „играшок при грушці“ подає В. Шухевич в третїм томі „Гуцульщини“ (Матеріяли до укр.-руської етнольоґії, т. V, стор. 243—247) і описує отсї забави: Зайиц, Шу́кало-сосо́кало, Коза, Сорока, Білиця, Стільчик, Діди, Двірник і джура̂т, Перстенец, Огарчик, Скіпка, Виса, Піжмурки, Вуглик, Млин, Вірменин, Склівка, Пец, Гліг, Королї, Солімка, Обручка, Трюхан, Вогонь. Описи Шухевича короткі але цілком зрозумілі.

Lud peczeniżyński Осипа Шнайдра (Lud, 1907, XIII) присвячує посижіню небогато місця; всеж таки згадуєть ся тут забави в „прочохана“ і „перстінце“.

Найбільше жниво принесли одначе аж остатні роки, коли наслідком випрацюваного мною „Квестіонаря в справі збираня похоронних звичаїв“ і особистих заходів Гнатюка і моїх викликало ся близше заінтересованє похоронними обрядами і звернуло ся між иншим і більшу увагу на забави при мерци. Наслідком того появив ся ряд дуже докладних і обширних описів, які Етноґраф. комісія видала в 1912 р. як 31 і 32 том Етноґрафічного Збірника під редакцією В. Гнатюка. Крім моєї статї: Українські похоронні звичаї й обряди в етноґрафічній літературі. Огляд студій (стор. 133—173) і бібліоґрафія (українських похоронних звичаїв і вірувань у душу та позагробове житє) (стор. 174—202) уміщено тут 20 описів похоронних звичаїв а в тім отсї описи, в яких узгляднено і забави при мерци: I. Т. Перейми (учителя) з села Ропиці Руської, горлицького пов. (стор. 205) з 2 забавами; II. учит. О. Яворського з ясель-

ського пов. (стор. 210); III. О. Охримовичівної з Волосянки, сколького пов. (стор. 227—229), з 10 забавами; IV. учит. А. Онищука з Зелениці, надвірнянського пов. (стор. 235, 237, 238—244) з 20 забавами; V. селянина П. Шекерика-Доникова з Голов, косівського пов. (стор. 264—280), з 21 забавами; VI. учит. Петра Дудека з Голов (стор. 288—289); VII. учит. Мих. Кузьмака з Жабя-Маґури, косівського пов. (стор. 291—297), з 16 забавами; VIII. Ол. Кисілевської з Товмачика, коломийського пов. (стор. 300—301), з 4 забавами; IX. учит. Ос. Михайлецького з Тростянця, снятинського пов. (стор. 310—311, 314), з 3 забавами; X. О. Ракової з Раранча, черновецького пов. (стор. 340—342), з 5 забавами; XI. учит. І. Бордейного з Молодієва, черновецького пов. (стор. 350), з 3 забавами.

Вкінци треба згадати, що забави при мерци увійшли і в наше красне письменство. В остатнім оповіданю Мих. Коцюбинського з гуцульського житя: Тіни забутих предків (Київ—Львів 1913) прегарно а заразом надзвичайно вірно змальовано образ посиженя при мерци враз з голосінями і забавами: в зайця, на ким висиш, млина і в грушку (стор. 62—66).

Забави при мерци доховали ся нинї не на цілій українській територіі а тільки в менше доступних околицях західної України. Після до тепер пороблених записів і моїх власних студій та пошукувань, збираних в части підчас етноґрафічних подорожий в рр. 1904—1906 і 1912, в части при помочи квестіонарів і листів, можна вже досить докладно зазначити територію, на якій доховали ся в чистім виді первісне стороженє при мерци „посижінє“ і забави при мерци. Вона зачинає ся на самій західній етноґрафічній граници і тягне ся безперервно по обох боках Карпат аж до румунської етноґрафічної границі, обіймаючи з малими виїмками на самих долах усіх Лемків, Бойків, Верховинців і Гуцулів і то так австрійських як і угорських. Забави при мерци доховали ся далї у Підгірян (коло Надвірної і Станиславова), Покутян аж майже по Днїстер і в цілій майже Буковинї від Черемоша, Прута і Днїстра аж до полудневої румунської границі. Коло Днїстра і Прута переходить ся територія до закордонної України і, як знаємо з доносу одного місіонара Подільському Епархіяльному начальству [1]) і з статей К. С—ча [2]) і Шероцького, обіймає мало не ціле ро-

[1]) Подольскія епархіальн. Вѣдомости 1898, ч. 19—20, стор. 493.

[2]) „Игра „Лубокъ“ разпространена чуть-ли не по всей Подоліи“.

сійське Поділє, особливо над рікою Дніпром і в повіті гайсиньскім аж до самої молдаванської етноґрафічної границі. О скільки ся територія захоплює австрійське Поділє а також і Волинь, що взагалї визначає ся богатьма старинними чертами, можна би сказати щось певного аж по переведеню умисних розслїдів.

Очевидно, не на цілій зазначеній тут територіï, грають забави при мерци однакову ролю в похороннім обряді. Найбільше значінє мають вони в гірських прикарпатських околицях, а особливо у Гуцулів, і тому звідси маємо найбільше число ріжних забав. Чим дальше від гірського осередка в доли, тим менше значінє цілого посиженя і обрядових забав і тим менше родів забави. Так примірно зазначує Перейма з Ропиці, що „забави устроюють лише в темнійших селах“, особливо глубше в горах, а „в селах близше світа, особливо міста, нема жадних забав, не грають у карти, заховують ся поважно“ (Етн. Зб. с. 205). Коли деякі гірські села знають і по кількадесять забав, то на Підгірю їх число рідко коли переходить 5—10, а на долах і на Поділю сходить навіть звичайно або до 2—3 забав, або вкінци до самого лише „лубка“. Так примірно великий простір російського Поділя і Бесарабії вдоволяє ся одним однїським „лубком“ а зрештою знає хиба забаву в карти.

Для поясненя територіяльного розпросторенія нашого звичаю важно зазначити місцевости (і повіти), з яких або маємо записи забав або про котрі знаємо, що в них ще бавлять ся при мерци. Місцевости сї ґрупуємо йдучи із Заходу на Схід.

Лемківщина: *Тарнавка коло Ганчової, горлицького пов [1]), Ропиця Руська, горлицького пов. (Етн. Зб. XXXI—XXXII, 2 забаві, з зазначенєм, що забави при мерци знані і деінде по темних селах і в горах), ясельський пов. (Етн. Зб. 210) [2]).

Бойківщина: *Бориня, турчанського пов. (3 забаві), *Лавочне, стрийського пов. (8 забав) [3]), *Волосянка, скільського пов. (15 забав) [4]), *Хащоване, скільського пов. (4 забаві), *Головецько, скільського пов. (9 забав), *Славсько, скільського пов.

[1]) Місцевости, з яких маю власні або взагалї рукописні звістки, зазначені звіздою.

[2]) Записав уч. О. Яворський в Яслї без докладнїйшої льокалїзації.

[3]) 4 записав я, а 4 згадують ся у Пачовського: Похоронний обряд, стор. 21.

[4]) 10 забав описала Ол. Охримовичівна (Етн. Зб. 227—228), а я сам зібрав 5 забав, незгаданих нею, і 3 забаві, описані в її збірці.

(17 забав), *Підгородці, скільського пов. (2 забаві), *Крушельниця, скільського пов. (1 забава) [1]), *Синевідсько вижне, стрийського пов., *Побук, скільського пов., *Бряза, долинського пов., *Ілеме, долинського пов. (1 забава), *Княжівське коло Рожнітова, долинського пов., *Перегінсько, долинського пов. (6 забав) [2]), *Ясінь, калуського пов. (1 забава), *Присліп, калуського пов. (1 забава).

На долах: *Угерсько, стрийського пов. (5 забав), *Довге Калуське, калуського пов. (?)

Гуцульщина (враз з Підгірем і Покутєм): Зелениця, надвірнянського пов. (20 забав) (Етн. Зб., 237), Жибівець [3]), Делятин, надвірнянського пов. [3]), *Микуличин, надвірнянського пов., *Камінне і *Волосів [4]), надвірнянського пов. (2 забави), *Братківці, станїславівського пов. [5]), Печенїжинщина (2 забави) [6]), *Коломия [7]), *Коломийщина (взагалї) [8]), Гуцульщина взагалї [9]), Товмачик, коломийського пов. (Етн. Зб., 300—301, 4 забави), Голови, косівського пов. (Етн. Зб., 266—277, 21 забав), Жабє-Маґура, косівського пов. (Етн. Зб., 292—297, 16 забав), *Жабє, косівського пов. (7 забав) [10]), *Криворівня, косівського пов. (10 забав) [11]), Тростянець, снятинського пов. (Етн. Зб., 310—311, 2 забави), Белелуя, снятинського пов. [12]), Чортовець, городенського пов. (1 забава) [13]), Космач, косівського пов. [14]), Ясенів гор., косівського пов. (1 забава) [15]).

---

[1]) Після заяви о. Здерковського „свіченє“ з забавами знане в цілій Скільщинї (30. VII. 1903). Се видно зрештою з розкладу висше вичислених сіл.

[2]) 5 забав записав Г. Кузь, одну записав я від дра Зїлинського.

[3]) Гляди А. Онищук (Етн. Зб., 237).

[4]) Виходять з уживаня.

[5]) Три остатні села вже на долах.

[6]) Sznajder, Lud pieczeniżyński.

[7]) Інформація І. Турянського.

[8]) Записано 30/7 1903 від панї Здерковської.

[9]) Шухевич, Гуцульщина (22 забави); С. Вітвицький, O Huculach (1 забава); М. Пачовський, Похоронний обряд (12 забав); Шекерик—Доників, Етн. Зб., стор. 252 (в цїлих наших горах); Kaindl, Die Huzulen, стор. 12.

[10]) Із збірки о. М. Мосори.

[11]) 6 забав записала В. Волянська, а 4 забави описані в „Тїнях забутих предків“ М. Коцюбинського.

[12]) Грінченко, Изъ устъ народа.

[13]) Kolberg, Pokucie I, 215.

[14]) Шухевич, Гуцульщина, III, стор. 248.

[15]) Kaindl, Huzulen, стор. 12.

Поділе: Устечко, чортківського пов. (1 забава)[1]).

Буковина. Гуцули: Загальні звістки у Кайндля (Huzulen) і у В. К[озарищука] (Изъ буковинскихъ горъ).

На долах (півн. Буковина): *Загально у повітах вижницькім, вашківськім, кіцманськім і черновецькім, а з окрема в селах: *Глиниця, вашківського пов. (3 забави), *Барбівці, *Калинівці, *Чорторія і *Карапчів, вашківського пов. (3 забави), *Ошихліби, *Неполоківці, *Пядиківці, *Зеленів, *Берґоміть, *Дубівці, *Лужани, *Шипинці (по 3 забави), кіцманського пов., Раранче, черновецького пов. (Етн. Зб., 341, 5 забав), Молодія, черновецького пов. (Етн. Зб., 350, 3 забави) і *Кучурів Великий, черновецького пов. (1 забава).

В полудн. Буковині: *Ґліґ, ґурагуморського пов. (6 забав).

Угорська Русь: Загально у Жатковича (Етн. Зб. II, 23—25, 2 забави) і в статї Объ Угроруссахъ (Наука, 1893, 4 забав).

Лемки: Ляборські (Кралицький, 2 забави).

Бойки: Ворочів, унґварської столиці (6 забав)[2]), *Лисичое (1 забава) і *Кушниця (1 забава), Стройна, берегської столиці (Унгварський Мѣсяцесловъ на 1892 р.).

Гуцули: Мараморощина загально[3]), Терешул і Дубове, мараморошської столиці (6 забав)[4]).

Російське Поділе. Загально[5]). Гайсинський повіт[6]), околиця Каменця[7]).

Бесарабія. По Дністру, загально[8]).

Забави при мерци мусїли колись обіймати більшу територію, але нинї вони зникають дуже скоро і уступають місце поважним церковним співам. Навіть у зазначенім висше прикарпатськім шматї землї стрічають ся вже села або і цїлі округи, де забави при мерци відомі лише з назви, або і цїлком забули ся. Не знайшов я їх приміром у Щавнику, новосандецького пов.,

---

1) В. К. О руско народныхъ звычаяхъ. V. Лубокъ (Сборникъ 1857, ч. 13, стор. 98—100).

2) Гнатюк, Угро-руські дух. вірші (Зап. Н. Т. ім. Шевч. XLVII, стор. 116—118).

3) Унґварський Листокъ, гл. Гнатюк, стор. 112; Объ Угроруссахъ, стор. 22.

4) Ibidem і Гнатюк, стор. 113—116.

5) Гляди висше стор. 7.

6) Шероцкій, op. cit., стор. 757.

7) К. С—чъ, Дикая забава „лубокъ“, стор. 493.

8) Ibidem, стор. 493.

в Ганчовій, Смереківцях і Гладишові, горлицького пов., не згадує їх о. М. Зубрицький [1]) в описї похоронних звичаїв і обрядів у Мшанци і сусїдних селах старосамбірського і турчанського повіта, анї о. І. Кузів [2]) в описї похорону в Дидьовій на Бойківщинї, не знає про них і Д. Лепкий [3]) в своїх численних статях про житє підкарпатських Українцїв з околиць Дрогобича і Самбора, а над Прутом на Буковинї не стрічає їх анї Купчанко [4]) анї П. Руснак з Самушина [5]), хоть забави в тих околицях доволї розширені [6]). Такі острови стрічають ся тепер чим раз частїйше і будуть все більші. Одначе і тут не завадить бути осторожним у заперечуваню уживаня забав при мерци, бо практика показує, що не всї інформації цїлком певні. Треба числити ся з тим, що богато інформаторів не знає про звичаї, які труднїйше заобсервувати, а ще більше інформаторів, що з ріжних причин не хотять казати всього. Інформації священиків не завсїди певні і повні, бо люди криють ся з своїми обрядами перед ними. З моєї подорожі знаю приміром факт, що місцевий священик, щоб представити себе добрим душпастирем, заперечив істноване забав (його жінка хвалила ся навіть тим, якби якою заслугою), коли противно селяни признали ся до забав цїлком отверто, лише заявили, що криють ся з тим перед пан-отцем, бо грозив. Свящ. С. Вітвицький згадує в своїй праци про Гуцулів лише загально про дві забави, коли в инших описах Шухевича, Онищука, Шекерика-Доникова, Козарищука і ин. маємо їх незвичайно богато. І дяки, що найлїпше знають похоронні обряди, не завсїди радо подають відомости. Селяни переважно нерадо дають інформації про „заказані“ звичаї, боять ся можливих прикростий і не хотять, щоб з них сміяли ся чужі. Приміром у Велдїжи нїхто не хотів менї розказувати про забави при мерци. За те радо розповідають про своїх сусїдів.

Сей стид і страх признати ся до забав при мерци похо-

---

1) Етн. Зб., 211 і д.

2) І. Кузѣвъ, Житє-бутє, звычаѣ и обычаѣ гôрского народу (Зоря 1889).

3) Д. Лепкій, Похороннŷ звычаѣ (Зоря 1883), Про небѣщикôвъ (Зоря 1890) і т. д.

4) Купчанко Гр., Похороны на Буковинѣ і инші статї, цитовані в моїм оглядї (Етн. Зб., стор. 145—6).

5) Етн. Зб., стор. 365.

6) Позитивно знаємо, що забав при мерци не знають у Вербівци, теребовельського пов. (Етн. Зб., 374), на Холмщинї і Підлясю (Етн. Зб., стор. 385).

дить звідси, що наші священики здавен давна виступають проти „лубка", уживаючи до того не лише порад і просьб, але декуди навіть грозьб і церковних кар.

Тут лежить головна причина, чому забави при мерци чим раз більше затрачують ся.

В Крампній на Лемківщині були колись забави в загальнім уживаню, але скасував їх парох, о. П. В Побуці „сьвічене" ще є, але його тепер занехують, „бо єі̆омосць викорінюють". П. Шекерик з Голов каже, що „теперішними часами, вид коли проти сих забавий виступили були владики, котрі ходили суда по наших горах, Шиптицкий, а найгирше Хомишин, зачели були попи и дейкі попивскі пидлизні заказувати сї забави" (Етн. Зб. 266) і „навіть лучили си такі випадки, шо пип ни хотїв ити на похорон, єк єму хто сказав, шо там били грушки, або єкі забави робили" (Етн. Зб. 278).

Цілий похід проти „лубка" зроблено на російськім Поділю. Висилають ся окремі місіонарі, священики роблять урядові доноси, а консисторія виступає навіть з окремим циркулярем і розпорядженем (6 марта 1898). В. Шероцький згадує не лише церковні проповіди проти „лубка", але і „адміністративні переслідуваня" (Народныя игры при покойникахъ, стор. 757). К. С—чъ пише окрему статю про „дикую забаву „лубокъ" (Под. Епарх. Вѣдом. 1898, с. 492—496) і виповідає війну „лубкови", поручаючи духовенству впливати на своїх прихожан при помочи церковно-парохіяльних шкіл і „собесѣдованій"[1]) в церкві і в школї і даючи їм практичні поради, як переконати нарід, щоби кинув свій старий звичай. Про нищене сего звичаю з боку духовенства довідуємо ся вже й з давнїйшої статї свящ. Ланевського: Сопоставленіе смысла и существа обрядовъ и таинствъ в Под. Епарх. Вѣдомостяхъ (стор. 330). Довідавши ся припадково від сусїдів, що в його селї бють „лубка", „возмутился духъ" його, „такимъ неслыханнымъ дотолѣ безчинствомъ", що він зараз взяв з собою сторожа церковного і візника і пішов до хати, де лежав мерлець, щоби „задержать хотя одного и узнать, чьи то хлопцы такъ безчинствовали". Не зловивши нїкого і пристидавши „полунощныхъ пьяницъ" — каже о. Ланевський: „на слѣдующій день я имѣлъ обильный матеріалъ, по поводу „лубка"

[1]) „На такихъ именно собесѣдованіяхъ и слѣдуетъ поставить первѣе всего вопросъ о дикости и неумѣстности игры въ „лубокъ" въ томъ домѣ, гдѣ есть усопшій или усопшая" (стор. 495).

и тунеядства на „похоронахъ“, для пастырскаго обличительнаго слова съ церковной каѳедры, и съ той поры не бьютъ „лубка“.

Другою причиною заниканя забав при мерци був зріст грамотности і просвіти між нашим народом і тому не даром деякі етноґрафи [1]) виразно зазначували істнованє забав при мерци тільки в темних селах.

Третою, не маловажною причиною були вкінци економічні обставини. Похорони а особливо принятя підчас посиженя і комашні звязані ще до нинї з великими видатками. До мерця кождий має приступ, а кождого треба приймити і їдою і горівкою, якої відходять цілі ведра. І. Біньковський обчислив у 90-х роках, що похорони коштують 15—25 рублїв, і ся сума певно не зависока і не обіймає оплати священика [2]), дяка, паламара, гробаря і т. д. Галицькі похорони стоять далеко дорожше і тому не даром на селї кажуть, що мерцї забирають з собою нивку за нивкою. Наслїдком того зачинають тепер обмежувати не тільки видатки, але й самі обряди. Де не дають богато горівки, там зараз менше гостий, тай нема кому робити забав [3]), а де ще соромлять ся зривати з старою гостинністю, там — як каже І. Біньковський —„стараются, какъ можно скорѣе сбыть покойника съ хаты, похоронить его, чтобы какъ можно скорѣе прекратить и сократить совершенно лишній расходъ водки“ [4]). Свящ. Ланевський [5]) також констатує про рос. Поділє, що „селяне раді би збути ся із хати своїх покійників і в один день, якби то було можливо“, а вже другого дня не дадуть священикови спокою і домагають ся похорону, бо „нима звидки тримати, світло коштує“, а властиво не так те, як угощенє, за яке по шию залазять в довги. Про Холмщину зазначив Кольберґ вже давно, що звичай давати горівку устає наслїдком подорожіня горівки (Chełmskie, I, 182).

---

[1]) Гл. Тимко Перейма в Етн. Зб., стор. 205.

[2]) В лубенськім пов. обчислює Милорадович похоронні випатки на 6—20 рублїв (стор. 169). На Лемківщинї беруть священики від 40 К в гору до 200 К (Етн. Зб., стор. 206), в Самушинї на Буковинї платить ся за похорон від 5 - 40 К (Етн. Зб., стор. 365), на Гуцульщинї платили по 150 левів, „а шє и до сегодня платє по сто левив за похорон“ (Голови, Етн. Зб., стор. 263). Про кошти похоронів у давнину (з XVIII в.) гляди статї цитовані в моїй статї (Етн. Зб., стор. 171). Про високі оплати в давних часах на Гуцульщинї: Kaindl, Pasterstwo i wierzenia pasterskie u Hucułów (Lud, II, 1897), 203.

[3]) Разорительный обычай, стор 248.

[4]) Сопоставленіе, стор. 330—331.

Сї коштовні принятя знані не тільки у нас, але і у инших народів, а в середновічних часах та з початком нових часів були в уживаню в цілій Европі так, що аж власти мусїли проти того виступати [1]). Для прикладу наведу, що ще в XIX ст. мусїв каринтийський сойм займати ся справою заборони, зглядно обмеженя частунків при посїжіню і комашнях [2]).

Економічні причини викликали зрештою і богато инших обмежень і змін у наших народних звичаях. Давнїйше примірок, коли хто умер у селї, нїхто не брав ся до роботи [3]), потім перейшов сей обовязок тільки на сусїдів [4]), а нинї додержує його лише найблизша родина [5]). На Великдень мертвих перше взагалї не вільно було робити, „щоб не накликати гнїву померших“: тепер нїхто не відказує ся від роботи [6]). Домовину робили давнїйше також за дармо, приймаючи за се тільки частунок і звичайні дарунки, а нинї і за се треба заплатити [7]). За копане гробу — як кажуть у Волосянцї — гроші не годить ся брати [8]) і тому гріб копає якийсь чоловік за горівку та хлїбиня; „але тепер сут ўже гробарі єннбстайні, то берут гроші“ (Етн. Зб., стор. 227) [9]).

В Ошихлїбах від яких 15 літ зачинають переводити ся забави при мерци наслїдком заразливих недуг, через що власти заборонювали забави (Мацїєвичівна).

---

[1]) Дрібна загонова шляхта з околиць Гуща сходить ся до мерця цілим селом і винїсши мерця до сїний пє і засїдає через цілий час, доки є що їсти. Для того забивають вола, свиню, кількоро овець і беруть 20—30 ґарців оковити: варять при огни під голим небом (Kolberg, Chełmskie I, 183). — Homeyer, Der Dreissigste, 159. Blümml; Totenlieder, 156; Руска Рада, 1900, III, 210—211.

[2]) Murko, Das Grab als Tisch (Wörter und Sachen, 1910, II, стор. 140).

[3]) Милорадович, Сборникъ малор. пѣс., 168.

[4]) Етн. Зб., 207, 342, 299. Töppen, Aberglaube, 106. Bartels, Was können die Toten, 118.

[5]) Етн. Зб., 204. Lazăr, Südrumänen, 170. Petrović, Zaplańe (Zbornik V), 297. Meyer, Dt. Volksk., 270.

[6]) Домавицький, Народнїй календар у Ровенськім пов. (Мат. до укр. етн. XV, стор. 66). Kolberg. Chełmskie, I, стор. 142.

[7]) Етн. Зб., 215 (Мшанець); 311 (Тростянець); 343 (Раранче); Козарищук, 361. Труды Чубинського, IV, 706 (даром).

[8]) Етн. Зб., 364 (Самушин).

[9]) Етн. Зб, 264 (Голови: грабар копає гроби в цїнї від 1—14 корон і харч в додатку); 301, 376 (Вербівець).

V.

Огляд забав при мерцях „ігрушок“.

Число забав, уживаних при мерци на посїжіню доволї велике і виносить по моїм зіставленям трохи понад сотку, не вчисляючи в те значне число відмін, які нераз можна би вважати за окремішні забави. Майже всї ті забави описані менше або більше докладно і лише кілька знаємо тільки з самої назви. Деякі з них відомі нам у найменших подробицях і знані в кількох або й кільканацятьох описах: инші знов виступають спорадично в невеличкім числї описів. Мимо великого числа описів їх спис ще певно не повний, і при дальших розслїдах може побільшити ся. Ю. Жаткович згадує приміром в Замітках з угорської Руси, що їх так богато, що можна би з них списати цїлу книгу, а крім того богато місцевостий ще взагалї не прослїджено.

Богацтво забав при мерци вийшло на яву щойно в остатнїх роках, так що більшість описів цїлком нового походженя. Навіть мої власні розпити принесли ще 14 цїлком невідомих забав.

Ріжнородність іграшок при мерци так велика, що трудно їх піддати якомусь подїлови. Маємо тут останки обрядових забав, забави з наслїдуванем звірят, забави з суспільно-полїтичною закраскою, станові забави (хлїборобські, скотарські, ремісницькі), пережитки старих военних ігрищ, проби пописів зручности, справдїшні змагові вправи, старинні і молодші гуртові забави, пригадуючі в дечім ягілки, парубоцькі забави, дївочі і дїточі ігри, а вкінци, хоч у невеликім числї навіть модерні гри, звісні з кругів інтелїґенції. Деякі забави мають певну звязь з похоронним обрядом і на них ми звернули вже попереду увагу; ще більше таких забав, які могли мати обрядове значінє, як приміром забави з світлом, водою, солию, яйцем, вугликом, вороженєм і т. д.: вони могли мати оборонне значінє проти духів а може і проти самого мерця. Одначе ті розслїди не завсїди певні і завели-б нас за далеко, тому обмежимо ся тут до загального зіставленя забав, відкладаючи докладне обговоренє подробиць до плянованого корпусу українських ігор і забав.

Забави уґруповані так, що подібні змістом стоять коло себе, а далї наперед йдуть забави з певним або можливим обрядовим значінєм, відтак гуртові забави мужеські і жіночі, а вкінци забави зручности. Усюди на перед йдуть більше знані і популярні забави.

1. Діди[1]). Дід і баба голосять перебрані над мерцем. В Волосянци дід убиває бабу і над нею голосять. Зап. в Гуцульщині (Шухевич, V, 245; Криворівня, рук.) і на Бойківщині (Волосянка, рук.). Муж[2]).

2. Опровід, смерть (Головецько). Наслїдуванє посиженя і похоронного обряду. Один кладе ся на лаву і вдає мерця, зібрані голосять смішні голосїня, піп каже смішну проповідь і т. д. Зап. на Угорщині (Жаткович, II, 25; Объ Угрорусcахъ, 22) і Бойківщині (Головецько, рук.). Знана на Угорщині (Wlislocki, 18—29; Dobšinský, 155).

3. Лубок, лопатка, лопарька, дранички, грушка, праниик, канчуки, шишак, лещук, шийку бити, чесати коні, йти на кукану, гембас, гамбас, прочохан, чушка, шило.

Один жмурить у короля, пана, корови на колїнах і його бють лопатою, лубком, палицею, пранником, канчуком, грушкою. Як відгадає, хто ударив, йде на його місце той, що ударив. Зап. у ріжних сторонах так, що забава загальна. Деінде грана має назву дупак. Мужеська (Товмачик: чисто парубоцька), але декуди беруть участь і жінки (Волосянка). Udziela, Materyały etnograficzne z miasta Ropczyc i okolicy (Zbiór wiad. do antr. kraj., X, 1866) 78 (ksiądz); Lang, Samobor (Zbornik) XVIII, 129.

4. Смерть. Жінка або парубок перебирають ся за смерть і викликують (стинають) жертви. Зап. Козарищук, 602; Русское Слово 1898; Lang, Samobor, 255.

5. Ружана[1]). Дївчину вибирають за корову, вона вмирає і над нею голосять. Зап. на Бойківщині (Волосянка, рук.).

6. Чорта. Перебирають когось за чорта. Зап. на Бойківщині в Лавочнім, Головецьку, Мохнатім, Волосянцї (усе рукописне).

7. Бога і чорта, ангіле кьигнут (Зелениця), тягненє бога (Голови), бога тьигнути (Жабє). Перебрані за бога і чорта стають в сїнешних дверях і тягнуть ся з своїми людьми, хто переможе, бог чи чорт. Коли переможе чорт, то чорти скачуть і тїшать ся, співають і приговорюють (Волосянка). Зап. в Волосянцї (Етн. Зб., 228), Зеленици (ibid., 242), Головах (ibid., 272) і Жабю-

[1]) Докладнїйше про ту забаву, див. Записки, 121, стор. 208 і д.

[2]) При описах забав наперед подана головна назва і її варіянти, потім опис забави і її відміни, місце записаня і надруковання (рук. = в моїх рукописних збірках), хто бавить ся (муж. = мужеська, жін. = жіноча, міш. = мішана для обох полів), паралелї і замітки.

Маїурі (ibid., 292). Міш. — Труды Чубинського, III, 65: чорт. У Поляків jawór (Kolberg, Lud. Kujawy, I, 1867, стор. 221); Lud, IX serya, 256; Petrow, Lud ziemi Dobrzyńskiej (Zbiór wiad. do antr. kr., II), 34.

8. **Тягнуть фарбу.** Відміна попередної забави з нада-ванем імен. Зап. в Славську (рукоп.) і в тій формі загально відома на долах, на Україні і у инших народів під назвою фарби, краски. — J. Moszyńska, Kupajło, 82. Ивановъ, Игры Купьянскаго у., стор. 61, ч. 73 („краски“). V. Rožić, Prigorje (Zbornik XIII), стор. 81; Lang, Samobor (Zbornik, XVIII), 245.

9. **Вóлос мечуть в миску води**, а один з присутних показуючи, ніби куди пливе волос, обризкує усіх водою. Зап. Козарищук, 598.

10. **Вуглик** вішають посеред хоромів і дмухають на него: як вуголь кого попече у лице, регочуть ся. Зап. на Гуцульщині (Шухевич, 245, Кайндль, Huzulen, 12).

11. **Склівка**, горшата смолять (Козарищук). Один буцїм то присмолює горнець з водою (склянку) до сволока і опускає ніж на землю; коли хто схилить за ножем, наливає йому води за обшивку. Зап. у Гуцулів (Козарищук, 598; Шухевич, 247).

У Румунів на Буковині знане під назвою: sticla ’n grindă (Marianŭ, стор. 212—213).

12. **Вогонь.** Один закладає другому на голову сірак і питає, що видить на світї? Коли запитаний відповість: горить, наливають йому через рукав води. Зап. Шухевич, 247; згадує Пачовський, Пох. обряд, 21.

13. **Трюхан**, пульпак. До бука навхрест привязують шматку, поять її водою, а потім обхляпують нею присутних. Зап. Шухевич, 247. Муж.

14. **Солімка.** Парубок обіцює солімкою піднести другого, каже йому отворити рот і всипає йому сажі із жмені. Шух., 247. Муж.

15. **Дохтора.** Один удає вагітну жінку, що родить, а другий, лікар, поливає його водою або всипує горячого попелу за обшивку. Зап. Волосянка (Етн. Зб., 228). В Головецьку доктор „в сраку лубком дує“ (рук.). Муж.

16. **Шукає покладок.** Кладуть одному яйце під шапку, а другий згадує і бє рукою по шапці. Зап. Зеленів (Етн. Зб., 243).

Наслїдуванє звірят.

17. Коза. Один перебираєть ся за козу і принаджений солию до жінок коле рогами і т. д. Зап. у Гуцулів (Голови, Етн Зб., стор. 269; Шухевич, 244; Козарищук, 597—598). Знана у Румунів: Marianŭ, 204.

18. Жид, коза і цап. Жид веде на ярмарок козу і цапа, пасе їх і т. д. Цап утїкає між дївчата і жінки, між старі баби і доказує, аж хата ходить. Зап. Гнатюк, Зап. Н. Т. і. Ш., 115.

19. Медвідь. Один перебраний вдає медведя, гонить за лївками (дївчатами), аж трембітою скликані вакарі і бовгарі роблять на него облаву і убивають його. Зап. Козарищук, 597.

20. Білиця. Середущий парубок-білиця наслїдує голос і рухи білиці, а стрільцї старають ся вдарити його по руцї; він плює і бе їх по ногах. Зап. у Гуцулів (Шухевич, 244) в Головах (Етн. Зб., 268), Жабю (Етн. Зб., 293). Муж.

21. Зайиц, продає заяця (Зелениця), зайицьи купувати (Жабє). Один продає заяця, а нїхто не хоче купувати і все винаходить нову хибу. Зап. у Гуцулів (Шухевич, 243; Козарищук. 603), Зеленици (Етн. Зб., 238), Головах (ibid., 275), Жабю-Маїурі (ibid., 296), Криворівни (Коцюбинський, Тїни забутих предків, 64). Міш. Згадує Пачовський, 21.

21a. Ружана. Одна перебираєть ся за „корову“: її пасуть, доять і т. д. Зап. в Головецьку (рук.).

22. Когут[1]). Без опису. Рук. звістка з Тарнавки.

Занятя.

23. Вірменин, Жид купець (Голови). Один перебирає ся за Вірменина. їде на двох парубках нїби на кони і купує телицї і ягницї (між дївчатами), пробуючи чи товсті, добрі, дійні і т. д. При тім всїлякі жарти з дївчатами. Зап. на Гуцульщинї (Шухевич, 246), Голови (Етн. Зб., 271), Жабє (ibid., 294) (Козарищук, 604).

Гаївка: Верменчуки (Гнатюк, Гаївки, 105) не стоїть з тим у звязи.

24. Млин, млинка[2]). Наслїдують млин, меленє муки і т. д.

---

[1]) Про значінє когута (і курки) в похоронних обрядах. про що м. и. згадка у Льва Діякона, див. Срезневскій, Святилища и обряды языческаго богослуженія древнихъ Славянъ, Харьковъ 1846, стор. 88; Котляревскій, op. cit., стор. 86—87.

[2]) Про значінє млина і млинової води у турецьких Сербів і в Боснїї див. Ястребовъ, Обычаи и повѣрья турецкихъ Сербовъ, стор 145, 156;

Забава знана загально у Бойків, Гуцулів і на Угорщині у всіляких відмінах. Зап. в Зелениці (Етн. Зб., 242), Головах (ibid., 267—268), Жабю (ibid., 293), Шухевича (Гуц., 246 з двома відмінами), Криворівни (Коцюбинський, 66 і рук. Волянської), Объ Угроруссахъ, 26, у Волосянці (рук.), Борини (рук.), Підгородцях (рук.), Жабю (рук. Мосора). Варіянт у Гнатюка: Мельниця, дїд і баба (ЗНТШ., 113) злучений з забавою „дїд і баба“. Муж.

У Румунів: móra (Marianŭ, 205), з Білки на Буковині.

25. Везти сіль. Хлопці сидять рядом, представляючи сіль, а пани купують сіль і витягають хлопців з ряду. Зап. мною у Волосянці (тя́гнут соли) і Гнатюком на Угорщині (ЗНТШ., 117). Муж. Гляди ще ріпу сіяти.

26. Сіль варять. Двох перебирає ся в кожухи і виверненї шапки, варить сіль, а потім її продає. Зап. мною в Головецьку. Муж.

27. Ріпу сіяти. Хлопці (ріпа) сидять один за другим, побравши ся по під сили, а господар доглядає ріпи, сапає її, посипає попелом, а потім вириває. Козарищук, 602. У Перегінську грають подібно ріпки, при чім купець пан вириває палицею по одній ріпці. Гл. низше „баранці“. Муж.

28. Ткачі. Наслїдують ткане, перевертаючи ся скоро і бючи ся по черзї в задок. Зап. в Головах (Етн. Зб., 272). Муж.

29. Заладя́ть прясти. Парубкови припинають фартух і кажуть на печі прясти, а тимчасом надходить чоловік „пряхи“ і бє її. Зап. мною в Головецьку. Муж.

30. Тешуть дуби. Кладуть по кількох межи колїна, нїби дуби і обтїсують їх ремінцями на бажане купців, аж усіх обтешуть. Тодї кладуть на дворі на санки і три рази обвозять довкола хати. Зап. в Зелениці, 238. Муж.

31. Коваля. Коваль саджає парубка або жінку на стів, кує, зриває підкови і бє в підошви. Зап. у Роцици (Етн. Зб., 205) і Волосянци (ibid., 228). Міш.

32. Роботи. Пан показує роботу, а всї ремісники пальцями за ним. Хто змилить, дістає пацу. Зап. в Товмачику (Етн. Зб., 301). Marianŭ, 198 (buvna).

33. Пана і робітників. В пана стають на службу наймити і наймички і роблять роботи, які пан загадає, за що ді-

---

Аничковъ, Весенная обр. пѣсня, 263; Березинъ, Хорватія, Славонія, Далмація и Военная Граница. Спб. 1878, II, 550.

стають потім (смішні) нагороди. Зап. Мрочко (Sniatyńszczyzna, 590), Тростянець (Етн. Зб., 310).

34. Весїля з музиками. Гумористичне наслїдуванє музики на весїлю. Зап. в Зеленици (Етн. Зб., 239).

35. Церков і корчма. Коли в церкві, то молять ся, коли в корчмі, то наслїдують голоси звірят; когута, бика, вола, вівцї, пса, кози, вовка, перепелицї, ворони, чайки, пугача, канї, шпака, сойки, голуба, дрозда і т. д. Зап. Козарищук, 600. В церков бавлять ся і у Волохів на Буковинї (Босанче) і в Семигородї (Marianŭ, 203: Mŏnăstióra).

36. Ножа грають. Доглядач шукає, хто йому вкрав ніж, вбитий вістрем у стіл. Зап. Козарищук, 601.

37. Баранцї. Хлопцї сидять попід силу, а злодії їх викрадають. Зап. в Славську (рукоп.).

38. Обручку вкрадену вишукує ворожбит у злодія і приповідає йому. Зап. Шухевич, 247.

39. Жида. Всілякі пригоди жида, як вів конї на продаж. Объ Угроруссахъ, 23—6. Деякі частини пригадують загально ч. 18.

40. Стрілець полює на дївчата, гінчі здирають з них сердаки, а дївчата мусять викупити ся поцїлуєм вибраного і обмазаного вуглем короля. Зап. Козарищук, 604.

41. Король і війт. Викидають розколений патик в корою „квіти", хто має бути королем а хто війтом. Зелениця (Етн. Зб., 241). Тасама забава у Кайндля (Huzulen, 12) п. н. „Короля грати" і в Ошихлїбах (рук.) п. н. „Цар і коваль". Пригадує забаву „сорока" у Иванова (Игры, стор. 38, ч. 33), де щіпкою викидають пана, цигана і сороку.

42. Війт і жебрак. Наслїдуванє цїлого поступованя при судженю злодія. Розправа: війт, заступник, жебрак, злодій, судія, адвокат, писар, свідки, гром. канцелярія, суд, арешт. Зап. в Зеленици (Етн. Зб., 239).

Marianŭ, 211 (mânzulica).

43. Суд судить опришка і випитує про його провини. Потягають за верету і він паде. Зап. Козарищук, 600—601. Муж.

44. Глїг. Вибраний двірник засуджує парубка на легкі або смерекові буки або на глїг, а король виконує засуд. Зап. Шухевич, 247. Муж.

45. Каса. Виступають війт, присяжний і пан, їм кладуть гроші, поліціянти шукають, здирають фанти, відтак лїцитація, на якій треба фант викупити. Каса знана в двох відмінах (каса

плодюча) і є найпопулярнійшою забавою в Головах (Етн. Зб., 272—4, 278), „бо там є і сміх і жарт, цулованє, тай всї си бавє, хто лиш хоче“.

Забави товариські.

46. Діда і баби. Перебирають ся за діда і бабу і бавлять ся в чоловіка і жінку, виправляючи при тім всїлякі штуки. Дуже популярна забава, загальна, відома у всїляких відмінах або в звязи з иншими забавами. Зап. Волосянка (Етн. Зб., 229), Жабє (ibid, 295), Угорська Русь (Жаткович, II, 24: з забавою гусака печуть; Гнатюк, 113: Мельниця, дід і баба; Объ Угроруссахъ, 26; Кралицький: „дїд“), Козарищук, 603.

Marianŭ, 209—210: Moşnégulŭ şi baba (з Буковини).

47. Огарчик, огарка, огарок, скіпка (Шухевич), головенька (Гнатюк), вогник (Молодієво). Запалена скипка обходить усїх, в кого згасне, той мусить усїх цїлувати. Дуже популярна забава зап. в Головах (Етн. Зб., 274), Жабю (ibid., 295), Товмачику (ibid., 301), Тростянци (ibid., 310), Раранчи (ibid., 341), Молодієві (ibid., 350), Шухевича (Гуц., 245), Кайндля (Huzulen, 12), Гнатюка (ЗНТШ., 116).

Marianŭ, 202: Luminârica з Бадовець і Босанча на Буковинї.

48. Королї, Вірменин (Криворівня). Дївки мусять цїлувати трох королїв, з котрих один поганий, а як не хотять, то мастять їх сажею з лоєм. Зап. Шухевич, 247, Криворівня (рук.).

49. Гусака печуть. „Пан“ обмащений сажею а коло нього двох пече гусака, викликуючи по черзї всїх, щоби цїлували ся з „паном“. Дуже популярна забава зап. в Волосянцї (Етн. Зб., 227), Головах (Етн. Зб., 269), Жабю-Маґурі (Етн. Зб., 292), у Жатковича (24), Гнатюка (ЗНТШ., 116: дїдо), Славську (рук.), Головецьку (рук.), Волосянцї (рук.), Хащованю (рук.), Ґлїтї (рук.), Криворівнї (рук.: королї).

Marianŭ, 214: gâsca.

50. Ниточки. Одна жінка натне ниток, возьме їх по серединї в руки а кінцї дасть в уста парубкам, дївчатам і т. д., добираючи смішні пари. Коли випустить руку, мусять цїлувати ся, хто має одну нитку. Зап. в Головах (Етн. Зб., 276), Жабю (Етн. Зб., 293), у Гнатюка (ЗНТШ., 116: ниточка), Глиници (рук.).

51. Загадка або ниточка. З початку ниточки, потім, хто не хоче цїлувати ся, мусить сказати загадку. Козарищук, 605.

52. **Колотєз**, копати керничку (Іліт). Одно клякає, падає в колотєз і просить, щоби його витягнула названа особа. Зап. в Головах (Етн. Зб., 275), Жабю (ibid., 293), Угерську (рук.) і Іліті (рук.). Udziela, Materiały etnogr. z Ropczyc (Zbiór wiadom. do antr. kraj. 1886, X), 81; Lang, Samobor, 249.

53. **Висїти**, вішенє (Голови), шибениця (Товмачик), я завис (Криворівня). Одно каже, що висять на тілько а тілько, а друге на зазив ратує. Зап. в Зеленеві (Етн. Зб., 239), Головах (ibid., 274), Товмачику (ibid., 301), Шухевича (245), Коцюбинського (64), Криворівни (рук.).

54. **Сусїда бавити ся**. Сїдають на переміну хлопцї і дївчата, а один в серединї питає ся по черзї дївчат, кого люблять. Викликаний цїлує ся. Зап. Гнатюк (ЗНТШ., 116).

55. **Полоти грядки**. Одна поле грядки і кличе собі до помочи хлопця. На кілько грядок поле, тілько разів цїлують ся. Зап. у Іліті (рук.).

56. **Кликати гори у куми**. Кого вибере в куми, з тим цїлує ся. Зап. у Іліті (рук.).

57. **Носити мід**. Йде від особи до особи і кому скаже в ухо: „брінь, брінь", з тим цїлує ся. Зап. у Іліті (рук.).

58. **Перстенець**, перстень, обручька (Голови). Роздають перстенець в зложену долоню, а один згадує. Дуже популярна забава, записана в Зеленици (Етн. Зб., 243), Головах (Етн. Зб., 276), Молодієві (рук.), у Козарищука (602), Шухевича (245), Шнайдра (Lud peczeniżyński), Вашковеччинї (рук.). Уживана і при инших нагодах, гл. Kolberg, Pokucie, I, 184; Kujawy, I, 223; Kolberg, Lud, Ser. III, 222; IX, 259; A. Petrow, Lud ziemi Dobrzyńskiej (Zbiór wiadom. do antr. kraj., II); Lang, Samobor (Zbor. za živ., XVIII, 246). 33; подібна ягілка „бильце" (Гнатюк, Гаївки, стор. 101). У Волохів: inelușulu (Marianŭ, 201).

59. **Жеребця**. Спершу шукають „жеребця" (нїби обручку), а в кого знайдуть жеребця, тому завязують очі і кажуть згадувати, хто його вдарив рушником. Зап. в Тростянци (Етн. Зб., стор. 311).

60. **Пастора**. Зап. в Іліті (рук.).

61. **Рожі**. Без опису. Зап. в Угерську (рук.).

62. **Пташка**. Зап. в Угерську (рук.), заг. прим. Petrow, Lud ziemi Dobrzyńskiej (Zbiór, II), 31 і Gołębiowski, Gry, 73; Kolberg, Lud, X Ser., 326.

63. **Листоноша**. Зап. в Угерську (рук.).

Забави, сполучені із жмуренем і битєм.

64. Бирки. Завязують одному очі і він шукає бирки, що йде з рук до рук. Зап. у Волосянці (Етн. Зб., 228).

65. Чьубрик, чуприк. Один в середині вгадує, хто його потягнув за чуприну. Зап. в Жабю (Етн. Зб., 292) і Раранчу (ibid., 341).

66. Млинець. Леґінь жмурить над цебром і вгадує, хто його вдарив лопатою. Зап. Козарищук, ст. 597. Пригадує млин (ч. 24) і лубок (ч. 3).

67. Жмурка, На него. Один жмурить і мусить вгадати, хто на него всїв, як на коня. Зап. в Зеленеві (Етн. Зб., 241) і Головах (Етн. Зб., 267).

68. Піжмурки. Одному завязують очи, кого зловить, той його заступає. Зап. Шухевич, 245 і Кайндль, 12. Згадує Пачовський, 21. Дуже поза тим популярна забава, звісна під всїлякими назвами: жмурка, панаса (Ивановъ, Игры, стор. 2, 52, 59, 60), чорна (сліпа) корова (Маковей, стор. 140—1). Милорадовичъ, Сборникъ малор. пѣсень (Сборникъ харьк. ист.-фил. общ. X, 55). J. Moszyńska, Kupajło (Zbiór wiadomości do antr. kraj. V), 83.

69. Сорока, скрепачка (Волосянка). Один жмурить і вгадує, хто то вдає сороку. Зап. в Головах (Етн. Зб., 268), Жабю-Маґурі (Етн. Зб., 295), Жабю (рук.), у Шухевича (244), Козарищука (602) і в Волосянції (рук.).

70. Поґана. Двох завязує собі очі, бере в руки повязані плати і бє ся, куди попало. Зап. в Жабю (Етн. Зб., 295).

71. Грати бирки. Один кидає бирки; як 4 впаде пласом, то бє всїх „ґанчуком“. Зап. в Волосянцї (рук.). Кидане бирки також в числї 41.

72. Сосόкало, шýкало (Шухевич). Подають по під колїна один одному ґудз, а той, що в середині, „кіт“, мусить вгадати, в кого є. Зап. в Головах (Етн. Зб., 270), Жабю (ibid., 295), Шухевича (244), Мосори (рук.: теж стільчик), Вашковеччині (рук.). Забава знана і при инших нагодах (Kolberg, Pokucie, I, 191). Труди, III, 96, жгут. У Румунів: ciuştea (Marianŭ, 196).

73. Кóса, лиса. Позасідавши кругом лицем до середини, де присів „кіс“, подають собі потайки „скрутец“ і бють коса, а він має вгадати хто. Зап. в Зеленици (Етн. Зб., 241), у Козарищука (601), в Борини (рук.), Волосянції (рук.: „рукавиції шиють серед моста“), Головецьку (рук.: „у квас сідаєме“),

у Гнатюка (117: „шийку бити“), в Камінні (рук.: „бють канцурами“). Забава зближена до сосокала, а в деяких відмінах пригадує „лубок“. Moszyńska, Kupajło, 82 (квас). Kolberg, Pokucie, I, 191; у Мазурів „w lisa“: Lud, III, 882; Petrow, Lud ziemi Dobrzyńskiej (Zbiór wiad., II), 31 і цит. Gołębiowski, Gry i zabawy, 75 (lis).

74. Галембеза, глембізи, журавля, крикала. Короля чіпають ся хлопці: він бе остатного жердкою, а той утїкає і закручує цілий ряд. Зап. в Головах (Етн. Зб., 276), Жабю-Маїурі (ibid., 296) і Жабю (рук.).

75. Коваля. Кілько хто викине бичиків, тільки дістає на руку ударів. Зап. в Раранчу (Етн. Зб., 341).

76. Стільчик, позич менї стільчика. Чотирох сидить на стільчиках, а пятий старає ся захопити місце, коли вони міняють ся за місця. Зап. в Зеленици (Етн. Зб., 238) і у Шухевича (245).

77. Кучі. Хлопцї беруть ся за шиї, стають один коло другого тїсно і творять кучу. Довкола гонять свиню і коли вона відре ся до середини, то той, хто впустив, стає свинею. Зап. в Волосянцї (Етн. Зб., 228) і Хащованю (рук.). Подібне до кота і миші.

Забави зручности.

78. Бука тягнуть. Хто кого потягне на свій бік. Зап. в Зеленици (Етн. Зб., 242). У буковинських дітий ся забава називає ся „кобзлянка“ (Маковей, 142).

79. Кота тягнуть. Хто довше витримає бука? Зап. в Зеленици (Етн. Зб., 242) і Головецьку (рук.).

80. Коня. Дужане, хто сильнїйший. Зап. в Перегінську (рук.).

81. Мурашка. Хто сильнїйший. Зап. в Перегінську (рук.).

82. Бите комина, пец, горшків. Вправи патиком, щоб не допустити до струченя вбитого ножа. Зап. в Головах (Етн. Зб., 271), Жабю (ibid., 294), у Шухевича (247): пец, в Головецьку (рук.) і Перегінську (рук.: горшків). Lang, 251.

83. Медведя бити. Парубки їздять на собі по хатї і намагають ся скинути себе взаїмно з „живого коня“. Зап. Пачовський, Похор. обряд, 21.

84. На віблицю скачуть. Зап. в Головецьку (рук.).

85. Сало тягнуть. Лїзуть по дручкови до повали і через

вікно скубають солому „сало“. Зап. в Волосянці (Етн. Зб., 228) і в Славську (рук.: Сало різати).

86. Яйце бити. Ножик падучи зі сволока має розбити яйце. Зап. у Козарищука, 598.

87. Булі красти. Ловити булю, як паде з гори. Зап. в Волосянції (Етн. Зб., 228 і рук.).

88. Грошик тягнуть з води, керничка. Зап. в Зелениці (Етн. Зб., 242) і у Козарищука (604).

89. Здоймати губами ґрийцар. Зап. в Зелениці (Етн. Зб., 243). Пор. Dobrowolski, Lud hrubieszowski (Lud, I), 216.

90. Горівку пити. Діставати патиком землю. Зелениця (Етн. Зб., 243).

91. Звязаний встане (з землї). Зап. в Зелениці (Етн. Зб., 243).

92. Бараболї. Крутять бараболею під горшком. Козарищук, 604.

93. Два ножі на однім крейцарі танцюють. Зап. в Зелениці (Етн. Зб., 242).

94. Шила. Сидять з виставленим великим пальцем до гори, а один тримає попри се шило. Коли той, що ходить і бє кулаком по пальцях, не спостереже шила, то мусить сильно вколоти ся, коли трафить на палець з шилом. Зап. в Раранчу (Етн. Зб., 341).

95. Вовки. Згинає ся прутик в каблучок у виді лука, на обох кінцях обвязує ся ниткою, яка творить тятиву, вкладає ся між нитки скалку або патичок, через обкручуванє нитка напинає ся і тоді скалка, чи патичок скаче в голову, де звичайно застрягне в волосю так, що треба витягати. Притім жартують. Зап. в Камінні (Левицький).

Без опису.

96. Олій бити. В Лавочнім (Пачовський, 21).
97. Ординанц. В Лавочнім (Пачовський, 21).
98. Гарбуз. Жабє (рук. Мосора).
99. Дурнішька. Жабє (рук. Мосора).
100. Панщина (Объ Угроруссахъ, 26).
101. Турня (ibid., 26).
102. Шут (ibid., 26).
103. Ізводитель (ibid., 26).
104. Торг (ibid., 26).

Як видно з отсего зіставленя, більшість забав виконуеть ся мущинами, а решта належить до забав мішаних. О скільки можна вносити з записів, чисто жіночі забави належать до рідкостий і лише перстенець, сорока, смерть, заяць і ружана належать, хоч не виключно, до жіночого репертуару. Малі хлопці мають рівнож свої забави (прим. везти сіль) і виконують денекуди, як приміром у Перегінську і забави дорослих (канчук, ріпки, коня, горшків, мурашки).

До найпопулярнійших забав належать: лубок (понад 40 записів), гусака печи (з 11 місцевостий), коса (7), млин (13), діда і баби (7), огарчик (9), бога і чорта (5), перстенець (7), сорока (6), купця (4), ниточки (5), продавати заяця (7), висїти (6), коза (3 + 1), комина (5), колотез (4), галембеза (3), сосокала (5), жмурки і піжмурки (5), король і війт (3), білиця (3), опровід (3), діди (3). За те около 50 забав стрічае ся спорадично, бо маемо їх тільки в однім описї.

Дуже тяжко рішити ся, чи деякі забави характеристичні для певних територій, бо до того маемо ще за мало матеріялу. Все-ж таки і з дотеперішнього матеріялу загально розпростореними можемо вважати забави: лубок, перстінчик і забави з битем канцуром у всіляких відмінах. Що до територіяльного розділу забав, то характеристичними для Гуцульщини забавами були-б забави зручности (майже всї), смерть, церков і корчма, стрілець, суд, війт і жебрак, весїле з музиками і т. д., для Бойківщини забави в доктора, сало тягнуть, ружана, опровід, для угорської Руси забави з Жидом, для долів забава в пана, що завдае роботи. Се показуе дотеперішний матеріял, одначе сей образ змінить ся з прибутком нового, який автор просить дуже надсилати або на його адресу або впрост Комісії Етноґрафічній Наук. Тов. ім. Шевченка.

Доповненя до 121 тому.

До стор. 184: Al. Majkowski, Szkice z życia Kaszubów w pow. kałuskim (Ziemia 1913, стор. 407); Милићевић, Живот Срба селака, 1894, стор. 341; Lang, Samobor (Zbornik za nar. život, XVIII, стор. 126—138); Puste noce. Echa Płockie i Łomżyńskie 1898 (Gawełek, Bibliografia ludoznawstwa polskiego, ч. 1932, стор. 104).
До ст. 185: Birlinger, Volkstümliches aus Schwaben, 409; T. Wolff, Volksglauben und Volksgebräuche an der oberen Nahe 1905, стор. 196; M. Foyen, Einige Sitten und Gebräuche aus Blankenheim (Zeitschrift des Ver. f. rheinisch - westphal. Volkskunde, II, 89).

До стор. 187 і 199: Helena Muzikowska, Biskupie miasteczko (Ziemia. 1913, стор. 714): при бурмістрі з Мушини (в XVIII ст.) гості дві ночі забавляли ся, пили, співали і оповідали смішні оповідання.

До стор. 190, 183; von der Steinen, Unter den Naturvölkern Zentral-Brasiliens, 1894, 458 (шум), 495 (танці і забави при мерци), 497 (мімічні гри); Харузин, Этнографія, стор. 199.

До стор. 190—191: Fritz Schmidt, Sitten und Bräuche des rumänichen Volkes bei Hochzeits-, Tauf- und Totenfeiern (Karpathen, Kronstadt 1911/12, стор. 151—2); Парашкевовъ, стор. 393—400.

До стор. 198: Kondziella, Volkstümliche Sitten, стор. 134.

До стор. 204: Парашкевовъ, 384; John, Aberglaube, Sitte und Brauch, 1909, стор. 121; Rockholz, Der deutsche Glaube, I, стор. 207; Krauss, Slavische Volksforschungen, стор. 113; Kondziella, Volkstümliche Sitten und Gebräuche, стор. 135—136.

До стор. 211: Похорони і празники (Руска Рада. Чернівці 1900, III, стор. 210—211).

До стор. 214: Ігри як частина похоронного обряду доховали ся до нині у Осетин, де на похоронах відбувають ся перегони кіньми: побідник дістає в нагороду одіж небіщика, його сідло, нераз коні, бики гроші і т. д. (Сборникъ свѣдѣній о Терской области. Владикавказ, 1878, стор. 301—302).

До стор. 216: A. Brückner, Wierzenia religijne i stosunki rodzinne (Encyklopedya polska, 1912, IV/2: Początki kultury słowiańskiej, стор. 171); Niederle, Život starých Slovanů, I, 1911, стор. 224—379.

До стор. 220: Уже Валяфрід Страбо напоминає духовних „heidnische Lieder und abergläubische Mummereien dabei nicht zu dulden". Священики підчас похоронного пиру не повинні пити, жартувати, сміяти ся, співати; недозволені також „Schwert- und Fackeltänze sowie Mummereien" (Ruland, Geschichte der kirchlichen Leichenfeier, стор. 179—183).

До стор. 221: M. Foyn, Einige Sitten und Gebräuche. II., 89.

До стор. 222: У Словінців (Этногр. Обозрѣніе, XXXVIII, 1898: Хр. Ящуржинскій, О погреб. обрядах, стор. 95), Черґедських Болгарів (Pič i Amlacher, Die dakischen Slaven und die Csergeder Bulgaren. Věstnik král. čes. spol. nauk., tř. fil.-hist.-filol., roč. 1887. 1888, стор. 284), цілу ніч бавлять ся, співають веселі пісні і грають ся.

ДОДАТОК.

МАТЕРІАЛИ.

В сім додатку поміщено виїмки з відповідий, які я дістав на мій квестіонар. Перші відповіди передаю в скороченій по змозї формі, лише відповіди В. Боровського і буковинських співробітників подаю в цілости, бо дають в части новий матеріял, в части дотикають мало розслїджених околиць.

I.

В давнїйші часи забавляли ся люди при мерци з горівкою. Без горівки не могло обійти ся, хоть найбіднїйший, мусїв напоїти свої гостї' бо і на похорон би був нїхто не прийшов.

Давнїйше були в уживаню ріжні забави, але запропастили ся. Бували такі забави, що у хатї лежав мерлець і в сїнях гуляли, або було так, що мерця винесли з хати, а забава з музикою до хати.

Ті забави без музики, що вживають ся при мерци, се лопати, рожі, падати в кирницю; пташка, листоноша бавлять ся тільки в містї (мабуть у Стрию *Куз.)*.

Падаю в кирницю бавлять ся так. Один каже: „падаю в кирницю“, а другий з присутних питає ся: „на кілько метрів“? Той, що подає се, сїдає або клячить на землю і каже на кілько метрів; тодї питають ся його, кого жадає собі, щоби його витягнув, і той каже, хто йому сподобаєть ся і кличе, і кілько той казав метрів, тільки має поцїлувати його.

З мерцем нїчого не роблять. Є промови, примівки і приспівки, а також голосять і нарікають при мерци.

Родина заховуєть ся при мерци сумно. Але бувають родини, що мерлий лежить в хатї, а родина гуляє в сїнях і фіґлює богато.

При мерци має ся співати псалтир. По селах запрошує родина дяка і дає йому за цїлий псалтир 6 К, а за пів 3 К, і так співають і пють горівку, і знов співають ще лїпше, і так тягне ся цїлу ніч.

При мерци трафляєть ся, що сварять ся, але рідко. Трумну роблять коло мерця.

Родина перебираєть ся.

Світло світить ся цїлу ніч або (?) цїлий день. Світло воскове. Окремої ватри не розпалюють. Світлом не бавлять ся.

Цїлу ніч обовязана сидїти вся родина. При мерци спати не вільно і не дозволено в тій самій кімнатї, в якій лежить мерлець, але люди помимо того сплать. На поминках нема окремих забав.

Подав Василь Пахольчак з Угерська коло Стрия.

II.

1. В Підгородцях бувають забави при мерци, звані „сьвітички“. Відбувають ся для розривки, щоби потішити родину помершого, щоби хатним не нудило ся в ті ночи, коли то мерлець лежить наріджений, бо тоді боять ся духів.

2—3. Забави відбувають ся у всї ночі, як лежить мерлець, у хатї, де лежить мерлець або в сінях, як богато є людий, при отворених дверох від хати. Забави відбувають ся при келїшку горівки.

4. Поодинокі забави називають ся ріжно, прим. праник, клин. Найважнїйша і найгарнїйша забава є праник.

В праника бавлять ся в сей спосіб: Одного з гостий (хлопцї, дівчата, старші менше) вибирають королем. Король сїдає на столець серед хати або сїний. Його коронують в той спосіб, що бють праником в ногу, яку має на даний знак піднести в гору. Той що хоче бавити, сїдає королеви в колїна на другий столець; король закриває йому очі і каже піднести йому ногу. Один з юрби прибігає і бє його в ногу (підошву) праником нераз так сильно і болючо, що сльози покотять ся з очий. По удареню кидає борзо праник на землю і стає між товаришами. Король відслонює ударенему очі, а той має вгадати, хто його „парнув“. Як угадає, хто вдарив, то міняють ся, а не вгадає, то ще раз сїдає на столець і так йде в безконечність, нераз і цїлий вечір мусить сидїти і зносити удари серед сміху товаришів.

5. Мерця не зачіпають в забаві — хиба що, як хто гнївав ся на небіщика, то дотикаючись мізинного пальця вмерлого, перепрошуєть ся із ним.

6—7. Родина заховуєть ся пасивно, від часу до часу заводить, участи не бере.

8. Співають при мерци передовсїм пісні „посмертні“: „Памятайте христіяне, що ся потім з вами стане“, „Прийде година“. Буває також читане веселе, гумористичне, примівки і загадки.

9. Нї.

10. Через цїлу ніч світить ся світло, найбільше білі свічки.

11. При мерци сидить тепер родина, давнїйше наймала „бабу“ (звичайно стареньку), яка сторожила. В тій самій кімнатї, де мерлець, вільно спати.

12. Як виносять з хати труну, то ковтають 3 рази труною з мерцем в пороги, щоби по смерти не ходив і не „пуджів“ (страшив). За труною сиплять мак по дорозї, від хати аж до цвинтаря, бо кажуть, що трудно буде мерцеви зайти у село, хиба аж позбирає всї зерна маку, розсипані по дорозї.

Цілу ніч по похороні мерця світить ся світло. Кладуть тої ночі миску води, щоби душа мала де обмити ся, як прийде, то є, щоби душа очистила ся від гріхів.

Від Петра Макогона в Підгородцях, скільського повіта, записав Василь Дуда, укінч. студ. теольоґії.

29. XII. 1913.

III.

Опис забав при мерци в Славську.

1. Лопатка. На лаві коло стола сїдає оден з учасників забави, вибраний „за пана“, і бере капелюх до рук. Перед ним сїдає на низший столець хтось другий, котрий добровільно зголосить ся. Пан заслонює йому очи капелюхом, а він підносить ногу скілько може до гори. Котру ногу має піднести — се вже залежить від його волї. Нога усе є в обуві і то звичайно в ходаках. „Ідучі на осьвічуваня“ (сидїти коло мерця), котрі мають намір брати участь у забаві забезпечують ся перед наслїдками сильних ударів в той спосіб, що вкладають до ходаків богато соломи, або попелу, або шмати. Більш здорові і сильні не вкладають до ходаків нїчого. Коли той, що має заслонені очи, підніс ногу, ударяє його хтось з поміж близько стоячих з цїлої сили вздовж по стопі лопаткою ad hoc зробленою і кидає лопатку на землю, а сам мішаєть ся зі стоячими так, що усї рушають ся; лопатка довга 40—50 cm. В тім часї коли той, що вдарив, кидає лопатку на землю і мішаєть ся з иншими, „Пан“ відслонює удареному очі і каже до нього: „Угадай, котрий тебе ударив“? Той каже показуючи рівночасно пальцем: „Може ти, Василю“, або „може ти, паничу, ударив“? Коли угадає, то вказаний сїдає на його місце, коли нї, то сам сидить дальше так довго, аж доки не вгадає. Через те нераз мимо добрих підстїлок в ходацї не може битий станути на ногу.

Участь у тій забаві можуть брати так мущини, як і женщини.

2. Баранцї. Участь у тій забаві мають виключно мущини і мусить їх бути найменьше 10. Від стола до порога стоїть лава. На ту лаву сїдає оден перед другого від стола аж до порога. На лаву сїдають як на коня і кождий задний обнимає того, що перед ним сидить, сильно руками і держить, щоби, як прийдуть злодії, не могли украсти „баранця“ себто одного з них, бо усї сидячі на лаві зовуть ся баранцями. По обох сторонах того ланьцуха сидячих стоїть оден загінчай[1]) з ґанчуком в руцї і баранковою, до гори дном виверненою шапкою на голові. Ґанчук є сплетений з хусток або шалїв. Двері з хати до сїний стоять отво-

[1]) Загінчай = господар, властитель худоби.

рені. В сінех є найменше 5 злодіїв і 1 купець. Купець має на плечи бесаги, набиті соломою, в кишени або ремени (чересї) папір або в місто нього тріску деревляну, а на голові часом на взір загінчаїв баранкову шапку. Бесаги роблять з ґатів чи там порток. Купець іде до хати до загінчаїв купувати баранції, а в тім часї загінчаї промовляють до баранців: „Гатьта, гатьта, баранції нап'ємо ся литки“[1]). Купець входить до хати і каже до загінчая: „Помай Біг, щупаку“. Загінчай відповідає: „Поцілуй ме в сраку“. Відтак питають ся загінчаї купця: „Звідки ви“? Купец відповідає: „З Роздуло-би-вас“. Купець питає: „Що ту маєте“? Загінчаї відповідають: „Баранції“. В часї тої розмови заглядають злодії в сіний до хати. Тодї купець починає годитись з загінчаями за баранції і передіймає невпинно бесаги з одного плеча на друге, але усе так, що когось тими бесагами досягне й ударить. Загінчаї кажуть: „Покажи пас“! Купець відповідає: „Я свині не пас“. Тодї впадають до хати злодії, хапають одного баранця і втікають до сіний. Загінчаї пускають ся за ними і бють ґанчуками, куди попало. В сінех вже перестають бити. Украдений пристає до злодіїв, а тодї розпочинаєть ся торг наново і так повторяєть ся аж покрадуть усї баранції. Тодї кінчить ся забава.

3. Сало різати. Вносять воринку[2]) до хати і вкладають горішним кінцем у вікно в повалї, котрим дим з хати виходить. Оден іде крадькома з сіний на під і бере з собою коновку води. Зібрані в хатї пробують лїзти по воринції на під ніби по сало. Коли хто підлїзе близько до вікна, тодї той з пода виливає на него воду. Повстає великий сміх і на тім забава кінчить ся.

4. Тягнути фарбу. Участь у забаві беруть виключно мущини і то більше число. Наперед вибирають з поміж себе двох найсильнїйших і іменують одного ангелом, а другого чортом. Ангел і чорт ідуть до сіний, а оден у хатї надає всім прочим якісь імена і то головно від дерев: пр. дуб, смерека, базник (се в вірованю народу мешкане чорта) і т. д.; однак між іменами, впрочім довільними, мусять бути такі: церков, корчма і млин. Коли скінчить називати, кличе: „Вже“. Се знак для ангела. котрий стає зараз у сінех під хатними дверми кличе: „Бембелем“! Тодї хто небудь з тих, що бавлять ся у хатї, питає: „Хто там“? Ангел відповідає: „Ангел“ Той з хати питає дальше: „Який?“ Ангел відповідає: „Слїпий“ або: „Глухий“. Иншої відповіди від тих двох (слїпий, глухий) не може бути. Давши таку відповідь входить ангел до хати і стає коло порога. Тодї знов хтось питає: „Що треба“? Ангел відповідає: „Фарби“! Той питає його: „Якої“? Ангел каже тодї, якої хоче

[1]) Горівки. [2]) Патик.

фарби пр. церков, дуб і т. д., але усе тілько одно імя. Коли трафить на таке імя, котре є між названими, тоді той, що має таке імя, відзиваєть ся і від тої хвилї належить уже до ангела. Ангел веселий і вдоволений з „души“ вертає до сїний. Коли не угадає фарбу, то з плачем вертає до сїний. Тоді приходить черга на чорта, котрий усе робить так само. Ріжниця тілько та, що коли чорт угадає фарбу, то не лишає єї вже в хатї, але серед співу яких веселих пісень провадить до сїний. Рідко коли лишає угадану фарбу чи там свою „душу“ в хатї. Коли чорт не угадає, то заводить і утїкає до сїний. Відтак іде угадувати ангел і чорт на переміну, аж доки не угадають усїх фарб. Потім стає чорт зі своїми людьми в сїнех, а ангел у хатї зі своїми. Через отворені хатні двері подають ворину. За оден конець ворини чіпають ся люди ангела, а за другий люди чорта і тягнуть, хто дужчий. Хто перетягне на свою сторону, то той міцнійший. Тоді відкидають ворину (часом в часї тяганя поломить ся), а ангел стає до борби з чортом, котрий котрого переможе. Коли оден одного повалить на землю, люди побідника вибухають радісним сміхом і на тім забава кінчить ся.

5. Гуску печи. Кладуть на світичи (припічку) огонь зі скіпок (дрібних скалок). Оден сїдає на припічку коло огня, бере на скіпку митку і держить її над огнем, а сам дрімає, ніби спить. Його сусїд трунає його рукою і кличе: „Чоловіче, гов, що ти робиш? вставай“! А той ніби зі сну зриваєть ся і кричить перепуджений: „Гов, гов“! і буцїмто дуже заспаний махне миткою й ударить кого з близько стоячих по твари. Тоді той, що будив його, питаєть ся: „Мой, що ти робиш“? А він відповідає: „Гусака печу“. А той питає дальше: „А чому-ж ся не пече“? Пекучий відповідає: „Бо з нього масть не тече“. Тоді той що пече гусака, бере до рук, оглядає і зачинає сумно плакати. Сусїд питає його: „А чого плачеш“? Той, що пече, починає оповідати прикру історію свого гусака. „Я, каже, йшов горі селом до того а того (ту подає імя і призвище) і повернув-єм до него до хати, а гусака забув-єм у себе в дома. Я сиджу в хатї і говорю з тим (тут подає імя і пр. з Іваном, Федором), аж чую на дворі крик і писк. Я вихапую ся з хати і дивлю ся, а мій гусак-сирота вибіг з дому за мнов. Жінка того а того ґазди (тут подає прізвище) увидїла його, кличе свого ґазду з хати і каже: „Дивись якийсь ось де звірь“. Вони оглядають і не знають ти, аж догадали ся, що то мій гусак та взяли його бити і кажуть: „Ого, то того киетя зьвірь! Сам не має де бути, а гусака водиш за собов та нам шкоду робиш““! А жінка каже дальше: „Ґаздику, забиймо того зьвіра“. Серед сього оповіданя той, що пече, оглядає свого гусака, а з него висить цуря (нитки). — „Як“, мовить він дальше, хопили мого гусака обоє з ґаздов, як почали бити і забили на смерть. Тогди жінка того

ґазди, що вабив, бере гусака в руки, то ва голову, то ва ноги оглядає і каже: „Дідику, я з того буду мати ушка[1]), а з того поводи[2]) на мішну[3]), а з того когутки[4]) на уха, а оде мовить, жила, жила, яби довго в тим прожила““. Скінчивши те оповіданє, каже оповідач далї: „Тогди з нього масть потече і порепенить[5]), як тота а тота (тут подає імя одної женщини, котра є при забаві) того а того (імя мущини) поцілує“. Вказана жінка іде і цілує. На тім кінчить ся забава.

Записав у Славску, пов. Стрий, від Ф. Кіраля, Стефан Підручний.

IV.

При мерци устроює молодіж забави як: **канчуки**, **ріпки**, **коня**, **горшків** і **мурашки**. Сї забави були уживані, від коли память сягає, і все в той самий спосіб, а щоби були які инші і нинї затратились, про се не можна ніде і від нікого довідати ся.

Забави виглядають ось як:

Канчуки. Сплітають зі старих шмат полотно, вибирають малі хлопці з поміж себе „пана“, кладуть поєдинче перед паном лежачого хлопця, закривають йому очі, причім питають: „Угадай, хто вдарив“? За котрим разом відгадає, тодї його й пустять, а на то місце кладуть того, котрий вдарив, і так по черзї.

Ріпки. Поклавшись сидячи в ряд, оден другого обійме за груди. З переду приходить „пан“ і купує ріпки. Другий пан відповідає: „Та вимкниси“. Перший дає в руки сидячому палицю в руки, котрий сильно тримаєсь, а той тягне, з заду всї разом тримають ся і так по одному вириває.

Горшки. Ставлять на трех коротких патичках помело. Два хлопцї беруть за жердку. Перший обернувшись в зад остро цїлить, щоби друлити помело, а той рівночасно відвертає, щоб не поцїлив, значить щоб не збив горшки.

Коня і мурашки. Дужають ся, котрий сильнїйший.

Все тее уживають при мерци.

Говорять, що гріхом є бити канчуками, провадити ту забаву, бо в той спосіб питали Ісуса Христа, коли водили на суд від Пилата до Каяфи і ударяли його, закриваючи йому лице, при чім питали: „Відгадай, Христе, хто тебе вдарив“? Се має бути гріхом і тому кажуть ту забаву закинути.

---

[1]) Політички при косї.
[2]) Ремені на котрий привязана мішна.
[3]) Се жіночий „канчух“ з чорними кутасами.
[4]) Ковтки. [5]) Сильно тече.

Забави відбувають ся першого і другого вечера, коли вмерлець лежить на лаві (коли старший — малі діти ставлять на столї).

Серед хати на підлозї стелять соломи, в тій самій хатї, де лежить умерлець. Малі хлопцї иочинають для гумору ті забави, про які говорило ся. Коли там умре молода особа і поважнїйша, а родина великий жаль має, то часом не позволять цїлком справляти забави.

Тїла помершого нїхто нїколи не рухає, анї нїхто о нїм не споминає.

До тїла помершого нїколи і нїде не промовляють, анї не приспівують, анї не припивають. Заводять тільки і то з родини, по котрій особі жаль мають, але не всї. Як плачуть, а то переважно женщини, то прихилившись до мерця з плачем виговорюють· „Йой ґаздочко, мій ґаздо...о...чко, що...о...ож я буду тепе...р діяла“... Чи приміром за сином, донькою і и. або приговорюють і виповідають з попередних лїт якісь з тою особою веселі, а також сумні хвилї житя, або що колись говорили та далось добре в память.

Часом чи то отець чи мати пересиджує в ночи підчас забави опустивши голову в великім смутку. Веселости підчас того родина не має, хотяйби які забави.

Співати при мерци не вільно, хиба часом оден з хлопцїв книжку читає, а старші спокійно з увагою слухають. Співає ся тільки Псалтир при померших.

Як не мають малі хлопцї забави, то панує як найбільша тишина, через що поговірка: „Тихо як на смерти“.

В иншу одіж нїхто не перебираєть ся, тільки в родинї дївчата коси розплїтають. Чоловік вглядно мущина ходить через цїлі три дни, як умре хто в родинї, без шапки і капелюха і всюди в селї, де лиш потреба, то не надягає шапки, хочби не знати який в зимі мороз, а в лїтї дощ.

Через цїлий час, коли мерлець лежить у хатї, світять свічки, в день і в ночі, і то конець голови небіщика. Коли умре старший брат чи сестра, то горять дві великі свічки „поставники“. Инше світло не світить ся, анї нїхто не бавить ся жадним світлом.

Родина і сусїди, що мають охоту, сидять чи то до півночи чи дальше коло мерця. Хлопцї, більші і меньші сплять на соломі серед хати в тій самій кімнатї, де умерлець.

Того дня в вечер, коли поховають небіщика, ставлять на вікнї склянку молока, порцію вина чи горівки. Сей звичай має значити, що се ніби гостина для небіщика, як прийде першого вечера в гостї: молоко має бути для малих, а вино чи то горівка для старих.

На поминках нема нїяких обрядових забав. На поминки запрошу-

ють родину і сусідів, ставлять за столи, гостять, при відході палять ладан на хлїбі і співають „Вічная память“.

Подав Юрко Кузь, з Перегінська, долинського повіта.

V.

1. Забави при мерци зачинають ся зараз по „наріджеӊю“ мерця на катафальок, щоби угостити тих, що були запрошені до помочи при убираню мерця.

2. Забави тії були в давних часах, однак тепер остало ся тільки де-не-що.

3. Коли угостять запрошених, кладуть лїтру горівки у стіп мерця для тих, що приходять молитись за його душу.

4. Се властиво у нас не називає ся забавою, тільки звичайною гутіркою домашною при горівцї.

5. Декотрі з гостий потискають мерця за великі пальцї у ніг, щоби їх не переслїдував у снах та видїнях.

6. Оден з членів родини в розпуцї звертає ся до помершого, благаючи його (се залежить від того, чи то батько, мати, муж, жена), щоби повернув до спільного житя, або щоби забрав їх з собою, не лишаючи на недолю сего світа.

7. В тім часї родина, пригноблена горем, порає ся коло приладженя похоронного обряду.

8. При мерци співають пісні церковно-жалібні і народні, відповідно до віку і стану помершого. Проймаючі пісні сирітські:

„Ой пішла сирітка
Темними лугами!
Де ти йдеш сирітько?
Та шукаю мами“ і т. д.

9—10. При помершім світять шість свічок, в день дві, а в ночи горять всї, — світло переважно біле.

11. При мерци в ночи сидять найблизші з родини, а инші сплять в тій самій кімнатї.

12. По похоронї сходять ся ті, що супроваджали помершого на вічний спочинок, до кімнати, де лежав мерлець, і тут при заставлених столах стравою і горівкою починаєсь забава, звана погребовим празником, в часї котрого всї присутні висказують добрі прикмети і дїла помершого. Наконець найстарший з гостий виголошує подяку, а помершому співають „Вічная память“.

Записав в Довгім калуськім коло Калуша учитель Ілія Прокопів.

VI.

Коли хто умре, то до хати, де він лежить, вечером зачинають сходити ся люди. В селї Княжівськім коло Рожнїтова, між Бойками кажуть: „Я йду на смерть“, в Микуличинї, надвірнянського пов., між Гуцулами кажуть: „Іду на привиле“, в селах Камінне, Волосів, надвірнянського пов. кажуть: „Іду на смерть“.

Коло мерця бавлять ся. Грають ся зарівно коло мерця дитини як старшого. Грає ся сама челядь, парубки, дївчата, молоді господарі, молодиці. Старші грають коло мерця в карти. Молодші строять жарти, пхають репяхи у волосє. Підчас коли дяк читає псалтирю, розказує хтось байку, щоби не нудило ся. Оповідають смішні пригоди. В селї Волосові, надвірнянського повіта, був один господар, Гринькевич, якого умисно просили, щоби коло мерця бавив смішними оповіданями людий, бо „не кождий уміє в таку хвилю розсмішити других і розігнати смуток“.

Рівночасно, хто прийде, „чїстуют горівкою“.

Забави. Лубок. Беруть палку з липової кори або скручений рушник, одному завязують очі і він схиляє ся, прочі стають у круг, один з них бє, а битий вгадує, хто вдарив. Як вгадає, то той, що бив, іде на його місце і т. д.

Вовки. Згинає ся прутик у каблучок у видї лука, на обох кінцях обвязує ся ниткою, яка творить тятиву, вкладає ся між нитки скалку або патичок, через обкручуванє нитка напинає ся і тодї скалка чи патичок скаче в голову, де звичайно застрягне у волосю так, що треба витягати. При тім жартують.

Таку гру як лубок називають в инших случаях, значить ся, коли не грають ся коло мерця, дупаком. Дупака грають ся хлопцї на Великдень коло церкви. Вовків коли инде не грають ся.

В селї Волосові сї гри виходять з ужитя, в селї Каміннім задержали ся і дуже управляють ся, між инших бють ся „канцурами“ (шматами).

Подібно як в тих двох селах надвірнянського пов. є в селї Братківцях, станиславівського пов.

Подав Віктор Левицький, студ. філь. з Камінного. 22. XII. 1913.

VII.

Із рукописної моноґрафії о. Мих. Мосори „Гуцули“.

Признаки. Котра дитина тєжка, то вмрет. Коли піп хрестить дитину, а читаючи евангеліє потрапить на червоні букви, то дитина ме жити, а єк на чорні, то умрет.

Коли першу дитину, котра умре, виносить ся з хати головою, то всї дїти у тих ґаздів муть умирати, а єк ногами, то нї.

Похоронки. Небіщик називаєть ся у Гуцулів трупом. Трупа миють, одягають у святочну одїж, на голову дають шапку і кладуть його на лаву під вікном, підстеливши під него ліжники. В головах трупа стоїть маленький хрестик, а коло него дві маленькі свічки воскові. Три свічки нїколи разом не можуть стояти, бо хтось умре. При голові трупа стоїть миска з зерном, а хто трупа посїщає, приносить з собою свічку воскову, запалює, встромлює в миску. Свічки ті мають за душу небіщика цїлі згоріти. Украсти свічку від небіщика і мати її з собою за пазухою при процесї, то виграє ся процес. В уста трупа вкладають гріш.

Ніч при трупі переводять дуже весело. Сходять ся на „посиджьіньє“ або на „ігрушки“. Дяк читає при трупі псалтир, а всї прочі бавлять ся в „хоромах“ або в другій хатї. Хоч домашні голосять, гостї бавлять ся як найлїпше і то всї без ріжницї: молоді і старі, хлопцї і дївчата.

От яких ігор бавлять ся при трупі на посиджьіню:

Грушки, коли один другого ударить, а той маючи очі закриті, має відгадати.

Галембізи (футуй міза, крука?), коли чіпають ся один за другим і біжать, а котрийсь пустить і всї попадають.

Млинка або млина. Один лягає на столець і бере дві лопатки під столець. Двох перебираєть ся за жидів, а жиди наймають, кажуть: „Дам тобі горівки“, та з сердаків роблять климакп, а млин вивернулй.

Сєсокала. Візьмуть за круглий стіл докола посїдають і климак злагоде, со-со-со, со-со-со кажуть і скруток помежи мужіни, а той сїдає у кругле.

Сороки. Обручки, дївчата грають.

Стрільчика. Те що сосокала.

Гарбуза.

На дворі домові приладжують вечеру, а трембітарі сумно трембітають. За трембітанє підчас цїлого похорону дістають вони по вівци. Так переводять Гуцули при трупі одну і другу ніч, а часами третю і четверту, бо труп лежить у хатї нераз і 4 добі, бо Гуцули потребуючи ріжних припасів на похорон, ходять до міста пішки нераз по 6—8 миль а подорож ся триває часами і з три днї.

Підчас цїлого похорону мущини з рідні небіщика ходять на знак жалоби з відкритою головою і в найдальшу дорогу, лиш до міста не йдуть, а виручують їх сусїди та приятелї. Декуди перевязують голову чорною биндою; жінки і дївчата ходять з розпущеним волосєм.

Коли зближаєть ся день похорону і побачать, що надходить свя-

щеник, трембітарі заводять сумні арії, а наняті плачки починають голосити: за сю роботу дістають вони також по вівци. Священик віправляє панахиду, а Гуцули затикають каглу, щоби душа туди не вилетіла. По панахиді виносять трупа на двір, а священик держить проповідь, по чім наступає обід. По обіді звертаєть ся священик до присутних і в імени небіщика просить, щоби йому простили всякі провини. За першим зазивом каже найближша рідня: „прощаємо, як Бог му прощає“, за другим разом прочі кревні, а за третим всї присутні.

Опісля наступає помана: роздаровують кревним, приятелям та бідним насамперед одіж небіщика буденну, відтак святочну тай і инші дари (вівцю, ягня). Хто дістане подарунок, дякує словом „прости-бі“! А є простибі велике є і мале, відповідно до одержаного дару. При сїй церемонії стоїть баран з золоченими рогами, а у рогів запалені свічки. Він піде разом з похороном і дістанеть ся в поману священикови, а великий сором був би для рідні небіщика, якби хтось помани не приняв, значить не хоче простити небіщикови якоїсь обиди.

Похід рушив: попереду несуть хрест, обвязаний білим полотном, котре дістаєть ся відтак священикови, і дві хоругви. Цілу дорогу трембітарі сумно трембітають або дяк зарипить: „Святий Боже“! — утихають лише, коли священик стане, прочитати євангеліє. В церкві, коли править ся послїдне цілованє, отвирають трумну. Трумну накривають лише ліжником, котрий дістаєть ся в уділі священикови.

На цвинтари, коли священик відійшов уже по відправленю панахиди, отвирають ще раз трумну, плачки голосять, а одна з них пускає в округ гріш. Коли гріш перейшов через усі руки, впускають домовину до гробу, кидають гріш, в голові трупа тикають хрестик, маленький, деревляний з горючою восковою свічечкою, і засипують гріб.

Тепер начинаєть ся тризна: частують ся горівкою і стравами, які рідня небіщика принесла з собою з дому. Кладуть на гріб горнець з водою, кашу молочну, кулешу, хліб і пшеницю з медом. Наділяють щедро бідних (прошаків, що ходилиб по селах, у горах нема) за простибіг. Тризна тягнеть ся ще з яку годину, підчас чого трембітарі жалісно та сумно трембітають. Сум сей ще більше переймає чоловіка, що похорони у Гуцулів відбувають ся звичайно в ночи, бо хотяй випроваджене мерця відбудеть ся хоч як рано, то всеж таки задля великого віддаленя (з за четвертої гори) гуцульської хати від церкви та цвинтаря, вспіють на цвинтар щойно вечером. Коли священик забуде що в хаті, де був похорон, приміром палицю, то не годить ся нї відсилати, нї відбирати.

Поминки по небіщику відправляють Гуцули в 40 день, в пів року та в рік по смерти (сороківщини, годівщини). Кромі того суть ще три „дідушкові суботи“ перед Зеленими святами, в суботу перед св. Митром

та в першу суботу великого посту. В ті дні поминають Гуцули своїх небіщиків, а на цвинтар знов виносять всяких напитків та харчу і угощують бідних. І се зоветь ся помана, що також буває велика або мала.

Гуцули вірують, що небіщики по смерти вганяють ся і показують ся людям, хотяй був опровід. Діти померші без хресту, звуть ся „збігленята“. В перших 7 літах по смерти докучають своїй родині, а в дальших сімох літах сусідам та знайомим. Коли знайде ся хто, що не убоїть ся їх прошибаючого крику та верже який платок на крижмо і вимовить слова: „Крещаєть ся раб божий“..., той спас душу неповинної дитини. Рідко однак доступає збігленя хресту; люди боять ся його крику і дитина мучить ся довгі літа. З часом вони переміняють ся в навки.

VIII.

На лубок сходять ся десь коло десятої години вечером. Мущини роблять домовину. Потім засїдають до вечері. По вечері старші розмовляють про свої господарські справи, а жінки, особливо молодші і молодїж виробляють часто збитки тим, що дрімають; пришивають їм онучі до сорочки, завязують сплячому голову драньтивою густкою, а найчастїйше малюють твар сажею. Се все дїє ся без жадного співу і то при якім небудь мерци, зн. чи то старий чи молодий. Так сидять аж до рана.

Мерця через цїлий час лишають в спокою.

Небіщика лагодять все на лаві, головою до образів. Під голову кладуть дві подушки, одну на поперек, другу вздовж.

Старому кладуть на голову шапку, жінцї перемітку, дївчину вбирають у косицї як до шлюбу. Коло голови мерця кладуть ласкавець, василька класти не можна, бо би цїла родина вимерла.

В головах на горшку воскова свічка. На лаву стелять верету.

Скоро лише возьмуть мерця з лавицї, кладуть сейчас на те місце хлїб. Ударяють три рази домовиною до порога. Як винесуть мерця з хати, родина лишає ся на якийсь час в хатї, звичайно доки відчитаєть ся євангелия, дивлять ся лише через вікно. Не виходять сейчас тому, щоби не було знов скоро мерця в хатї. Потім вимітають все сміття і викидають разом з віником на гній.

На перехрестю на цвинтарі лишають горнятко з водою, щоби та душа подавала води старшим родичам на другім світї. Солому, на якій везеть ся домовину, лишають коло брами цвинтаря, а не можна нїколи забирати домів.

Вернувши із цвинтаря, засїдають до „обіду“ кушаючи перед тим пшеницї по три ложки.

Вечером кладуть на вікно колач, горнятко з медом. Се для души. Не сплять цілу ніч, щоби підстеречи душу, як прийде пити. Рано приглядають ся, і все кажуть, що душа трошки надпила. Кличуть сусіду (відповідно до того чи то старий небіщик був, чи молодий), дають йому горнятко з медом, колач і свічку. Се за душу мерця.

За ґаздою голосять:

Ґаздо мій, ґаздо, на кого ти мене лишиеш, відки я тебе маю візирати. А хто менї сіпики з польи привезе, а хто менї дров з лїса настарає, хто води менї принеси? Встань та скажи ми хоть, що маю робити. Скажи, що маю з такими діточками дрібними робити. Встань та подиви ся, як волики тебе жьилують...

Ґаздине моя, ґаздине, на що ти мене лишьиеш з такими дітьми малими, яку я собі раду дам з ними. Хто діти буде чесати, хто їм головку змие, хто буде вбирати їх, а хто сорочечку шити. Хто їсти зготовит, хто їх погодує. Встань та подиви сї на сирітки бідні, та заговори ще хоть слово.

Синку мій (імя рек), яж на тебе цілу надію мала, на кого ти мене лишьиеш. (Вдова — ґаздо, мій синку) я надіяла ся, що ти мене поховаеш, а я тебе ховати мушу. Встань, та подиви ся, як худібка за тобов жьилує. Я думала тебе до слюбу вісилати, а ти ідеш у землю студену.

В Перерові, коломийського пов., від Івана Чужака, записав М. Дїдик, студ. фільос.

IX.

В Криворівни, косівського повіта, заховали ся ще досї забави при мерци, які виступають під назвою „посижіне“ або „грушка“. Грушка — се властиво назва одної окремої забави, але що вона як раз і лише на посижіню відбуваєть ся, тому й каже нераз Гуцул, що „йде на грушку“. Посижіне переходить традицийно з роду в рід.

Забави відбувають ся при мерци лише першої і другої ночі і то тільки в хоромах (сінях). Передовсїм входять гостї до кімнати, в котрій лежить мерлець, кажуть там на його інтенцію „Отче-наш“, а опісля щойно йдуть бавити ся.

Посижіне має свої спеціяльні забави, які лиш при тій нагоді відбувають ся, а є їх кілька. Вони называють ся: „грушка“, „коралї“ або „королї“, „я завис“, „млин“, „вірмени“, „дїд“.

Грушка. Один сидить, — його називають „корова“, — і тримає в руцї капелюх або шапку. Другий кладе голову в ту шапку, а підчас того хтось третий бе його по плечах полїном або ременем чи то ло-

паткою в дерева. Тепер той, що його били, має відгадати, хто його бив і як відгадає, то той, що бив, іде на його місце, як ні, то лишаєть ся дальше і т. д. А як уже забава цілком скінчить ся, то тоді кажуть: „Аби та корова розсіла ся“ (зн. розпукла ся).

Коралї (королї). Двох найстрашнійших (найпоганійших) кладуть, аби сиділи (два королї), а два другі „вірмени“ стоять і кажуть: „Печу, печу гусака, коли попечиш, коли масть потечи; тогди потечи, коли дївка (назвуть імя) поцілує в лице“. Дївчина йде й цілує двох королів у лице і т. д.

Я завис. Один, т. зв. гайдук каже: „Я завис“, а другий наставник має допильнувати, аби дївчина поцілувала в лице. Як вона того не зробить, то тоді наставник бере сажі з кагли і смарує її лице, ніс і т. д.

Млин. Один кладе ся на столець, а другий покладе йому на плечі клин і бє по клинї полїном. Тоді той, що на стільци, має вдавати туркіт млина; той що бив його, бере від него ніби муки і дає присутним нюхати, чи мука добра. Як хто скаже, що мука пуста, то того, що муку молов, перевертають і бють.

Вірмени. Забава полягає на тім, аби як найбільше фантів зібрати. Хто хоче відібрати свій фант, мусить Вірменів поділувати; коли не хоче цего зробити, то за кару мажуть його лоєм із сажою.

Дїд і баба, див. в текстї попереду.

На тім грушка кінчить ся і гостї, віказавши ще раз при мерци „Отче-наш“, розходять ся д' хатї. Мерця не втягають до жадної забави, хиба тільки, що при остатнїй примовляють до него. За ноги, руки не тягають і не тиснуть за пальцї. Натомість примовляють до него, а родина гостить. Але не приспівують, анї не пють до него горівки. Родина не бере нїякої участи в забаві, лише пересиджує цїлий час коло мерця і оплакує його.

При мерци співати не вільно. Нема рівнож криків, битя начиня і виливаня води. Танцювати і грати на скрипцї не можна, за те один звичайно грає на флоєрі, а двох або й трьох тримбітає. Перебирають ся лише в забаві „дїд і баба“.

Світло є при мерци через цїлий час, в день і в ночі, а іменно є це каганець з лоєм. Ватри окремої або скипок не розпалюють, рівнож світлом не бавлять ся. При мерци сидить цїлу ніч родина, але спати при мерци вільно, що й звичайно дїєть ся.

На поминках, що тут звуть ся „комашня“, нема нїяких обрядових забав; таксамо на гробах.

Записала в Криворівни від Василини Ґенисюк Волод. Волянська, студ. філь.

X.

Похоронні звичаї і обряди на галицькім Поділю в повітах гусятинськім, чортківськім, борщівськім і мельницькім.

Зараз по сконі чоловіка, старого чи молодого, хтось з родини або із близьких сусїдів прикликає найбіднїйших людий, жебраків, які тільки на те й чекають, щоби помершого умити. За то дістають від доматора по келїшкови або по два горівки і закуску, що складаєть ся переважно з хліба, соли, чеснику або цебулї. До мущини закликають мущин, а до жінок женщин.

Тїло помершого умивають теплою водою; кладуть столець посеред хати, коло стільця цебр з теплою водою і стирки із старого лаха і стирками миють помершого від голови до ніг. По умитю убирають мерця в чисте білє і кладуть на постелену лавку, яка звичайно уложена в хатї попри стїну, або і посеред хати–на застелені дошки, але така парада практикуєть ся тільки у богатих ґаздів. Зверхи накривають тїло обрусом або простиралом, руки складають на груди, на палець закладають перстень з воску, на груди кладуть восковий хрест, на очі, як незаперті, дають мідяки а на голову накладають шапку, в якій ходив за житя. Поверх обруса кладуть на груди серп, ноги звязують до купи удертим довгим платочком. Потім виносять цебер з водою, в якій мили помершого, на двір і лиють десь у сутичі, куда люди не ходять. Гребінь, яким чесали покійника, викидають на дорогу. Хатне зеркало обертають склом до стїни. Потім усї разом уклякають і моляга ся за душу небіщика. По роботї і молитві дістають від доматора „почесну“.

Женщину таксамо вбирають по святочному; голову завивають у рантух, закладають восковий перстень на палець а на груди дають восковий хрестик і серп. Молодих хлопців і дївчат убирають як до шлюбу, до шапки пришивають кокарду з червоної бинди на вид рожі, а дївчину убирають у вінець.

По такім спорядженю тїла знову хтось з родини або з близьких сусїдів іде до паламаря або до дяка і дає на поввінне, за кілько згодить ся. Наколи паламар дзвонить три рази (і так має ся дзвонити) і то рано, в полудне і в вечері, а ще до того довго, то значить, що хтось умер богатий або старий, а як дзвонить коротко, то знак, що умер бідний або таки дитина. Той, хто ходив замавляти дзвонити, бере з церкви хрест і два лїхтарі малих, а чотири великих, які мають стояти при помершім через цїлий час його лежі на „катафальку“. Хрест і два малих лїхтарі кладуть за головою покійника, а чотири по боках катафальку.

Люди тої місцевости, наколи почують, що всї дзвони на дзвіниці разом дзвонять, знають, що хтось у селї помер. Тодї випитують ся одні

других, хто умер, і в короткім часї знають у цілім селї про помершого. Денехто з родини або зі знайомих покидає своє діло і йде до дому, бо знає, що притім випє келїшок або два, три горівки і що перекусить, — бо так практикуєть ся.

У вечері того самого дня, коли хто умер, сходять ся до помершого „на лубок“. Родина і знайомі, старі і молоді, мущини і жінки, хлопцї і дївчата, а навіть і малі діти з родичами, як уже вміють ходити. Всї то разом заповняють цїлу хату, яка є, і сїни, а як не влазять ся до хати, то лїтною порою на дворі, де хто може.

Старі мущини оповідають собі всяку бувальщину про давні часи, про панщину, всїлякі небелицї, правду і дурницї. Для прикладу оповім, що я чув за своїх молодих лїт між людьми.

І так оповідають про Бога і чорта, як Бог позичав у чорта жменю землї, щоби нею засїяти, про Адама і Еву і про їх подружене, про чортів, ангелів і взагалї про духів і страхи. Дуже люблять розказувати про старі часи, особливо про панщину, яка за мого дякованя була ще в свіжій памяти. Розказують про панську буту і про ляцьке збиткованє над народом. Як пани їх били буками, як родичі мусїли безплатно давати своїх синів за панських фірманів, лакеїв, кухтиків і козачків, а своїх доньок за покоївок, дївок і няньок. Як родичі самі мусїли водити свої доньки до пана на розпусту, а так само і молоді чоловіки своїх жінок. Оттак приміром розказували раз, що, коли батько чи чоловік спротивив ся привести жінку до пана, то пан казав його замкнути, а доньку чи жінку казав обнажити і бити різками, а на посміховище казав її обголити голову серпом, намастити зранену голову дьогтем, на тото набити курячого піря і так голу водити по селї і на кождім роздорожу вичислювати на голе тїло по 5, 10 або 15 різок. Розказують дальше богато про пана Каньовського, про мандатарів і про всїлякі панські збитки та примхи. Кажуть на приклад, як то один пан казав мандатарови виганяти в ночі селян над стави та ріку і бити прутами по водї, щоби жаби не квакали. То знов треба було кланяти ся псам, а жінки мусїли в псярнях плекати щенята. Дальше сходять на військові часи, оповідають як котрого брали до війська, що там бачив, кілько сидїв в арештї, чого зазнав у житю і т. д. На кінци сходить на теперішні гаразди, розповідають про хрестини, весїля і похорони, кілько вийшло горівки і т. д.

Молодші ґазди оповідають собі те, що чули від старших колись: приміром про Довбуша, Дзвінку, про те як Стефан Дзвінка забив Довбуша кулею, над котрою правили попи 12 служб божих, про опришків і як вони обходили ся з панами і богачами, а як з бідними. Потім розказують, що хто наброїв у молодих лїтах, як був хлопцем і парубком, котру любив і з котрою оженив ся, дальше як він був відібраний до

війська, де служив, як називала ся „шаржа“, кілько сидів в „анцеляку“ і т. д. Иньші хвалять себе і брешуть. Один каже, що як був в Італії, то ходив коло пекла (Везув), а баґнет мусів здіймати з ґвера, бо бояв ся, щоби не пробив неба, так там небо низько. Другий знов хвалить ся, як то він у війні кулї відбивав шапкою, або як зобачив, то ловив у кулак і стріляв нею до неприятеля. Ще инший оповідає, як він стояв на вартах і видів біду, який він був відважний, а другий оферма, які мав хоханки при війську і т. д. Розказують також всілякі байки і анекдоти.

Старі баби говорять знов про своє, кілько вона мусїла за панщини кіп збіжа на лані нажати, кілько навязати, кілько пряла мотків пряжі, як докладала свого повісма, щоби вдоволити двір, кілько зерна, піря на вагу, кілько давала яєць, курий, качок, гусий, як вона місила тїсто на хліб досвіта, а гайдук упав до хати і бив нагаєм до роботи на лан, як вона мусїла лишати все лоском, тїсто в дїжі чи в печі, малу від грудий дитину і бічи на лан. Инші знов оповідають, що то з ними пани виробляли. То знов сходять на чарівниці і відьми, як вони уміють чарувати до любови, до вороговання, до злученя парубка з дївкою і до розводу чоловіка з жінкою, як уміють принести щастє, шукати папороть, привабити дївчині жениха а бідному парубкови богацьку дївку і т. д. Як то відьми перекидають ся в котів, в собак, жаб, миший і відбирають молоко у коров, як на Юра, на Гилї ідуть на межі, до гори ногами лїзуть на хрести, як скіпцями збирають росу, чим таку відьму можна злапати (попівським пояском, що ним підперізуєть ся до Служби Божої); дальше йде розмова про чари, данє, чародіїв, що вміють відвертати хмари, град і зливи і розказують їм, куди мають іти, в котру сторону, про духів, про холєру, про те як вона ходить за куму, як перебираєть ся за паню або жидівку і куди махне рукою або хусткою, то там дуже люди вмирають, про опирів і їх роботу і що з ними робити, щоби не ходили (розкопавши гріб, треба його назад перевернути і пробити осиковим колом), за відшепти і промови, за підлитя і підсипаня, за віля, яке від чого, за хухане, злизуване, виливане воску, скидане вугля від уроків, за дїточі плачі, чому плачуть і що на те робити, як піяка відзвичаїти від піятики і що на се робити і богато таких инших історій.

Молодші женщини через цїлий час пльоткують. Скаржать ся одна другій на чоловіка, друга на свекруху, инша знову на сусїду або на другу молоду жінку, що їй псує пожитє, одна нарікає на свою рідну маму і на тата, що її присилували вийти за того а того, друга нарікає на чоловіка, що напрасний і прикрий, инша що нездалий і за опішалий що до виконування своїх повинностий; инші обсуджують своїх сусїдок, що тота а тота нероба, капарниця, що любить других чоловіків а свому щось зробила і він її любить а не бє і т. д. без кінця.

Хлопці і дївчата бавлять ся лубка (лупка). Десь у кутї сїдає на стільчик хлопець або дївчина, кого собі впомежи себе виберуть. Другі беруть посторонок, мотуз такий за грубий як указуючий палець, сплїтають у двоє так, щоби був добрий до биття, або як нема посторонка, то беруть від коний нашильник, шлию або ремінь, і тим бють ся. І тепер зачинаєть ся забава, справдї дика, з всякими неприличними виразами, жартами і сміхами. Гурток молодїжи саджає одного або одну із свого гуртка на столець, а другий кладе йому голову між колїна. Сидячий тримає зверхи за голову сильно, щоби не видер ся і не підглянув, хто його бє. Кождий з гурта осібно зачинає бити по черзї того, що тримає голову межи колїнами, а він має вгадувати, хто ударив. Усї в гуртї сміють ся і передають собі посудину з рук до рук, аж доки той, що жмурить, не відгадає, тодї кладеть ся на його місце той, хто ударив і так йде забава дальше. При такій забаві не один часами тільки набере ударів, що за провину певне на то не приставби, а так забава, то мусить.

Такі лубки з такими оповіданями, розказами і переказами, з посудою і обсудою, як повище наведені, і з такою забавкою відбувають ся майже при кождім помершім через одну, дві або три ночі, доки труп лежить у хатї.

У визначений день і час похорону збирають ся всї знайомі і родина на погріб. Доматор збирає молодих парубків, щоби несли процесію, то є хрест і хоругву. А під трупа має бути віз або сани (відповідно до пори року), в які упрягають воли, а як не можна дістати волів, то впрягають коні. Парубки приносять із церкви процесію і спирають на хатну стріху перед вікнами тої хати, де лежить небіщик, а також два або три господарі приносять воскові свічки з церкви і роздають зібраним, щоби при цїлім погребі в походї свитило ся в руках світло, і так очікують попа, церковного старшого брата з євангелієм і дяка.

В тім часї, коли чекають на попа, господар або хтось инший, якому заний є зараз, трактує зібраних горівкою і хлїбом, а родина, зглядно жіноцтво, укладає пляни до плачу, яких мають добирати слів і жалю. Коли піп появить ся на подвірю, тодї зачинають плакати, заводити або голосити. Плач буває сухий, без слів і правдивого жалю. В плачи виговорюють, що помершиЙ перед смертев говорив, чого жадав, що його жінка давала йому їсти і т. д. Звичайно виглядає плач ось так:

„А ти умер, а менесь лишив,
А що-ж я тепер буду робити,
Звідки я тебе буду виглядати,
Чи зза гори високої,
Чи зза води глибокої,

Чи зза ліса темненького.
Боже-ж, мій Боже, хто мене тепер порадит,
Хто мою худібку обійде" і т. д.

І то тільки тоді так плачуть, як піп не відправляє, а наколи піп читає євангеліє або відправляє похорон, то тоді одна другу зацитькує і перестають плакати. Такі сухі плачі бувають здовж дорогою до церкви і на цвинтар, на цвинтарі; по скінчених похоронних церемоніях то плачуть доволі сльозами і без сліз.

По похороні вертають майже всї зібрані до того помешканя, де помер небіщик і де лежало тїло. Тут доматори дають так званий обід. Перед їдою пють горівку і закусують. Притім зітхають, хвалять помершого, який він був добрий і т. д. По закусці встають усї на ноги і зачинають згодом молити ся. По молитві сїдають знову довкола стола і зачинають їсти обід. При обідї горить свічка, яка ще не допалила ся при помершім. По обідї встають знову всї до молитви, випалюють на стели чорний хрест з диму свічки і розходять ся домів. Доматорі наливають у келїшок або в склянку води повно, рівно з краями тої посудини і кладуть на вікно, а верх того відкраяну цїлушку з хліба і так зіставляють на цїлу ніч. Се має бути напій і пожива для душі померщого, яка тої самої ночі має прийти, щоби напити ся води і закусити цїлюшкою та оглянути ще раз те обістє, де він жив і умер.

Подав Василь Боровський з Черновець, довголїтний дяк у згаданих повітах, літ 58.

Описи буковинсько-українських похоронних звичаїв.

XI.

Похоронні звичаї і обряди в Глиници, вашківського пов.

Коли в хатї лежить хтось смертельно хорий, тодї стережуть його, щоби не вмер без свічки. Конаючому подають запалену свічку в руки, бо вірять, що коли сконає без свічки, тодї його душа блукає в темноті. Часто в гніві проклинає один другого: „Щобись сконав без свічки". Мерця вбирають як найкрасше. Дївчинї чи хлопцеви кладуть вінець на голову і споряджають їх вовсїм так як до шлюбу. Відданій чи жонатому припинають ширинку з боку, яку дістає чоловік ще перед шлюбом від своєї молодої. Се такий чотирокутний платок з полотна, гарно оброблений і в усїх чотирох рогах вишитий гарними взорами. По ширинцї пізнають ся на тім світї подружені, що розлучили ся. Замість панчіх убирають калавги на ноги. Шиють їх з гарного лянного полотна, скраяного у квадрат, такий трикутник, що лише одним боком зшитий. Другим

боком всувають ноги, щоби на тім світі не пекло, як буде перескакувати огонь. Поверха надівають ще й обуве, причім звязують ноги, щоби не розхилювали ся, однак розвязують, як кладуть у домовину. Звичайно дітям напихають за пазуху яблук, орішків, цукорків та ріжних солодощів і так висилають їх у „вишнях“. (Вишнями називають кладовище тому, що там богато вишневих дерев). Коло мерця роблять усе, що потрібно, чужі люди: чужі миють, чешуть, вбирають. Він лежить звичайно на столї, обстеленім довкола коверцем домашного виробу, під голови кладуть йому кілька подушок. Як звичайно коло мерця стоять чотири поставники, два по обох боках у ногах, два висше коло рамен, і ще у головах стоїть якась посудина, де стоять горючі свічки. Так само в руки мертвого дають свічку, при якій він сконав, лише що вона не горить. З нею кладуть його в домовину. З тої самої свічки беруть троха воску і роблять перстень кождому молодому чи старому.

Кождий, що приходить віддати помершому честь, при входї хати хрестить ся і молить ся, але нікому не каже „добрий день“, зближаєть ся до мерця, запалює свічку, лїпить її до поставника, хрестить ся, цїлує небіщика в руку і знова хрестить ся. Люди вірять, що на тім світї по їх смерти засвітить ся тілько світел їм на стрічу, кілько хто відніс за свого житя до померших. Тому то старають ся не минути й одного мерця і зробити як найбільше прислуг, бодай при кінци.

Зараз, як лише хтось сконає в родинї, несуть на „подзвіне“ (по душі), бо тодї йде душа до неба й її треба дзвонити в дорогу, при чім розносить ся вість по селу, що хтось умер. Як умре мати, то через цїлий час, аж доки не похоронять її, ходять її син і муж простоволосі (без шапки), а незамужні дочки ходять з розплетеним і спущеним волосем. Кому з рідних жалко за мерцем, той голосить в хатї та як ідуть на цвинтар і поривае всїх присутних до плачу. Однак голосять лише тодї, коли дійсно жалують за помершим. В голосїню змальовуеть ся цїле свое горе і гірке житє покійника добірними словами. Не обходить ся тут і без того, щоби не згадувало ся про весну чи лїто, коли так гарно сади зацвитуть, пташки заспівають, лише покійник не почує їх голосочку, не походить по садочку. Вмерлого звуть гордим, що не чує сердечного плачу, не хоче слухати нікого, щоби збудити ся зі сну, глянути на них, на їх болї. Йде, вибираеть ся до нової хати, де сонечко не світить, де глухо й темно. Коли-ж за житя не був улюблений між своїми, то й по смерти ніхто не смуткує за ним. Зовсїм тихо випроваджають його з хати.

Почавши від першого вечера цїлими ночами аж до похорону збирають ся коло мерця. Молоді бють лубка, а старші засїдають за стіл і роблять коливце та хрестики, що їх опісля роздае господиня, чи хто

иньший з старших кревняків за душу помершого. Се все діеть ся в кімнаті, де лежить тіло.

Лубок — се гра. Всї нарубки засїдають. Один з між них сїдае окремо. Другий з завязаними очима кладе голову на коліна першому. Він не сміе нічого бачити і заложуе по заду руки так, що долонї сходять ся до купи і обертають ся на внішну сторону. Тодї один з сидячих підносить ся і бе по долони того, що з завязаними очима, почім скоро сїдае, а сей вгадуе, хто його вдарив. Як угадае, то міняють ся, а не вгадае, то кепкують з него дальше. Ся гра зветь ся бити лубка. Вона тривае аж до рана, потім розходять ся домів. Збирають ся на те, щоби рідня не смутила ся, а щоби трохи забула про свое нещасте.

Коливце роблять на параду. Решето чи сито вбирають гарною матеріею, в середину на дно кладуть хлїб, а по боках з внутрішної сторони, підпори, спечені із тїста і так плетені, як колачі, лише мають форму трикутника з продовженими раменами поза верхи кутів. В хлїб натикають патичків, на яких насиляні сухі сливки, фіґи, яблока, медівники, а підчас Великодня ще й писанки. Коливце несе один чоловік при домовинї аж на цвинтар, а потім воно дістаеть ся священикови.

Люди вірять, що, коли хто вмре підчас Великодних свят, той іде просто в рай, бо він тодї отворений і ніхто не стереже входу до него. Коли вмре мати при народженю дитини, то на тім світї лежить на золотій постели щаслива і як мучениця принята до раю. Віщують, коли втворені очі, або одно око не закрило ся повікою, що покійник ще когось візьме за собою: він кличе. Однак ніхто про се не говорить голосно, лише думае по тиху.

Треба згадати, що через цїлий час, коли лежить мертвець у хатї, від сконаня, горить світло коло него. В иншій кімнатї печуть, варять, щоби зладити поминальний обід. На дворі збирають ся майстри і роблять домовину. Готову вносять до хати, кладуть коло покійника на лаву. Тепер краують довгий кавалок білого полотна. Ним вистелюють в серединї домовину. З того самого кавалка в головах шиють подушечку і набивають гиблївками або васильком. Також на спід домовини під полотно розстеляють гиблївки і кроплять свяченою водою. Лїтною порою кладуть у домовину ще й цвіти, ріжного зіля, щоби пахло, а молодого, щоби прикрашувало. Як принесуть хоругви і мари, тодї до хоругов привязують хустки з свічками, які дістають ті, що несуть хоругви. Мари вкривають коверцем. Коли священик відчитае панахиду над мерцем, кладуть його в домовину. Тепер покривають шидою і просто лиця продирають її; всї рідні і чужі цїлують його, взагалї пращають ся з ним.

По запечатаню домовини виносять її на подвірє. На кождім порозі тричі спускають домовину в діл. В сей спосіб померший пращає ся з хатою, з порогами, які більше не буде переступати. На подвірю кладуть деревище на ноші і вкривають коверцем, а на самім верху розстелюють довгий кавалок полотна, який по всім бере піп. Верх сего кладуть ручники домашного виробу, чи гарні хустки повязані з свічками і колачами, як заплату за труд тим, що несуть домовину. На середині стоїть сточок, що горить цілу дорогу на домовині. З цвинтаря несуть його назад до хати помершого.

Як лише винесуть мерця з хати, так зараз вертає ся священник до кімнати. Скоренько замикають вікна і двері: ніхто ніде не рушає ся. Над кождим вікном, дверми і під кождим образом запалюють свічки. На стіл кладуть коливце, пшеницю солоджену з оріхами, колачі з топкою соли, що призначені на „служебку“ і горнятко з солодкою водою. Доокола стола стає ціла сімя, що ще ніде не виходила з хати, від коли винесли мерця. Тепер священик відправляє молебень, почім виходить з хати. За ним виходять прочі, виносять те, що було на столї, лише вода лишаєть ся, а коливце, служебку і пшеницю роздають чоловікам нести. В церкві лишаєть ся все, лише пшеницю вертають домів. Всї присутні дістають по свічцї, запалюють їх і несуть у руках через цілий час походу. Розумієть ся, що ті свічки, які поприносили люди до тїла. Тепер почерез трунву роздають за душу помершого. Перш всего дають комусь курку, щоби програбала дорогу души на той світ, а потім слїдує иньше. Починають ся плачі та голосїня, як лише рушать йти. Проповідають до всего, що лише може звернути увагу на себе, при чім все навязують до мерця. І так приміром відзивають ся до дзвонів: „Дзвоніть дзвони, дзвоніть, та Н. збудіть“.

Над могилою близько стає рідня і по всему, як спустять в неї домовину, кидає кождий з своїх жменю персти, гроші, щоби заплатити місце для прибутого. Дехто кидає свічку, щоби не снив ся покійник. Всї вертають ся на обід; лише гробарі лишають ся висипати могилу. В хатї, чи на подвірю засїдають за столи, кушають тої пшениці, що вернули з собою, їдять, пють і молитвою кінчать поминки. Не всї розходять ся домів. Деякі лишають ся на ту ніч „с о к о т и т и с т о ч о к“. Вірять, що сеї ночи прийде ще душа до хати. Сточок — се довга свічка, ссукана з пчоляного воску, сточена (звита) в кочільце так, що один кінець вільний і може горіти. Сточок кладуть на горнятко з солодкою водою, запалюють його і стережуть, бо має прийти душа і буде пити сеї води з горнятка (може хтось побачить єї). Можна їсти, пити і гуторити, також спати, лише мусить хтось стояти на сторожи. Ранком розходять ся. З недогорілого сточка стягають віск, мішають з свіжим

і сучать з того 12 свічок, щоби стало на дванацять неділь, на кожду службу божу по свічці.

Родина не носить піяких внїшних відзнак жалоби, лише довго не співають, анї бавлять ся і, хоч троха забудуть про своє нещасте, то довго вважають, щоби не було людських поговірок. В девять днів збирають ся на поминки, а потім ще й в шість неділь.

При кождій нагоді старають ся помянути помершого. Як прийдуть осінною порою поминальні суботи, то платять, щоб священик відправив службу божу, то свічку притулить перед святим, то комусь дасть з „рук" за душу помершого. Також празниками згадують, щоби не затерла ся память по мерци і щоби йому лекше було лежати в могилї. На Святий вечер, поки самі повечеряють, несуть вечерю сусїдам або бідним в село. По вечері не забирають страв з стола, щоби мали що їсти духи, як прилетять, коли всї живі сплять. На Великдень дають за помершого писанки, перепічки, а дехто виносить обід на могилу і скликає людий. Перший четвер по Великодни, званий світлим, святкують. Тодї прикрашують гроби зіями, насаджують вишнї, кущів калини і т. д. В пятницю вечер, перед „Зеленими святами" несуть свічки на цвинтар, запалюють і приліплюють до хрестів. З кождої хати несуть тілько свічок, кілько є померших. В суботу відправляєть ся служба, виходять з хоругвами на цвинтар. Священик читає поминники. Тут накривають стіл для священника і громадської старшини, а для прочих застелюють гріб когось з своїх покійників і викладають їжу. Як не стає людий, то один другого просить — міняють ся.

Однак сї звичаї виходять цілком з моди, хиба між деякими найпростїйшими людьми і старими задержали ся цілком в такій формі, як тут перказано.

Подала Єлисавета Михальчуківна, учителька.

XII.

Похоронні обряди в Ошихлїбах, кіцманського повіта на Буковинї.

Коли мерлець як слїд наряджений, сходять ся передовсїм сусїди та посвоячені до тої кімнати, де він лежить. Всї, що приходять, приносять з собою свічки і приліплюють до світочів, що стоять за головою при кінцї стола, а потім шепчуть молитви.

Люди сходять ся на те, щоби стерегти мерця, особливо цілу ніч, доки не зазоріє. Се називають „приведе". Особливо радо сходить ся молодїж, а щоби їй не нудило ся, бавлять ся у всїлякі гри, також щоби розрадити горем прибиту родину помершого. Однак ті гри що раз меньше відбувають ся. Причиною сего були заразливі недуги, через що власти

заборонювали всякі сходини. Тепер чим раз більше приймаеть ся звичай, щоби присутні при мерци були в поважнім настрою, хоч правда, що тут без чарки з горівкою не обійдеть ся. В Ошихлїбах наступила рішуча зміна від яких 15 літ.

З ігор, які ще відбувають ся де-не-де є „Цар і коваль“ та „Шило“.

Перша з них — се забавка малими патичками. Розколює ся кавалок прута завбільшки 1 dm довжини і cm проміру і обі ті половинї підкидаеть ся на столї. Коли вони обидві впадуть однаково, значить випуклими сторонами або плоскими, то той, що підкидає, гідний бути „царем“. Коли-ж не однаково, то нагонить того, що кидав до ковадла, але поки що „приучують“ його, то є бють, доки не зголосить ся другий до дальшої гри. В грі беруть участь хлопцї і дївчата.

Популярнїйшою грою є згадане „шило“, що відповіднїйше для хлопців. Відбуваеть ся в той спосіб:

Завязуеть ся з ручника ґудз і даеть ся в руки одному з тих, що хотять взяти участь у грі. Другий (без специяльної назви) сїдає на крісло, а третий ставить йому свою голову межи колїна. Той, що дістав ручник з ґудзом, вдаряє третого ручником по плечах і передає другим, а сей мусить згадати, хто вдарив, бо в противнім разї бють його доти, доки не згадає.

Все те відбуваеть ся в кімнатї, де лежить небіщик. Хиба що там дуже тїсно, то йдуть до сїний.

Подібні звичаї доховали ся у більшій части сіл кіцманського повіту як: Неполоківцї, Пядиківцї, Зеленів, Бергоміть, Дубівцї, Лужани, Шипинцї і и.

В Глиницї, вашківського повіту, відбуваеть ся та сама гра, що й в Ошихлїбах, тільки той, що тримає на колїнах, називаеть ся „паном“ або „панею“.

Коли є мало хлопців, то грають ся дївчата т. зв. „Ниточки“. Одна з дївчат насотає з клубка ниток з пів метра довгих. При тім тримає в одній руцї. Опісля розтинає, а молодїж, що граеть ся, хапає за розтяті нитки. Дївчина пускає тодї зі своєї руки, а обидва кінцї ниток лишають ся у руках двох, які мусять ся відтак цїлувати (старають ся поставити хлопця або яку погану особу).

При грах не беруть участи свояки небіщика.

Кажуть, що перша гра пригадує бійку, яку мусів зносити Ісус Христос при засудї а друга гра вказує на зрадливий поцїлуй Юди.

В новійшім часї молодїж меньше приходить; старші читають Біблїю або Божий лист. Тут сходини називають ся „Лубок“. Уважають того за щасливого, у котрого є богато людий на лубку.

Наведу при тій нагоді дещо з иньших похоронних звичаїв та обрядів в Ошихлїбах.

Коли вкладають мерця до трумни, мусить чоловік жінції або противно (відповідно до того, котре з обоїх скорше вмре) покласти шлюбну ширинку як знак, що з втратою померщого тратить і ту радість, якої зазнає при тій подарції. Нововінчаним кладе хлопець зглядно дівчина вінок на кодину чи капелюх.

До обслуги при похоронах ідуть сусїди, приятелї та дальші свояки.

На цвинтари кидають у гріб гроші, щоби викупив собі мерлець землю, де лежить.

Коли спускає ся трумну до гробу, передає котрась жінка курку, яка має відграбати гріб і дорогу до раю.

Ті, що вертають з похорону мусять іти тою самою дорогою домів, щоби мертвець не ходив богатьма дорогами.

По похоронї сокотять у хатї, де лежав, душу. Горить „сточок", себто звинена в коло свічка, до котрої дається ся трохи воску з тої, яку тримав небіщик перед смертию в руках. Той сточок кладеть ся у горня з водою, а коли він згорить, пють ту воду ті, що сокотять.

Полотно, яким накривають умерлого, має форму трикутника і зветь ся „калавга". Пришивають його до подушки, що є в трунві, мабуть в тій цїли, щоби не розтрясало ся сїно із неї, як небіщик буде вставати на страшний суд. Також і тому, щоби не пекло, як буде втїкати через пекло.

Коли хто настрашить ся мертвого, то коли вмре другий, най потисне його зараз за мізинний палець.

Подала Евгенїя Мацїєвичівна, учителька.

XIII.

Дещо про похоронні звичаї в селї Барбівцях, вашківського пов., на Буковинї.

Коли хто помре, то наперед миють тїло, щоби збути його від гріхів. Відтак убирають і кладуть на лаву або на стіл. В руки дають свічку, щоби на тім світї було йому видно. На очі кладуть гроші, бо вірять, що небіщик може отворити очі і покликати за собою кого з живучих. В головах стоїть свічник з свічками.

Хто входить до мерця, перше молить ся, опісля каже „добрийдень". Кождий, хто приносить свічку до мерця, збуває ся одного гріха.

Коло мерця мусить бути один на сторожі, щоби нечисті духи не мали приступу до тїла.

Тїло ховають третого дня, в память, що тїло Ісуса Христа було три днї мертве. Як приносять домовину, пробивають у верхнїй части, в так званім віку, дїрку, щоби душа могла в кождий час прийти до тїла. Тїло кладуть у домовину, рідня прощаєть ся з тїлом і кождий з окрема каже: „Хай Бог не „памятає" тобі, щось злого зробив за житя".

Всї оплакують мерця, бо вірять, що щасливійший той, за котрим більше плачуть.

Як спускають тїло у яму, то присутні кидають у яму грудку землї. Се значить, що вони купують йому ту землю.

Всїх трох вечерів, що лежить мертвець, сходять ся хлопцї і дївчата на „приведї" і бавлять ся ріжних забав: перстенця, пана, ковблика і и. Як грають ся перстенця, то один жмурить, а другий по черзї дає перстень тим, що сидять з заложеними долонями до середини. Один дістане перстень, а всї иньші все тримають заложені долонї. Той, що жмурив, вгадує, в кого той перстень. Як угадає, то мусить той жмурити, що в него перстень знайшов ся, як нї, то перший мусить так довго жмурити, доки не відгадає.

Пана грають ся в той спосіб: Одному завязують очі ручником, а другий з присутних бє його драницею по плечах. Як відгадає хто, то йде на його місце, що вдарив його, як нї, то мусить знова відгадувати.

Ковблика грають ся переважно молоді. Всї сїдають на землю і творять коло. Сїдають вони так, щоби попід колїна було вільне місце. Звязують хустку в клубок і кидають один до другого попід колїна. Одному тримають руками очі, щоби не видїв, де сей клубок упаде. Той, що тримає руками очі, говорить: „ковблику, ковблику, ховай ся добре, бо я граю, розпускаю, як тя йму, роздеру, до пана скіру принесу". Опісля уводить його між тих, що бавили ся клубком. Знова мусить відгадувати, в кого клубок. Як відгадає, йде другий на його місце, не відгадає, йде знова на те саме місце і заслоняють йому очі.

Як винесуть тїло на цвинтар, то три ночі мусить горіти свічка в тїй хатї, де лежить мерлець. Се на те, щоби душі ясно було по хатї ходити, як прийде. Кладуть також страви і то найбільше солодощів. Зеркало мусить бути заслонене.

Сих звичаїв придержують ся в околицях вашківського повіту і то: в Барбівцях, Калинівцях, Чорториї і Карапчові.

Подала Олена Жалковська, учителька.

XIV.

Похоронні звичаї в гуцульських околицях північної Буковини.

Гуцульські „похоронки“ ріжнять ся в дечім від похоронних звичаїв долинян.

Перед хвилею, як мають уже брати тїло на цвинтар, ще нїм закриють трунву віком, заводить далекий кревний або добрий сусїд на дворі у флояру. Гомонять сї звуки флояри, мов остатня розмова із умершим. Потім прибивають віко, укривають трунву новим налавником та обвязують його вишиваними рушниками.

Потім починаєть ся похід на цвинтар. Цїлком на переді, яких 300—500 кроків йде той чоловік, що грає на трембітї. Дальше за ним йде процесія. На нїй маячуть білі або чорні хустки. За процесією несуть домовину. За домовиною йдуть голосїльницї. Як вмре дитина або молодець, то співають вони місто матери. Звичайно дїлять ся вони на дві части або ті самі ведуть говірку в співі за родину і за померлого. Виглядає се немов діяльоґ у піснї:

„Ой чому ти, синку, не сказало,
В єку ти си доріженьку вереджало?
Я би була дверцї замкнула,
Віконце забила“...

Так голосять голосїльницї в запитї до покійника і самі таки відповідають назад родинї за него:

„Ой не твоя на це мамко,
Але Бога сила.
Скажиш майстрам хатку збудувати
Без дверців тай без віконця,
Де нї сонце не загріє,
Нї вітрець вже не повіє,
Ой там, мамко, му лежати!“

На сїм звертають ся знов до померлого в імени матери:

„Та де Тебе, синку, вижидати,
Ци в городї на васильку,
Ци на гробі на барвінку,
Ци у лїсї на береви,
Бо скрізь буде проливати
За тобов дрібненькі сльози“.

Голосїльницї — се здібні жінки, які нераз компонують слова, котрі відносять ся до обставин, серед яких жив небіщик, до причин його смерти. Вони вкладають ті слова у відповідну арію, після якої

співають ся всї похоронні голосіня. Голосіне супроваджають сумні звуки флояри.

Так приходять вони аж на цвинтар. Як спускають трунву у гріб, кидають мідяки на вічну память від знакомих і рідних. Коли умре хтось в нежонатих, то кладуть йому в головах на гробі побіч хреста яличку прибрану волїчками та крашеною вовною. Замітне се тим, що з подібною яличкою приводять молодого чи молоду. І на похороні несуть вони сю яличку „молодекови“, ведуть його звінчатись на віки з зеленою муравою.

Як засипають гріб, грає трембітар на трембітї в сторону хати покійника, немов би просив послїдного прощаня. А як уже засипають гріб, обзиваєть ся знов флояра, та вже під цвинтарем.

Всї розходять ся домів крім того, що грає на трембітї, брата або товариша. Вони сїдають під цвинтарем і заводять довго у флояру.

Подала Олена Жалковська.

XV.

Похоронні обряди в Кучурові Великім, черновецького повіта.

По смерти купають мерця. До сеї роботи кличуть звичайно чужих людий, бо своїм не годить ся. За се дістають одіж, а часом і плату. Воду, в котрій купають мерця, не висипають всю; якусь частину задержують і миють нею стелю, лавиці, щоби всяке нехарство, як таргани, стоноги і т. и. виздихало. Гребінь, котрим чешуть мерця, викидають десь далеко або закопують, щоби ту журу, яку мав померший, віддалити від хати.

Коли хто вмре до півночи, то се значить, що мерлець ще когось потягне з собою; коли по півночи, то лишить їх у супокою. Щасливим уважають того, що вмре по Вознесїню. Кажуть, що Ісус Христос вознїс ся на небо і утворив там рай, до котрого навіть і грішники мають у сїм часї приступ.

Коло помершого горять безперестанно свічки. Молодого парубка або дївчину вбирають цвітами, лїтом живими з городу, зимою висушеними. Мають навіть призначені цвіти для мерця, т. зв. василькок, котрий посвячують і тримають рік від року за образом якогось святого. Дївчину чи там парубка вбирають так як до шлюбу, а також і одружену, котра вмре до року: на неї вкладають рівнож шлюбну одіж і вбирають голову цвітами.

Мерця кладуть на лавицю під стїною, де він лежить через два днї.

Вечерами сходять ся старі і молоді на л у б о к або п р и в и д ь. Декотрі приносять свічки і запалюють їх, иньші кладуть йому гроші на

очі, щоби не отворяли ся. Наколи мерлець тримає очі отворені, то потягне ще когось за собою і то не лише з родини, але навіть і з чужих. Коло молодого чоловіка грають у карти, а часом читають псалтир, як є між ними якийсь письменний чоловік.

На лубок сходять ся всї з доброї волї, за те не платить ся їм нічого. Богато залежить від того, якою смертию він помер. Коли який чоловік повісить ся, то до него мало хто хоче йти на приведь, а навіть уважають за гріх, йти до такого, що віддав душу чортови. Коло самого мерця сидять більше старенькі, а молоді забирають ся на двір або до хорім і там бавлять ся. По більшій части бавлять ся розмовою і жартами.

Часом бавлять ся т. зв. драннчки, а то в той спосіб: обвивають драничку якоюсь хусткою, потім саджають будь котрого на серединї хорім, а всї иньші стоять довкола него. Один з тих, що стоять, кладе йому голову на колїна, а прочі бють. На кого вгадає, той мусить класти голову на його місце, а сам йде до тих, що мають право бити. Одні і ті самі не сидять до рана, але міняють ся.

Над ранком лишаєть ся вже лише сама родина. Тепер розпочинають ся плачі і голосїня, бо ночию не годить ся. Голосять звичайно з найблизшої родини: доньки, сестри або тїтка. Слова складають в тім часї, коли голосять. В них виявляють свій жаль, смуток, а часом і просьбу. І так на пр. хочу навести тут кілька стрічок, котрі вдало ся менї запамятати:

„Зорі файно за зорями,
Всї ґаздинї повставали,
Лиш Ви, мамко, так твердо заспали,
Віді ночи до нас не балакали,
Нїяку роботу нам не завдавали.
Би я вам, мамко, засьпівала,
Від головки аж до ніг,
Аби ви си лишили цих великих доріг.
Зробіт, мамко, таку волю
Та возміт мене з собою.
Бо тут сироту кождий зневажає,
Котра мамки тай не має.
Яко сигодни файна днина,
Зійшла си до Вас вся родина,
Прийшли нї їсти, анї пити,
Прийшли з Вами говорити.
А Ви так мамко си зговорили,
Що Ви до них нїц не говорили

Встаньте, мамко, йдіт ногами
Най не несут Вас руками.
Встаньте, неньку, вдарти в дзвін,
Бо йде мамка від сигодни на віки в свій дім.
Зазулька буде кувати
У лісї на зелених кряночках,
А Ви, мамко мети сироти,
У яловых білих дощечках.
Вілетїла душка з тїла,
Та на райських дверах сїла,
Райські двері ся втворили
І туди душку пустили.
Куди Ви, неньку, доходили,
Що Ви мамку туди загулили (заманили).
Чи за гори високої,
Чи зза ямки глубокої.
Побудьте, мамко, побудьте
Тай за мени не забудьте".

Третої днини старають ся запровадити тїло на вічний супочинок. В сей т. зв. похоронний день приносять хоругви і хрест, до котрих привязують хустки або ширинки. І се призначене для тих, що несуть за мерцем хоругви. Хустки, які причіплені до трунви, забирають ті, що несуть її. Коли виносять трунву з хати, то перед порогом або ворітьми стелять ручник, через котрий мають ту трунву перенести. Сим ручником застелюють її дорогу ту, через котру вона має дістатись на той світ. Перед тим окроплює піп тїло свяченою водою і знимає з грудий „сточок" себто свічку з чистого воску в довжину мерця. Ся свічка горить хвилями через два днї на грудях мерця, аж доперва третої днини здіймає її піп із грудий помершого. По сім виходить піп на двір, а родина прощає ся з тїлом в послїдне і накривають трунву накривкою. Трунва покрита звичайно полотном (білим), а з верха коверцем, котрий призначений для гробаря. Верх коверця кладуть колач, а зверха сточок. При тім ще і горнятко з медом. По дорозї читають над мерцем Євангеліє, а по відчитаню подають через трунву колачики, медівники і т. и. Переходячи міст кидають гроші, котрими платять дорогу мерцеви. Коли спускають мерця до ями, то тоді подають через трунву курку, щоби відграбала мерцеви дорогу на той світ. Колач і мід, що находили ся на трунві, дають за душу помершого, а сточок забирають назад домів.

Те місце, де лежав померший, застелюють ручником чи там ширинкою, зверха кладуть колач, мід і сточок, котрий хвилями запалюють.

Се лишають вони для душки їду, бо душа що ночі прилїтає на своє місце і харчує того меду. Третої днини дають те все за поману (за душу помершого).

Подала уч. IV р. учит. семинарії, О. Суховерська з Кучурова Великого.

XVI.

Похоронні обряди в Ґлїтї, ґурагуморського повіту.

При смерти тримають сторожу, співають ріжні пісні і то дуже сумні і згадують тільки добрі діла, бо за злі, кажуть, вже буде Бог судити. Ту воду, в якій мили мерця, висипають на таке місце, де нїхто не холить, а по найбільшій части несуть аж у потік, щоб Бог так очистив від гріхів, як та вода в потоцї завсїди чиста.

Потім вбирають як найкраще і найчистїйше, бо прийде судний день, а тодї так усї мають явити ся, як їх убрало ся на смертельній постели. Дають також усї признаки, які небіщик здобув собі за житя, приміром заслужені медалї, потім гребінь кладуть під голову і там стоїть через три днї, потім кладуть у домовину.

Дуже вважають, щоби мерцеви не було втворено око, бо се значить, що хтось умре з родини і то як одно око, то хтось умре пізнїйше а як обидва, то дуже скоро.

Зараз першого дня починають сходити ся люди на так званий л у б о к і сидять цїлу ніч. До рана засиджують звичайно старші люди, а молоді розходять ся по півночі. Як хто вступить до хати, молить ся наперед за душу помершого. Коли більше посходить ся, починають ся бавити. Тягнуть мерця за ноги, щоби не ходив за ними, відтак за ніс, щоби не привиджував ся, за очі, щоби не снив ся.

В першій мірі починають гру, звану л у б о к. Грають її в той спосіб. Вибирають судію, судіївну, адюнкта, адюнктову, двірника, двірничку, пастора і пасторку. Пастор вибирає собі когось з членів, приміром двірника і питає ся: „Де ти був?“ А сей: „Я був у судійової!“, а як би сказав, що був у двірнички, то зле і мусить давати за се фант. Потому питає ся двірник, „де ти була, як я був у тебе?“ і т. д. Пасторови припадає віддавати фанти. Він підносить фант у гору і питає, чий се фант. Той, чий фант, мусить признати ся, бо опісля припадає для нього подвійна кара.

Звичайно перший н о с и т м і д в той спосіб: Іде від одного до другого і кричить в ухо „брінь-брінь“ — і цїлують ся.

Потім заставляють г у с а к а (г у с к у) п е ч и. Один іде до одвірка і каже: „Печу, печу гусака“, а пастир каже: „Коли спечеш?“ Сей від-

повідає: „Коли сало потече!“ На дальше питане, коли потече, вибирає той, що грає, когось (приміром двірничку) і каже, коли вибрана особа його поцілує в лице. І то тільки разів, кілько разів собі вибере.

За иньший фант треба кликати гори в куми. Один каже: „Горне, горне! кличу тебе в куми!“, а пастир каже: „Що Бог дав?“ — „Хлопця!“ — „А кого кличеш на куму?“ Сей вже мусить собі вибрати і знова цілують ся.

Иньша гра: копати кернички. Кажуть: „Я впала в керничку“. — „На кілько сяжінь?“ — На два, три, вісім, пятьдесять, на кілько хоче. „А хто би йшов витягнути?“ Вибирає собі кого небудь і цілують ся.

Полять грядки. Один каже: „Полю, полю грядки“. — „Кілько грядок?“ — Кілько собі хоче, тільки каже. — „А хто би йшов помочи?“ Кличе собі. „На кілько день береш?“ На кілько днів возьме, тілько разів мусять цілувати ся.

По забаві розходять ся, доторкають ся рук, начеб пращали ся з умерлим. Тоді хтось залазить під катафальок і пришивае (?) тільки зближить ся; опісля сміють ся, що вже би йому готовитись на другий світ.

Так через всї три днї сходять ся і бавлять ся. Хто увійде перший раз до хати, кладе який мідяник на викуп.

При похоронї беруть полотно і на кождім мостї переходять через него. То полотно дають комусь бідному. Так само на кождім мостї кидають через трунву гроші у воду і посилають дїтий шукати ті гроші, щоби мав чим викупити ся від злих духів.

По дорозї плачуть, виказуючи деякі добрі дїла. А на цвинтар несуть курку і дають через гріб бідному, щоби так легко душа полетїла.

Через всї три дни не замітають хати, бо кажуть, що виметає ся душу з хати. Через усї три дни стоїть його улюблена страва під припічком некивана, щоби душа їла.

Як вернуть з похорону, зараз ідуть вперед до худоби і кажуть її, що вмер її господар, потім до кождої деревини кажучи, що вона всохне з туги.

Четвертої ночі не вільно цїлу ніч спати і мусить горіти світло. Тоді сходять ся звичайно старші і балакають цїлу ніч.

Подала Анна Мазурович, учителька в Ґлїту.

Похоронні звичаї і вірування у Бойків.

Подав **Юрій Кміт.**

Речі тут подані зібрав я у Дзвинячи Горішнім і Гвіздци Турчанського повіта. Треба сказати, що се тільки „окрўша“ з обильної минулости, яке поволи-незамітно забуваєть ся й розсипаєть ся...

Признаки, по яким віщують смерть у якім домі, є ті: „Коли ся кому дащо теньо зародит, то певно буде в тім році вмирлиць, то нихибна правда. Як ся свині снят, то мусить хтось у хижи умирати“.

Близьку кінчину пізнають: „Як ся бере хорого за ніс, а він ни має в носї руху, то певний знак, що вмре. Як по слею йде дим з хиж борзо, то хорий вмре, а як розстелит ся по хати, то подужат, злекшат му“. (Дзв. Г. — Николай Буряк).

„Як отиць з матїрьов дуже жалуют за дїтинов, то воно ни може вмерти. Як же ся дїтвак теньо мучит, то отиць і мати відступают го, утїкают у село. Коли ни било ще вмирця в хижи, то теж хорий ни сконат. Несут на чуджу хижу; або вбирают у чисте шматя, стелят млаку і переносят на сьвіже місце хорого; розсиляют кізлиня на хижи і мечут на зимлю; миют вікна, що янгів ни може приступити, бо засувані“. (Дзв. Г. — Іван Морикінь Кривого).

У Гвіздци, коли хорий не може сконати, йдуть до таких, з якими він позаходив ся та мав суд, аби прийшли „спростити ся“; або беруть свіжу солому і свіже, випране простирало та простирають під нього; коли постелять на землї, то добре вважають на скін і беруть його швидко до постелї, бо „як би вмер на земли, то повідают, що сїм лїт зимля того ґазди ни хоче ро-

дити“; коли котрий таки не може вмерти, дають йому чисте шматя.

Вмре ґазда, мусить мити його „жона“, а діти миє мати, жону вмивають близькі сусідки, або кревні.

„Наряджують“ на лаві під вікнами; стелють млаку, по млаці йде полотно; під голову, хто має „нарід“, шиють „подуща“ і вкладають отави. Вбирають у сорочку й портки; заопасують волокою (вовняним шнурком), або крайкою; на голову дають шапку, а на ноги капці з полотна. Зоні дають купну сорочку, фартух (мальованка з білого полотна), білу запаску, або з квітами, капці або панчохи, світлячки (пацірки), чіпець і хустку.

Молодець дістає ще одну білу хустку, яку обсиляють коло руки, а другу червону держить у руці; на палець дають перстень з воску, а до шапки пришпиляють вінець з барвінку. Подуща під головою в труні зладжене з червоної хустки, в якій завинене сіно або отава. Дівчина убрана як до шлюбу; коси розплетені, вінець на голові, хустка через плечі, а краї на грудях.

Накривають мерця з головою полотном. а відкривають рано і „миют му тварь так, поки бив живий. Коль ся мив до типир, то й типир го треба вмивати, аж го сховают. Берут шматку, помочат у воду, пообтирают чисто і зновіль накривают“.

Коли нарядять, зараз уклякають і „бисїдуют пацїрь“, хоть іще немає свічок, анї хреста

На столї кладуть у черепку св. воду, з житних колосків кропильце, підшкрібок з хліба (мале бохоня), лямпу з церкви і хрест, а на лаві коло мерця ставляють шість воскових свічок, застромлених у глину.

Дитину наряджують на столї; коло неї кладуть саме те, а ставляють чотири свічки.

Зараз по сконаню вибігає перед хату „жона, або дївка пустити голосом“ звістку про се. Пізнїйше, коли посходять ся „жони“ — кревняки та своячки, стають у ряд або на призьбі перед вікнами, або у хатї в часї студени, і заводять співучну голосом плачі-жалї. Се роблять звичайно рано й перед вечером, та коли прийдуть „носильники“ з хоругвами на обору і в часї похоронного походу. Тут подаю записаний мною плач у Дзвинячи Горішнім. Не пригадую собі, на чийому було се похоронї; коли дяк співав „Святий Боже“, я незамітно нотовав собі виспівуваний „дївками“ жаль за помершим вітцем. Плач сей по-

вторюють ся, лише в деяких місцях дороги роблять ся відповідні додатки, як се видко з наведеного мною. Був я теж свідком, як донька „розчала“ плач за „татцьом“, але якось не складало ся їй се, тоді зібрані довкола неї жони стали їй підповідати незамітно. Дочуте виголошувала вона на співний лад...

„Татцуню наш солоденечкий — золотийко наше! Ой ти вже заверташ на тоту дорогу від нас і від своїх сусідойків... Йо-йо-йой, золотийко наше солоденейке! Та ти туда до ня в гостинойку ходив, та ти туда до ня дарунойки носив, а типир твоя хижа вже нидалеко... Коли-ж я тя ввиджу, татцуню мій солоденейкий... Йо-йо-йой, золотейко наше! Та ти свою дівойку лишаєш! Коли до ня завитаєш? Вже ся зимля виметала... Ой, Ой ти, сестрице, його вже ся прождала... Татцуню наш солоденейкий — золотийко наше! Йо-йо-йой! Надіййойка моя, вже тя забирают, та вже тя до гробу спущают... Ту тя сонійко ни догріє, ту тя вітир ни додує... Золотийко моє!“

На того, що прийшов у день до мерця, кажуть: „Пішов бисідувати паціръ“; у вечір, у ночи: „пішов світити“. Кождий, що приходить, мачає колоски у воді і кропить мерця.

„Підносят і в нас фиґлї коло вмирця, би борше ніч ішла. То найбільше хлопці, а ще як дістанут добре горівки. Берут йиглу, цьвяхи, зшивають йидно з другим, прибивают фартух до лави. Як умер Лесьо Рідош, то хлопці прибили цьвяхом фартух до лави йидні жоні. Вона ни знала; встає і роздерла гет фартух. Мішают медже сумне трохи такого...

Красти крадут, оби лино захопили дащо. Коли вмер Горовників Василь, тот Лимич, Петрів брат, то баба з Тирнови замітала хижу і вкрала сокиру, тоту, що забивали нев труну, мотала в сьміте й тріски; пак Городничка відознала і відобрала.

Що я, єґомосць, видів у Соколіці[1]): Вмерла сваха, там віддана моя дівка. Переночувалисме, повмивали ся, збисідували паціръ, сват узяв фляшку, наляв килішок горівки, пішов за поріг до сіний і пив чириз поріг до мертвої жони горівку. Настуньо, дай Боже здоровля! Випив, пак увійшов до хиж і частував людий. І у нас тото давно било. Роблят, оби ґазда за жонов, а жона за ґаздов ни банували.

Дітині дают до трунчати ґрейцарь і до ями мечут ґрейцар, бо пляц си укупує. Також діти за вітцьом або матірьов

[1]) Соколики.

мечут ґрейцарі до ями на саме тото. Давно тоти, що любили теньо пити, то си велів пойидин фляща горівки поставити у труну; котрий зноваль теньо любив курити, то просив поставити файку у диривище.

Як тіло возьмут з хижи, то родина обходит сьтів до трьох раз, аби ни банували. За ґаздов, ґаздинев, як мають виносити тіло з хижи, випущают зи стайні скотята, оби теж ни банували. Як поставлят труну на фуру, берут потрохи зи всього насіня і двоє хліба, завязуют у півку і кладут перед возом на оборі три рази" (Дзв. — Іван Морикінь Кривого). У Гвіздци, коли винесуть труну на обору й поставлять на возі, двоє з родини „обвержут" завязаний узлик ріжного насіня „довкола труни, оби насіня за ним ни банувало, би ся родило" (Михайло Жук). „Горниць, у якім стояла запята сьвічка, коли виносят з хижи, мечут у поріг, оби ся сказив, оби відийшов жаль. Поки мерцем ни торкнут у поріг, поти він чує. Тогди в останковий раз відкланят ся своїм порогам.

Матири і вітці ни йдуть до циркви за дітинов, оби ся діти годували. Ни йде теж ґазда за жонов і жона за ґаздов, бо би ся він ни оженив, а тота ни віддала" (Дзв. Г. — І. М. Кр.). У Гвіздци „за трунов ни йдут чуджі жони, лише з його, або єї народу; з чоловіків ідут тоти, що запрошені, а до хижи приходят з того круга, а здалека ни йдут" (Мих. Жук).

„Воду, яков миют умирця, виливают у нивзахідне місце, коди ся ни ходит. Няй никому ни чкодит. Хижу, як заметут, несут сьмітя на сьвій ґрунт і те в тот бік, де ни є царина, де ся ни оре" (Дзв. Г. — І. М. Кр.). У Гвіздци дуже боять ся мерця, тим то не цілують його хиба у труну зверхи або в хаті, або на оборі, тут де перідки, коліна, а більше ні. „Всьо по вмирци забирают, берут і то шматя, що в нім умер, ни дают го никому, замітают хату і спалят, давно сипали та метали в дибирь, али люди відказували, бо стояло по биригах, або мечут у таке місце, де й худоба ни заходит, бо повідают, що й худобі чкодит: бохоня дают псови, а до мисяти ллют сьвіжої сьв. води, кладут хустину (кусник полотна) коло мисяти, бо приходит душа тов водов мити ся і рубатков обтирати ся" (Мих. Жук). Воду ставляють на вікні або столі. У Дзвинячи „у вичирь ставлять на сьтів нисьвачену воду і хліб; у ночи приходит душа і кормит ся" (І. Морикінь Кр.). „Як умре стариий, то ще сьвітят скіпов або сьвічков цілу ніч, нихто ни йде спати,

приходят сусіди і бисідуют дащо, а за дітваком сьвітят лямпу, тоту домову, трохи скрутят і сплят" (Мих. Жук).

У Гвіздци дуже зважають на се, аби процесія рівночасно з священиком прибула на обору небіжчика, там то стають біля придорожних хрестів і оглядають ся за духовним. Роблять тому так, бо „як ждут на оборі, то низадовго буде зновіль вмирлиць у ті хаті".

„У нас коло мирця на вікно кладут чиснок, оби ся ни снив і ни приходив. Як би ся кому в дому вмирлиць приснив і його кликав, оби му ся ни вголошав, ни треба нич гварити. Мене раз кликав чириз вікно Городників Василь: Николаю, та ти ще ни спиш, відомкни ми, а я ся ни відзивав. У нас звязуют мирцеви рубцьом вилиці, руки, й ноги, а пак як кладут до труми, розвязуют і тоти рубції ховают. Тим рубцьом підкурюют, як ся снит вмирлиць" (Николай Буряк — Дзвиняч). „Як ся приснит вмирлиць і чоловік захоріє зараз, тогди йдут на гріб того мирця, берут у горниць зимлї, наливают води, миют тов водов хорого, а так несут тоту воду на цвинтарь, виливають на гріб, або на дзвони, або в двирі цирькви (в дірку від ключа) і ставлят горниць на гробі гортаниць. Або роблят іще й так: Берут рубиць, яким звязували мирцьови руки, ноги й вилиці, пок лежав на лаві, і тим рубцьом підкурюют хорого" (І. М. Кр.). У Дидьові, коли приснить ся мати, то говорять: „Бодай ти дротяна мітлище меджи очищами, зваряний камінище на головищу"! „Як приснит ся дівції парубок або парубкови дівка, то тра накще тот сон гварити до плота або до каміня, так чи до чилядника, оби ся дащо злого ни стало" (Дидьова — записала Ліна Боцюрко).

Коли хто згадує про доброго небіжчика, говорить: „Богойко би му дав там легойки"!

„Нива банує за ґаздов і ґаздинев. Як першого року по смерти ся вродит, то так буде банувати чириз сїм літ, а як ся першого року ни вродит, то ще буде чириз три роки банувати" (Дзвиняч — Николай Буряк).

Похоронні отже повіря і звичаї зосередковують ся біля самого розстання і біля охоронення живих перед світом померших. Повіря змальовують нам чоловіка надто привязаним до життя, до всїх його складних чинників, до землї і до всього, що має вона. Тому то розстаннє, а радше розпрощаннє з життєм вельми болюче... Окруженнє намагаєть ся влекшити хорому сей тягар; підпомагають „розсилити засиляня", що держать його

міцно при собі, иноді відривають його насильно від тісних звязків, переносячи хорого або на „чуджу хижу“, або на „млаку“, себто на приготовану підстілку („післань“) для помершого.

Як хорий „банує“ за життєм, так теж усе полишене тужить за ним... Кидають горцем у поріг, себто кидають банованнє, аби розпирсло ся, аби покінчило ся разом з останковим чуттєм, яке має пропадати з доторкненнєм трумни об пороги... Сьвіт, до якого відійшов померший і в якому треба „окуплювати“ йому місце, та се, що стоїть з ним у контакті, дуже „чкідне“ усьому живому, тим то ідуть у тому напрямі обезпечення і заховують ся обережности.

Згадаю тут іще про одно. У Дзвинячи мерли якийсь час діти на шкарлятину. В селї „ляк і тирвога“. Хтось пішов у саму північ на дзвіницю і задзвонив у всі дзвони. Се задзвоненнє мало спинити смерть у її походах... Та про се не міг я розвідати ся нїчого більше, чомусь здержували ся з поясненнями, хотя про инше розповідали менї дуже радо. Може про се дзвоненнє знає хто основнїйше та подасть до публичного відома, а поки що я ділю ся тим.

Народні оповіданя про тютюнарів.

Подав ***Володимир Гнатюк.***

В Австрії належить тютюн до державних монополів; через те не може його садити, хто хоче, і продавати, де й кому хоче. Кождий, хто управляє тютюн, дістає насіне з державних маґазинів, засіває ним з гори означений простір, підлягає державній контролї, яку виконують фінансові стражники, звані популярно ревізорами, збирає урожай і віддає його в визначенім термінї до державного маґазину, де відповідно до ваги й роду тютюну дістає заплату. Відібраний тютюн переробляєть ся опісля в державних фабриках і продаєть ся у так званих „трафіках“ по цінах, уложених із гори так, щоби вони не тілько покривали всї розходи, злучені з продукцією, але приносили ще значний дохід, який держава обертає на свої цїли.

Кождий урожай тютюну обчисляєть ся з гори, але тілько приблизно, бо докладно задля всяких атмосферичних і инших впливів, не можна обчисляти. Хто садить тютюн, повинен увесь урожай віддати до державного маґазину; коли одначе він віддасть на приблизно обчислену вагу, а йому лишить ся надвишка і він ту надвишку ужиє для себе, або продасть на боки, а про се власти не довідають ся, то його щастє і за те не потягає його вже ніхто до відповідальности

Тютюн не родить ся одначе на кождій земли, лиш на дуже добрій, тому не всюди можна його управляти. В горах його управа не вдаєть ся зовсїм, але гірняки не менше пристрастні

курцї, як долиняни, а подекуди й більші, бо прим. у Гуцулів курять не лише мущини, чоловіки та парубки, але й женщини, жінки та дївки, а дуже часто й підростки. Коли в хатї живе більша родина і складаєть ся з самих курцїв, то вони вспіють прокурити протягом року таку поважну суму, що може дуже заважити на буджетї незасібного господаря. Аби ту суму зменшити, стараютъ ся курцї набувати тютюн по низших цїнах, як державні, впрост у тих, що управляють тютюн, а ті зі свого боку годять ся на продаж, бо все таки дістануть більше, як у державнім маґазинї. Вправдї наражують ся при тім обі сторони на ризико, що будуть вислїджені й покарані, але що дїєть ся на світї без ризика?

Отсї то особи, що ходять із гір на доли купувати тютюн впрост від продуцентів, називають ся тютюнарями. В „Науковім Збірнику", виданім 1906 р. з нагоди десятилїтя наукової працї проф. М. Грушевського в Галичинї, надрукував о. Михайло Зубрицький статю п. н. „Пачкарство бакуну (тютюну) в горах у Галичинї в XIX ст.", в якій подає документальні звістки й народнї оповіданя про пачкарів (тютюнарів) і пачкованє тютюну у Бойків, що ходили за тютюном на Угорщину і мали сутички не лише з австрийськими, але й угорськими ревізорами. В 80-их роках минулого століття, як зазначує автор, перестали одначе займати ся пачкарством, бо видно воно перестало їм оплачувати ся, і нинї Бойки курять тільки державний тютюн.

Не те у Гуцулів. У них сей звичай заховав ся ще й доси, але очевидно на далеко меншу скалю, як давнійше. Ніяких сцісій між ними й ревізорами, в яких доходило би до бійок, або що гірше, до убийства, тепер нема. Не відбирають тепер ревізори також люльок і не перетрясають, який саме у них тютюн. Через те події, змальовані в оповіданях, друкованих понизше, належить уважати вже за минулі, за пережитки, хоч і не так то давні.

Пробуваючи лїтом поміж Гуцулами, знав я, що між ними було розвинене сильно пачкарство тютюну, по який ходили вони на наші доли, головно у снятинський повіт. Оповідань про те не міг я одначе записувати особисто через недугу; тому звернув ся я до деяких знаних менї осіб із просьбою, зібрати такі оповіданя, на скілько вдасть ся, та прислати менї. Просьбу мою сповнили одначе тільки три особи; за те належить ся їм тим більша подяка, що заховали для потомности одну таку

рису з побуту народнього житя, якої сліди згинуть незабаром зовсім.

Як бачимо з тих оповідань, тютюнарі мали рід своїх орґанізацій, до яких належали звичайно самі досвідні люди, що вміли держати язик за зубами і не зраджували своїх товаришів, попавши в біду. Нових членів приймано все обережно. Тютюнарі вибирали ся в дорогу невеличкими гуртками, аби не дуже звертати на себе увагу та лекше переслизнути ся попри ревізорів, коли б їх де покмітили. Бувало одначе, що пускали ся за тютюном цілими громадами, які числили по кількадесять людий, і тоді вони вже не крили ся, а немов спровоковували ревізорів; колиж ті підійшли до них, переводили з ними формальні битви, які кінчили ся не тілько побоями або покаліченем, але нераз навіть смертю. Деякі більші зухи пробували пачкувати тютюн поодиноко, на власну руку й ризико.

Найважнійшою задачею тютюнарів було купити добрий тютюн по можливо не високій ціні. Не кождий, хто управляв тютюн, хотів його продавати, боячись доносу й кари. Колиж тютюнарі купили тютюн, складали його в бесаги і ночами або досвіта виходили в дорогу так, аби завчасу проминути люднійші місця та дістати ся в гори і ліси, де почували себе свобіднійше, бо там лекше було чи утекти, чи сховати ся перед ревізорами. Дуже часто вдавало ся їм дійти домів без випадку; тоді ховали частину тютюну для себе, а частину передавали сусїдам та приятелям, або продавали знайомим. По одній вдатній виправі вибирали ся на другу й третю і нераз такий тютюнар за кілька літ відбував по кількадесять подорожий у доли за тютюном.

Коли тютюнарі здибали ся в дорозї з ревізорами, то вся тактика їх залежала від обставин. Як гурток бачив перевагу по сторонї ревізорів, що ходили звичайно не самі, але з асистенцією, то піддавав ся їм добровільно і заносив тютюн туди, куди вони йому вказали. Там важено тютюн, списувано протокол і випускано тютюнарів, а по якомусь часї діставали вони візваня до суду, де відбували ся розправи і тютюнарів засуджувано на досить високі грошеві кари, замінювані в разї неможливости сплати на кару арешту. Розумієть ся, що й такі тютюнарі, які піддали ся вже ревізорам, старали ся ще в дорозї всякими можливими способами викрутити ся від них: то змилити їх чуйність й утекти, то бодай позбути ся незамітно тютюну, кидаючи його приміром у воду.

Коли гурт тютюнарів був значний так, що переважав силами ревізорів, тоді не піддавав ся їм, лише зводив із ними бійки, що нераз кінчили ся дуже сумно. Найчастійше старали ся тютюнарі засипати ревізорам очи піском або попелом і утекти; були випадки, що їх перевязувано і так покидувано у лїсї; часом прибивали їх до землї окремо повигинаними патиками так, що вони не могли навіть рушити ся і якби не трафила ся чужа поміч, могли згинути; деколи привязували їх до дерева і так лишали. Я сам бачив у Криворівни такого одного покараного ревізора; тютюнарі привязали його до дерева і лишили. Коли люди знайшли його, він уже збожеволїв; тепер ходить за милостинею і каже, що він король над королями та́ папа над папами (Oberpapa, Oberkönig — так себе називає).

Коли тютюнарі перейшли в дорозї всї митарства і дістали ся до дому, мусїли приготовляти відповідні сховки для укритя тютюну, бо ревізори могли кождої хвилї спасти несподївано на них і не лиш відобрати тютюн, добутий з таким трудом, а нераз і неприємними пригодами, але й спонукати діткливу кару для них. Треба було отже напружувати всю бистроумність, аби його так сховати, щоби ревізори не знайшли, хочби й шукали, бо не прийшло би їм навіть на гадку шукати в данім місци. Колиж не вважаючи на те, грозило відкрите тютюну, тютюнарі уживали нових хитрощів, аби вивести ревізорів у поле: Вони удавали хорих і підкладали тютюн під себе; давали його ховати жінкам там, де ревізори не могли шукати; звертали увагу ревізорів в инший бік, а тимчасом спалювали тютюн, скоро бачили, що вже його нїяк не виратують для себе; крутили шнури з тютюну і на них розвішували ріжні річи; обвивали ним бантини, а поверха потягали ще чим; тримали тютюн у бербеницях, які перевертали горі дном і дно заливали молоком так, що видавало ся, немов бербеницї повні молока і т. д. Ще зручнїйше ховали люльки, коли за ними шукали ревізори. Про всї такі випадки находимо оповіданя, що нераз виглядають зовсїм як анекдоти, а все таки вони мають під собою реальну основу, не вважаючи навіть на те, що в них промовчуеть ся час і місце події та назва осіб, що брали участь у події. Але се власне характеристична прикмета більшости народнїх оповідань.

Відбуваючи ревізії по хатах, мали ревізори з собою все асистентів, визначуваних війтом. Нераз бували між тими асистентами такі, що набирали з дому скрутлїв тютюну та підки-

дали тим, на кім хотіли пімстити ся, щоби їх так упхати в біду. Але се бувало рідко. За те далеко частійше трафляло ся, що ті асистенти старали ся помогти тим, до кого йшли на ревізію. Вони переказували до них через знайомих, щоби стерегли ся, а самі йшли дальшими або гіршими дорогами, аби дати тамтим час позамітати сліди за тютюном. Коли се не вдавало ся, то вже на місци помагали їм, на скілько могли, ховали тютюн, уводили у блуд ревізорів, звертали умисно куди інде їх увагу, аби лиш виратувати своїх свояків, побратимів або сусїдів.

Ревізори виступають в оповіданях як дуже острі й віддані зовсім своїм обовязкам; подибують ся одначе натяки і на хабарників, що відбували ревізії звичайно перед більшими святами, на які потрібували гроший, і знайшовши тютюн, полагоджували за відкупне справу на місци, не передаючи її висшим властям до урядованя.

Подаю тепер записані оповіданя.

1. Оповіданє провідника тютюнарів.

Ми маємо скріз знакомиції; єк лиш минемо дорогу, шо йде з Кутив до Косова, то нам тогди легко на души. Де схочемо, там ночюємо. Скрив нас приймают, тай нима чьо си боєти, бо то все бізивно. Нираз дївки нам помогают нести, єк виде, шо ми си умучіли. Гроший у нас ніхто ни бере, хіба ади дес дамо по пару листків титиню.

Я нираз вихожу й по сім разив у поле на одну осінь. Біда, до того треба охочього, себного, тай вукого. Ни кождий може ити. А єк зачне просити, оден, другий, тай шо маю робити? Бисашіни на бук тай гайда у поле мижи Бойки. До Кобак, Лінцив (Ілїнції), Тростенця, або до Банилова! Іга, скрив у нас є знакомі куми.

Ше мнє Бих крив єкос, нї рав мнє ни ловили з титинем, а страху мав нираз; або теребилюлька з передь нас, або й ми з передь них.

У Головах, Косів пов., записав від тютюнаря О. З. Петро Шекерик-Доників 1913 р.

2. Дещо про звичаї тютюнарів.

З богато сїв нашеї Гуцульшіни здавен давна ходе люде у поле за титинем. Ше за чєсив мандаторства та опришківства ходили наші люде у „поле“. Розказуют, шо ваташко пушкарив Юріштан ловив титинарив, за шо навіть и погиб вид левізорий, які єго убили из злости за то, шо вни, левізоре, ни можут нікого имити из титинем, хоть до того постав-

лені, а Юріштан ловив, тай їм за то приходила ганьба вид панив, а Юріштанови похваліне. Та за то похваліне вин и роги покотив з левізорских рук.

Давно була гирьшя біда, єк тепер, були поганіші звичеї, а й люде були буйнішші, єк тепер. Давно можна було левізорови будь де на середь дороги ловити чьоловіка, робити з ним ревізію, шукати коло него титиню, ба навіть єк курили люльки, то брали з зубий люльку, витеребльовали з неї титинь и шукали титиню, вид чього и призвали левізорий „теребилюльками".

Робили великі засїдки на переходах, куда переходе титинарі, при помочі людий, шандарий, ба навіть й войска. Приходило нираз тай ни двичі до менчих або и бирших бийок при помочі стріл з обох боків, де гибло нираз побирше людий, єк бийка на Рознивским[1]) поли а про богато бийок нїхто навіть и ни знає, хіба тоти, шо в них були, бо кождий ни дурний си у біду пхати тай розказувати за то, що дес осєтили воду на віки єкійс „теребилюльці".

Тепер уже так дуже ни тресут, тай до великих бийок ни приходи. Але однако є ше и тепер богато всєких бийок, але то все пропадає, нидіє, бо нїхто про то нічьо ни зберає, тай годї зберати, бо кождий си сокоти.

Титинарі мусе бути видважні на всєке діло. Нираз можна за мінуточьку втратити здорове, жите, або й маєток. Єк си озме ти бисаги з титинем на плечі, то тогди вид разу чьоловік стає видважним. За титинем ходе навіть великі богачі, шьо и полонини мают. То кортеч є єкоїс біди. Ни задїлї зарибку,[2]) але таки так, з звичею, з кортечки богато ходе. Навіть и задїлї того, шоби було чім си пофалити передь другими про єкус пригоду з титинем, бо навіть ходе и такі, що нічьо ни куре, але винесе тай даст другому, от зроби єкус ласку.

За титинем єк си зберают ити в поле, то дес у сєто або в неділю, коло церкви, або дес на єкихос забавах, от тілько шо дес у гуртєних місцях зберают ци, котрі мають ити в одній клюмпі.[3]) Котрі пусті, то тих гет ни приймают, бо с пустим годї ити в таку дорогу. Виберают собі калфу,[4]) єкий має їх вести. На калфу завжде вибирает ци чьоловіка розумного, видважного и такого, шо добре знає дорогу лїсами, тєчірами,[5]) знає дорогу на верницях, деревах, поточінах, шо хоть би серед єкої пітьми, то вин трафи, ни заблуди.

Витак си зговорєют, де мают си вибрати, бо вици идут поєдинчьо, аж до на місце, де мают купувати титинь, щоби на ні нїхто ни погадав,

[1]) Рожнів, село. [2]) Задля зарібку. [3]) Гурт.
[4]) Провідник, начальник. [5]) Верхами.

шо це идут за титинем. Нираз си эберают и по двісто людий, а нираз иде лиш по два, три, а часом, ек дуже себний, то и самий один. Кажут, шо найліпше ходити поединчьо, в малих клюмпах, бо ліпше удержети поредок пидчес бийок, на засідках лекше утечі, або и прийти, ци обминути хотьби еку засідку.

Титинарі сокоте си дуже крадежий, бо кажут, шо то їм си ни пропікае, накомо си то на ні визнавати, тай тогди можут їх ловити. Ни можна з чюжеї люльки пригарі завертати у свою, бо тогди того, шо бере у свою люльку чюжі пригарі, можут легко имити з титинем.

Титинарский рух ни упав, а держит ци майже у повний силї. Лиш тепер ходе дрибними клюмпами. Я сам знаю сотки людий, котрі ходе за титинем, а нираз їх и й здибував, але по нашему гуцулскому звичею був би кождий великим лайдаком-зрадником, котрий би зражував на титинарів.

Про титинарив годї богато чього вивідати, бо мало хто розказуе, ек види,шо хочь брати то на папір, бо уважее це за екийс пидступ. Хто ходив сам з титинарями за титинем, тот и богато знае про титинарив, бо вни такого ни боет ци, ай сам може мати нираз богато вселяких пригодий.

Зап. у Жабю, Косів пов. 1913 р. Петро Шекерик-Доників.

3. Виправа за тютюном.

Усї курцї так си знают, ек лисі конї. У неділю коло церкви оберут собі старшего проводиря, так званого калафаря. Тот калафарь зберае кілько ему треба людий, тай иде з людьми „у поле“ за титинем. А люде идут у місто, то поединчи, то гуртками, з теркілками[1]) на плечьох так, аби з драпіжників[2]) ніхто, ни покмітив, шо вни йдут за титинем. У „поли“ уже мают знак, де си мают зберати и там на означине місце усї си сходе. Тогди калафарь иде у село з одним, з двома себними людьми и виберае у Бойків[3]) добрий титинь для своїх людий, тай его токми, плати и набивае у бисаги. Дуже добре бути проводиром-калафарем, бо ек е богато людий, то калафарь ніколи навіть не плати за свій титинь, ему за дурно дают Бойки титинь. Єк усї вже си наладуют, тогди чикают до вечира, у вечир усї партії идут з своїми проводирами до тих хатий, де е титинь, и там си госте. Їде, пют, а ек си добре потемніе, усї си виберают у дорогу з титинем.

Титинь нести то дуже прикра річ, бо ек покладеш бисаги на плече, то отак ек бес камінь уложив на серце. Найтежше минути дорогу, котра

---

[1]) З ладунками. [2]) Фінансових стражників. [3]) Гуцули звуть так людий з долів.

йде з Косова до Кут, бо туда буває дуже богато засїдок и єк си зроби рейвах, то село, то такої Бойчі злєже, що страх.

Єк идемо у село купувати титинь, то хоть виде сусїде и люде, тай знают, чого ми прийшли, то однако не зробили би на нас звит.[1]) Проводирь єк веде людий, то мусит добре знати, куда и єк вести. Муси знати усї єруги, потоки, багни, рїчки, переходи на ріках, и усї засїдки, на котрих звичейно засїдают драпіжники на людий идучих з титинем. До того всего мусит ще добре знати по облаках, верницях, та течирах, щоби мав добрі пунта, аби ни блудиў, єк веде людий. Або єк чесом женет ци ровта, то муси добре усе знати, аби мих добре з своїми людьми вивихлювати. Єк уже перейдут дорогу, що веде з Косова до Кут, тогди уже лекше стає йти, бо суда вже май гористо, нима таких засїдок, тай уже дико. Кожда біда боїт ци за своє житє тай си ни пхає пид руки людем.

Суда люде чім у гори, то такі добрі, єк хлїп. Помогают нам пидносити бисаги, кличут у хати, дают їсти, розказуют, де на нас позасїдали варти и таке инче. Але утуда долив то такі люде погані, шо страх. Туда пид Коломийов, за Прутом, то скоро лиш покімуют тебе, то такий заводє рейфах, шо страх. Женут ци за людьми, та кричут: Агу Гуцули, злодії, опришки, агу! Але до таких людий ми маємо лїк. Раз ми ишли, а то на нас пидсїли у погильниках баді. Ми лише прийшли проти села, а то за нами Бойча[2]) у погоню з сапами, кілєм, бучим, з чім хто мав, з тим за нами си займив. Ми тїкали, а єк си зробили у лозиню, тогди уже знали, шо робити. Одни си поховали поза лози, а другі ніби утїкают. Єк прибігла Бойча за утїкаючими, а ми тогди з бучини за Бойками з заду. Єк знаєш потисли, то Бойча отак єк снопи попадала на землю, та порозлїтала си, єк мухи. Я одного єк ушкрептав буком, а то си лиш зайойкало. На другий день я вижу, а мий бук тріс, а там пид зашкальюбинов шталаба шкіри з мєсом и волосєм. Но але прецї так повтїкали Бойки, єк нисамовиті, вид Гуцулії.

Звичийно наші мают сходини на Хоминцким. Ми раз там вийшли у восени, уже пошпаїк падав, аж там застали ватерку, шо ще ни погасла, тай свіжі слїди левізорів, шо чикали на нас. Уни ждали тай си ни могли діждати нас тай лише си забрали в передь нас. Та єк стали си сходити тогди титинарі, на тим Хоминцким, то ни за великий чес зийшло си 160 людий з усїх селий гирских. Єк то, брате, вити рушило, отак єк трошя то пишло царинками, нікого ни питаючи си. На переді идут два-три, себні проводирі, а зо два з заду, кілька по боках, тай кождий калафарь коло свої калфи. Єк би си видки нанесла біда,

[1]) Донос. [2]) Бойки.

аби нікого ни пустити кікати, бо єкби котрий кікав, так нічо лиш буком, куда видиш, беш. Але ид такій вармії боет ци приступати будь хто. Витак виходе, де мают ци розходити, там си роздєкуют, пют, тай си розходе кождий по доміх.

Єк си винесе титинь, то его бийно нести до хати, лише треба дес делеко вид хати ховати.

Левізоре носе желця з гадиний и тимунь уни такі пудні; ек їх уздри чоловік, то ему вид разу тонкне у серця, бо єк-би ни мав желце з гадини, то би ни був пудний.

Зап. у Головах, Косів. пов. 1908 р. від Василя Антонека Петро Шекерик-Доників.

4. Принагідна поука.

Дауно ходили від нас на кітюн на доли, бо туди сї кітюн родит. Але то треба було мудрого, аби и вінїс, бо дуже тото тяшко приходило, шо дуже за тим ривідували. Дїдо, нибощик, ходиў заўше на кітюн і трафило си єму на нїчлїгу, шо у одного ґазди жінка була старша, як чоловік. Легало си спати тай они виділи, шо чоловік лег собі на лаву, а жінка из другим легла собі у поскіль. Но, переспали они ніч тай идут. Каже она чоловікови: Та віправиў бис ти люди у дорогу! — А він зараз ї послухаў. Прошли они від хати гет-гет и ти люди зачели сї его віпитувати: Через котрий спосіб жінка над тобоў старшує? Увєў він казати: Та через котрий спосіб? Замогла нї, зробила си дуща и бе нї, а не можу я з неў на дорогу вийти, бо она дуща и решта. — Узели они казати: Иги! та шож бо то за така робота, аби жінка була дуща и аби старшувала над чоловіком, аби чоловік ни маў свободи у своїм салаши; він на той спосіб нїц варт. — Він каже: Ну, та шож варта слабший порадити з дущим? — Они узели, так кажут: Видиш, ти е молодий, а ми старіщі уже люди, якиж би то ґіло було, аби ми тебе набили, шо хокь хто си подивит и так скаже: Хокь е їх два, то они молодїщого не повинни бити. — Це праўда, каже, шо як бити: То чіє село, того й праўда. — А они кажут: Але то уже цалком, як жінка старшує над чоловіком; то так виходит, шо ек жінка може старшувати над чоловіком, то так и ми можемо старшувати у твеїм селї над тобоў. — И мали они палицї и узели тай добре его надрали тай дали ему палицю і кажут: Оцеў палицеў аби ти добре надраў жінку, аби ти пізнаў, шо ми тебе били не за то, шо ти нас погостиў у свеї хатї и ти нас заночуваў и продаў нам кітюну, але за то, аби ти из жінкоў добри ґаздуваў, аби твоє ґаздівство не ишло ў нїщо.

Так ек они пішли, то жінка си его не бояла ач би він і дома

буў, а так она собі з побратимом вілегувала, аж він прийшоў. Як він прийшоў, то стаў зараз жінку бити, а то бити тай ше добри, бо ті ґіди не так єго били, єк наказували, твердо єго наказували: Як меш жінку бити лихо, то піде твоє житє ніяко, бо она сї уже справила на злу дорогу, ай ше ни дилеко, завернути можна. — Но набиў він жінку добре и уже за годину ци за дві видит, шо єму з неў ліпше.

У рік ци у два пішоў ґідо, нибощик, зноў на кітюн и трафили зноў на ту саму хату, шо були и ни пізнали ві ї хату, ні ї маєтку — усьо було по ґаздіўськи. Але ґаздині їх зара пізнала. Як они увішли тай: Слава Йсу! ци то як більше звичаїў було, шо каже: Добрий вечирь! — А ґаздині швитко просит їх сїдати тай посилає слугу за горіўкоў Прошу тибе, ти мій слуга, ти є слушний и пильний на усєчино, шо найліпше мині, абис мині типерь збігаў ис цеў горіўкоў. — Тай слуга зараз такі збігаў ис тоў горіўкоў. Тогди ґаздині до свого чоловіка заговорила з очима: Клади ґіди за скіл. — Але ґіди — кешко перед ними украсти, аби они то не виґіли, як они до себи заговорили. И здиўнило ґідіў, бо кілько они ходили по світї, а ше и по далших селах, ше они таку доброту не виґіли, аби ґазди такі були добрі між собоў и аби так чужих борзо гостили. — А они не пізнают, де они є. — Но посідали они за скіл, віпили по порції ци по дві, тогди ґаздиня каже: Ци ви, ґазди, пізнаєте сї, де ви є? — А ґіди один ис другим гей би сї уже и добагли, але уже сї застрашили. Але каже ґаздиня: Не бійти си, ґаздики, за добре ніхто нічо не каже: ви зробили мені добре, бо шом робила тогди, то ужем залишила; єк би я до сего часу така була, єк ви мене знаєте, то до типер ни було би чого ни то людим прийти, але уже ни варта би псови и брехнути.

Но погостили си они, переночували, рано дали їм ґазди тютюну за дурно и віправели їх аж цирез друге село и ґєкували тим ґаздам старим за науку.

Запис. 1908 р. в Зелениці коло Надвірної від Дмитра Осташука Антін Онищук.

5. Тютюн у хлїбі.

Ми маємо за Прутом поле. Та єк ішли наші за Прут — ці орати, ці шьо — то мусїли тютюн ховати у хліб, аби не найшли лївізори. То викроювали зі споду шкіру у хлїбу та вібирали мєкушку гет тай там набивали тютюну; вітак заложували шкірку назад тай таким способом віносили собі тютюн на ґрунт, єк робили, тай мали шьо курити. Інакше ни гаразд було вінести, бо ці у капшуці, ці де, то здибали лївізори і забрали, ше й плати контрабанд.

Запис. 1913 р. в Карлові, Снятинського пов. від Михайла Лелюка Ант. Онищук.

6. Тютюн за рогами у волів.

Як ішли наші за Прут на поле, то волй віносили їм тютюн на той бік. То буў такий спосіб, шьо брали скрутец тютюну тай обвивали коло ріг волам і поверьха клали воловід і удавало си. Єк здибали лївізори, то обшукали скрізь, а там не найшли.

Запис. 1913 р. в Карлові, Снятинського пов. від Михайла Лелюка Антін Онищук.

7. Великі капшуки.

То даўно носили курцї дуже великі капшуки, бо то гаразд накришити богато тютюну, тай єк уздрит левізоріў, то вісипаў дес так — цї по траві, цї на дорозї між порох, цї при молочіню у полову так, шьо гаразд з чимось вімішети, а не гаразд візбирати до ваги. А єк то були скрутлї, то уже не гаразд шьос з тим зробити: кине дес від себе тай знайдут усе і плати контрабанд.

Запис. 1913 р. в Карлові, Снят. пов. від Юрка Волощука Н. Антін Онищук.

8. Бідні, голодні.

Иде нас раз штири з титинем тай прийшли ми в Старо-Кути, а там ти вже знаєш, єкі сади, а ми так зголоднїли, шо страх. Гроший нима, хлїба нима тай цїла біда. А ми шо робити? Гай у сад до одного ґазди. Та я, ни бий си, ни був дурний, задикував си собі в затїнь, бо то так місєчно, шо страх, тай собі сижу там та рву слив, єблук и в бисаги, тай їм, тїлько хочю. А тоти три мої товариші повилїзали у єблони серед саду, та вже так там халасуют, шо страх, та трєсут. Я вздрів, а то йде ґазда вид того саду из трьома синами. Их! єк на нї скричі! А Фочюрюк нишєстє склав си тай просит ци: Ґаздику любий та солодкий, ми бідні, ми голодні, ми в дорозї, з голоду гинем! — А я вже таки веваю зо сміху.

Але Бойко ни дарує їм. Забрав бисаги тай їх до себе ит хатї. Нараз набігає посєв и за мнов тай и мене займили до того ґазди. Я прихожу, а то кулеша, єк Чорногора, на столу, смажениця в ринцї, горівка у флєши. Ми сїли тай їмо, а ґазда все припрошує: Ви голоднї, ви біднї, ви подорожнї їжте, кілько хочете, лиш ни крадїт анї кришки; єк єс голоден, то йди в хату и проси їсти.

Витак подав нам бисаги, ми собі пишли, але я цїлу дорогу Фочєреви докорєв: Ми біднї, ми голоднї! — аж вин си мінив.

Зап. у Головах, 1911 р. Петро Шекерик-Доників.

9. Гуцул із вижатою чуприною.

Прийшов до одного ґазди Гуцул красти тютюн. Заліз до стодоли, виліз на банти й зачав ножем утинати швори. Але той ґазда сокотив тай лиш Гуцул виліз, а ґазда запер браму, збудив парубків тай каже „Тепер ти, Гуцуле — будемо курити! — Гуцул в плач і зі страху ледви шо зліз. Ґазда звезав му ноги, руки, взев серп тай нуж чупер серпом жети. Вижев весь чупер й замкнув Гуцула до стодоли, а сам пішов до хати спати. Але Гуцул помалу зачев си шобортати, витеґ одну руку, потім другу, витеґ ніж і розтев шнур на ногах, потім поліз у ґонти, втев пару шворів тютюну, продер стріху — тай утік у гори.

Зап. у Тростянци, Снятин. пов. 1910 р. від Василя Павлюка Ол. Іванчук.

10. Як тютюнарі роздобули нарушниці.

Зибрало си раз нас шисть за титинем у поле. Єк стали ми си питати у Бойків доброго титиню, то аж зайшли до Банилова буковинцкого. Там покупили ми титїнь, напакували у бисаги тай заждали вечера, доків си добре ни стемніє. Єк потемніло, а ми кажемо тому Бойкови, шо сми у него купували титїнь: Перевези ко нас, бадїку, почерез Черемош пороном, бо ми си ледви сами перевезим, а того, шо вози пороном бийно просити, аби нас ни зрадив. — Бойко си на то згодив тай ми си зибрали, тай пишли. Але то на дворі така шарґа, а такий мороз, шо страх, прото в Пилипивку. А Микула Карабчук каже: Ий, братя любі, яка це студїнь, а я ни маю нарушниц; та це я ни вийду без нарушниц ид хатї з студени. — А Микулин Карабчуків брат, Максим каже: Ни бий си, єкос уже буде.

Прийшли ми ид Черемошови, посїдали у порон тай Бойко зачев нас везти почерез ріку на галицкий бик. А на Бойку був новісенький великий, аж по земню, бойківский кожух. Бойко нас везе, а Максим Карабчук став Бойкови верьх плечь тай викроїв шалабу кожуха, тількі плечя з Бойка, ножем. Але ми нічьо ни видимо, анї ни знаємо, тай Бойко нічьо ни чює. — Перевіз нас Бойко, тай ми си роздекували тай собі пишли у свою, а Бойко сїв у порон тай пишов у свою. Ми идемо, а Максим Карабчук каже: Уже гезде є, мой, и нарушниції! Тай витегає спид сардака шалабу кожуха. — Ми мали иглу, нитки, тай раз два изшили тому нарушниції тай уже Микула Карабчук з нарушницями вийшов ид хатї. То біда була давно.

Зап. у Головах, 1908 р. від Івана Янушевського Петро Шекерик-Доників.

11. Як ходили ревізори.

Тих лївізоріў ішло усе трох найменчі: два ішли до хати, а оден стояў під вікном. Тай ни гаразд було схоронити си в тютюном, бо той через вікно дивиў си і усьо видїў. Єк надійшли они несподївано, шьо ніхто не заздріў, то ґазда єк куриў тай єк маў тютюн у люльцї тай так борзо тютюн вітеребиў з люльки тай прожер. Бо єк би нї, то зараз бере і важит тот тютюн тай плати контрабанд; а так заплатит лиш за люльку.

Запис. 1913 р. в Карлові, Снятинського пов. від Михайла Лелюка Ант. Онищук.

12. Грабіж.

Скоро найшли тютюн у ґазди, аби скруток-два, тай забираў подушки, вереню, кожух або шо тай тащив до Мендиле; у Мендиле лишеў, за шо лишеў, а ґазда мусїў вітак вікупити від Жида.

Запис. 1913 р. в Карлові, Снятинського пов. від Михайла Лелюка Ант. Онищук.

13. Заворожені ревізори.

Одного разу прийшоў Гуцул купити тютюну. Закупив він у ґазди пару шваріў — не знаю уже кілько, 2 цї 3 — тай іде. Іде він дорогоў тай надибаў левізоріў. Кажут они — тоти левізори: Добре, каже, шо я тебе надибаў; ходи з нами! — А той Гуцул каже: Добре, паночтю, добре, зариз іду, най си лиш перезую. — Но сїў він тай перезуў си, перезуў тоти ходаки тай бесаги на плечі тай пішоў. А тоти левізори не могли си з місцї кінути. Таке шос той Гуцул поворожиў.

Запис. 1913 р. в Карлові, Снятинського пов. від Михайла Рошки Антін Онищук.

14. Пімста за ревізію.

Даўно ходили левізори з ґвирами, а ішло їх на більшу ревізию 8—10. Прийшли раз до мого брата, порозбирали си до сорочок, а ґвири зложили у хоромах коло стїни. Шукали усюди тай полїзли на під над стайнеў. А я повертїў си сюди-туди, оглянуў я ґвири — не ладовані. І — єк то кажут: Ніхто так не потрафит, хіба чорт та хлопец — шьо робити? Найшоў я крухких цьвекіў, позабиваў, позагвожджував усї паніўки і сильно клевцем позабиваў тай цьвекі поприломлюваў, аби не витко. Скінчила си ревізія, нічого не найшли, позбирали си тай пішли з затканими ґвирами не до ужитку.

То була пімста за ревізію.

Запис. 1913 р. в Карлові, Снятинського пов. від Івана Сандуляка Лук. Ант. Онищук.

15. Розмова зі скарбовим стражником.

Иду я раз из здекутором штейрентовим отуда Головским плаєм та лише сми наложив флейток титию люльку, а то біда фінанс лізе. Икийс Жебивский розпіціонт, старе, з бородов, груди розшінкані,[1]) бо то в літї горечо. А я таки борше кричу: Ади генде теребилюлька иде! А вин, брате, біда учюв, тай кричі: Я теребилюлька, а ви розимкникліть!

Ми сіли, а вин прийшов ид нам тай каже: Ви кричите, шо я теребилюлька, але ви розимкникліть, бо скризь валите си у кліти, а мене хіба екий лайдак направи. То я тогди мушу ити.

Витєгає пачку титиню тай дає курити. А я кажу: Коби пан дали инчего титиню, а це пусте! — Вин відий здогадав си тай каже: Но, екого би ви хотїли? А я тогди ніби закрутив тай кажу: Е, пан повинен курити за шисть корон. — А вин каже: Я, панє, нї мам тїле пенендзи. — А витак шош говирков зийшли ми на титинарив. А вин каже: Є, у вас доста, шо носе контробант; менї миндували, ми маємо то все позаписувано. — Я кажу: Та то може хіба деекий лайдак ходи за титинем, а бирше ніхто. — Фінанс минї на то сказав: Добре мати кождому ґазді по папуши, то єму нїчо ни пошкоди, але най добре сховає. Господи, ади єка гарна Скупова у вас, там сховай, тілько душя забажі, и ніхто ни найде. — Но, а єк хто нам заминдує, то ми мусимо шукати.

Но видите, то єк би ни своі вороги, то за титинем ніхто би ни шукав. Але ототи, шо мают трафіки, то вни миндуют, бо їм си шкоди. Таже ви гадаєте, шо ототи Жиди ни доносе? Но не кождий Жидок, шо має трафіку, зараз нашемрує на титинарів.

Зап. у Головах, Косів. пов. 1911 р. Петро Шекерик-Доників.

16. Ревізор Слонєўскі.

Найлютїйший левізор, шьо попадаў дуже наш нарід, шьо рабуваў людий — називаў си Слонєўскі. Він ішоў часто без зізволеня уреду громадського; браў собі сам присєжного і ішоў на ревізію. І зимовоў пороў, єк то вечірниці, то він приходиў під вікна і дивиў си, де є курцї (шьо посходї си ґазди, парубки) і уходит тай право до люльтї. І богато з того користаў.

Лїтом звичайно ідут люди на сапане тай берут з собов тютюн. Але там на поли то ніхто не держит тїтюн коло себи, але ховали у землю під межю. А тот Слонєўский чикав досьвіта у укопі так, гі шпігун

[1]) Відслонені.

і єк люди надійдут, а він візитирує і обрабує з тютюну гет тай платн контрабанд. Страшно си єго нарід бояў.

Раз пішоў тот Слонєўскі до господаря Петра Семотюка на долішнім куті на ревізію. Приходит він на задні двері і єкос заглєнуў старого, шьо старий шьос робит у хоромах. Каже Слонєўскі: Вуйку, вуйку! А ховай те-ко тютюн, бо левізори ідут. — Старий гадаў, шьо то ікис чоловік каже; питає: Шьо? — Левізори ідут, ховайте скоро тютюн! — Той акурат маў у хоромах ґілетчину тютюну тай хап! несе. А Слонєўскі напроти него: А шьо сховали, вуйку? Відібраў і плати, діду.

Але 61 року Слонєўского асентирували до воська. Тай були там і карліўскі, шьо служили уже; єк він прийшоў рекрутом, то они уже були старі жомнери; тай брали єго на сміх; кажут: Ади, карліўський теребифайка не знає рехцўм зробити, а ґаздам знаў добрє віривати люльки з зубіў.

Запис. у Карлові, Снят. пов. від Івана Сандуляка Лук. Антін Онищук.

17. Небезпечна стріча.

Зибрало си нас вище шисть в поле за титинем. Господи, то така фляґа, машкара, шо пудь дає, а ми прийшли до Кобак, а там нима доброго титиню, та ми єк зачєли ити сели шукаючі доброго титиню, то аж шестої днини зайшли до Джюрова. Прийшли ми в Джюрові до одного ґазди, тай там згодили титинь. Ни так, ни так то добрий и був, але вже був ліпший, єк тими другими сели. Згодили ми титинь, а ми такі голодні, шо ти кажу, ни мож було витримати. Я зачєв казати: Звари ко, ґаздо, кулешу, а ми пишлим за горівков, тай бих випили могорич й потрішки перехопили, бо ми такі голодні, шо вже ни мож видержети.

Господи, єк си баба ни олюти, а то тенґа баба, а чьорна, єк Циґанка, та єк скричі: Ая, я горівку ни пю, а кулеші ни маю з чого зварити, муки нима, ащо, я сама ни маю шо їсти, ащо.

А я собі погадав: Чекай, чекай, я тебе ще добре обробю! А далі кажу: Та дідько тебе бери, бабо, из твойов кулешев; ми собі попоїмо про тебе, але лиш пишли дівку, аби принесла нам горівки.

Баба хоті не хоті послала дівку по горівку, а дідо такий, брате, рад, шо страх. Вин був добрий чоловік. Баба зачела розкладати ватру у печі, та все в одно си вади: Ащо, нима з чього ватру накласти, анї ще їсти зварити, ащо. — Ватра фисти, але приноси дівка горівку, ми сіли за стил, а я прийшов ид бабі тай випив до баби лиш пив порційки горівки, а бабі шош примовив на горівцї тай даю пити. Баба ни хотіла, ни хотіла, а витак випила. Та єк стала баба пити, до всїх шистьох випила по повний порциї горівки. Их! рухнула си тогди баба!

Штрикла у пид, принесла липини, набурила ватру, пишла у кліть, вноси штири такі паліници хліба, єк паски, та уноси тешки[1]) из вепра. Засмажила тай дає нам їсти. Ми їмо та пємо, тай баба з нами. Пишла баба тай уноси мині швару титиню в дарунку, але такого доброго, шо рехунку єму нима, а другов шваров усіх нас поґілила. Баба мене опчипає, а я бабу собі, а ше дес чесом лапну й за смішненку, а баба ни фали мене, ни записує ци мині, та має мене за найпорєднійшого мижи усіма. Так си баба шолофостила, аж серед хати пєна усєла си тай легла спати, а чьоловік таки ліх спати, а ми си забрали сміючі в дорогу. Мих би був брати, шо хотіти, але абих ни пожив, шо жеден нічо ни кинув.

Идемо ми, а то така пітьма, а шарґа, шо пуду дає. Нічого ни видко, хоть око вибери. Ми идемо отак бирше навгадь. Тут вийшли ми в дуброви Кобацкої, тай загубили дорогу. Але я найшов сад Теленбасив на Старо-Кутах коло „Яна“. А там була хата, тай я посмотрив одвірки й зараз здогадав си, де дорога, тай вийшли ми на дорогу. Перейшли гостинец, шо йде з Кутив до Косова, а вити вже у гори я би був ни заблудив дорогу й з чортами. Вийшли ми пид Хоминцкий, а там стоє латри з дриви. Зима[2]) така ліпани, що світа ни видко, а ми так померзли, шо страх. Я таки си борше узєв до латра, розбили, тай запалили цілий буковий латер дров. Ватра така кіпає, шо пудь дає. Ми полєгали собі подалеку тай вигріваємо си, а зима до нас ни долітає, бо топи си в горечю.

Забрішело на зорі, таже це біда, треба утїкати, — гадаємо собі, бо єк хтос пидвиди, шо тут си кури ватра коло латрив, тай зараз пидут дивити си тай нас цапнут.

Ми си борше вибрали тай пишли. Я мав в Тюдеві знакомого менника отам у потоці гет ид горі, гет више тюдівскої церкви, тай ми си изправили до того менника, а там бих передновали, а вити у вечир далї в дорогу...

Лише ми вийшли з дуброви на поленку тай избігли на потик тюдивский, а то в зистріть ид нам просто вид млина вале два шандаре, війт, тай поліциян. Ото ми впали у руки, нима навіть шо пусто и фиркати си! Про оборону й бесїди нима, бо то в селї, зараз би си збігли тай имили, про втечю й думки ни маємо. — Слїд, бо зима, а до того ми таки їм пид самим носом. Оден ратунок легати в поточіну, єка там мала великі береги.

Вже все одно, буде шо буде, ми вергли бисаги в поточіну, тай сами впали коло бисаг. Я єк ліх, так си из місця ни теваю. А вуйко Микулка лишив бисаги, а сам зачєв утїкати на литьтьох й на колінах

[1]) Кишки. [2]) Сніг.

ид горі поточінов, та все шо поступи, а то слїд проломи си, а вин у воду лиш зальопоти. Доста ми вже було ни до сміху, а ше сми си сміев, ек собі нагадаю, шо Микулка боев си води, шоби де си и кришечку ни замочів, а тепер ек гуса льопотїв у воді. Та ми мали велике щесте, шо ровта прийшла поверх нас й нас ни зоздріла, ба навіть вийшла на наш слїд и нїчьо ни покмітила. Єк ровта прийшла, а ми тогди борше до менника, там си повисушували, а вити далї в дорогу, але вже ни в страсї, лиш сміткуючі си з Микулки, шо вин ловив струги в поточінї.

Зап. у Головах, Косів. пов., 1911 р. Петро Шекерик-Доників.

18. Підглянені тютюнарі.

Зибрало си раз нас шисть за титинем у поле. Мий дедя (Антосїй Янушевский), я (Іван Янушевский), Федьо Кітрилюк тай ше екіс три, вже сми, бигме забув. Набрали ми титиню тай вернули си т хатї.

Прийшли ми у Соколивку, аж то уже велика днина. Мий дедя, покійничьок, був тогди за проводиря. Єк прийшли ми в Соколивку коло Продана, а дедик каже: Повертаймо до Продана, бо в днину бийно ити, аби дес нас ни имили деруни.[1]) У Продана будим пити, а у вечир пидим.

Ми си на то згодили, зайшли до Продана тай зачели пити. Пислали раз за горівков, ба другий раз, ба третий раз тай усе випивают. Уже сонце д вечеру, а ми си зидїмкали ити. Але дедик ни хотїв ити, каже: Люде, шо ви робите! Та же це ше днина, можут нас виловити.

Але ни було шо робити, то си наперли тай пишли. Але треба було из дороги переходити на другий бик, аби пити у вобичь, а там була страшна скала. Мусїли ми метати бисаги на землю тай изждати, доків помаленьки кождий си ни перепхае попид скалу берегом. Попереходили ми помаленьки попид скалу тай лише си приймили у скалу д горі ити в верьхе. Але на другим боцї за водов була школа, а тот професор злодїй робив зводи[2]) на титинарів. У него, бувало, сиде левізоре тай скоро уздре титинарив, то си гоне тай лове. Але ми пидийшли у вобичь, а дедя каже: Ий то бийно, аби ни було отам левізорив у школї.

Аж нараз отворили си з школи двері тай вийшли вити два шляхтичі. Тоти шляхтичі зачели бічі дорогов тай перебігли воду тай зачели си дерти ид нам д горі. Ми кажемо: Вере то левізоре, ци Жиди? Бо вни пушки поховали, шо ни було витко спид лахманив. То и уни були

---

[1]) Скарбові стражники. [2]) Доноси.

хетрі; аби ми їх ни пизнали, то вни си переберали. Але ек си май вближили ид нам, то ми кажемо: Таже це, бигме, левізоре! Тїкаймо!

Ми зачели утїкати у вобичь, а левізоре за нами. Та шо, ми уже умучіні, а вни, знаєш, свіжі, дужі. Так си женут, шо страх, за нами. Але була екас поточіна, а там ґруник, а витак знов поточіна. Ми зачели бічі у ту поточіну, аби вібічі на той ґруник, май звише, а левізоре собі біжут, аби вибігли зниже, тай аби нас перебігли. Тай були би нас, брате, там перебігли, але ми лише вибігаємо на ґруник, аж там була хата, а в тий хатї на задвирю грало весілє. Дедик ни змих тїкати з бисагами, верх бисаги з титинем на землю, тай сказав: Ого, най те Бих пибе! — Ми собі погадали: Зараз нас тут вилове, ни буде шо робити.

Нараз з того весілє штрик екийс чоловік ид нам тай хапнув дедеві бисаги з титинем з землї тай зачев тїкати з нами ид горі у лїс. Дедеви си зробило лекше тай дедя собі уже утїкав из нами. Ми лише біжимо поверхе, а левізоре таки тут-тут нас лове! Але на наше шесте терла там у вобочі челедь предево. Було шисть чілїдин. А ек узріла челїдь, шо за нами женут ци левізоре, тай нас тут-тут подогонеют, а челїдь тогди си заголила, ек си левізоре зближили ид ним, тай зачела кричети: А чього вам треба? П...и? Є...ли бесте? Нате, є...т?

Тай тим тота челїдь трохе припинтала левізорий, шо ми утекли у лїс сперед них. У лїсї ми пометали бисаги тай посїдали, маємо горівки у боклагах тай пємо. Ми скоро у лїс, а у лїсї уже великі. Ни боїмо си левізорив! Сиділи ми там, говорили, аж доків ни зробила си добра нич. Єк повечеріло, але було місечно, хоть мак изберай, ми си зачели лагодити в дорогу. Але зачели ми наглєдати тай уздріли у гучі лївізорив. Уни, оба левізоре, так ек котюги, назерают, шо ми там робимо. Уни собі гацают: Скоро вни руше с титинем, а ми тогди на нї нападим з нинападу тай богдай имемо двох, трьох. А ек нї, то богдай будим ити за ними, тай їх екос имемо дес на перелазї, ек будут перелїзати.

Але ми скоро уздріли левізорив, то таке си зачели острити: Ото коби нам тут левізоре! Зараз бих їм осьветили паску! А наші левізоре єли си трохе видступати у зад. Делїнь ми устали тай пишли. А левізоре собі идут за нами так, ек котюги, крадьки.

Вийшли ми на одно поле тай уздріли ми, аж идут таки за нами левізоре. Ий! Господи! ек ми пометали бисаги, та за левізори, а левізоре далї в ноги сперед нас! Тай нагнали ми левізорйв так, шо вже ни мали охоти ити за нами.

Ми вийшли ид хатї, та дав дедя тому чоловікови руно вовни тай кусок солонини, тай той чоловік пишов собі гет. Але помих бисаги винести аж до т хатї нам.

Правда, витак у дві неділї післї того, ми знов пишли у поле за

титинем. Але дедя вже ни ишов, бо ни годен був тїкати, єк би де трафило си до того, старий уже був. Прийшли ми до того Проданюка в Соколивцї знов, тай закликали тоту челїдь, шо сперла тих левізорив тай того чоловіка. Но та правда, шо ми тогди пóбаювали! Имм... Господи, поки я був молодий, то по кільканацїть раз вихожу за титинем на місєц у поле.

Зап. у Головах, Косівського пов., 1907 р. вıд 70-лїтного Івана Янушевського Петро Шекірик-Доників.

19. Як кушнїр утїкав перед ревізорами.

Оден кушнер ішоў з села, шо шив кожухи тай узєў собі троха тїтюну у мішок тай несе. Та потому оповідав, шо як ішов, то такий страх дістаў, з далеку сї єму привиджели шаблї, панки, тай він зараз кидав мішок і тїкаў гет. Але потому, як придивиў сї, хто то іде, тай вертаў сї, браў мішок і ішов дальше. Так він дуриў сї кільканайцять раз. Потому такі справдї надибаў фінансіў і зачєў тїкати, але уже міха не лишеў. Але они бігли за ним, шо мали сили. Біжит він — а то зима — гадає, як не зможу тїкати, то скину чоботи, а босий буду тїкати. Вібіг він на горб (снятинський) тай змучений сїў. Дивит сї він, а они також посїдали під горбом. Но він відпочав тай пішоў скоро до дому.

Запис. 1913 р. в Снятинї від Олекси Мардаревича Антін Онищук.

20. Пригоди тютюнарів.

Зибрало си нас раз три з Жєбя за титинем у поле: я, ше оден Жєбивский чьоловік, тай Юрина Бордюків з нами третий за проводатора. Прийшли ми в поле, накупили титиню, тай рушили вити у добрий чєс домив. Лише ми вийшли з дуброви на дорогу отам, єк си йде з Косова до Коломиї в пістинским згонї, а то лети фира з горішя, тай у возї сиде два бадї.

Ми похотїли втїкати, а бадї зачели кричети: Агу, злодії Гуцули! Віддайте тютюн, ащо чикайте! — Та наш побратим таки порс борше у дуброву, а ми два з Юринов Бордюковим май трохе вговтанї стали ждати на бадіків. Юрина каже минї: Ти си нічьо ни бий, лиш абис то робив, шо й я.

Бадїки прийшли ид нам, злїзли з вóза тай так осовито до нас приступают! А ми си ніби перепудили тай дрижимо, а то ше бирше бадїкам додало охоти. Ащó, ви тютюн несете, злодії Гуцули. Ащо! Га, ми вас віддаме до Косова. — Воля ваша, панове мої великі, робити з нами, шо хотїти, ми у ваших руках — видповідає Юрина, а сам лиш

тут моргає на мене, аби я був на поготові. — Бадїки скричели на нас, аби ми здоймали бисаги тай метали на виз, а сами стоє над нами. Ми си вибгали за бисагами, а Юрина лиш клїпнув на мене, их! Господи, єк почєстуємо бадїків бучками по чолу! Юрина одного, а я другого, а бадїки єк снипки, лиш си пофльоцкали на землю. А ми вже тогди так своїх бадїків жупуємо, шо відий. Єк увдріли ми, шо бадїкам ни делеко до смерти, лишили сми їх тай пишли ид возови. Там, брате, у возї стої берівка шош у шисть вик, горівки повна, и два хлїби жикнї, тенґї, тенґї. Ми то все забрали собі из воза, тай си дивимо, а бадїки нашї, то оден встане, то другий, тай изнув падут на земню говоречі из собов: Шо, я тї ни казав, дай спокий Гуцулам, а ти ни мих си наїсти титиню! Ащо, видиш. Маєшт ютюн. — Ми прийшли ид ним, наметали їх обидвох на фиру, а сами пишли далї в дорогу дубровами.

Видийшли ми кавалок у дуброву тай там сїли, Юрина роздинає ту горівку, я крою хлїб, пємо, їмо, тай си сміємо з дурних бадїків. А то си нарав розступили гаджучки, зашелестїло листе тай ид нам си уповів наш третий побратим, такий перепужений тай благонький. Та коби ше був сїв и сидїв тихо, але вин си зачев питати: А вас ни стратили ти грабивники?

Нї, ни стратили, сїдай, меш пити горівки! тай потєг єго за рукав Юрина. — Вин сїв коло нас тай пє тої горівки, а єк си напили добре, тогди Юрина єк зачинає єго бити. Господи! Вици та вици у писок, тай наказує єму: Диви си, мо', аби ти бирше ни вакав си ити за людьми в дорогу, бо ти зрадник. Ти чьо тїкав? Ге! таже єк гиним, то гиньмо всї разом, але ни лишей другого в бідї, єк идеш з ним в одним товаристві.

Тот си просив, шо просив, а нарештї єк єго добре Юрина набив, тай самий єго пустив и нагнав гет, шоби навіть з нами разом ни ишов.

Юрина був дуже ретенний чьоловік, протоопришок, и любив того побратима, шо єк вже був єкий трафунок, то вин си ни пужів, але ставав до оборони, єк було треба.

Припочїли ми оба тай пишли горі сами два. Виходимо в Жебє лише зачінає зорети, а єк зийшли ми отам коло фіросив у селї, то вже зробила си днинка. Лише ми перебігли дорогу, а то біжи за нами левізор. Ий Бог же би цего побив, таже це біда! Тут село, люде, зарав зроби си лярма тай нас вилове з титинем. Ми оба з Юринов зачєли утїкати. Юрина був на світї легкий и швидкий; єк прийшов ид єкомус парканови, то си навіть и ни дотулив до него, так єго перескочив. А я єк скакав, тай си завадив сорочков за сук и завис на парканї. А левізорина набіг тай мене чяп за бисаги из заду.

Ий — єк си обернув Юрина, та набіх ид нам, та єк ужох левізора

буком по храпах, а левізорина лиш си перевернув у ревец пид плит. Ми тогди в Юринов потокмили крисані на голові, та далі в ноги.

Прийшли ид хаті, попереберали си, ніхто нічо ни знав и до сегодне. Левізорину узели пид дохторе, а тот полохливий побратим и вмерав та за титинем ни ходив бирше, таку єму дав науку Юрина. Але ми оба в Юринов були великі побратими, аж доки Юрину ни завісили в Коломиї єк послідного ваташка гуцульских опришків.

В Жабю-Ільци, Косів. пов., зап. у маю, 1911 р., Петро Шекерик-Доників.

21. Гуцули з закришкою.

У нашім краю, то не усюда робле тїтюн. От ік у Гуцулів не робит тїтюну ніхто. Гуцули з гір сходили і розбігали си по тих селах, шьо робили тїтюн і купували собі, де можна. Але шьо тот тїтюн не вільно нігде продавати, лиш у цісарских маґазинах, то за тим дуже слідили левізори. Часто було, шьо ті левізори нападали на Гуцулів, єк они вертали си до дому у свої гори з тїтюном. Але трафляли си такі між тими Гуцулами, шьо потрафили перед ними утікати, а єк ні, то робили з ними ріжні штуки і такі переносили тїтюн у гори. Одного разу, під зиму, зайшли Гуцули до одного сила і вечером зайшли на обійстє одного господара тай кажут: Добрий вечірь вам, ґаздику! — Дай Божи вам здоровле. — А ці знаєте, чього ми до вас загостили? — Каже ґазда: Єк скажите, то буду знати. — Ми прийшли до вас, ці би ви нам ни продали троха тої „закришки", бо чюємо, шьо у вас дуже добра. — Каже ґазда: А ви не знаєте, шьо то ни можна, шьо вас можут левізори здибати? — Але ті Гуцули кажут: Будьте спокійні, ґаздику, ми коби вішли від вас тай можемо спокійно спати; ми в поли дамо собі раду, аби було і кілько левізоріў.

Но позволиў ґазда їм вибрати собі тїтюну. Кождий вибраў ік найліпшого, поторгували си тай росплатили си і поклали той тїтюн у бисаги. Раненьтьо пустили си они у дорогу. Але оден Гуцул затримаў си, роскладає ше раз свої бисаги і просит того господаря, аби єму позволиў троха попилу. — На шьож вам попелу? — Каже: То має бути дарунок для левізоріў. — Но, вийшли Гуцули з подвіря і тихоньтьо, оглядаючись на ўсі боки, пішли селом. І вішли они з села тай зараз зачели голоснійше говорити, бо кождий буў з того задоволений, шьо ніхто їх не затримаў. А ґосподар уже не спаў, але ходиў поперед хату і зазираў, ці не ведут до него Гуцулів з тїтюном. Гуцули увішли уже добрий кавалок, диве си, ідут два фінанси. Но скочили Гуцули до корча і вирубали собі ціпкі прути на каблуки. Надійшли левізори і

в один голос закричали: Стійте! шьо маєте? — Панчіте солоденьті та дорогі, несемо тїтюн. — Знимайте бисаги, покажіт ікий тїтюн. — Но внєў той Гуцул бисаги, шьо маў попіл, і розкладає бесаги, аби показати тїтюн. Левізорь наблизиў си до бисагів, а Гуцул ік свисни попилом в очі, аж тому сьвіт завмерь. А другі Гуцули кинули си на другого левізора, звернули єго до землї, везали єму руки і ноги і тими каблуками припняли єго так до землї, шьо він не міг рушити си, тай пішли у другий бік.

За єкис чєс їде той господар, щьо у него купили тїтюну, орати і дивит си, а то при дорозї на сїножати два фінанси — оден лежит на земли, а другий ніби над ним плачі. Зближиў си господарь, а той, шьо лежит на земли, каже: Чєсний ґосподарю! Виратуй мене з цего. Проклятї Гуцули припняли мене, а мому товаришеви засипали очі попелом, шьо ни годен на сьвіт си подивити. — Бире господарь, витягає каблукі, піднимає левізора з зимлї, розвєзує єму рутї і ноги, а той зарав такі до него: А тютюн маєш? Тай перешукаў єго і знайшов люльку поўну тїтюну. Зарав вінєў з кішені маленьтю важку і зважиў той тїтюн тай каже собі платити контрабанд. Ґазда просит си, каже: Та я вас візволиў, а ви шьо? — Він каже: Я маю тате право! — Каже ґазда: „Пусти собаку з ланца, а він тобі очі відри" таке і це.

І так — Гуцули висвободили си, а ґосподар упаў у сїтку.

Запис. 1913 р. в Карлові, Снятинського пов. від Дмитра Калитчука Антін Онищук.

22. Попелом в очи.

До одного ґосподаря прийшло шос 7 ці 8 Гуцуліў купувати тютюн. Но, купили они шьос по 3 ці 4 швари тай на відходнім кождий узєў собі жминю попелу; бесаги з тютюном на плечі, а попіл у жмени. Ідут они, ідут, але дес перед Косовом на дорозї здибали їх фінанци тай кождий прискочиў до одного Гуцула тай: Це може тютюн? Це може тютюн? — А гуцули лиш кождий попелом у очи фа! Ая, каже, тютюн... Видиш?! — А тоті зачєли очи протирати, а Гуцули тимчєсом у ноги. Тай пропало. Е, ті знают рихтувати!

Запис. 1913 р. в Карлові, Снятинського пов. від Михайла Рошки Антін Онищук.

23. Зловлений тютюнарь.

Розказуют, шо раз ишов гурт, таки добра табора, титинарів з титинем з поля тай трафили на засїдку. Біда, нима шо робити, разом усї титинарі утїкают. Але одного титинаря, Кітлєрюка малого, имили левізоре єкос. А вин, чім го ймили, кричі на свого дедю, єкий тїкав

з титинем: Ни тїкай, дедю, ни тїкай, бо я вже у руках! — Але старий ни був дурний, утїк, а витак си усї потаїли, хлопчїшя забрешкали, тай пропало. Лиш хлопчїше Кітлерюк трохе посидів, бо ни мав чім платити. А тим другим и волос з голови ни упав.

Зап. у Жабю, Косів. пов., 1913 р. Петро Шекерик-Доників.

24. Пяні тютюнарі.

Вибрало си раз богато Головцив[1]) за титинем, уже таки ни дуже давно, буде тому з вісїм років. Ни були то самі Головце, були там Річени[2]) и Жебивце;[3]) я знаю добре, коли то було.

Пишли вни у поле,[4]) тай витив си вернули, тай ни прийшли собі просто, але гайта дале повернули в коршьму на Дубовий у Ріццї пити. Титинь полишели на царинцї коло Василенька, тай пару людий. Пили, шо пили у коршмі, тай пишли пити усї до купи коло бисаг з титинем.

Там зробили великий варвид, нїчьом пенї. На то си надніс шандарь з Жидом из горба, з Лейбов тай зачев кричети на Люпайлюкового Леся, екого пизнав по бесїдї, ци там нима Джіґорюка. Але тоти пені, протопені,[5]) ни пишли ид шандареви сказати, шо мижи ними нима Джіґорука, але зачели кричети: Шо ти там за оден шандарь? с... матери твоєй, иди суда, подиви си!

Шандарь ек це вчюв, так просто из Жидом ид титинарям, а то шо протопене, зачели утїкати, навіть и бисаги полишели. Одного пеного имив шандарь в руки, а тот пений хлопчїше спудив си шандаря тай розказав гет за всїх, хто ніс титинь.

Другий день шандарь повишукував собі таких пидздихачів, шо пишли тай ни одних подурили, кажучі: Ни бийти си ничьо. Прийміт си бисаг своїх з титинем, а вам мало шо буде платити. А ек си ни приймаєте, то вас на вупер засуде, а тозди ни бийти си, шо вни з вас ни поздерают шкіру.

Ни оден був такий дурний, шо приймив си тих бисах з титинем.

Зачели свідчити один на одного. Але були такі, шо си таки ни признали, тай їм ничьо ни було. Тот титинь попривозили до канцелярнї, а там склали ни важений. Двері замкли тай лишили титїнь пид замком.

Я був біда, Юдаш. Курити ни курив, але хотів трохе обменчити титиню, аби менче на платню. Нима ек си до титиню дистати, бо викна тай двері обзамикані добре, а я гайта, далї у каглу з хорим, криз комен тай у хату отек кіт лїзу у хату криз комен. Ий, шо я тогди тих

---

[1]) Людий із Голов. [2]) З Річки-Красноїлї. [3]) З Жабя. [4]) На доли. [5]) Сильно пяні.

швар[1]) нахапав, давав за пусто, хто лиш хотів брати. Все си менчило бідним людем. Витак прийшли пани з Коломиї, важили титинь та тєгли протокули шош цілий тиждень у канцелярни громадский в Головах. Витак знов тєгали людий до Устєрік на пошторунок тай там тєгли протокули знов, тєгли би си їм очі з голови! Тєгали навіть таких людий, шо вни ніколи ни ходили за титинем, лиш си їх питали, ци вни ни тємують, ци ти титинарі коли ше ни ходили за титинем. Але ни бий си, ни було дурних, кождий говорив так, аби бідних людий ретувати з біди.

Богато з тих титинарів виловлених платило великі кари, навіть по тристо банок, а хто ни мав чім платити, то мусів сидіти по пару місицив в арештах. Але однако, тот титинь кортєчий, однако тоти титинарі ходє и тепер у поле за титинем, лиш си ліпше сокотє, шо їх вже так май ни ловє.

Зап. у Жабю, Косів пов. 1913 р. Петро Шекерик-Доників.

25. Бійка на рожнівськім поли.

Зибрáло си нас раз за титинем трицїть людий з Голов. А з Жєбє оперєдь нас пишло було сорок людий тáки за титинем у поле. Набрали Жєбивци титиню тай пишли горі, так у купі усї сорок людий. Але за Ровновом гет на поли була корьшьма камарална. У тий корьшьмі був шинкарем Руснак. И бувало, тілько идут титинарі, тілько у тий корьшьмі мусє їсти, пити, поночювати. Бо то було на безлюдю, тай було безпечьно. А инде ни було де так безпечьно. Прийшло сорок Жєбивцив до тої корьшми тай зачєли там попочювати.

Але лише Жєбивцє си добре розтабашували, аж у хату нараз напало шисть левізорив. Зачєла си мотанина, люде ни хотіли виддавати левізорем титинь. Господи, — була там страшна бийка. Жєбивцє убили тогди там двох левізорив и того чоловіка, шинкаря, на смерть. А тоту решту левізорив пофлєджіли ни на еке. Того шинкаря убили відий тимунь, шо вин був став по сторонї левізорив и кричєв на людий. Жєбивцє вибили там тих левізорив тай сами повтїкали всї с титинами горі в Жєбє.

Аж ми, саме нас трицїть, идемо лише за титинем. Нам люде по дорові кажут: Ігі, куда ви отепер идете? Таже на Розниvским поли вибили Гуцули левізорив, та тепер саме туда ровти ходє та комісії; вертайте си гет, бо вас виловє.

Але ми на то ни турали, лиш таки однако пишли. А тогди стоєло дванацїть левізорив в Снєтинї на то лиш, шоби нас ловити з титинами. Та лише ми си уповіли на рознивске поле, а то ровта вити з села

[1]) Шнурів.

вали. Така брате, вармія, до триста народа: Левізоре, шандарі, пани, Жиди, хлопи. Гет усе, шо жило, то вирушило у поле. Тай нас заздріли, тай таки у крик та за нами! Тай кричют: Агу, Гуцулія! То тоти, шо вибили людий на Рознивским поли!

Ни було нам шо робити, ми мусіли утїкати. Ми утїкали, але то си гнала за нами погоня тай старий Медяр ни змих утїкати тай имили того Медяра ровтарі, а ми решта утекли. Та витак сидїв Медяр арештами дуже довго, аж доків си ни визнало, шо то Жебивце вибили левізорив, а ни наші. Господи, єка зза того була біда, протокули, та тєганина! Тепер того нима, шо було давно!

Запис. у Головах, Косівського повіта, 1907 р., від Івана Янушевського Петро Шекерик-Доників.

26. Вибитий ревізор.

То було і так, шьо левізори перебирали си за Гуцуліу тай ішли на контролю. Раз прийшоу до одної хати Гуцул (а то такі буу левізор) тай каже: Ґаздо, ви би продали тютюну? - А той ґазда подумау тай каже: А я не знаю, ці то можна цісарську марфу продавати. — Ей, каже, продайте-продайте. — Каже той ґазда: Зачікайте мінутку, а я, каже, порадю си жінтьи; єк жінтя скаже продати, то продам. — І війшоу він на пару мінут до хорім тай за чєс уходит тай каже: Я можу, каже, вам продати, але уперед розвуйте си. — І той Гуцул роззуу си, а той придивиу си, шьо то ноги білї, панцькі, тай єк узєу бука до рук, єк іміу того Гуцула парити, то той ледви утїк.

Запис. 1913 р. в Карлові, Снятинського пов. від Михайла Рошки Антін Онищук.

27. Перебраний ревізор.

Перебрау си раз левізор за буковинцького Гуцула — гачі мау чирлені тай шепка велика, перекручена назад; у руках мау батіг і бесаги. І вікликау мене з хати тай каже: Кітюну бисте не продали? — — Я стау, диулю си на него тай кажу: А то вільно кітюн продавати? — Е, шьо, каже, продайте тай уже. — Я єму кажу: Тепер тютюну не продам, іди, он той богач продаст, він має богато. — Пішоу він туди, а той каже: Я, чоловіче, з роду тютюну не робиу! — тай відослау до Семена. Семена вікликау: Продай кітюну! — Семен єму вініс так скілька папушів. Е, менї, каже, треба богато, з міх. — О, каже, хиба прийдеш на весні. — У Їлї буу, а Їля таки каже: Прийдеш на весні. — Тай потому у весні, квітня, прийшла ціла брика левізоріу; буу і той, шьо буу

перебраний, я пізнаў. Прийшли тай у Семена найшли скрутец, у Ілї найшли ґілетку, а у Ілї Никиф. найшли піў папуші.

Запис. 1913 р. в Карлові, Снятинського пов. від Мих. Фроляка Пав. Антін Онищук.

28. Непокірний Циган.

Тут буў Циган, маў кузню, тай они (левізори) его дуже з густа нападали, бо до него сходили си усе люди тай курили тютюн, ніколи они не могли котрого імити, бо наколи прийшли, а той люльку Циганови, а Циган каже: А шьо з мене озмеш, паночьку, єк я не маю нічо? — Тай левізори зробили з ним угоду: Кури, кілько хоч, але аби і люди коло тебе курили, аби ми мали прихід, бо ти, каже, заказуєш, а ми не можемо імити ні одного.

Одного разу прийшли они до Цигана, але шос єму не ўгодили, шьо Циган був сердитий тай він гадає: Чикай, меш темити! Тай Циган спантриў, шьо ідут левізори тай він шпуруў на землю розпечене залізо. Як улекіў левізор, — єкис буў чорний, високий — тай питає: Де люлька? — Я не знаю. — Та я видів шос куриў! — Ні, паночтю. — Але левізор скочиў сюди-туди, шукає, ці де ни кинуў люльку тай став на то розпечене залізо так, шьо чобіт спалиў і ногу упік. Злютиў си: Ти Цигане! проклета віро! Чикай, дух кі борше лишит за ці чоботи, єк я кі лишу у супокою!

Запис. в Карлові від Николая Калитчука Антін Онищук.

29. Стражники в калабани.

Несли Гуцули тютюн — аж зловили їх фінанси. Гуцулів було десїть, а фінансів петь. — Стійте! — кричут фінанси. Але Гуцули не слухают. Ті забігают їм дорогу тай не пускают далї. Господи, єк Гуцули не покладут тютюн, єк не возьмут сї до фінансів — ледви не ледви два з них утекли з житєм. Решту половили, повезали руки й ноги та вткнули в калабаню. Фінанси почели там захлипати сї тай вилїзти ніяк не могли. Оден з них таки втопив сї, а другі два єкос виратували сї (не зараз); але по сїй пригоді покинули службу, — тай се, шо вам кажу, оден з них менї сам розказував.

Зап. у Тростянци, Снятин. пов. 1910 р. від Василя Павлюка Ол. Іванчук.

30. Стражник під ледом.

Ше оден фінанс, шо покинув давно службу, оповідав менї таке: Здибав я раз — каже — Гуцула, шо ніс на кони тютюн. — Стій,

Гуцуле, кажу я йму; в тебе в бесагах тютюн! — Аєкже, паничу, тітін! — каже тай до мене. Дес не свиснув, дес не зевили сї инші Гуцули — та скрутлями по голові мене. Потім звязали мене, понесли під міст, пробили лїд, впхали мене в діру тай пішли далї. На щісте під ледом було порожно, бо вода вімерзла і я трохі там помучив сї. На другий день я пішов до дерекції і подєкував за службу.

Зап. у Тростянци, Снятин. пов. 1910 р. від Василя Павлюка Ол. Іванчук.

31. Тютюн у полонцї.

Даўно, єк то ходили левізори, то мусїў ґазда, шьо у него найшли, брати той тютюн і нести там, де єму казали. Раз трафило си, шьо у одного ґазди найшли велику бочіўку, поўну тютюну, тай казали єму нести до міста. Ідут они через ріку, а то зима, лїд на ріцї. Ідут левізори наперед, а він за ними несе тютюн. На леду була велика капка, шьо рибаки прорубали на рибу тай той чоловік нараз похоўз си тай упаў коло тої капки, а кітюн — попід лїд... Обернули си левізори, шьо то так гепнуло, дивєт си — чоловік упаў, а тютюну уже нима. Де тютюн? Пішоў під лїд... Ті зміркували, шьо він їх змудруваў тай пустили.

Запис. 1913 р. в Карлові, Снят. пов. від Юрка Волощука Н. Ант. Онищук.

32. Міцний тютюн.

Несе Гуцул тютюн тай здибає в лїсї фінанса. Фінанс був сам, витяг шаблю тай підходит до него на остро. Але й Гуцул не страшків син, мав дубельтове пістоле набите тай не гадає втїкати: — Стій, Гуцуле! Шо несеш? — питає фінанс. — Та тітін, пуста тереби-файко! Шо тобі до мене?! — Ти ше питаєш: шо?! Показуй тютюн! — Колис так до дябла наважив, то ти покажу! Витєг з бесаг скруток — та єк потєгне фінанса по зубах, аж зуби посипали сї на землю. — А моцний? — питає Гуцул — та ше пару разів по зубах.

Зап. у Тростянци, Снятин. пов. 1910 р. від Василя Павлюка Ол. Іванчук.

33. Приємна омаста.

Йшов Гуцул з тютюном тай заздрів ревізора тай зачев втїкати. Але ревізор друнув за ним, і був би го вдогонив, бо Гуцулови було тєжко бічи з повними бесагами. Але на своє шесте Гуцул подибав на дорозї велике г...но. Зігнув сї борше, обмастив бесаги г...ном, тай забрав решту у пригорщі. Єк надбіг ревізор, тенув ним йму в лице, лишив

нечисті бесаги серед дороги, — тай далї! Левізор заки обтер сї — вже го не видко було. Лишив також бесаги серед дороги, бо си бридив, — тай пішов до дому. А Гуцул перечикав єкийс чес, потім вернув си, забрав бесаги тай пішов до свого села.

Зап. у Тростянци, Снятин. пов. 1910 р. від Василя Павлюка Федора Олекса Іванчук.

34 Обгноєні скрутлї.

Оден ґосподарь робиў кітюн і заховаў собі бочьку для себи. Але пішоў донос поцерез людий сїльських, шьо у него є кітюн і прийшли левізори. Але він уже с тим кітюном зробиў дома порєдок, шьо ни гаразд так скоро єго найти. Він узмиў і тот кітюн поскручуваў у скрутлї тай кождий скрутель пообліїплюваў наоколо товарічим г.... і то повикидаў на гній. То було зимі, мороз буў дуже і то зараз з верьха обмерзла тай лежит. Прийшли левізори до него і питают си, де той кітюн? — А він каже: У мене кітюну нема, я прошу собі шукати. — Но шукали они у хатї, у стодолї і гній перевертали — а не знайшли нїчо.

І він тот кітюн, єк они пішли, то він пообтручєў гній гет, а кітюн склаў тай маў курити цалий рік. Шє і я того кітюну куриў — приніс менї Їля Уский шість скрутлїў.

Запис. в Карлові, Снятинського пов. 1913 р. від Николая Сандуляка Антін Онищук.

35. Будьмо собі добрі.

Ішоў Гуцул з тютюном тай трафило си, шьо надибали єго левізори. Кажут левізори: Шьо несеш? — Ой нїчьо, панчіку солодентей. — Але тотї зревідували тай зачєли цотарати си з ним — шьо, каже, то цїсарське, то не вільно, то є котрабанд за то, то не вільно. — А Гуцул то усьо слухаў тай іде з ними і усе си питає: То шьо то є, панчітю солодентей, каєте контрибуцїя ікас? — А левізори єму зноў тото віяснюют, шьо то є контрабанд. А він знов си питає. Але уже надійшли они на міст, а Гуцул з моста тютюн боўх! у воду тай каже: То то, панчітю солодентей таке: Контрібуцїя отуди поплине, а ми соб ігім чесно онтуди, тай буґім собі добрі!

Запис. в Карлові, Снятинського пов. 1913 р. від Николая Калитчука Антін Онишук.

36. Тютюн у водї.

Ніс Гуцул тютюн, але здибає єго фінанс тай каже: Шо там несеш? — Та тітін, паночку любий! — А то вольно, злодію, тютюн носити?! Ходи зо мнов!

Шо мав робити — пішов. Фінанс йде наперед, а Гуцул із заду, але фінанс все зиркає, шоби Гуцул не втік. А Гуцул йде тай збирає камінє тай кидає в бесаги. — Шо робиш, Гуцуле, на шо тобі камінє? — Та, паночку любий, одна бесага тєжша, а друга лекша то й докидаю каміня.

Єк прийшли на міст — то Гуцул бесаги в воду, а бесаги тєжкі від каміня не пішли за водов. Перейшли міст, фінанс обзирнув си — а в Гуцула бесаг нема! Тай шо мав тепер казати йму?! Пустив Гуцула, бо боєв си йти з ним у касарню, шоби встиду не набрати си. А Гуцул вернув си, витєг жердков бесаги, висушив в лісї тай вернув у гори смолити.

Зап. у Тростянци, Снятин. пов. 1910 р. від Петра Марчука Онуферяка Олекса Іванчук.

37. Біда в воді.

Здибав финанс Гуцула з тютюном тай каже: Меш, Гуцуле, мати біду! ходи зо мнов! — А я й не знав, паночку, шо буду біду мати!... — каже Гуцул, тай йде за ним. Прийшли над воду, а Гуцул бесаги у воду бебех тай каже: Оттуди, бідо, щезай від нас рщених!

Финанс скочив у воду, шоби тютюн здогонити, а Гуцул тим чісом пішов собі свойов дорогов.

Зап. у Тростянци, Снятин. пов. 1910 р. від Петра Марчука Онуферякового Ол. Іванчук.

38. Тютюн у Пруті.

Прийшли левізори до одного ґазди, шьо єму не стало до ваги тютюну. А тютюн буў у него під стріхоў і они тот тютюн найшли. Кажут они до того чоловіка: Бери тот кітюн тай неси. — Він узєў тай несе. Але прийшло си на той великий міст на Пруті, а він відивиў си, де велика „бульбона“ (глубока вода) тай скинуў з плечий тот кітюн тай у воду...

А левізори кажут: А ти шьо зробиў? — А він каже: А шьо-ж би? Мені було за кьишко нести, то я мусїў собі полекшити: Най се щезає від мене і від вас.

Запис. у Карлові, Снятин. пов. від Николая Семотюка Ант. Онищук.

39. Кіш із тютюну.

Люди мали ріжні способи, аби сховати тютюн перед левізорами. Раз оден чоловік узєў кітюну і скрутиў у таку коўбасу, а вітак обвиваў соломоў і з того зшиваў такий кіш, ік то у нас шили на збіже. Потому собі по кавалку кроїў і куриў.

Запис. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Михайла Рошки Авт. Онищук.

40. Бантина з тютюну.

То також так робили: Браў ґазда тютюн тай клаў у курниці нову бантину, шьо то кури сїдают — тай ту бантину увиваў раз-попри-раз тютюном і вітак по верьха увиваў то личком. Потому то через ніч кури поваляли тай не пізнати: бантина тай бантина. А ек схотїў курити, то таку одну бантину собі розвиў і склаў дес у беспечне місце.

Запис. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Петра Кузика Авт. Онищук.

41. Шнур із тютюоу.

Прийшли левізори до єдного чоловіка, шо не стало до ваги. Він робиў тютюн, тай они знали, кілько має віддати, но, а ек не стало до ваги, ек віддаваў, то пішли на ревізию. Питают си левізори: Ти сховаў тютюну? — Сховаў! — Кілько? — Каже: тілько, кілько треба ми курити. — А ти знаєш, шьо то не вольно? — Як? Каже: То, аби я робиў коло него тай аби не вольно курити? А це хто таке видїў? — Но, кажут, а деж той тютюн є? — Шукайте собі! — Шукают они усюди, трісут — нема. Но, каже ґазда, шьо ми дасте, аби я вам показаў, шьо ви си, каже, дивите на тютюн, а не видите.

Кажут они: Не меш мати жадної кари, лиш покажи. — Тай дали собі руки, аби він показаў. Повів він їх під саму хату тай каже: Ану, диві́т си ше раз. Диве си они — нема. А то попід стріху від вугла до вугла прокегнений ніби курмей, а на тім висит шмате.

Але він приступиў до того тай ножем потєгне, а курмей на двоє тай показує їм: а то тютюн такий здоровий, звитий раз-попри-раз ликом. А Бог би кі побиў, кажут тоти левізори. Оце раз!

Зап. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Гафії Калитчукової Авт. Онищук.

42. Тютюн під оборогом.

Оден чоловік ворогував на другого, тай сей другий довідав си, шо тамтой сховав тютюн, але не знав певно, в котрім місци. Але замельдував таки фінансам — ше й поклав їм для певности 50 ринських капції,[1]) бо чув напевно, шо єго воріг заховав коло хати цїлу бочку тютюну. Фінанси прийшли, шукают в коморі, стодолї, в хатї, в гною, — але нема! Народу збігло сї з цїлого села: Шо то буде?

[1]) Кавції.

Фінанси довго ше шукали, а в кінци пішли до того, шо скаржив, ше раз докладно випитати сї. А за той чес каже ґазда до людий: Люди добрі — робіт шо, бо під оборогом в мене повна бочка тютюну! Люди в однїй хвили витєгли бочку тай скотили у близький потік.

А той, шо поклав капцію, вже догадував сї, де тютюн, тай порадив їм шукати ше під оборогом. Фінанси вернули, перешукали довкруги оборога і під оборогом — тай пішли з нїчим.

Але той, шо під другим яму копав, таки втратив капцію.

Зап. у Тростянци, Снятин. нов. 1910 р. від Петра Марчука Онуферякового Ол. Іванчук.

43. Тютюн у загатї.

Раз дали знати, шо оден Жид продає простий тютюн. Кажут менї левізори: Сєдзенї беріт гет! — Полєгали они у віз тай казали сї прикрити веренеў тай їхати, шо мож борзо, до коршми.

Приїхали ми там, та два скочили там візітирувати, а два кажут: Тепер їхати, шо конї заскочут до другої коршми, аби хто не даў знати.

Приїхали. Шукают. Нема... Кажу я: Ану, переверніт тоту загату. Перевернули, а там мішок тїтюну.

Зап. в Снятинї 1913 р. від Григорка Костинюка Ант. Онищук.

44. Тютюн у потайнику.

Приходит дїўчина зі школи і каже: Нене, левізори у Николи Семотюка! — А неня добре знали, шьо у коморі стоїт ґілетка з кітюном. Дедя нема дома, мене так само не було дома. Тепер неня берут ту ґілетку з комори і несут. У тім страху не знают, шо з ним зробити і носют си з тим тютюном то сюди, то туди. Але буў потайник від барабольь на городї, укритий лабузом, і неня упхали ту ґілетку гет у сам конец у той лабуз. Уже той тютюн спрєтали — уходї до хати. Але уходї і левізори: „Слава Ісусу Христу“ ці „Добрий ден“. Но, є тютюн, вуйно? — Нема! — Чому нема? Має бути! Берут си шукати. Берут, розкидают усе, шукают на полици, берут си до гредок, а далї зачєли стєгати сорочки. Неня си сваре. Кажут: Тихо, бабо! Кажи де тютюн! — Но вішли они до хорім — лїзти на під. Але неня гріли воду, шьо жмикали сорочте тай то єк закурило по усїм поду! Кажут они: Там пляц, не тютюн. Прикладає оден драбину і пробує лїзти. Підлїз він, шьо дим ріўно з головоў, каже: Тютюн ту є, а псякреф! дарма его достати, баба запалила умисно. — Пішли они до стодоли, до комори — скрізь сшукали. Ідут до того потайника, шьо акурат буў тютюн — то їх було трох, то два шукали у стодолї, а третий бере і по снопови відкидає лабуз з по-

тайника. Ше маў акурат оден сніп узєти, а ці два приходе тай кажут: Ходзь пан! — А то ше оден сніп — тай є тютюн. Ну, послухаў той тай пішли гет; кажут: Ми мусимо по часї прийти, єк она стане топити, бо то там на подї тютюн.

Запис. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Ілї Семотюка Ант. Онищук.

45. Жидівське щастє.

Ми приїхали до Устя на ревізию. Стою я з кіньми перед коршмоў, а они (левізори) пішли до середини. Жид приймиў їх файно, а сам вібіг тай каже до слуги: Іване, бій сї Бога, іди та з пода кітюн сховай. — Я сї дивлю, а той з пода та — стояў на городї лабуз купками там та не там — а він іде та усе ховае шо друга купа. Вішли левізори, кажут: Ану ше у тім лабузї шукаймо! — Я сї дивю, а они усе перевернут акурат ту купку, де нема, а ту, де є тїтюн, то лишеют. Менї так сьмішно, шо гину... Поперевертали тай не найшли.

Запис. в Снятинї 1913 р. від Григорка Костинюка Ант. Онищук.

46. Тютюн під решетом.

Дуже раненько, осїнною порою, стояв подільский вуйко на воротах і курив люльку. Але нараз побачив теребилюльку і почав тїкати до хати. Біжить він, як може скоро, а так десять кроків позаду за ним теребилюлька; біжить за ним, аби відобрати капшук з тютюном. Селянин вбігши до сїний, зняв скоренько з кілочка решето, завісив капшук на кілок, прикрив решетом і скочив до хати. За ним вбіг теребилюлька та пів дня шукав за капшуком і війт і посїпаки помагали, а не знайшли.

Аж за тиждень оповів селянин війтови, як і де він заховав тютюн.

Зап. в Карлові, Снятин. повіта від Ів. Голубовича Ант. Онищук.

47. Молоко у полубічку.

Один чоловік мав у комєрі повен полїбичок тютюну. Аж учув, шо в селї є лївізори. Виносити тютюн з комори вже не було безпечно — і він взев, перевернув бочку до гори дном, на перевернене дно насипав файного квасного молока тай пішов до роботи. Левізори прийшли, шукали — шукали в ячменї, в вівсї, навіть в бриндзю запхали шаблю, а до того полїбичка, шо з молоком, лише наближили сї. Файну бочку спреталисте молока! — кажут тай пішли гет з нїчим.

Запис. у Тростянци, Снятин. пов. 1910 р. від Петра Марчука Онуферяка Ол. Іванчук.

48 Кислек у коновцї.

Раз трісут у сусїда, а то у хатї коновка тютюну. Шо робити? Але ґаздиня нагадала си тай борзо кавалок платка тай накрила, а верьх платка насипала кіслеку (квасного молока), накрила кружком тай готово: стоїт коноўка молока.

Прийшли левізори у хату — усьо перетрісли, нема!

Запис. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Николая Калитчука Ант. Онищук.

49. Тютюн у бербеници.

Раз надійшли левізори, а то у одного ґазди у ґелетцї у „косівцї“ (бербениця) тютюн. Шьо робити? Нема де сховати у хатї, а він несе на двір, може би де заховаў, а то уже ідут від сусїда. Шьо робити? Але він борзо бербеницю горі дном тай на кіл — от ік би сушити ґілетку... Но, ті прийшли, шукали усюди, а на ту косіўку і не дивили си.

Запис. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Николая Калитчука Ант. Онищук.

50. Капуста на шнурах.

У одного ґазди в коморі висїло два шнури тютюну. Приходит до него здикутник податковий і сказаў собі отворити комору і записує там річи — кожух, верені і т. и. а той ґазда зачинає си з ним сварити. Але здикутник дивит си, а то на стїнї висит тютюн. Но, пішоў він на село і так було, шьо здибає двох левізоріў. Каже він: Ідїт-ко ви до того ґазди, бо у него є за дверми два шнури тютюну. — Тимчасом до того ґазди приходит его вуйко, а він каже: Оў, то страх! Капусту маєш? — Каже: Є. — Ано, тютюн на бік, а шнури з капустоў на то місце. (А то сушене листє з капусти так насилене, єк тютюн). Закіў они це укінчили, закіў заховали кітюн, а левізори: Славайсу! Проше комору отворити! — Ґазда отвориў комору, они уходї: А цего, каже, нам потрібно. Питає оден: Єст титунь? — Каже: Єст. Тай такі близше тай хап! і каже: Пся креф! Он ґадал, же то є титунь, а то капуста. Тай пішли.

Зап. в Карлові, Снят. пов. 1913 р. від Ілї Семотюка Ант. Онищук.

51. Ковбаса замість тютюну.

Я буў у поли, а менї дали знати, шьо є левізори у мене. Я прийшоў: Шьо туй? — Каже жінтя: Були левізори тай увішли у хату, шукали скрізь по полицях, по гредках, по постели і не знайшли ніц. З

хати пішли до стодоли — нема. Вітак пішли на стайню, на стрих, а на стриху ворохи (купи збіжа); они у тім шибали си, але не найшли нічо. Ше ідут до комори. А там темно, а темно. Але ва чес каже оден: Проше пана, уже ест! — Но добже. Віносї они тото в комори, гадают, шьо найшли скрутель, — а то ковбаса. Но сьміху було в того. Але шукают далї. Прийшли коло карбника — трутили одну загату — нема, другу — нема, а до третої уже не доходили, бо не гаразд (там буў відхід) зайти тай вернули си. А то там акурат буў тютюн схований за тоў третоў загатоў.

Запис. в Карлові, Снятин. пов. від Николая Семотюка Н. Ант. Онищук.

52. Гуцульська породїля.

Один Гуцул глип! аж наближеют сї д' його хатї левізори. Левізори вже були недалеко, тай не було вже чесу винести торбу тютюну, шо була в хатї. Але Гуцул здогадав сї тай каже жінцї: Лїгай, жінко, борше на постїль тай роди дитйну! — Жінка лїгла, — він поклав її під голови торбу, ніби подушку, тещі наказав заходити сї коло жінки, ніби акушерка, а сам вийшов на двір тай сховав сї. Левізори входї до хати — глип! — тай обернули сї... Перешукали лиш довкруги хату тай пішли з нїчим.

Зап. у Тростянци, Снятин. пов. 1910 р. від Василя Павлюка Ол. Іванчук.

53. Тютюн у постели.

Раз у Устю надійшли левізори тай трісут — шукают усюди. Але у одного ґазди тютюн у хатї... Шьо робити? А той борзо тютюн на постїль тай: Жінтьо, лїгай! — Жінтя лїгла, він ї укриў веренеў: Стогни! Левізори у хату. Жінтя стогне, шьо ніби слаба. Но, шукали усюди, але постїль не кінули, бо не гаразд.

Зап. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Гафії Калитчукової Ант. Онищук.

54. Недужий.

Оден чоловік зробиў так: Раз напали левізори тай не мож було сховати тютюну, а він шьо робити? Не мож вінести с хати, а він борзо з себи сорочку тай штани тай тютюн у постїль, а сам лег верьх того тай качєї си, шьо ніби він заслаб дуже. Прийшли левізори тай кажут: А най-кі, каже, ґабел порви! Тай пішли гет.

Запис. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Николая Калитчука Ант. Онищук.

55. Зогниле тїло.

Надійшли левізори, а жінка зобачила, шьо нима єк віносити тютюн, а она каже до чоловіка: Ти скидай борзо сорочьтю тай лїгай на постїль, а я на тебе вісиплю рощину; они будут гадали, шьо то так тїло угнило, так си звінїтуют і підут гет. — І так си стало. Они увійшли, а то чоловік на постели голий (задом до гори — додав М. Фр.), а на плечіх гній. То шьо? — Каже жінтя: Аді слабий... А они обернули си тай пішли гет.

Зап. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Івана Іванїйчука Гр. Ант. Онишук.

56. Хитра молодиця.

Найбільше допікали цї левізори нам Карловянам. Ми маємо ґрунт за Прутом. Усї курцї мали усе наґію, шьо левізори чекают у Устю коло коршми Абрамкової. Ми уже знали, шьо робити: тютюн роздавало си діўчатам або жінтям. Жінтє, бувало, знают, де ховати; звичайно привєзували собі дуже штучньо там, де не вільно шукати. Бувало приходимо до коршми ў Устю, а левізори уже кажут: Добрийдень! — Перетрєсут усїх, не кажут нїчо. Ґіўки були уже наўчені дразнити левізоріў, кричєют: Пане, шюкай у мене! І сьміют си. — Той подивит си тай каже: Іди до ґітка! — Але одного разу позволиў собі левізор і хотіў зревідувати одну жінтю, котра мала доста тютюну. Але она ік скричєла: Хочь набрати у морду!? Ано попробуй! Чік, я тобі сама покажу! І зачєла підоймати сорочьку до гори. Левізор засоромив си і утїк, а ті з коршми смієли си з него, шьо їму жінтя колїна показує.

Зап. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Івана Сандуляка Лук. Ант. Онищук.

57. Добрий сховок.

Даўно дуже шукали за простим тютюном тай заберали гет, або карали, як лиш хто донїс, що той має тютюн. Ходили лївізори тай випитували і ревідували. Як ішоў чоловік з люлькоў, то лївізор браў люльку і нюхаў, який той чоловік курит тютюн — чи купований, чи простий. Люди сокотили си дуже. Як надійшоў лївізор, то хто куриў простий тютюн, то люльку шпурит на землю тай подопче ногами. Раз увріла одна жінка, що ідут лївізори, а она — було троха тютюну — а она сховала его — перепрошаю — межи ноги. Лївізори обшукали тай пішли. А чоловік співає:

Птру-тю́н, птр-утю́н!
Дєс поділа тютюн, тютюн?

А она співае:

Я сховала межи ноги,
Бо надійшли лївізори.

Зап. в Коломиї 1912 р. від Івана Онищука Антін Онищук.

58. Схована люлька.

Курив Гуцул люльку, набиту простим тютюном тай їхав на кобилї в гори. Аж обзирнув сї тай заздрів левізора, шо го здоганєв. Гуцул борше встав з кобили, витєг з люльки цибух, а люльку запхав кобилї в с...ку (ту, шо сцеє) тай поїхав далї. Левізор здогонив, тай каже: Чекай, Гуцуле, ти курив простий тютюн! — Шўкайте, паночку, може й курив!... — Левізор обшукав го всюди — тай вернув з нічим. А Гуцул посєг в с...ку, витєг люльку, зробив си цибух, закурив — тай поїхав далї.

Зап. у Тростянци, Снятин. пов. 1910 р. від Петра Марчука Онуферяка Ол. Іванчук.

59. Хитрий гончар.

Буў тут гончар оден тай маў дві люльки і двоякий тютюн — простий і купований. Бувало робит тай курит простий тютюн, а як лиш надійдут левізори, а він ту люльку — у глину, а ту другу бере і курит.

Зап. в Снятині 1913 р. від Олекси Мардеровича Антін Онищук.

60. Гість на подушцї.

Зайшов раз фінанс до одного ґазди та не застав єго дома. Жінка була в хатї тай дуже перепудила сї, бо під лїжком стояв цілий мішок з тютюном. Фінанс хотїв сїсти на лавицу, але жінка ше дужче перепудила сї, бо з лавицї мож було заздріти той мішок, — тай каже: Чекайте, паничу, не сїдайте на тверду лаву; в нас такий звичай, шо гість сїдае на шос мегкого. — Тай поклала на лаву грубу подушку, шоби він сїв на ню, а то длятого, шоби єму з висока не видко було, шо є під лїжком.

Фінанс посидів, наобзирав сї — тай пішов з нічим.

Зап. у Тростянци, Снятин. пов. 1910 р. від Василя Павлюка Ол. Іванчук.

61. Тютюн у току.

Прийшли левізори до одного ґазди, а у него буў тютюн у току. Не було уже коли ховати, а він борзо до хати, узеў подушку тай тїкае

на городи. А левізори гадали, шьо він тікає з тютюном, узели си за ним... Левізори добігают — туй-туй імити, а він подушку на землю, а сам далї... Прибігают они на то місце, де він кинуў то с плечий, а то подушка... Вернули си левізори до хати, а тимчесом жінка сховала тютюн, шо не найшли анї листка.

Зап. в Карлові, Снят. пов. 1913 р. від Івана Іванійчука Гр. Ант. Онищук.

62. Екзекутники.

Оден ґазда лишиў собі доста тютюну заґлї себи до куріня, але не ўстиг то ше спретати, надбігают два левізори. Каже він до жінки: Ти ховай зараз тютюн, де можеш, а я беру подушку на плечі і тікаю, аби їх змудрувати! Тай той такі попри фінанси тай далї тікати на город. Левізор один за ним, а другий такі підбігає. Гадає ґазда: Тот прилишиў си, то коби не вернуў си до хати. Зачеў він тікати від першого до другого так, шьо і той зачеў бічи за ним. І так бігли чим раз далї і забіг у багно. Фінанси залїзли за ним також, а він удає, шьо ледво дихає, стаў і дає си ловити. Кажут они: Но, алем тї зловили! — А він вітріщиў на них очи тай каже: Пфій! (сплюнув). Ігі! То ви, паничі? А я думаў, шьо то здикутники ідут по здикуцію, тай бояў сми, аби менї не забрали послїдну подушку, тай біг сми, шьо ледви духу стало.

Заўстидали си фінанси, шьо їх він так змудруваў тай пішли.

Зап. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Юрка Волощука Ант. Онищук.

63. Як жінка змудрувала стражників.

Прийшли фінанси до одного ґазди шукати тютюну, але ґазди не було дома. Але вни полізли таки на під тай найшли там цїлий мішок тютюну і вносят до хати. — Мете тепер знати, єк ховати тютюн! — кажут до жінки. — Без пару соток кари не обійде си!

Яй, паночку любий, шо-ж ми будем робити! Таже в нас у стайни є ше більше тютюну!.., Шо з нами тепер буде?!

Фінанси моргнули один на другого тай пішли до стайнї. А ґаздинї, шо топила тодї на хліб, кинула борше мішок з тютюном у піч і заки фінанси дурно перешукували стайню — тютюн увесь згорів. Встид їм стало, шо жінка змудрувала їх таких мудрих — тай пішли без нічого далї.

Зап. у Тростянци, Снятин. пов. 1910 р. від Петра Марчука Онуферякового Ол. Іванчук.

64. Спалений тютюн.

Рав прийшли левізори, уже трісут у сусїда — шьо робити? а тютюн у хатї... Але нїм шьо куди, а левізор тут. Але жінтя сплеснула у долонї тай каже: Йой, чоловіче, най тобі Бог заплатит; не казала я тобі сховати? Но то це байка, але кілько у стодолї? — Она то сказала на збитки, а ті далї до стодоли, а там нема нїц... Пішли, трісут, а жінка сось тютюн, шьо у хатї, вібрала та у піч!... Они вернули си до хати, а то і того нема, бо згоріў.

Зап. в Карлові, Снят. пов. від Михайла Фроляка Ант. Онищук.

65. Забутий тютюн.

Прийшли левізори до ґавди, а він повів кітюн до маґазину і лишиў на вадні лаві за столом 30 папушіў кітюну, бо він не сподіваў си, шьо так нагло, ше в темна, надбігнут левізори. Уході левізори до хати: Слава Ісусу Христу! — Слава на віки! А жінтя палила у печи на хліб. Но надході они д' столови і кажут: От маємо, шьо нам треба. — Жінтя спудила си, каже: Ой забуў чоловік і у хатї троха, але у стодолї так в десїть рав більше! Левізори у той час побігли до стодоли, а жінтя тютюн в лавицї тай у піч. Ті до хати: Де кітюн? — Єкий? — Шьо буў на лаві. — А я внаю... Они си ўзлостили тай пішли.

Зап. в Карлові, Снят. пов. 1913 р. від Семотюка Ілї Ант. Онищук.

66. Фальшивий вояк.

На одного чоловіка справєли усе, шьо у него є кітюн. Але левізори ходили тай ходили і не могли найти. Шьо робити? Довідали си они, шьо єго син є у воську тай оден левівор перебраў си за вояка і прийшоў до того ґазди і просит си на ніч. (Ніби він кудис ішоў та посїла ніч). Розбалакали си они і каже тот вояк: Я би так закуриў простого кітюну! — Каже ґазда: Є у мене кітюн — і під припічком відмикає затулу і відтїля вікігає кітюну скруток. Но укришиў він, закурили і вояк дуже собі уподобаў той кітюн. Каже ґазда: Нате вам, панї вояк, кілька скрутлїў, а це передайте — будьте ласкаві — мому синови. (Бо він казаў, шьо служит разом в єго сином). На другий, цї третий день, єк тот вояк пішоў, приходе левізоре тай право до тих стандаріў, віднєли ту затулу і оден улїз туди тай вікег цїлу купу кітюну. Але жінтя не дурна була тай каже: Ей, цї лиш то? А кілько є ше у коморі... Пішли они варав до комори, а жінтя палила на хліб тай той увес кітюн у піч... Убігают они зноў: Де кітюн, жінтьо? — А Бог знає де...

Полютили си тай пішли.

Запис. в Карлові, Снятинського повіту 1913 р. від Івана Іваиійчука Гр. Антін Онищук.

67. Псови під хвостом.

Прийшли левізори до ґосподаря на ревізію, але ґаздів не було дома, лиш були малї діти. Они так файно говорі до дітий: А, де, дітоньки, дедя? — Ґіти кажут шьо: Дес пішли. — А неня де? — Пішли у місто. — Але питают си так файно (погладили по головці, дали їм по шусці, дали цукру): Ґітоньки? Ви не знаете, дедик курит люльку? — А-як-же! Курит, курит. — А не знаете ви (каже другий: дамо ше цукру), а не знаете вй, де дедя поклав тютюн? — Каже мала дитина: Аді, онди псови під фостом. (А то буў закопаний тютюн під столом і у той час лежаў собі на тім місци пес: дитина — єк дитина — сказала псови під фостом). А они си заўстидали, шьо ніби така мала дитина бере їх на сьміх і забрали си гет. Ка́же оден: То сми си донитали!

Зап. в Ка́рлові, Снятин. пов. 1913 р. від Дмитра Кейвана Ант. Онищук.

68. Добрий спосіб.

Єк трафило си, шьо прийшли, а на поді буў тютюн, то ґаздині зараз розкладає огонь у печи тай накидає сьмітя, аби лютий дим дуже тай єк левізор піде на під шукати тютюну, то у ті пітьмі ни годен шукати, бо зачне чихати від диму, заплаче си, тай злазит борзо з поду.

Зап. в Карлові, Снятин. пов. 1913 р. від Николая Калитчука Ант. Онищук.

69. Заплачена контрабанда.

То мої деді нибощик ішли до міста — то було перед Великоднем — ішли по паску. Они узели ґілетку жита і хотїли продати і купити пшеничної муки на паску. Лишень надійшли до Микулинец тай закурили люльку — іде левізор. Но, зачели їх трести тай найшли троха тютюну і ше до того жита, шьо продали, ше два леви мусїли позичити і заплатили контрабанд.

Зап. в Карлові, Сннт. пов. 1913 р. від Николая Семотюка Н. Ант. Онищук.

70. Асистент для ревізії.

Єкос таки ни давно надийшли левізоре тай шандарь до нас, а дедя єув тогди війтом, тай кажут: Панї війте, дайте нам зистенцию, бо ми

дес идемо. — Ни мат дедя шо дїети. — Таже це біда, хло Петре! — каже дедя минї — оце, хло', екас нужда відий направила на когос, сиротиско упаде у мізерию, дей ко его кату! Я тебе пишлю з ними, а ти вже пантруй: Лиш до кого вни хоте ити, а ти так, мо', зроби, аби г...но, а ни титинь найшли. Розумієш? Но то гайда. — Каже витак деде левізорам: Адї, гезде маєте вдистенцию, мого сина Петра, вин изкріз знає, тай ни бийте си, шо вин вас так ни поведе, шо ви шош чій найдете.

Ми си зибрали тай пишли: два левізоре, шандарь тай я. Каже до мене обергаввор: Пане Петрунку, будьте так добрим тай поведи нас до Міхайла О...., лиш аби ми зайшли таков дорогов, аби вин нас борони Боже ни повидів. — Ни бийте си, панове, я вас так поведу, шо нїхто вас видїти ни буде. Я тут вукий, ни бийте си, ни жура уже вам за це.

Уни си спустили на мене, а я їх повів такими дорогами, екими я розумів. Пишли ми потоком Гранчїним. Господи! то такі зими у колїно! А я їх веду ледами, прорізами, дїнницями, без дороги, лїсом; шо поступе, то си лиш фльоцнут — бовтают ногами у водї отек жеби, то біда шляпаки, ни привиклї ходити такими дорогами, екими я їх повів. Минї нї за шо! Я собі иду, ек на помостах и раз ни впав.

Гадаю, шо добре вас веду, нїхто нас ретенно ни вздри — кажу я їм. — Ой аби їх шляк трафив, ек ми си намучїли. З роду ше так ни бідували! — кажут уни минї, а минї так смішно, шо пукаю.

Прийшли ми вже пид хату Міхайла О... тай е доріжка поточінов ид хатї так, шоби нас и тот вчез би ни уздрів, а ни то Міхайло; але я ни дурний, ни бий си; повів я їх просто в обичь пид хату полем. А то стримко, ек на стїнї. Та я вибіх раз-два на ривне ид горі пид хату Міхайлову. Міхайло пилив дрива з жинков передь хати. Я махнув руков у долину у бердо, де си чеповгав левізор з шандарем, кочеючі си отек клецки; шо пидлїзут, то все урвут, та знов загримне у долину. Міхайло вид разу втемував, чього я махаю. Я вчюв, а то лиш си звирцали у Міхайла у хатї, тай знов зачели пилити дрива. З гирьков бідов тоти нехари повитегали си з берда на ривне. Шо с того, вни так си намучїли, шо мусїли добру хвилю припочювати, хоть видїли, шо Міхайло на нї си диви.

Прийшли ми до Міхайла, а вин лиш си злодїй крадьма усміхнув ид минї. Я шіпнув єму потихо у вухо: Пишли кого до Фочеря, бо ми там зараз, аби собі мав гадку!

Я вздрів, а то дївчениш лиш потесало просїчним вид Міхайла до Фочеря. Левізор з шандарем анї тої гадки. Вни борше шукают титиню у кождий мишиливцї, де лиш є екий кутик коло хати. У хатї очі виде, шо був титинь, бо ек ми увійшли у другу хату, де вни ни сидїли, то так чюти було титинь, шо ми дихати ни могли; але шо с того, коли

титиню ни було. Левізор з шандарем всеко заходе з Міхайлом, то страшет его, то просет, то вифіґльовуют, ци би екос си ни присилили за титинь, де вин зхований. Але ни бий си, нима дурних. Єк скінчели ревізію, а левізор каже Міхайлови: Аби вас Бох побив! Умієте ви добре его носити, шо годі имити тай ліпше ховаєте, шо годї найти. Та же ади єк чюти в хатї титинем, а его біда має! Ходи пропастями, шо очі вилізают тай г...но мож найти!

Найшло би си, пане, але ви ни вмієте шукати — каже радий Міхайло О.

Та ми знаємо, шо ви умієте красти, тай добре ховати — каже злисно левізор — тай годї вас вишукати, бо всї си знаєте, єк лисї конї.

По ревізії в Міхайла О... пишли ми плаєм просічним до Фочеря. Ни мож знати, шо то за хетрі пся косць титинарі. Маш добрі направи на них і навіть де схований титинь, є виразно сказано; прийди шукати, смерди там титинем, а однако чорт го має, там нічьо ни найдеш! — говорив левізор до шандаря. — Я нираз застрічив їх, пане, але мусїв уступати, бо угиб бих на місци. Нима навіт бесїди о тим!

Я їх вів просто плаєм до Фочеря, бо знав сми, шо Фочерь уже знає про все тай си розховав.

Приходимо ми до Фочеря, а Фочерь отвореє нам двері на збитки, клонеє си аж до землї левізорови тай каже: Ий паноику мий солодкий та любий, ви си гей троски забарили в ревізію до мене, бо тот титинь, шо я виніс, то вже сми розпродав, а за другим ни ходив. Але прошу у хату, будете шукати, але г...но найдете, ласкавий пане, а ни титинь.

Левізор такий сердитий, шо аж таки ни тріскає, але шо зроби, нічьо ни мож найти тай пропало. Шукає левізорь, шандарь, тай я помагаю ніби оце чістома, изкризь, наскризь, але титиню нима. Повів Фочерь шандара тай левізора у толоку; справеє попид дїнниці, у смерече тай все в одно каже: Дивіт ци добре, мозе де онтам сховано, — а то нічьо туда нима, а вни зазерают, єк дурнї изкріс, а то нічьо ни видко, а Фочер сміет ци, єк кінь з них.

А я гадаю: Найко я си подивю отут в хлїв, що тут є? Вхожу у хлїв, глип суда, глип туда, а швара титиню стої у кутї на земни. А най те холера зиткне, богдай ти впало чюдо на голов твою дурну, оту довбню, чього оту напасть пусту отут держиш? — гадаю собі: Таже єк оти бещести тут си внесут тай це біда зараз готова, паде у нишесте велике! Знаю, шо тут зараз увийдут, а нима де сховати. Хапнув я борше, зверг сардак, тай кожух из себе, а ремінь розперезав; швару на голе тїло пид ремінь, приперезав, убрав си, обшінкав си, нїхто и ни тої гадки на мене. Вибіх я з того хлївця тай си дивю, де уни, аж идут ид хатї тай просто у хлїв, а Фочер почьорнів лиш, єк головня зо страхе,

тай нічьо ни каже; затетерів єк штуб тай стої. Левізор шукає у хлївци, но таки так, шо го нима. Ни найшьов нічьо, увийшов у хату, а Фочерь знов повеселів, тай гайда у хату бандики в левізори гнути.

Левізор видпочів трохє, тай смутний идучі вже гет з хати: Ни тіш си так дуже, Дмитруню, бо ми тепер нічьо у вас ни найшли, але може чій Бог даст, шо колис ми вид вас понесим ше єкіс бисаги титиню! — А Фочер на то каже: Ни дай Боже, вже ви ни диждете чій того. Періш вас до гробу, пане, понесут, єк ви вид мене бисаги з титинем! Є у мене бисаги вид титиню. О єк пожовкли, пане. Тай справєє ти бисаги. Левізор аж собі губи кусає, але нима шо робити. Тай ми пишли, в чім прийшли.

Видийшли ми добрий кавалок, а я кажу: Я вас прошу вибачети, панове, бо я си мушу лишити тут трохє „за ділї сє". — Лишєйте си, ми зачєкаємо, кажут уни минї.

Я єк си лишив, то лиш раз шмагнув до Фочеря. Набігаю до него, а вин назадь хати стої. Я си нараз розперезав, а швара титиню лиш льоп на землю, а я сам далї в ноги, бо нима коли.

Прихожу ид левізорем тай иду далї, але вни нічьо, анї тої гадки за мене.

Ни кажут вни вже минї ничьо, куда идемо ми, лиш вижу, шо идут дес пид кременицу, бо йдемо туда.

Нараз перелїзли ми з плаю у толоку тай просто до Насташюка. Нараз левізор у мене запитав си: Ци тут сиди Лесь Зел...? — А я ни мав шо вже казати, бо вижу, шо левізор знає, кажу: Тут.

Нараз повернули нинадїйно ми до Зел... Олекси. Леся ни було, лиш була Лесиха сама дома. Левізор крикнув отворети кліть. А левізор чім си уніс у кліть, тим борше ув єкус шкорубарню-бербеницу, а там повно титиню набито. Добру мав поправку злодій, най го чюдо найде. Виклали тот титинь у бисаги, а то, брате, бисаги єк тєчіри, аж ми серце си кроїло! Лесиха так приказує, єк за мерцем, — най си пречь каже. Кажу вам, шо би того Бог сїгий тєжко побив, та скарав, котрий зробив ту поправку. Забив бих отак у него ниж, єк у свиню. Забрали ми то все тай гайта далї у дорогу. Левізор таки у нипки скачє, но таки го хороба находи, ни входит ци у шкіру, такий рад.

Принесли ми тот титинь до склєпу, зважили там уни собі то, записали, тай пислали до канцелярні громадскої одним чьоловіком, а ми шли далї у ревізію до старого титинаря Кітлєря. Приходимо до Кітлєря, та лише до дверий ити в хату, а стара Кітлєриха ид нам до зистріту на двир. Левізор крикнув на мене: Ловіт єї. — Я кажу: Та ловім оба! Ми штрикли за нев, а вна оден скруток титиню запхала в п...ду, а решта пид попрушку; але єк уздріла, шо ми гезде, а вна причєкла, тай нараз

й зп...діла й висела си. А шандар скричєв: Най цу шляк трафи, ходім гет. — Ми пишли, а та далі з титинем; ми зробили ревізію у хаті, але нічьо ни найшли.

Лиш Насташюк сиротиско мав великі клопоти тай мусів за пустий бурен пара сот левив заплатити.

Левізоре си забрали, а я си єкос раз дивю, а Фочер лиш приноси мині пив швари титиню в дарунку.

Зап. у Жабю, Косів. пов. 1913 р. Петро Шекирик-Доників.

71. Присяжні і левізори.

Мама небішка казали, шьо прийшли левізори до віта тай кажут: Пане віте, ми прийшли на рівізию до села, просимо з нами іти. — І віт і присєжні трісут си, шьо село ніц за ту ривізию не знає — де упадут, там найдут і дуже кари будут великі. Але гадают присєжні, єк би левізоріу змудрувати. Кажут они: Пане левізор, у сего Воєвідки є страшно богато тютюну. — А Воєвідка мешкає коло корчми, коло дороги, то людим усьо видко. Прийшли левізори туда і так заўзето шукали, шьо навіть коло віходу домашного, коло карбника, землю перекопували. Отже люди з цілого села ішли до коршми тай виділи, шьо є левізори і кождий ґазда зарав попретаў свій кітюн.

Але левізори шукали тай шукали у Воєвідки, а далї пішли гет, бо, каже, люди нас виділи з цілого села, то у нікого вже не найдемо. То такого сьміху було, шьо згадували ту ревізію кілька рік.

Зап. в Карлові, Сният. пов. 1913 р. від Петра Кузика Ант. Онищук.

72. Підкиданий тютюн.

Бувало жінтя через день переховує чоловікови люльку, бо ніби жінтю ни гаразд ревідувати. У вечірь так дес коло 10—11 години уже усьо легає спати, уже гадає собі ґазда, шо левізори не прийдут, тай по вечері уже має лїгати тай каже: Дай ко сюди, жінтьо, люльки, най закуру. — І лишень закурит, не устигне кілька раз пакнути, а левізор дурькає у вікно. Но зараз увійдут, шукают тай зараз левізор або присєжний у хоромах, або шпурит на під скрутец—два тай готово: уже плати контрабанд.

Запис. в Карлові, Сният. пов. 1913 р. від Николая Калитчука Ант. Онищук.

73. Камінь у тютюні.

Я як буў ше кавалером, том возиў нераз тих фінансіў на ревізию. Раз приїхали ми — то у зимі було — і є слїд до оденка, а коло оденка

драбина. Шо то є? Пішли они, розкидали оденок і найшли так ва піў міха тїтюну, але дуже файного.

Гадаю собі: Як би то собі троха узєти? Але біда, шо будут ше раз важити. Але я узєў, а там поклаў камінь. Прийшло сї, переважуют, важит більше... Диве сї они, а то камінь: Шо за ґітько его тут встромив?!

Зап. в Снятинї 1913 р. від Григорка Костинюка Ант. Онищук.

74. Безкарність за тютюн.

Нерав прийдут левізори тай питают: Є тютюн? — Каже чоловік: Шукайте собі! Єк найдете, то буде ваш. — Они шукают, аж сорочки на них змокріют — нема. Потому просет ґазду, аби сказаў, де він має тот тютюн, шьо они хотє видїти ту штуку. Но, тогди ґазда їм показує тай они уже за то, шьо раді видїти, де він сховаў, шьо они не могли найти, то за то не кажут уже нїчо.

Зап. в Карлові, Снят. пов. 1913 р. від Николая Калитчука Ант. Онищук.

75. Хто мастить, той їде.

Бувало збирає си ґазда у поле орати, досьвіта ніхто би си не сподїваў, шьо їх чорт може надвести (левізорів) тай сховає собі дес у віз троха тютюну тай їде. Але на дорозї надбігнут левізори тай перешукают і єк найдут тай ведут до коршми. Ґазда просит си, шьо ни має при собі, а арендарь каже: От дай, каже, панови кілька левіў тай буде добре; а то і день піде марне, тай клопіт готовий. Тай мусїў зичити, а дати.

Зап. в Карлові, Снят. пов. 1913 р. від Николая Калитчука Ант. Онищук.

76. Передсвяточні ревізії.

Даўно шьо левізори найшли на людих, то усьо було їх окрім пенсії, шьо побирали з каси. Тому они рабували дуже людий — та підкидали навіть сами тютюн, аби мали дохід. Найбільше они набігали село перед польскими сьвєтами, бо їм треба було гроший на балї, на гулянє. Як у кого найшли тютюн, то зарав вели его до коршми до арендаря; до висших властий не вели нікого, бо хоть ґазда не маў гроший, то арендарь позичиў єму. То не лиш левізори мали з того дохід, але і Жиди, бо зарав єк прийшли, то треба було левізорів напоїти, а єк позичив ґазда у Жида гроші, то мусїў дати лихву.

Зап. в Карлові, Снят. пов. 1913 р. від Николая Калитчука Ант. Онищук.

77. Замість тютюну сировиця.

Прийшов фінанс до села тай зачєв шукати тютюну тай сировиці. В одного ґазди найшов він в коморі бочку з сировицев, в котрій мокла шкіра на постоли. Фінанс каже до полїцая: Ку́шай — чи сіль се, чи що? — Полїцай був добрий з тим ґаздов тай каже: А деж би я пив се, шо ґазди насцели; кушійте ви, паничу!... Фінанс збридив сї тай пішов не кушіючи.

Запис. у Тростянци, Снятин. пов. 1910 р. від Василя Павлюка. Ол. Іванчук.

Inhalt der I—CXXI Bände

DER MITTEILNUGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

Jahrgang I—XXII.

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hruševśkyj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylśkyj 29—86; 3. Ševčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyśkyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Ševčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barvińskyj 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačovnyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylśkyj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messaparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachivśkyj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarevśkyj's. Desiderata von M. Hruševśkyj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Errinnerung an Markian Šaškevič, von V. Kocovśkyj 25—35; 3. Ševčenko und Mickievič, vergleichende Studie von Dr A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanci", Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. I. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševśkyj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyśkyj und M. H. 222—231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Ševčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyśkyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynovskyj 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von V. Levickyj 124—139; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševśkyj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrijenko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

BB. IC—C (Inhalts- und Namenregister) werden später erscheinen.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovśkyj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniss, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševśkyj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und commerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd" (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševśkyj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *** 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes", griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studyńskyj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickyj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd", einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-litthuauischen Chronik, von M. Hruševśkyj 1-16; 3. „Froh tönende Euphonie", ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyśkyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhund., von A. Lotockyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten", ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1-20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovśkyj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürst. Litthauen, von M. Hruševśkyj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth von E. Barvińskyj s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5, Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyśkyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levyckyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F.Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie. Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, migeth. von M. Hruševśkyj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševśkyj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašivśkyj, I 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyśkyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivśkyj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševśkyj 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyśkyj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniaževič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševśkyj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—70; 4 Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyćkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševśkyj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyśkyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6 Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barvinśkyj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniaževič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. Al. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševśkyj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen wahrend der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivśkyj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševśkyj S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. Lotoćkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševśkyj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotoćkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897, dargestellt von V. Budzynovśkyj (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54, 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševśkyj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyćkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševśkyj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivśkyj 1—138; 3. Chmelnyćkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyćkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyćkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyćkyj; 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševśkyj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celevyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Levyćkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6 Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M Korduba (Schluss) 1—80: 7. Bibliographie 1—54: 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten", Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryćkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1-14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer", mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik. Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Ševčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 95—200; 4. Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Schluss) 201—276, 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus" in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda, von L Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate (ukrainisch) u. A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševśkyj. Ornamentik der Ostererier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba. III. Die in extenso mitgetheilen Referate: Das Gräberfeld in Čechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnycia bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševśkyj, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahr., von M. Hruševśkyj, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jarh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheitigung, von S. Rudnyćkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševśkyj, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyćkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V, Inhaltsverzeichniss des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXII), 1—9

Inhalt des XXXIII Bandes. 1. Bronzene Schwerte aus d. Bez. Turka (Galizien) von M. Hruševškyj S. 1—4; 2. *Über den Accent in der ukrainisch-ruthenischen Sprache, Untersuchung von Dr. V. Ochrymovyč (Fortzetzung folgt) 1—64; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyśkyj (Fortzetzung folgt) 1—16; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlicher Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M, Korduba — III. Neue Zeit; 2) Übersicht der Zeischriften für das Jahr 1898 (Schluss) 1—54; 6. Bibliographie 1—46; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) 1—5.

Inhalt des XXXIV Bandes. 1. *Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, aus den Samborer Akten des XVI Jahr., von Michael Hruševśkyj S. 1—82; 2. Einige Beiträge zu einer kritischen Ausgabe de Gedichte Ševčenko's, von Julian Romančuk 1—32; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899: in ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivśkyj 1—8; 5. Bibliographie 1—58.

XXXV—XXXVI Bände enthalten die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgetragen Referate. — II. Hälfte: Sprachkunde und Litteraturgeschichte. I. Vorworf (deutsch und ukrainisch) S. 5—6, 24—25; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Sprachkunde und Litteraturgeschichte (deutsch) 7—23; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate, u A.: Die Nasal-Vocale in des slavischen Sprachen. von A. Barvinśkyj, 3—5; Ein Beitrag zur Kenntniss der Entwickelung der Volkssprache in der Litteratur der galizischen Ruthenen, von Et Kokorudz, 7—8; Der litterarhistorische und historische Hintergrund des Liede, vom Ihors Heereszug, von Dr. V. Kocovśkyj. 10—12; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Über die Mundart der sogenannten Doly, von I Verchratśkyj, 1—128; Die Ruthenen der Eperies-Diöcese und ihre Dialekte, von V. Hnatiuk. 1—70; Das „Slovo über die Auferstehung Lazars“, ein altukrainisches Poem au. apokryphische Themen, von Dr. I. Franko, 1—57; Ein neuer Beitrag zu den Studien uber Ivan Vyšenśkyj von Dr. I. Franko, 1—4; Das apokryphe Evangelium Pseudo-Matthäi über die Geburt und die Kindheit Maria's und seine Spuren in der ukrainischen Litteratur, von Dr. I. Franko, 1—32; Wer war der Verfasser der 'Ἀντίῤῥησις (1599)? von Dr. C. Studynśkyj, 1—20; Jakub Gavatovič (Gavat), Verfasser frühester ukrainischer Intermedien aus dem J 1619, von M. Pavlyk, 1—44.

Inhalt des XXXVII Bandes. 1. Die Ohrringe des sog. Kijever Typus bemodernen Kaukasiern, von M. Hrusevśkyj S. 1—4; 2. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, 1—91; 3. Der Kijever Archäologen-Congress, von N. Knjaževyč. 1—11; 4. Miscellanea 1—16; 5 Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba, I. Allgemeines, II. Alterthum, 1—28; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXXVIII Bandes. 1. Drei Bleisiegel aus der Umgegenc von Halič (mit Abbildungen), von M. Hruševśkyj, S. 1—4; 2. *Die Beziehungen des Hetman Ivan Vyhovśkyj zu Polen in den Jahren 1657 8, von D. Koreneć, 1—20; 3 *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, Beilagen, XII XXV (Schluss) 91—162; 4. Miscellanea, 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften, 1—25; 2) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter, 26 38; 6. Bibliographie, 1—56; 7. Inhaltsverzeichniss des IX Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIII-XXXVIII), 1—12.

Inhalt des XXXIX Bandes. 1. Zum Andenken an Alexander Konyśkyj von M. Hruševśkyj, S. 1-14; 2. Ungedruckte Gedichte des T. Ševčenko, mitgetheilt von A. Konyśkyj, S. 1—8; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyśkyj (Schluss), S. 1—22; 4. Übersicht des gegenwärtigen Standes der historischen Forschungen über die ukrainische Litteratur. Die älteste Periode. Einige Probleme und Desiderata, von Dr. Al. Kolessa, S. 1—40; 5. Lateinische Infinitive auf ier, von I. Kopač, S 1—2; 6. Miscellanea 1—6; 7. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter (Schluss), IV. Neue Zeit. S. 1-56; 2) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 (Schluss), S. 57—78; 8. Bibliographie, S. 1—32.

Inhalt des XL Bandes. Ein Beitrag zur Geschichte des Aufstandes Nalyvajko's, mitgetheilt von B. Domanyćkyj, S. 1—6; 2. Das Jahr 1848 und das griech.- kath. geistliche Seminar in Lemberg, mitgetheilt von G. Kmit, S. 1—10; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratśkyj (Fortsetzung folgt), S. 1—113; Miscellanea, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Die Arbeiten N. Kondakov's auf dem Gebiete der Geschichte altruthenischen Kunst, von M. Hruševśkyj, S. 1—13. 6. Bibliographie, S. 1—41

Inhalt des XLI Bandes. 1. Chronologie der Chronik von Halyč und Volodymyr (sog. Hypatios-Chronik), eine Untersuchung von M. Hruševśkyj, S. 1—72; 2 Studien auf dem Gebiete des Karpatoruthenischen Schriftthums im XVII—XVIII Jahrh. I Presbyter Johannes, Smera der Kumane und Entdeckung Tibets, von Dr. I. Franko S 1—50; 3. Miscellanea, S 1—11; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivśkyj, S. 1—9; 5. Bibliographie, S. 1—47.

Inhalt des XLII Bandes. 1. Kritische Analyse der sogenannten Thukididеischen Archäologie, von I. Kopač, S. 1—20; 2. Beiträge zur Geschichte der Rekrutenaushebung in Galizien am Ende des XVIII und bis Mitte des XIX Jahr., mitgetheilt von M. Zubryćkyj. S. 1—18; 3. Slovaken oder Ruthenen? Beiträge zur Erklärung der Frage über die Nationalität der West-Ruthenen in Ungarn, von V. Hnatiuk, S. 1—81; 4. Miscellanea, S. 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen uber die althebräische Geschichte, von Dr. I Franko, S. 1—19 6. Bibliographie S. 1—50.

Inhalt des XLIII Bandes. 1. Alexius Storoženko, Beitrage zur einer Charakteristik seiner Werke, von J. Stešenko, S. 1—46; 2. Aus der Korrespondenz des Dionysius Zubryćkyj (J. 1840—1853), mitgetheilt von Dr. C. Studyński, S 1—66; 3. Miscellanea, S 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—24; 5. Bibliographie, S. 1—41; 6 Von dem Museum der Ševčenko Gesellsshaft der Wissenschaften, ein Aufruf an die ukrainische Gesellschaft, S. 1—3.

Inhalt des XLIV Bandes. 1. Ein Trinkerwunder in Korsun, Beitrag zue Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko, S. 1—14; 2. Beiträgt, zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accens von J. Verchratśkyj (Fortsetzung), S. 113—224; 3. Miscellanea, S. 1—9; 4. Wiesenschaftliche Chronik: Proben einer Biographie des Pantelejmon Kuliš und Charakteristik seiner Thätigkeit, von J. Stešenko S. 1—28; 5. Bibliographie, S. 1—51.

*) Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet

Inhalt des XLV Bandes. 1. Haben wir authentische Urkunden des Fürsten Leo von Halyč? Kritische Untersuchung von M Hruševśkyj, S. 1—24; 2 Eine Denkschrift zur Vertheidigung der Rechte der Orthodoxen und Dissidenten aus der Zeit des Vierjährigen Landtages, mitgetheilt von M. Haluščynśkyj, S. 1—12; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent von J. Verchratśkyj (Schluss) S. 225—280; 4. Miscellanea, S. 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der polnischen Gesellschaft in der Ukraine im XIX Jahrhundert, I—VI, von Dr. I. Franko, S. 1—42; 6. Bibliographie. S. 1—46; 7. Inhaltsverzeichniss des X Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIX—XLIV), S. 1—14.

Inhalt des XLVI Bandes. 1. Der Madeleine-Styl in der Ukraine, von Theodor Volkov (mit mehreren Illustrationen und Phytotypien), S. 1—12; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. Ivan Franko (I. Vorwort. II. Was wissen wir vom wirklichen heil. Clemens? III. Die Pseudo-Clementinen), S. 1—44; 3. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheil von Vladimir Hnatiuk (Einleitung, I Die Gedichte aus Nord-Ungarn N. 1—54). S. 1—68; 4. Miscellanea, S. 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 (Schluss), S. 1—24; 6. Bibliographie, S. 1—44.

Inhalt des XLVII Bandes. 1. Der Kosak Plachta, ein ukrainisches Volkslied, gedruckt im J. 1625, von Dr. I. Franko, S. 1—28; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitg. von V. Hnatiuk (Fortsetzung) S. 69—164; 3. Zum Andenken an Alexander Lazarevśkyj, von M. Hruševśkyj, S. 1—10; 4. Miscellanea S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, S. 1—15; 6. Bibliographie. S. 1—46.

Inhalt des XLVIII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte des Geschlechtes der Bybelśkyj, gesammelt von Jan Prochnicki, röm.-kath. Erzbischof von Lemberg, mitg. von A. Kryžanovśkyj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševśkyj, S. 1—12; 2. Der Heilige Clemens im Chersonnesus, Beiträge zur Geschichte der altruthenischen Legende. von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 45—144; 3. Miscellanea, S. 1—15; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jah- 1901 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—25; 5. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des XLIX Bandes. 1. Lucian Kobylycia, eine Episode aus der Geschichte des Huzulenlandes in der ersten Hälfte des XIX Jrh., von Dr. I. Franko, S. 1—40; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheilt von V. Hnatiuk (Schluss). S. 165—272; 3. Miscellanea, S. 1—8; 4. Wissenschaftliche Chronik: Kijever Miniaturen beim Psalter Erzb. Egberts von Trier in Cividale, von M. Hruševśkyj, S. 1—11; 5. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des L Bandes. 1. Zwei Verkaufscontracte aus dem Anfange des XVI Jahrh., mitgetheilt von M. Hruševśkyj, S. 1—6; 2 Dr. Eustachius Terlećkyj, Erinnerungen und Documente, von Dr. I. Franko, S. 1—64; 3. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Fortsetzung folgt), S. 1—37; 4. Miscellanea, S. 1—15; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das J. 1901 (Schluss), S. 1—22; 6. Bibliographie, S. 1—48.

Inhalt des LI Bandes. 1. Die Tragoedie von Ostroh, eine litterarische Untersuchung von P. Žytećkyj, S. 1—24; 2. Einige Urkunden von Vladislaus von Oppeln, mitgetheilt von M. Hruševśkyj, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyćkyj, J Levyćkyj, J. Lozynśkyj), von Dr. J. Makovej S. 1—58; 4. Miscellanea, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der ruthenischen Kunst im alten (ethnographischen) Polen, von M. Hruševśka, S. 1—18; 6. Bibliographie, S. 1—67; 7. Inhaltsverzeichniss des XI Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XLV—L), S. 1—14.

Inhalt des LII Bandes. 1. Presburger Congress in Sachen der Babenbergischen Erbschaft. Ein Beitrag zur Geschichte des grossen österreichischen Interregnums, von B. Barvinśkyj. S. 1—27; 2. Zur Frage des chronologischen Zusammenhanges in der Chronik von Halyč und Vladimir, einige Bemerkungen zur Abhandlung des B. Barvinśkyj, von M. Hruševśkyj, S. 1—5; 3 Galizisch-Ruthenische Bibliographie vom J. 1772—1800, von I. Levyćkyj, S. 1—44; 4. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Schluss) S. 38—67; 5. Miscellanea S. 1—18; 6 Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z Kuzela S. 1—25; 7. Bibliographie S. 1—43.

Inhalt des LIII Bandes. 1. XII archäologischer Congress in Charkov im J. 1902, von Dr. Al. Markevyč S. 1—17; 2. Die Lavrover Pergamentblätter vom XII—XIII Jhrh., von Dr. A. Kolessa (mit drei Lichtdrucktafeln) S. 1—26; 3. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbest), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško S. 1—71; 4. Miscellanea, von M. Hruševśkyj. I. Franko und V. Hnatiuk S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivśkyj und A. Suško S. 1—17; Bibliographie S. 1—49.

Inhalt des LIV Bandes. 1. Beiträge zu den Textstudien der „Palinodia", von A. Suško, S. 1—40; 2. Aus den Verhältnissen der ostgalizischen Dorfes in der Mitte des XIX Jhrh, von G. Kmyt, S. 1—8; 3 Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyćkyj, J. Levyćkyj, J. Lozynśkyj) von Dr J. Makovej (Schluss, Beilagen), S. 59—96; 4 Miscellanea, von I. Franko, B. Barvinśkyj, M. Hruševśkyj, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela (Schluss), S. 1 36; 6. Bibliographie, S 1—66.

Inhalt des LV Bandes. 1. Zum Andenken an Alexius Markevyč, von M. Hruševśkyj, S. 1—14; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbest), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško (Fortzetzung), S. 72—125; 3. Beiträge zur kritischen Ausgabe der Gedichte Ševčenko's, von N. Kr—śkyj, S. 1—28; 4. Bemerkungen zu den „Beiträgen" des Herrn N. Kr—śkyj, von J. Romančuk, S 25 -34; 5. Miscellanea — Zur Geschichte der ukrainischen Jugend in Galizien in den J. 1871—84, S. 1—26; 4 Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften (Schluss folgt), S. 1—12; 7. Bibliographie, S. 1—52.

Inhalt des LVI Bandes. Eine Nachricht über die Kosaken (ca 1470 J.), von M. Hruševśkyj, S. 1—6; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko (Fortsetzung), S. 145—180; 3. Die Ruthenen Ungarns im Lichte der officiellen ungarischen Statistik, von S Tomašivśkyj, S. 1—46; 4. Miscellanea, von A. Suško, B. Barvinśkyj, V. Hnatjuk, S. 1—33; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 (Schluss), S. 1—45; 6. Bibliographie, S. 1—37.

Inhalt des LVII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von Al. Suško (Schluss folgt), S. 1—28; 2. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) — I. Memoiren und Briefe der Basilianer, mitgetheilt von Ar. Kryžanovśkyj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševśkyj, S. 1—24; 3. „Der König der Balagulen" Anton Šaškievič und seine ukrainischen Gedichte, von Dr. I. Franko, S. 1—34; 4. Miscellanea, S 1—34; 5. Wissenschaftliche Chronik: Aus der Jubiläums Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss folgt), S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—54; 7. Inhaltsverzeichniss des XII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft (B. LI—LVI), S. 1—14; 8. Inhalt der I-LVI Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 15—24.

Inhalt des LVIII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von Al. Suško (Schluss), S. 29—60; 2. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevyč und Auszüge aus seinem Nachlachst, getheilt von M. Teršakoveć, S. 1—48; 3. Miscellanea: Hilfarbeitstage. Beiträge zur Geschichte des Frohndienstens in Galizien im XIX Jhrh., von M. Zubryćkyj, S. 1—4; 4. Wissenschaftliche Chronik: a) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1903 — Ukrainische Zeitschriften. St. Tomašivśkyj und Iv. Krevećkyj; b) Aus der Jubiläums Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss), S. 1—60; 5. Biblographie, S. 1—46.

Inhalt des LIX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussishen Legende. X. Die Wiederauffindung der Reliquien des hl. Klemens, von Dr. Iv. Franko (Fortsetzung folgt), S. 181—208; 2. Vyhovśkyj und Georg Chmelnyćkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B Herasymčuk, I—III (Fortsetzung folgt), S. 1—40; 3. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. II. Einige Aktenstücke über die Theilnahme der Mönche der Kijever Klöster an den Bewegungen der Hajdamaken im XVIII Jhrh, mitgetheilt von S. Hruščenko, S. 1—16; 4. Miscellanea: Synodus provincialis acta Varsaviae an. 1561, mitgetheilt von Al. Suško, S. 1—17; 5. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologie und Archäologie in der westeuropäichen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S, 1—65; 6. Bibliographie, S. 1—33.

Inhalt des LX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, X. Die Wiederauffindung der Reliquien des heil. Klemens, von Dr. Iv. Franko, S. 209—256; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, I—III, S. 1—32; 3. Vyhovškyj und Georg Chmelnyćkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, IV—VI, S. 41—70; 4. Miscellanea: Ungedruckte Gedichte von Artemovškyj-Hulak, mitgetheilt von J. Romančuk, S. 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie.

Inhalt des LXI Bandes. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, IV—V, S. 33—64; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbest), eine kritisch-historische Untersuchung von Al. Suško, S. 126—177; 3. Neue Beiträge zur Geschichte der Verhaltens der russischen Regierung zu der Ukraine (1726—1737) von I. Džydžora, S. 1—40; 4. Miscellanea, S. 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—25; 6 Bibliographie, S. 1—38

Inhalt des LXII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. Ein polnisches Gedicht über die Metzelei in Umanj, mitgetheilt von Dr. Iv. Franko, S. 1—40; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, VI—X, S. 65—113; 3. Miscellanea, von A. Kryžanovškyj und M. Hruševškyj, S. 1—5; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1903, S. 1—64; 5. Bibliographie, S. 1—34.

Inhalt des LXIII Bandes. 1 Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarische Grenze in Galizien im J. 1848—9, von I. Krevećkyj, S. 1—26; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahr. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, XI—XII, S. 115—136; 3. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševškyj, Erste Serie (1361—1530), S. V+1—46; 4. Miscellanea, von Dr. I. Franko, I. Romančuk und V. Hnatjuk, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der antropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1903 von Z. Kuzela, S. 1—20; 6 Bibliographie, S. 1—33; 8. Inhaltsverzeichnis des XIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, S. 1—24; 8. Inhalt der I—LXII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 25—33.

Inhalt des LXIV Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarischen Grenze in Galizien in den J. 1848—9, von I. Krevećkyj, S. 27—58; 2. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševškyj. Erste Serie, S. 47—94; 3. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahr. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, XIII—XV, S. 137—171; 4. Miscellanea, von V. Hnatjuk, Dr. I. Franko, S. Jefremov, S. 1—11; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften fur das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des LXV Bandes. 1. Ein Vorkämpfer der ukrainischen Ethnographie (Zorian Dołęga-Chodakowski), von B. Domanyćkyj, S. 1 43; 2. Ein Beitrag zur Geschichte der Uebersiedelung der „türkischen Zaporoger“ ins Kuban-Gebiet, von S. Petljura, S. 1—11; 3. Materialien zur Geschichte des Lemberger Handels, mitgetheilt von I. Krypjakevyč, I—II, S. 1—46; 4 Miscellanea, von M. Hruševškyj, I. Franko, I. Sozańskyj, S. 1—20; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—17; 6. Bibliographie, S. 1—55.

Inhalt des LXVI Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus. XI. Kultus des heil. Klemens in Mähren und Russland, von Dr. I. Franko, S. 257—281; 2. Zum „Wunder des heil. Klemens“, ein Nachtrag von M. Hruševškyj, S. 1—3; 3. Uebersicht der ukrainischen Lexicographie, von B. Hrinčenko, S. 1—30; 4. Aus dem litterarischen Nachlasse des Basilius Ilnyćkyj, mitgetheilt von I. Sozańskyj, S. 1—50; 5. Miscellanea, von Z. Kuzela, I. Krypjakevyč, M. Hruševškyj, S. 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das 1904. J. — Die ukrainischen Zeitschriften, S. 1—15; 7. Bibliographie, S. 1—54.

Inhalt des LXVII Bandes. 1. Materialien zur Geschichte der ukrainischen Literatursprache, von Prof. V. Peretz, S. 1—32; 2 Beiträge zur Kenntnis des ethnographischen Territoriums der Ruthenen Ungarns in der Gegenwart und Vergangenheit, von Dr S. Tomašivśkyj, I, S. 1—18; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung Eine Analyse der mit seinem Namen verbundenen Motive. von Z. Kuzela, I—V, S 1—55; 4 Miscellanea von I. Krypjakevyč, J. Hordynśkyj, T Revakovyč, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: a) Diarium des P J. Wielewicki als Quelle fur die ukrainische Geschichte, von Th. Sribnyj; b) Das Schulwesen Ungarns und die Ruthenen, von St. Tomašivśkyj, S. 1—13; 6. Bibliographie, S. 1—68

Inhalt des LXVIII Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, von Dr. I Franko XII Tradition über den heil. Klemens in Westeuropa. Anhang. S. 281—310; 2. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z Kuzela, VI M. Korvin bei den Slovenen, S. 55—82, 3. Die Königinhofer Handschrift in der Uebersetzung von Markian Šaškevyč, mit seinem Erklärungen und Bemerkungen, mitgeteilt von M. Teršakoveć, S. 1—43; 4. Miscellanea von I. Krypjakevyč und M. Hruševśkyj, S. 1—9: 5. Wissenschaftliche Chronik. Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1904, S. 1—40; 6. Bibliographie, S. 1—42

Inhalt des LXIX Bandes. 1. Vorwort, von M. Hruševśkyj, S 5—6; 2. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder von P Kolessa, I. Uebersicht der wissenschaftlichen Arbeiten über den rhytmischen Bau der ukrainischen, grossrussischen und serbischen Volkslieder, S. 7—30: 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI u. VII M. Korvin bei den Slovenen, S 31—69; 4. Ukraine in der ersten Hälfte des J. 1738, von I. Džydžora, S 70—83; 5. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševśkyj, Zweite Serie (1531-1514), Nr. 81—132 S. 84—166; 6. Miscellanea, von I Krevećkyj, I. Franko, I. Sozanśkyj, S. 167—171; 7 Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z Kuzela (Schluss folgt), S 172—183; 8 Bibliographie S 184—212: 9. Inhaltsverzeichnis des XIV Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Bd LXIII—LXVIII), S. 214—230; 10. Inhalt der I-LXVIII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 231—240.

Inhalt des LXX Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das Lied vom Recnt und Unrecht eine litteratur-historische Studie von Dr I. Franko, S. 5—70; 3. Wann wurde Lubarts Schenkungsurkunde für die Kathedrale in Luzk falsifiziert? Kritische Notiz von M. Hruševśkyj, S. 71 72; 4. Aus der Wahlbewegung in Ostgalizien im J. 1848 (Die Wahl des Ivan Kapuščak) von I. Krevećkyj, S. 73—85· 5. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela. IX—XI (Schluss), S. 86—113. 6. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes. mitgeteilt von M. Zubryćkyj. Einleitung und Aktensammlung Nr. I—LIII (mit einem Situationsplan), S. 114—167, 7. Miscellanea, von I. Džydžora, I Krypjakevyč, I Sozanśkyj, S. 168—176, 8. Wissenschaftliche Chronik· Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss), S. 177—190; 9. Bibliographie, S. 191—240; 10. Annonce, S. 241—244

Inhalt des LXXI Bandes. 1 Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die ukrainische Frage in der Beleuchtung eines polnischen Dichters des XVII Jhrh., von V. Peretz, S 5—21 3 Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I Franko, I—II, S. 22 43· 3. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, II Entwicklung der Rhytmik in der ukrainischen Volksdichtung, S, 44—95; 5. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke, von M. Zubryćkyj, Aktensammlung, N. LIV—CVII, S. 96—133; 6. Aus der neuesten ukrainischen Historiographie (Südrussland, von A Jefymenko), eine kritische Studie von I. Džydžora, S 134—157; 7 Miscellanea, von M. Hruševśkyj, F. Holijčuk, I. Krevećkyj. S. 158—165; 8 Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903, von Z Kuzela (Schluss folgt), S. 166-194; 9. Bibliographie, S. 195—240; 10. Annonce, S. 241—244.

Inhalt des LXXII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Ein Brief der Stadtgemeinde Vladimir vom J. 1324 (Faksimile des Briefes und des Siegiels), mitgetheilt von M. Hruševśkyj. S. 5—8; 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, III—V, S 9—79; 4. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, III. Der musikalisch-syntaktische Fuss, S 80 111; 5 Zur Geschichte der Theilnahme der galizischen Ruthenen am Slavenkongresse in Prag im J. 1848, mitgetheilt von I. Sozanśkyj, S. 112-121; 6. Die Handschriften der Sophien Katedrale in Kijev, eine Uebersicht von S Maslov, S 122-140; 7 Die Verbindung des San mit dem Dnister in der Eiszeit, vorläufiges Kommunikat von Dr. S. Rudnyćkyj, S 141; 8 Miscellanea, von I. Džydžora, I. Krevećkyj, I. Krypjakevyč, S 142—147; 9. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903 von Z Kuzela (Schluss), S. 148—184; 10. Bibliographie, S. 185—240.

Inhalt des LXXIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S 3—4; 2 Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, VI—X (Schluss), S. 5—64; 3. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 65—118; 4. Die Grossfamilie im Dorfe Mšaneć (Bezirk. Alt Sambir in Ostgalizien), von M. Zubryćkyj, S. 119 124; 5. Zur Geschichte der Organisation der Nationalgarden im J. 1848. Die polnische „illegale" Nationalgarde in Stanislau, von I. Krevećkyj, S. 125—142; 6 Autobiographie eines gr.-kat Pfarrers von der Diözese Cholm aus der ersten Hälfte der XIX Jhrh., mitgetheilt von I. Krypjakevyč, S. 143—157; 7. Miscellanea, von M. Hruševśkyj, B. Zaklynśkyj, I Sozanskyj, S 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 — Die ukrainischen Zeitschriften, von I. Džydžora und I. Krevećkyj, S. 166—186; 9. Bibliographie, S. 187—238, 10. Annonce S. 239—244

Inhalt des LXXIV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. III—IV; 2 Jubiläums-Widmung des Bandes dem Prof Vladimir Antonovyč und sein Porträt von I. Truš, S. 1—4; 3. Zur Biographie des Metropoliten Onisiphor Divočka, von M. Hruševśkyj, S 5—9; 4 Die hölzernen Kirchen in der Ukraine und ihre Typen, vom V. Ščerbakovśkyj (mit 2- Plänen und Abbildungen), S. 10—32; 5 Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S 33—68; 6. Aus dem kulturellen und wissenschaftlichen Leben der Ukraine in der Mitte des XIX Jhrh., von A. Hruševśkyj, S. 69—92; 7. Das Dorf Mšaneć im Alt Samborer Bezirke, von M. Zubryćkyj. Aktensammlung, N. CVIII—CXLII, S 93—128; 8. Miscellanea, von Dr. B Ščurat, Dr. V. Peretz, Dr. I. Franko, S. 129—149; 9 Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 (Schluss), S. 150—198; 10 Bibliographie, S. 199—242; 11. Annonce, S. 243—244.

Inhalt des LXXV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zum Andenken an Nikander Molčanovśkyj, von Michael Hruševśkyj, S 5—13; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, I—VI, von Dr Ivan Franko, S. 14—84; 4. Nach dem Katastrophe von J. 1708 Konfiskationen der Guter der Anhänger Mazepas, von Alexander Hruševśkyj, S. 85—95; 5. Befreiung eines Verurtheilten durch ein Mädchen in Brody im J 1727, mitgetheilt von Dr. Basilius Ščurat, S. 96—103; 6. Die Kiever im Lichte der Relationen der Jesuiten, von Dr. Vladimir Peretz, S. 104—116; 7 Miscellanea, mitgetheilt von F Holijčuk, J. Krevećkyj, K Močulśkyj, S. 117-130; 8 Wissenschaftliche Chronik: Neueste Arbeiten zur Geschichte des Gr Fürstentum Littauen, eine Uebersicht von Bohdan Bučynśkyj, S. 131—166; 9. Bibliographie, S. 167—213; 10. Inhaltverzeichnis des XV Jahrganges der Mitteilungen der Ševčenko-Geselschaft der Wissenschaften (B. LXIX LXXIV), S. 214—235; 11. Inhalt der I—LXXIV Bände der Mitheilungen (deutsch), S. 236—246; 12. Annonce, S. 247—248

Inhalt des LXXVI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. „Erzengels Marienverkündigung" und des Annuntiationsmysterium (Versuch einer Geschichte des literarischen Themas), verf. von Dr. Hilarion Svěnciśkyj (Schluss folgt). S. 5—33;

3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, VII—XIII, von Dr. Ivan Franko, S. 39—63; 4. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von Philaret Kolessa, V Das Verhältnis der ukr. Volksrythmik zur künstlerischen Versification (Schluss), S. 64—116; 5. Einige Beiträge zur Zeit des Grossfürsten Svitrigailo (1430—1433), mitgeteilt von Bohdan Bučynśkyj, S. 117—142; 6. Aushilfstage. Beiträge zur Geschichte des Frohndienstes in Galizien im XIX J., von Ivan Krevećkyj, S. 143—155; 7. Miscellanea, mitgeteilt von F. Holijčuk, H. Strypśkyj, M. Hruševskyj, S. 156—162; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1906: Ukrainische Zeitschriften, S. 163—187; 9. Bibliographie S. 188—226; 10. Annonce, 227—228.

Inhalt des LXXVII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur altruthenischen Dialektologie (Zur Frage über den Dialekt von von Halyč-Vladimir), von Vladimir Rosov. 1. Litteratur der Frage, S. 5—34; 3. „Erzengels Marienverkün digung" und das Annuntiationsmysterium (Versuch einer Geschichte des litterarischen Themas), von Dr. Hilarion Svěncizkyj (Schluss), S. 35—76; 4 Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, I—III, S. 77—106; 5 Fälschungen der Matrikelbücher für polnische Aufständische, ein Beitrag zur Charakteristik der ruthenischen Geistlichkeit in Galizien, mitgeteilt von Ivan Krevećkyj, S. 107—113; 6. Das Dorf Mšanec im Alt Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgetheilt von Michael Zubryćkyj, Aktensammlung, N. CXLIII—CCXXI (Schluss), 114—170; 7 Miscellanea, von M Hruševśkyj, I. Franko, B. Ščurat, S. 171—182; 8. Wissenschaftiche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 905, von Dr. Zeno Kuzela 183—202; 9 Bibliographie S. 203 —242; Annonce, S. 243—248.

Inhalt des LXXVIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S 3—4; 2. Nach der Katastrophe vom J. 1708: Einquartierung der russichen Regimenten in der Ukraine, von Alexander Hruševśkyj, S. 5—25; 3. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyć, IV—V, S. 26 50; 4. Die venezianische Botschaft an Chmelnyćkyj (im J. 1650), von Dr. Miron Korduba, S. 51—89; 5. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Dr. Ivan Franko, XIV—XXI, S. 90—145; 6. Die Trilogie von Prof. Agath. Krymśkyj, von Vladimir Rosov, S. 146—171; 7. Miscellanea, von H Svěncizkyj, I. Krevećkyj, M. Hruševśkyj, 8. Wissenschaftliche Chronik: Etnographie in den westeuropäischen Zeitschriften vom J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela S. 179—202; 9. Bibliographie S. 203—239; 10. Annonce, 240—244.

Inhalt des LXXIX Bandes. 1. Inhalt des Bandes S. 3—4; 2. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypjakevyč, VI—IX (Schluss), S. 5—51; 3. Historische Uebersicht der Ukrainischen Sprachforschung, von Ivan Ohienko, S. 52—93; 4. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) IV. Erzählung eines Augenzeugen von der Hinrichtung des Ivan Honta, mitgeteilt von Michael Hruševśkyj, S. 94- 96; 5 Zur Biographie des Ivan Vahylevyč, mitgeteilt von Dr. Ivan Franko, S. 97—141; 6. Die Namen, Vornamen und Zunahmen der Bauern in Mšanec, Bez Alt-Sambir, mitgeteilt von Michael Zubryćkyj, S 142—154; 7. Miscellanea, von V. Hnatiuk. H. Sviencizkyj, Al. Hruševśkyj, S. 155—164; 8 Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften vom J 1905, von Dr. Zeno Kuzela (Schluss) S. 165—120; 9. Bibliographie S. 121—239; 10. Annonce, S. 240—244.

Inhalt des LXXX. Bandes. 1. Inhalt des Bandes S. 3—4; 2. Ein Beitrag zu den Studien über die Ostroher Bibel, von Dr. Ivan Franko S. 5—18; 3. Nach der Katastrophe von J. 1708. Die Kriegsarbeiten, von Alexander Hruševśkyj S. 19—35; 4. Historische Uebersicht der ukrainischen Sprachforschung, von Ivan Ohienko (Schluss) S. 36—52; 5. Polnische Konspirationen unter der ruthenischen Zöglingen und Geistlichen Galiziens in J 1831—46, eine Studie von Dr. Cyrill Studynśkyj S. 53—108; 6. Beiträge zum Volksglauben aus dem Anfang des XIX Jhrh. Vampire und Verschleppung der Seuche, von Dr. Zeno Kuzela S. 109—124; 7 Miscelanea, von B Januš, S. Tomašiwśkyj und V. Hnatiuk S. 125—152; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1906 (Schluss) S. 153—194; 9. Bibliographie S. 195 —236; 10. Annonce, S. 237—240

Inhalt des LXXXI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. „Zerstörung der Hölle", ein ukrainisches Passionsdrama, von Ivan Franko, S. 5—50; 3. Hieromonachos Klement's unbekannte Gedichte (Anfang d. XVIII Jhrh.), mitgeteilt von Basilius Domanyćkyj, S. 51—126; 4. Offizielle Massregeln gegen die Cholera im J. 1831, mitgeteilt von Michael Zubryćkyj, S. 127—133; 5. Ein Artikel Nikolaus Kmycykevyč's über die ruthenische Schriftfrage im J. 1834, mitgeteilt von Dr. Basilius Ščurat, S. 134—144; 6. Nikolaus Daškevyč, Nekrolog, von Michael Hruševśkyj, S. 145—150; 7. Miscellanea, von S. Tomašivśkyj, V Barvynśkyj, M. Voznjak, S. 151—171; 8. Wissenschaftliche Chronik, von S Tomašivśkyj, S. 172—179; 9. Bibliographie S. 180 —207; 10. Inhaltsverzeichnis des XVI Jahrganges der Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (B. LXXV—LXXX), S. 208 -222; 11. Inhalt der Bände I—LXXX der Mitteilungen (deutsch), S. 223—234; 12. Annoncen, S. 235—240.

Inhalt des LXXXII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zu Prof. Vladimir Antonovyč's Gedächtnis (Widmung und Porträt), S. 5—6; 3 Erinnerung an Vladimir Antonovyč, von Michael Hruševśkyj, S. 7—9; 4. Grabkreuze in der Ukraine, mitgeteilt von Konstantin Šyroćkyj (mit Abbildungen), S 10—29; 5. Neue Beiträge zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, mitgeteilt von Dr. Ivan Franko (mit Illustrationen), S. 30—52; 6 Ivan Žukivśkyj's Vorschlag einer Rechtschreibung auf dem Kongresse der „ruthenischen Gelehrten", mitg. von Michael Voznjak, S 53—86; 7. Polnische revolutionäre Strömungen unter den ruthenischen Klerikern und Geistlichen in Galizien 1831—1846, eine Studie von Dr. Cyrill Studynśkyj (Schluss), S. 87—177; Miscellanea, von V. Barvynśkyj, Iv. Špytkovśkyj, B. Ščurat, S. 178—188; 9. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologische u. archäologische Zeitschriften im J 1906, von Dr. Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 189—205; 10. Bibliographie, S. 206—242; 11. Annoncen, S. 243—244.

Inhalt des LXXXIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S 3—4; 2. Studien über die ukrainischen Volkslieder, XXIII—XXVI, von Ivan Franko, S. 5—30; 3. Beiträge zum Studium über die Werke des Laurentius Sysanij, von Michael Voznjak, S. 31—88; 4. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivśkyj, S. 89—133; 5. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegung im J. 1768, V: Eine Trinitarier-Denkschrift über die „Kolijivščyna", von Ivan Špytkovśkyj, S 134—157; 6. Aus den vierziger Jahren, Studien von Alexander Hruševśkyj, 1. „Geschichte des ukrainischen Volkes", von P. Kuliš, S. 158—168; 7. Miscellanea, von I. Franko, B. Domanyćkyj, S 169—184; 8. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologische u. archäologische Zeitschriften im J. 1906, von Zeno Kuzela (Schluss). S 185—198; 9 Bibliographie, S. 199—238; 10. Annoncen, S. 239 - 240.

Inhalt des LXXXIV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2 Eine Probe österreichischer Vermittlung zwischen Chmelnyćkyj und Polen, von Miron Korduba, S. 5—32; 3. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivśkyj (Fortsetzung), S. 33—87; 4. Die travestierte Aeneis von Michaelis, von Jaroslav Hordynśkyj, S. 88—97; 5. Ivan Vahylevyč als Prediger, mitgeteilt von Hilarion Svjencickyj, S 98—110; 6 Die Autorschaft Marko Vovčok's. von Basil Domanyćkyj, S. 111—171; 7 Miscellanea, von V. Peretz, M. Zubryćkyj, M. Hruševśkyj, S. 172—184; 8. Wissenschaftliche Chronik: Nationale Verhältnisse in Galizien, ref von B. Panejko, S. 185—202; 9. Bibliographie, S. 203 —243; 10. Annoncen, S. 244.

Inhalt des LXXXV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, von Vladimir Peretz, S. 5—20; 3. Studien zur Geschichte der kirchlichen Union, von Bohdan Bučynśkyj, I. Isidors Zeit, S. 21—42; 4. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivśkyj (Fortsetzung), S. 43—80; 5. Aus den vierziger Jahren, Studien von Alexander Hruševśkyj. 2. „Ukraine" von P Kuliš, S. 81—105; 6 Briefe des Ministers Florian Ziemiałkowski an den Bischof Ivan Stupnyćkyj, mitgeteilt von Cyrill Studynśkyj, S. 106—133; 7. Miscellanea, von S. Tomašivśkyj, B. Domanyćkyj u. V. Hnatiuk, S. 134—158; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J 1906, von Zeno Kuzela (Schluss folgt), S. 159—190; 9. Bibliographie, S. 191—238; 10. Annoncen, S. 239—240.

genheit, von Konstantin Syroćkyj, S. 155—169; 8. Wissenschaftliche Chronik: Der letzte Band der „Akta grodzkie i ziemskie“, von Al. Nasarijiv, S. 170—190; 9 Bibliographie, S. 191—243; 10. Annoncen, S. 244.

Inhalt des XCVI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das byzantinische Kirchenlied u. das Lied vom Heereszuge Ihors, von Vladimir Byrčak, (Schluss), S. 5—32; 3. Zur Geschichte des ukrainischen achtsilbigen Verses, von Theodor Korš, S. 33—40; 4. Der Arianertag zu Kyselin in Volynien im M. Mai 1638 (Beitrag zur Geschichte der Arianer in der Ukraina), von Vjačeslav Lypynśkyj, S. 41—57; 5. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegung im J. 1768. VI. Memoiren des Dominik Zawrocki über die „Kolijivščyna“, von Ivan Špytkovśkyj, S. 58—93; 6. Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846—1850, IX+Karte, von Ivan Krevećkyj, S. 94—115; 7. Miscellanea, von I. Krypjakevyč, M. Voznjak u. V Dorošenko, S. 116—150; 8. Wissenschaftliche Chronik: Denkmäler Makedoniens (N. P. Kondakov, Makedonien, Archäologische Reise) von Konstantin Šyroćkyj, S. 151—161; 9. Bibliographie, S. 162 - 238; 10. Annoncen, S. 239—244.

Inhalt des XCVII Bandes. Inhalt des Bandes, S 3—4; 2. Aus der Vergangenheit der Stadt Brody (Ein Beitrag zur Geschichte der Stadt im XVII Jahrh.), von Ivan Sozanśkyj I—II. S. 5—25; 3. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegung im J. 1768 VI Memoiren des Dominik Zawrocki, von Ivan Špytkovśkyj (Schluss), S. 26—73; 4. Legende über die drei Frauennaturen (Ein Beitrag zur Geschichte der Wanderung von Folklore Motiven). von Vladimir Hnatjuk, S. 74—85; 5 Die „Kolijivščyna“ in der polnischen Literatur vor dem J 1841, von Vassyl Ščurat, S. 86—104; 6 Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846—1850, von Ivan Krevećkyj, Anhang (Materialien), S. 105—154; 7. Miscellanea: Legende von der Zerstörung der Hölle, nach der Starunja-Handschrift aus dem XVIII Jahrh., von Jaroslav Hordynskyj, S. 155—174; 8. Wissenschaftliche Chronik: Das Referendar-Gericht u. seine Tätigkeit betreffend die ukrainischen Länder an der Wende des XVI—XVII Jahrh., von Ivan Krypjakevyč, S. 175—188; 9. Bibliographie, S. 189—238; 10. Annoncen, S. 239—244.

Inhalt des XCVIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur Frage über die Siedlungen der Vjatičen. Einige Bemerkungen aus Anlass neuerer Arbeiten, von Michael Hruševśkyj, S. 5—9; 3. Aus der Vergangenheit der Stadt Brody, von Ivan Sozanśkyj, III, S. 10—30; 4. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: XXXIII. Die Zeit Chmelnyćkyj's (Kobsaren-Sänge, sog. Dumy, Lieder u. Verse) (Fortsetzung folgt), S. 31—54; 5. Die wirtschaftliche Politik der russischen Regierung der Ukraina gegenüber in den J. 1710—1730, von Ivan Džydžora (Fortsetzung folgt); 6. Studien über die galizisch-ukrainischen Grammatiken des XIX. Jahrh., von Michael Voznjak, Anhang, S. 75—146; 7. Miscellanea, von W. Ščerbakivśkyj, V. Hnatjuk u. Mich Voznjak, S. 147—162; 8. Wissenschaftliche Chronik: Aus den neueren Publikationen der Bukovina, von Miron Korduba, S. 163—172; 9. Bibliographie, S. 173—239; 10. Annoncen, S. 240—244.

Inhalt des CI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S 3—4; 2. Die Sprachlehre des Laurentius Zyzanij aus dem J. 1596, von Michael Voznjak, S. 5—38; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: XXXIII. Die Zeit Chmelnyćkyj's (Kobzaren-Sänge, sog. Dumy, Lieder u. Verse), S. 39—62; 4. Die wirtschaftliche Politik der russischen Regierung der Ukraina gegenüber in den J. 1710—1730, von Ivan Džydžora, S. 63—100; 5. „Im eigenen Heim“ (Gemälde von T. Ševčenko), von Konstantin Šyroćkyj (mit einer Phototypie), S. 101—108; 6. Paulin Swiencicki, seine publizistische, wissenschaftliche und literarische Tätigkeit, von Vladimr Radzykevyč, I, S. 109—129; 7. Miscellanea, von V. Peretz, I. Łynnyčenko und M. Hruševśkyj, S 130—143; 8. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zu Studien über unsere Emigration, von Zeno Kusela, S. 144—158; 9. Bibliographie, S. 159—196; 10 Inhaltsverzeichnis XIX Jahrganges der Mitteilungen (BB. CI—CVI), S. 197—222; 11. Inhalt der Bände I—XCVIII der Mitteilungen (deutsch), S. 223—238; 12. Annoncen, S. 239—244.

Inhalt des CII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Dem Andenken Paul Žytećkyj's, von Vladimir Peretz, S. 5—10; 3. Die Sprachlehre des Lauren-

tius Zyzanij aus dem J. 1596, von Michael Voznjak (Schluss), S 11—87; 4. Aus der Vergangenheit der Stadt Brody (Beiträge zur Geschichte der Stadt im XVII Jahrh.), von Ivan Sozanškyj (Schluss), S. 88—115; 5. Unbegründete Vorwürfe. Ein Beitrag zur Geschichte des „Ruthenischen Instituts" (Studium ruthenum) an der Lemberger Universität, von Ivan Krevećkyj, S. 116—126; 6. Paulin Swiencicki, seine publizistische, wissenschaftliche und literarische Tätigkeit, von Vladimir Radzykevyč, III—IV, S. 127—147; 7. Miscellanea, von Iv. Špytkovškyj, Al. Novyćkyj und S. Tomašivškyj, S. 148—164; 8. Wissenschaftliche Chronik: Das ethnographische Territorium der ungarischen Ukrainer, von Al. Nasarijiv, S. 165—191; 9. Bibliographie, S. 192—239; 10. Annoncen, S. 240.

Inhalt des CIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Neue Hypothesen über die Anfänge des slavischen und ukrainisch-ruthenischen Lebens. Kritische Bemerkungen des Michael Hruševškyj: Peisker's Theorie über die uralte Knechschaft der Slaven und die dadurch hervorgerufene Diskussion, S. 5—27; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Chmelnyćkyj's Zeit (Fortsetzung), S. 28—53; 4. Wirtschaftliche Politik der russischen Regierung der Ukraine gegenüber in den J. 1710—1730, von Ivan Džydžora, S. 54—97; 5. Einiges über die schöpferische Tätigkeit des Malers Tropinjin auf ukrainischem Gebiete, von Konstantin Šyroćkyj, S. 98—112; 6. Paulin Swiencicki, seine publizistische, wissenschaftliche und literarische Tätigkeit, von Vladimir Radzykevyč, S. 113—190; 7. Miscellanea, von I. Krypjakevyč, Iv. Franko und P. Smoła, S. 191—204; 8. Wissenchaftliche Chronik: Programme zur Sammlung ukrainischer dialektologischer Eigentümlichkeiten, von Iv. Ziłynškyj, S. 205—208; 9. Bibliographie, S. 209—241; 10. Annoncen, S. 242—244.

Inhalt des CIV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die polemische Literatur des J. 1608. Studie von Cyrill Studynškyj (Schluss folgt), S. 5—37; 3 Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Chmelnyćkyj. Čaplinški und Barabaš, S 38—72; 4. Ungarisch-ruthenische annalistische Notizen, von J. Bileńkyj, S. 73 82; 5. Zur Biographie und Charakteristik des Mykoła Ustyjanovyč, von J. Hordynškyj, S 83—122; 6. Streitige und dunkle Punkte im Leben des Ossyp Jurij Fedjkovyč, von Denys Łukijanovyč, S. 123—173; 7. Miscellanea, von K. Šyroćkyj, und M. Woznjak, S. 174—191; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ukrainica in einer russischen Anleitung zur Selbstbildung, von V. Dorošenko, S. 192—199; 9. Bibliographie, S. 200—237; 10. Annoncen, S. 238—240.

Inhalt des CV. Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das Evangelium von Bučač (paläographische Beschreibung), von Ilarion Svjencickyj, S. 5—17; 3. Studien uber die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Schlacht bei Žovti Vody und Korsunj, S 18—49; 4. Wirtschaftliche Politik der russischen Regierung der Ukraine gegenuber in den J. 1710—1730, von Ivan Džydžora (Schluss), S. 50—91; 2. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevyč, von Michael Teršakoveć, S. 92—115; 6. Über den Begriff der psychologischen Voraussetzung der Gefühle, von Stephan Balej, S 116—147; 7. Miscellanea, von I. Franko, M Woznjak und M. Hruševškyj, S. 148—174; 8. Wissenschaftliche Chronik: Beitrage zu Studien über ukrainische Emigration, II, von Z. Kusela, S. 175—204; 9. Bibliographie, S. 205—242; 10 Annoncen, S. 243—244.

Inhalt des CVI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S 3—4; 2 Fragment eines Psalters aus dem XIII—XIV Jahrh., von Jaroslav Hordynškyj, S. 5—24; 3. Studien über die Organisation der Lemberger Stauropigialbrüderschaft vom Ende des XVI bis zur Hälfte des XVII Jahrh., von Theodor Sribnyj, I—II, S 24—40; 4. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Chmelnyćkyj's Aufenthalt bei Biła Cerkva und die Judenhetzen im Sommer des J. 1648, S. 41—76; 5. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevyč, von Michael Teršakoveć (Schluss), S. 77—134; 6. Über den Unterschied zwischen Urteils- und Vorstellungsgefühlen, von Stephan Balej, S. 135—168; 7. Miscellanea, von I. Franko, M. Voznjak und I. Krevećkyj, S. 169—191; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ein neuer Kursus der westeuropäischen Archäologie, von M. Zaliznjak, S. 192—199; 9. Bibliographie, S. 200—240; 10. Annoncen, S. 241—244.

Inhalt des CVII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Dem Andenken Jakob Šulhyn's, von Michael Hruševśkyj (mit Porträt), S. 5—9; 3. „Ein nichtswürdiger Scherz", historisches Gedicht aus dem J. 1702, auf historischem Hintergrund erläutert von Ivan Franko, S. 10—38; 4. Zur Geschichte der ukrainischen General-Kanzlei, mitget. von Ivan Džydžora, S. 39—51; 5. Ruthenisches Berg-schützen-Bataillon, 1848—1850, von Ivan Krevećkyj, S 52—72; 6. Hinter den Redaktions-Kulissen des Wiener „Vistnyk" und der „Zorja Hałyćka", mitget. von Michael Woznjak, S 73—109; 7. Miscellanea, von Iv. Franko, I. Svjencjickyj und M. Zubryćkyj, S. 110—128; 8 Wissenschaftliche Chronik: Ein Beitrag zu Studien über unsere Emigration, III, von Zeno Kusela, S. 129—163; 9. Bibliographie. S 164—196; 10. Inhaltsverzeichnis zu den Bden CI—CVI der Mitteilungen der Sevčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Jahrg XX), S. 197—220.

Inhalt des CVIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Studien über die Organisation der Lemberger Stauropigialbrüderschaft vom Ende des XVI bis zur Hälfte des XVII Jahrh., von Theodor Sribnyj. III. Die Rolle der Griechen in der Brüderschaft, S. 5—38; 3 „Ein nichtswürdiger Scherz", historisches Gedicht aus dem J 1702, auf historischem Hintergrund erläutert von Ivan Franko (Schluss), S. 39—56; 4 Aus dem kulturellen Leben der Ukraine im XVII—XVIII Jahrh., von Michael Woznjak (Schluss folgt). S 57—102; 5. Aus der Verfassungsgeschichte der Ukraine in der Hetmanenzeit, kritische Beiträge von Nicolaus Vasyłenko, S. 103—116; 6. Über die Höhe des Verlags der „Rusałka Dnjistrova", mitget. von Michael Teršakoveć, S. 117—139; 7. Miscellanea, von M. Hruševśkyj I. Verchratśkyj und M Vasyljev, S. 140—157; 8. Wissenschaftliche Chronik: Neue Arbeiten auf dem Gebiete der Geschichte Galiziens in der 2-ten Hälfte des XVIII Jahrh. (1772—1790), mitget. von Iv. Krevećkyj, S 158—180; 9. Bibliographie, S 181—237.

Inhalt des CIX Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Ein Beitrag zur Kenntnis des Kultes der Vorfahren in der Ukraine, von Chrysanthius Jaščuržynśkyj, S 5—9; 3 Aus dem kulturellen Leben der Ukraine im XVII—XVIII Jahrh., von Michael Woznjak (Schluss), S. 10—38; 4. Aus dem Leben der ukrainischen Geistlichkeit der Lemberger Diöcese in der zweiten Hälfte des XVIII Jahrh., von Melanie Bordun (Schluss folgt), S 39—90; 5. Gregor Ilkevyč als Ethnograph, von Andrij Franko (Schluss folgt), S. 91—122; 6. Einer von den Njižyn'ern, mitget von Michael Hruševśkyj, S. 123—125; 7. Miscellanea, von J. Hordynśkyj, M. Woznjak und I. Franko, S. 136—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Die „Kievskaja Starina" und ihr Inhaltsverzeichnis, von V. Dorošenko, S 166—177; 9 Bibliographie, S. 178—227.

Inhalt des CX Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Ergänzungen und Berichtigungen (Fortsetzung folgt), S. 5—30; 3. Die Čudnover Kampagne im J 1660, Studien von Wasyl Herasymčuk (Fortsetzung folgt), S. 31—54; 4. Aus dem Leben der ukrainischen Geistlichkeit der Lemberger Diöcese in der zweiten Hälfte des XVIII Jahrh., von Melanie Bordun, Schluss (Aktenstücke), S. 55—100; 5. Pogodin und Zubryćkyj, von Eustachie Tyšynśka, S 101—122; 6. Gregor Ilkevyč als Ethnograph, von Andreas Franko (Schluss folgt), S. 123—156; 7 Miscellanea, von I. Franko, V Hnatjuk und M. Woznjak, S. 157—182; 8. Wissenschaftliche Chronik: Eine neue Geschichte der Osmanen, mitget. von A. Kluk, S. 183—192; 9. Bibliographie, S 193—248.

Inhalt des CXI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Studien über die Organisation der Lemberger Stauropigialbrüderschaft vom Ende des XVI bis zur Mitte des XVII Jahrh, von Theodor Sribnyj. IV. Materielle Verhältnisse der Mitglieder (Schluss folgt), S. 5—24; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko Nachträge und Berichtigungen, V—XV, S 25—52; 4 Die Čudnover Kampagne vom J. 1660, Studien von Vasyl Herasymčuk (Fortsetzung), S 53—83; 5 Kritische Bemerkungen zu dem Texte der Dichtungen Ševčenko's, von Julian Romančuk (Schluss folgt), S. 84—116; 6. Gregor Ilkevyč als Ethnograph, von Andreas Franko (Schluss), S. 117—139; 7. Miscellanea: Aus der Frühzeit der ukrainischen Presse in Galizien, von M. Woznjak, S. 140—159; 8. Wissenschaftliche Chronik: Eine westeuropäische Ansicht über Osteuropa (K. Dieterich, Die osteuropäischen Literaturen in ihren Hauptströmungen dargestellt), von M. Fedjuška, S. 160—168; 9. Bibliographie, S. 169—235.

Inhalt des CXVI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Neue Materialien zur Geschichte der Synoden von 1629 J mitgeteilt von Ivan Krypjakevyč, S. 5—39; 3. De Čudnover Kampagne des J. 1660, Studie von Vassyl Herasymčuk (Schluss). S 40—68; 4 Neue Beiträge zur Verfassungsgeschichte des Hetmanenlandes im XVII—XVIII Jahrh., Bemerkungen von Michael Slabčenko und Nikolaus Vasylenko, S. 69—86; 5. Der Sturm auf das Alphabet in Galizien im J 1859, von Ivan Franko. S 87—125; 6. Varianten der Melodien ukrainischer Kobzarensänge („Dumy"), ihre Charakteristik und Gruppierung, Studie von Philaret Kolessa, S. 126—165; 7. Miscellanea, von I. Franko, M. Woznjak und P Žytećkyj, S. 166—189; 8. Wissenschaftliche Chronik: Alexander Jabłonowski's „Geschichte der Ukraine", kritische Besprechung von N Zaliznjak, S. 190—212; 9 Bibliographie (Rezensionen und Referate): Vorgeschichte, Archäologie und Kunstgeschichte, politische und Kulturgeschichte, Philologie, Ethnographie, soziales und kulturelles Leben (Bücherregister siehe S. 261), S 213—262.

Inhalt des CXVII und CXVIII Bandes. 1 Zueignung Ivan Franko S 1; 2. Zur Frage über den Ursprung des Ukrainischen Volksstammes von Fedor Korš (Moskau), S. 3—7; 3. Spuren der skythischen Kultur in Galizien von Volodymir Hrebenjak (Lemberg), S. 9—25; 4 Einige Bemerkungen aus dem Gebiete der älteren kirchenslavischen Übersetzung von Vatroslav Jagić (Wien), S. 27—30; 5. Der Chronist Nestor, von Alexej Šachmatov (Petersburg), S. 31—53; 6. Homer in der Halič'schen Chronik, von Bohdan Barvinśkyj, (Lemberg), S 55—63; 7. Die ukrainischen Kosaken in den europäischen politischen Plänen um 1620—1630 (mit dem Porträt Cornelis' Haga), von Ivan Krypjakevyč (Lemberg), S 65—114; 8. Ein Moment bei Zboriv 1649 kritisch beleuchtet, von Stephan Tomašivśkyj (Lemberg), S 115—125; 9. „Unter den Schutz des Grossen Kurfürsten". Zur Politik P. Dorošenko's, von Ivan Krevećkyj (Lemberg), S. 127—136; 10. „Christos paschon" Lemberger gereimte Dialoge von Vasylj Ščurat (Lemberg), S. 137—178; 11. Aus dem älteren Kulturleben der ungarichen Ruthenen, von Hiador Strypśkyj (Budapest), S. 179—195; 12. Ein Basilianerepos Unbekannter Beleg der ruthenisch-polnischen Literatur von Alexander Brückner (Berlin), S. 197—206; 13. Zwei Episoden aus der Geschichte des Streites zwischen Gedeon Balaban und der Lemberger Brüderschaft von Fedir Sribnyj (Lemberg), S. 207—214; 14 Kotljarewskyj's Travestierte Äneide von Alfred Jensen (Stockholm), S. 215—225; 15 Ukrainische Kobzarensänge („Dumy") von Mykola Sumcow (Charkiv), S 227—234; 16. Eine verschollene Märchensammlung aus dem ungarischen Ruthenengebiete von Volodymyr Hnatjuk (Lemberg), S. 235—243; 17. Aus den Traumbildern der Menschheit von Jan Baudonin de Courtenay (Petersburg) S. 245—249; 18. Ukrainisches Pamphlet über den Papst aus dem XVI Jhrh von Mychailo Voznjak (Lemberg), S. 251—268; 19. Aus der Korrespondenz der galizischen Schriftsteller in den sechziger Jahren des XIX Jhrh. von Tytko Revakovyč (Lemberg), S. 269—286; 20. Fedjkovyč als Abgeordnetenkandidat von Jaroslav Hordynskij (Lemberg), S 287—289; 21 Grundlagen der Wiedergeburt der weissrusischen Literatur von Ilarion Svjencickyj (Lemberg) S. 291—301; 22. Volkserzählungen über die Zähmung der bösen Frauen von Jiři Polivka (Prag); S. 303—320; 23. Mädchenmärkte. Ein Beitrag zur ukrainischen Ethnologie von Zenon Kuziela (Czernowitz), S. 321—332; 24. Probe einer Systematik der ukrainischen Dialekte von Ivan Zilynśkyj Lemberg), S 333—375; 25 Der Vokativ in der ukrainischen Sprache von Euhen Tymčenko (Warschau), S 377—390.

Inhalt des CXXI Bandes. 1. De hymnographia Mariana in Ecclesia Graeca — Theol. Dr. Petri Krypjakevyč opus posthumum, S. 1—62; 2. Die galizisch-ruthenische Kirchenmalerei in XV—XVI Jhr. von Ilarion Svjencickyj, S. 63—116; 3. Eine polnische Personifikation der Ukraine aus 1644 von Bohdan Barvinśkyj, S. 117—132; 4. Ein Beitrag zur Kenntnis der nationalen Anschauungen Jakov's Holovaćkyj — mitgeteilt von Mychajlo Voznjak, S. 133—172; 5. Totenwache und Leichenspiele in der ukrainischen Begräbnisordnung von Zenon Kuziela, S. 173—224; 6. † Kostj. Mychal'čuk S 225—240.

PUBLIKATIONEN

der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg

Czarnecki-Gasse, 26.

(in ukrainischer Sprache).

Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften, redigiert von Prof. Michael Hruševśkyj, bis jetzt erschienen Bde I—CXVIII u. CXXI—II (Geschichte, Archäologie Ethnographie, Sprache und Literaturgeschichte, besonders der Ukraine). Preis: Bde I–XX kosten 48 Kronen, jeder weitere Bd (auch separat käuflich) 3 Kr. Bd. XXIII—XXIV (Doppelband) 5 K., Bd. XXXI—II u. XXXV—VI (Doppelbände à 6 Kr., Bd. CXVII—VIII (Doppelb.) 8 Kr.

Publikationen der Sektionen und Kommissionen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften:

A. Die historisch-philosophische Sektion publizierte bis jetzt:

1. 15 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istoryčno-filosofičnoi sekcii).

Bd. I: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. I. (bis Anfang des XI Jahrh.) . . . 7·50 Kr.
Bd. II: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. II. (bis Mitte des XIII Jahrh.), . . . 7·50 Kr.
Bd. III—IV: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. III (bis zum J. 1340) . . . 7·50 Kr.
Bd. V: Materialien zur Kulturgeschichte Galiziens im XVIII—XIX Jahrh. 4 Kr.
Bd. VI—VII: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. IV (bis zum J. 1569) . . . 7·50 Kr.
Bd. VIII—XI: M Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. V (Verfassung und soziale Verhältnisse in XIV—XVII Jahrh.) . . . 7·50 Kr.
Bd. X—XI: M Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. VI (Oekonomische, kulturelle und nationale Verhältnisse in XIV—XVII Jahrh.) 7·50 Kr.
Bd. XII—XIII: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. VII (Ukrainische Kosaken bis zum J. 1625) . . . 8 Kr.
Bd. XIV: M. Hruševskyj, Geschichte der Ukraine, Bd. VIII, I. Teil 7·50 Kr.
Bd. XVI: Al. Nowyćkyj, Taras Ševčenko als Maler . . . 5 Kr.

2. Ukrainisch-ruthenisches Archiv:

Bd. I: H. Svjencickyj, Die Handschriften des Museums des Narodnyj Dim in Lemberg . . . 3 Kr.
Bd. II: Iv. Franko, Materialien zur Geschiche des Bauerntums und der Oekonomik Galiziens im XVIII—XIX Jahrh. . . . 4 Kr.
Bd. III: M. Teršakoveć, Materialien zur Geschichte der nation. Wiedergeburt der Ruthenen im Galizien 1830—1840 . . . 5 Kr.
Bd. IV: Materialien zur Geschichte des ruthenischen Schulwesens in Galizien im XVIII—XIX Jahrh. . . . 3 Kr.
Bd. V: M. Voznjak, Philologische Schriften des Iv. Mohylnyckyj . . 5 Kr.
Bd. VI: H. Svjencickyj, Die Handschriften des Museums des Narodnyj Dim. II Teil . . . 3 Kr.
Bd. VII: H. Svjencickyj, Die Handschriften des Museums des Narodnyj Dim. III Teil . . . 3 Kr.
Bd. VIII: Dr. I. Franko, Der Kampf um Alphabet in Galizien im J. 1859 . . . 3 Kr.
Bd. IX u. Bd. X: M. Woznjak, Beiträge zur Geschichte der ukr. Lieder und Versifikationen . . . à 4 Kr.

B. Die philologische Sektion publizierte bis jetzt 15 Bde ihrer Beiträge (Zbirnyk filologičnoi sekcii).

Ukrainische Bibliothek. Bd. I—VIII.

C. Die mathematisch-naturwissenschaftlich-medizinische Sektion publizierte bis jetzt 16 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk).

D. Die Archaeographische Kommission publizierte biz jetzt folgende Werke:

1. Quellen zur Geschichte der Ukraine.

Bd. I: M. Hruševśkyj, Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirken von Halyč und Peremyšl vom J 1565–66 . . . . 4 Kr.

Bd. II: M. Hruševśkyj, Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Peremyšl und Sanok im J. 1565 . . . . 4 Kr.

Ad. III: M Hruševśkyi, Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Cholm, Bels und Lemberg im J. 1564–5 . . . . . . 5 Kr.

Bd. IV V: St. Tomašivśkyj, Galizische Akten und Annalen aus den J. 1648—1649 à . . . . 4 Kr.

Bd. VI: St. Tomašivśkyj. Galizischen Chroniken 1648–1657. . . . 6 Kr.

Bd. VII: M. Hruševśkyj, Lustrationen vom J. 1570 . . . . . . 4 Kr.

Bd. VIII: Iv. Krypjakevyč, Akten zur Geschichte der ukr. Kosaken 1513–1630 . . . . 4 Kr.

Bd. XII: Dr. M. Korduba, Akten zur Geschichte der ukr. Kosaken 1648–1657 . . . . 5 Kr.

Bd. XXII: Journal von J. Markovyč . . . . 4 Kr.

2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Literatur. Bd. I–VII.

3. Kotljarevśkyj, Die travestierte Aeneïs, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798.

4. Akten-Sammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, ... 3 Kr.

5. Ševčenko, Kobzarj, Facsimile der esten Ausgabe vom 1840 . . . . 1·50 Kr.

E. Statistische Kommission publiziert:

1. Studien aus dem Gebiete der Sozialwissenschaften und der Statistik, bis jetzt 3 Bde à . . . . 3 Kr.

F. Juridische Kommission publizierte bis jetzt:

1. Juridische Zeitschrift, bis jetzt 10 Bde à . . . . 2 Kr.

2. Juridische und ökonomische Zeitschrift, bis jetzt 10 Bde à 3 Kr.

3. Juridische Bibliothek, bis jetzt 4 Bde à . . . . 2 u. 3 Kr.

G. Die Ethnographische Kommission publizierte:

1. Ethnographische Sammlungen (Etnografičnyj Zbirnyk; bis jetzt erschienen 35 Bände.

2. Materialien zur ukrainischen Ethnologie; bis jetzt erschienen 15 Bände.

H. Bibliographische Kommission publiziert:

Beiträge zur ukrainischen Bibliographie, bis jetzt 3 Bde . 6 Kr.

Chronik der Gesellschaft, enthält Berichte über die Tätigkeit der Gesellschaft, Sektionen und Kommissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschienen N. 1—56 ukrainisch und deutsch.

Diese und andere Publikationen der Gesellschaft sind in der Buchhandlung der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg, Ringplatz, Nr. 10 vorrätig.

